

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

EDEBİYAT VE İDEOLOJİ:
1917 SONRASI SOVYET EDEBİYATINDA KİMLİK
YOZLAŞMASI
-KAZAK EDEBİYATI ÖRNEĞİ-

Doktora Tezi

Aygül ŞENGÜN

Danışman
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Nevşehir
Şubat, 2022

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

EDEBİYAT VE İDEOLOJİ:
1917 SONRASI SOVYET EDEBİYATINDA KİMLİK
YOZLAŞMASI
-KAZAK EDEBİYATI ÖRNEĞİ-

Doktora Tezi

Aygül ŞENGÜN

Danışman

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Bu çalışma Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından (DLTPS17) Kodlu Proje ile Desteklenmiştir.

Nevşehir
Şubat, 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Aygül ŞENGÜN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Edebiyat ve İdeoloji: 1917 Sonrası Sovyet Edebiyatında Kimlik Yozlaşması -Kazak Edebiyatı Örneği-” adlı Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Aygül ŞENGÜN

Danışman

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL danışmanlığında Aygöl ŞENGÜN tarafından hazırlanan “Edebiyat ve İdeoloji: 1917 Sonrası Sovyet Edebiyatında Kimlik Yozlaşması-Kazak Edebiyatı Örneği-” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

18/ 02/ 2022

JÜRİ

İMZA

Danışman	: Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	.....
Üye	: Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ	.....
Üye	: Doç. Dr. Tekin TUNCER	.....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Duygu OYLUBAŞ KAFTAR	.....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Jale GÜLGEN BÖRKLÜ	.....

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... /..... / ..... tarih ve ..... sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... / .....

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Çalışmamızın her safhasında yaşadığım her türlü sorun karşısında yardımını esirgemeyen, ihtiyaç duyduğum zamanlarda bilgilendiren, yön gösteren ve cesaretlendiren, projenin hazırlanışı süresinde gösterdiği anlayış ve sabrı, sarf ettiği yoğun emek, kıymetli katkı ve desteklerinden dolayı danışmam hocam Prof. Dr. H. Abdullah Şengül'e teşekkür ederim.

Tez izleme komitesinde, akabinde tez savunma sınavında yer alan üniversitemizin Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Mehmet Çeribaş'a, Tarih Bölümü Doç. Dr. Tekin Tuncer'e, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarım Doç. Dr. Şamil Yeşilyurt'a, Dr. Öğretim Üyesi Murat Gür'e, Araştırma Görevlisi Turhan Koç'a yardım, destek ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma sınavı jüri üyeleri Afyon Kocatepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Jale Gülgen Börklü ve Kapadokya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Duygu Oylubaş Katfar'a tezin son aşamasındaki yapıcı eleştirisi ve katkıları için teşekkür ederim.

Yurtdışı arşiv ve kütüphane araştırmalarında sağladığı destekten dolayı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Birimine teşekkür ederim.

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığına doktora yaptığım süre zarfında yanımda olduğu için teşekkür ederim.

Kazakistan Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi, El Yazmaları ve Nadir Eserler Arşivi çalışanlarına yoğun ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Meslek hayatı boyunca oluşturduğu kütüphane ve süreli yayın arşivinden ve şahsi deneyimlerinden yararlandığım, Kazak edebiyatı ile ilgili ufuk açıcı fikirlerinden dolayı Farabi Kazak Millî Üniversitesi Filoloji Fakültesi Yabancı Diller Filolojisi ve Tercümanlık Bölümü Prof. Dr. Temirgali Esembekov'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Daima yanımda olup desteklerini esirgemeyen başta annem olmak üzere ailemin değerli üyelerinin her birine bu süreçte gösterdikleri fedakârlıkları için minnettarım.

EDEBİYAT VE İDEOLOJİ: 1917 SONRASI SOVYET EDEBİYATINDA KİMLİK YOZLAŞMASI -KAZAK EDEBİYATI ÖRNEĞİ-

Aygül ŞENGÜN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve
Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Şubat, 2022

Danışman: Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

ÖZET

Bu çalışma, 25 Ekim 1917 yılında gerçekleşen sosyalist devrim sonrasında kurulan Sovyetler Birliğinin tek partisi Komünist Partinin belirlediği ilkeler esasında ortaya çıkarılan Sovyet edebiyatının Kazakistan sahasında millî-kültürel kimliği tahrir etmeyi hedefleyen yaklaşımı hakkındadır. Çalışmada Sovyet yönetiminin yeni düzen inşasında insanları köle misali kullanmak amacıyla edebiyatı silah olarak devreye soktukları ileri sürülmüştür. Komünist ideoloji ilkeleri doğrultusunda Kazak Sovyet edebiyatının millî ve kültürel kimlik yozlaştırma aracı olan propagandist metinler incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, yönetim ideolojisinin Sovyet edebiyatının tarihsel sürecinde edebiyata nasıl ve hangi biçimde yansıdığını göstermektir.

Çalışmada ideoloji kavramı ve Sovyet ideolojisinin özellikleri ortaya konulmuş, ideolojinin edebiyatla ilişkisi ve ideolojik edebiyatın nitelikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca devrim öncesinde Kazak edebiyatının durumu ve söz konusu edebiyata dönem ideolojilerinin etkisi, milliyetçi edebiyatın ortaya çıkışı incelenmiştir. Çalışmada kimlik kavramı, devrimler ve devrimcilerin kimlik sorunları, Sovyet yönetiminin yeni kimlik inşasındaki gayretleri ve Kazak aydınlarının yozlaştırılmış millî kimliği onarma çabalarından bahsedilmiştir.

Çalışmada esas araştırma konumuz olan Sovyet yönetiminin edebiyat aracılığıyla kimlik yozlaştırma yöntemleri ele alınmıştır. Tezimizde Sovyet ideolojisinin devrim öncesi edebiyata bakış açısı ve onun kurmaca metinlerdeki yansıması eski düzenle iş birliği yapan beyler ve hanlar, kendilerini yenileyememiş din adamları, çar hükümeti ile Bolşevikler arasında kalan milliyetçiler, devrimci bilinçten yoksun halk şeklinde vuku bulup, Müslüman Türk kimliğinin tahrir etme yöntemleri tespit edilmiştir. Sovyet edebiyatı kuramcılarının öne sürdüğü devrimci romantizm ile sosyalist realizm yöntemleriyle müspet kahraman oluşturularak ideal komünist tip ile millî kimliği karşı karşıya getirdiği saptanmıştır. Türk kadınlarının kültürel değerlerini değiştirmeye zorlayan ideolojik söylem incelenmiştir. Sovyet ideolojisinin potansiyel düşmanları olarak gördüğü kapitalizm, kolonyalizm, faşizm ve inanç sistemlerinin eleştirilen yönlerinin edebiyata nasıl yansıdığı irdelenmiştir. Halkların kardeşliği ve hümanizm propagandasının kimlik tahribatına tesirleri üzerinde durulmuştur. Çalışmada Kazak Sovyet edebiyatının ideolojik baskı altında millî kimlik tahribatına sebep olduğu nedenler araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, ideoloji, kimlik yozlaşması, Ekim Devrimi, sosyalist realizm.

**LITERATURE AND IDEOLOGY: THE IDENTITY DEGENERATION IN
SOVIET LITERATURE AFTER 1917 - THE EXAMPLE OF KAZAKH**

LITERATURE-

Aygül ŞENGÜN

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Department
of Turkish Language and Literature, PhD Thesis, February, 2022**

Advisor: Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

ABSTRACT

This study is about the approach of Soviet literature created on the basis of the principles determined by the Communist Party, the only party of the Soviet Union, that was established after the socialist revolution on October 25, 1917, that aims to destroy the national-cultural identity in Kazakhstan. In the study, it is argued that the Soviet administration used literature as a weapon in order to use people efficiently in the construction of the new order. Propagandist texts that served as the means of degenerating the national and cultural identity of Kazakh Soviet literature were examined in line with the principles of communist ideology. The aim of this study is to show ways and forms the ideology of the country's government was reflected to the literature in the historical process of Soviet literature.

In this study, the concept of ideology and the characteristics of the Soviet ideology were revealed; the relationship of ideology with literature and the characteristics of ideological literature were emphasized. In addition, the status of Kazakh literature before the revolution and the effect of the ideological period on it, the emergence of nationalist literature were examined. The work mentions the concept of identity, revolutions and the identity problems of revolutionaries, the efforts of the Soviet administration in the construction of a new identity, and the efforts of Kazakh intellectuals to repair the degenerated national identity. Finally, Soviet administration identity degeneration methods through literature, which is the main subject of our study, are discussed. In this section, the point of view on literature before the Soviet ideology revolution and its reflection in fictional texts took place in the form of leaders and khans who cooperated with the pre-revolutionary order, priesthood who could not renew themselves, nationalists caught between the Tsar government and the Bolsheviks, occurred in the form of a people without revolutionary consciousness and the destruction of the Muslim Turkish identity studies have been identified. It was determined that the ideal class and national identity is confronted by the example / positive hero of the methods of revolutionary romanticism and socialist realism proposed by Soviet literary theorists. The ideological discourse that forces Turkish women to change their cultural values has been examined. The ways of reflection to literature by criticizing aspects of capitalism, colonialism, fascism and belief systems, that are considered as potential enemies of Soviet ideology, has been examined. The brotherhood of peoples and the influence of humanism propaganda

on the destruction of identity are emphasized. In the current study, the reasons of the national identity destruction by Kazakh Soviet literature caused under ideological pressure were investigated.

Keywords: Kazakh literature, ideology, identity degeneration, October Revolution, socialist realism.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
GEREKÇE, AMAÇ VE YÖNTEM.....	1
LİTERATÜR ELEŞTİRİSİ	3
İDEOLOJİ KAVRAMI.....	5
SOSYALİZM VE SOVYET İDEOLOJİSİ	8
İDEOLOJİ-EDEBİYAT İLİŞKİSİ VE İDEOLOJİK EDEBİYAT	15
İDEOLOJİK EDEBİYATIN NİTELİKLERİ	17

BİRİNCİ BÖLÜM SOVYET DÖNEMİ ÖNCESİ EDEBÎ DURUM

1.1. EKİM DEVRİMİ ÖNCESİ MARKSİST PROPAGANDAYA BAĞLI OLMAYAN KAZAK EDEBİYATI	21
1.2. MARKSİST PROPAGANDAYA BAĞLI OLARAK VEYA BAŞKA ETKENLERLE SOVYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE KAZAKİSTAN'DA ORTAYA ÇIKAN MİLLİYETÇİ EDEBİYAT.....	27

İKİNCİ BÖLÜM KİMLİK VE EDEBİYAT

2.1. KİMLİĞİN, MİLLÎ KİMLİK VE İDEOLOJİK KİMLİĞE DÖNÜŞMESİ	35
2.2. EKİM DEVRİMİ ARIFESİNDE KAZAKLARIN KİMLİK ARAYIŞI	39
2.3. EKİM DEVRİMİNİN GERÇEKLEŞMESİNDE KİMLİKLERİN ROLÜ	49
2.4. SOSYALİST İDEOLOJİK PROPAGANDA EDEBİYATININ DOĞUŞU VE BU EDEBİYATIN FELSEFİ İDEOLOJİK ARKA PLANI.....	53
2.5. YENİ KİMLİK OLUŞTURMA GAYRETİ: YENİ SOVYET EDEBİYATI VE SOVYET KİMLİĞİ	57
2.6. SOVYET KİMLİĞİNDEN BUNALAN YAZARLARIN ARKA PLANDA MİLLÎ KİMLİK ONARMA GAYRETİ.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOVYET EDEBİYATINDA KİMLİK YOZLAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

3. 1. SOVYETLERDE KİMLİK YOZLAŞTIRMA	70
3.1.1. Dejenere Müslüman ve Dejenere Türk Kimliği Oluşturmak Yoluyla Yozlaştırma	70
3.1.2. Devrim Öncesi Düzenle İş Birliği Yapan Beyler ve Hanlar	75
3.1.3. Çarlık Taraftarları ve Bolşevikler arasında kalan Milliyetçiler	80
3.1.4. Kendini Yenileyememiş Din Adamları ve Mollalar	86
3.1.5. Devrimci Bilinçten Yoksun Cahil Halk	92
3.1.6. Tarihi Kahramanların Sovyet Çıkarları Doğrultusunda Tahribatı	98
3.2. İDEAL MARKSİST (KOMÜNİST) TİPLER YARATARAK YOZLAŞTIRMA	104
3.2.1. Sosyalist Vatan Kavramı ve Sosyalist Asker.....	104
3.2.2. Sosyalist Aydın(Entelejensiya).....	109
3.2.3. Sosyalist Devrimci İşçiler	116
3.2.4. Horlanan, Sömürülen Kadından Sosyalist Kadına Geçiş	121
3.3. MARKSİST TİP YARATMADAN DEVRİMCI ŞİDDETİ ÖVEN PROPAGANDA YOLUYLA YOZLAŞTIRMA	128
3.3.1. Kapitalizm ve Sömürü Düşmanlığı/ Fakirlerin Hayat Mücadelesi.....	128
3.3.2. Yozlaşmış Eski Düzene Düşmanlık.....	136
3.3.3. Hitler ve Faşizm Düşmanlığı/ Savaş Aleyhtarlığı	143
3.3.4. Din Düşmanlığı	145
3.4. FARKLI TEMALAR YOLUYLA YOZLAŞTIRMA	151
3.4.1. Halkların Kardeşliği/Enternasyonalizm	151
3.4.2. Hümanizm	156
3.4.3. Devrim Propagandası/Lenin'e, Komünist Partiye ve Sovyet Rejimine Övgü.....	162
SONUÇ.....	166
KAYNAKÇA	174
EKLER.....	182
EK: 1 KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ	182
EK: 2 FOTOĞRAFLAR	184
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR

Bk: Bakınız

C: Cilt

çev: Çeviren

KP: Komünist Parti

MİK: Merkez İcra Komitesi

MK: Merkez Komite

RKP (b): Rusya Komünist Partisi (bolşevikler)

RSFSR: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti

RSDİP: Rusya Sosyalist Demokrat İşçi Partisi

S: Sayı

s: sayfa

SBKP: Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SD: Sosyalist Devrimciler

SSC: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

vd: Ve devamı ve diğerleri

Yay: Yayını, yayınları

GİRİŞ

GEREKÇE, AMAÇ VE YÖNTEM

Sovyet ideolojisi, başta toplum bilimi olmak üzere felsefe, siyaset bilimi, dil bilimi, metin bilim, tarih ve edebiyat gibi alanların ilgi odağı olarak eski Sovyet coğrafyası ve diğer ülke araştırmacılarının dikkatini çekmektedir. Sovyetler Birliği'ndeki tek parti yönetiminin kendini "ilahlaştırmak" için başvurduğu yöntem ve araçları özenle seçtiği araştırmacılar tarafından sıkça vurgulanan hususlardan biridir. Şüphesiz insanların bilinçlerini kontrol altına almak için yönetimin bilimsellik adı altında ürettikleri mitlerin özellikle edebiyat alanını doldurması, böylelikle edebiyata alışılğıgelenden farklı bir işlev yüklenmesi, Sovyet ideolojisinin üzerine dikkati yoğunlaştıran yönlerinden biridir. Sovyet yönetiminin dış dünyaya kapalı siyaseti, bilim ve sanatın bütün dallarına yansısıyla hem gerçek hayatta hem sanat âleminde dünyada eşi benzeri olmayan toplum oluşturduğu kanısını ön plana çıkartır. Böyle bir tespit, Sovyet ideologları tarafından ortaya atılsa da bugün bu konuyla ilgilenen araştırmacılar tespitin doğruluğuna hak vermektedir.

Rusya İmparatorluğu'nun vârisi olan Sovyetler Birliği'ndeki milletler ve etnik grupların 1917 Ekim Devriminden sonra komünist ideolojisi vasıtasıyla millî-kültürel kimliklerinin yozlaştırılması, günümüzde etnik köken olarak farklı, ancak zihniyet olarak birbirine yakın toplulukların ortaya çıkması için uygun koşullar oluşturduğu malumdur. İdeolojinin edebiyat üzerinden daha kolay ifade edilebilmesi, geniş kitleye hitap etme açısından elverişli olduğundan Sovyet yönetimi, toplulukları ana dillerini kullanarak yozlaştırmanın yoluna gider. Fakat dünya görüşü aynı, yönetimin direktiflerine kayıtsız şartsız uyan bir toplum oluşturma hedefinin nihayete ermesine ramak kala Sovyetler Birliği dağılır.

Komünist ideolojisi ve Sovyetler Birliği'nde kimlik oyunları, sosyoloji, siyaset bilimi ve tarih, bazen halkbilimi ve dilbilim alanlarındaki araştırmalara konu olmaya devam

edegelmektedir. Fakat edebiyat alanındaki çalışmalarda bu konuya pek az değinildiği aşikârdır. Bu nedenle Sovyet yönetiminin asimile etmeyi amaçladığı Türklerin millî kimliklerindeki boşlukların nedenleri bilimsel olarak tespit edilmesi gerekmektedir. Sovyetlerin ideolojik dünya görüşüyle sadece sosyalist düzenin tahayyülü değil, kapitalist dünyanın tasavvurunun da yansıdığı edebiyatın araç hâline gelmesi çalışmanın araştırma alanını oluşturmaktadır. Çalışmanın alan sınırı Kazak edebiyatı olmasına rağmen Türkçülük ve milliyetçilik hareketinin, Türk kültürünün bütünlüğünü sergilemek amacıyla komşu Türk topluluklarındaki siyasi ve edebî sürece de ara ara yer verilmektedir.

Çalışma, 1917 Ekim Devrimi ile 1991 Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar olan zaman zarfını incelemeyi hedefler. Bundan maksat Sovyet politikalarının kronolojik olarak seyrini ve yaklaşımını göstererek ideolojik baskının dozunun edebiyatla ilişkisini ortaya koymaktır.

Bu çalışma, ideolojik edebiyatın millî kimlikleri tahrip etme yöntemlerini edebî metinlerden örneklerle ortaya koymak için Sovyet ideolojisinin başta öngörülen taktik ve yöntemlerini değiştirme nedenlerini, uygulanan politikaların edebiyata nasıl yansıdığını tespit etmeyi amaçlar. Ayrıca bu çalışma, ideolojik politikaların genel veya yerel olduğunu saptamayı, politikaların ters yüzünün edebiyata ve basına yansımama sebeplerini açıklamayı amaç edinir. “*Edebiyat ve İdeoloji: 1917 Sonrası Sovyet Edebiyatında Kimlik Yozlaşması -Kazak Edebiyatı Örneği-*” başlıklı bu çalışmanın yapılma gerekçesi, edebiyat bilimi sahasındaki bu açığı kapatmaktır.

Çalışma, Sovyet edebiyatının Orta Asya sahasında kimlik yozlaştırma yöntemlerini açıklamakla birlikte, millî-kültürel kimliklerinin tahribini istemeyen aydınların milliyetçi hareketlerinin edebiyat alanına yansısıyla da ilgilenir. Bu çalışma, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin (SBKP) edebiyat ve sanat alanındaki özel kararları, Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi bildirimleri nezdinde edebiyat ve sanatın siyasete nasıl hizmet ettiğini belgeler.

Çalışma için eser seçiminde Sovyet döneminde yazılıp bağımsızlık yıllarında üzerinde değişiklik yapılmayan eserlere öncelik tanınmıştır. Devrim hareketini ifade etmeye uygun tür olan nesir daha çok tercih edilmiştir. Nesir seçmenin bir diğer sebebi çevirisinin nazıma nazaran anlaşılabilir olmasıdır. Komünist otoriteye övgü ile ilgili bölümde nazıma öncelik gösterilmiştir. Devlet büyüklerine övgü şiirlerine devrim öncesi Kazak edebiyatında sık görülmekte olup, söz konusu olguyu bir

geleneksel edebiyatın devamı olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Sovyet edebiyatının ilkeleri ve yaklaşımını kuramsal temele dayandırmak amacıyla Sovyet döneminde kaleme alınmış edebiyat bilimi çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu çalışmaların ilkesel dayanağını vurgulamak için farklı yazarlara ait akademik çalışmalar tercih edilmiştir.

Çalışmanın kuramsal bölümünde ideoloji, Sovyet ideolojisi, ideolojik edebiyat kavramları açıklanarak bu kavramlar arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Literatür taraması yapılarak Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC), Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR), Kazakistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nda yayınlanmış edebiyat tarihleri, edebiyat bilimi, edebiyat eleştirisi üzere kaynaklar incelenmiş ve çalışmada kullanılacak edebî eserlerin tespiti yapılmıştır. Sovyetler döneminde ideolojik olarak doğru not alan edebî eserlerin nüshaları karşılaştırılarak okunmuştur. Sanatçının eser üzerinde yaptığı değişikliklerin tarihi ve sebepleri saptanmıştır. Böylelikle Sovyet ideolojisinin dönemlik kampanyaları ve onların siyasi-hukuki dayanağı incelenmiştir. Seçilen metinlerin bir kısmının eski harfli nüshası, bazılarının eski Latin harfli nüshası Kiril nüshasıyla karşılaştırılarak okunmuştur. Arap harfli metinlere Kazakistan Millî Kütüphanesinin arşiv bölümü ziyaret edilerek ulaşılmıştır. Edebî eserlerin bir kısmına www.kitap.kz ve benzeri sitelerden ulaşım sağlanmıştır. Sovyet döneminde Alaşorda Milliyetçi Parti mensuplarının eserleri yasaklandığından bu konuda Kazakistan'ın bağımsızlık döneminde yayımlanan akademik çalışmalara başvurulmuştur. Eser adlarının yazımında tez içinde çevirisi, kaynakçada orijinal adı Latin alfabesiyle yazılmıştır. Çevirisi anlamada zorluk oluşturabilen eserlerin özgün adı korunmuş olup dipnotta açıklama yapılmıştır. Sanatçılar ve onların yaratıcılığı üzerine yapılan akademik çalışmalar ele alınmıştır. Akademik çalışmaların Sovyet dönemi ve bağımsızlık dönemi karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası kuramcılarının edebiyat bilimi ve kuramları ile ilgili görüşlerine başvurulmuştur.

LİTERATÜR ELEŞTİRİSİ

İdeoloji ve kimlik kavramları üzerine yapılan araştırmalara yoğun ilgi olmasına rağmen Kazakistan sahasında çalışmalar daha çok sosyoloji ve siyasi tarih üzerine

odaklanmış durumdadır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunda bağımsızlık mücadelelerini ele aldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bağımsız Kazakistan'ın siyaset tarihinde millî mücadelelerin önemli yere sahip olması, Sovyetler döneminde tarih araştırmalarına izin vermemekten kaynaklandığı vurgulamak doğru olacaktır. Edebiyat alanında ise Rusya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliğinin kimlik oyunları üzerine kapsamlı çalışma bulunmamaktadır. Yalnız Sovyet sonrası dönemde Kazakistan ve Rusya'daki akademik çalışmalara erişebilirlik düzeyinin yüksek olması araştırmancının Kazak edebiyatıyla sınırlı kalmayıp Sovyet rejiminin etkisine maruz kalan başka edebiyat çalışmalarını inceleme imkânı tanımıştır. Bu bağlamda Sovyet edebiyatı ile ilgili Rusya'da yapılan akademik çalışmaların yelpazesinin daha geniş olduğunun belirtilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Sovyet yönetiminin Homo Sovieticus inşası ve Sovyet ideolojisi üzerine yapılan çalışmalar arasında M. Heller'in *Makina ve Çarkları: Sovyet Adamının Yetiştirilmesi*(1985), M. N. Fedçenko'nun *Sovyet İnsanınin Günlük Yaşamı*(1945-1991) (2009), A. Zinovyev'in *Homo Sovieticus*(1981), kolektif çalışma olan 1920-1940 Yılları Arasında *Sovyet İnsanınin Günlük Dünyası: Sosyal Dönüşüm Şartlarında Yaşam*(2011) gibi monografilerden yararlanılmıştır. Son iki çalışma, Sovyetler Birliğinde ekonomik zorluklarla ideolojik baskı altında kalan insanların değerler değişimi dönemlerinde yaşadıkları problemleri ele almasıyla önemlidir. M. Heller'in *Makine ve Çarkları*, G. A. Wetter ve W. Leonhard'ın iki ciltli *Bugünkü Sovyet İdeolojisi*(1976) adlı kitapları Sovyetoloji alanının başucu kitaplarıdır. Bu çalışmalar, Sovyet dönemi ideolojik edebiyat ürünlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmasıyla önemli yere sahiptir.

Çalışmamızın sadece bir bölümüyle ilgili olan A. Z. Cumanova'nın *Sovyet Yönetimi Yıllarında Kazakistan'da Dil Siyaseti*(1917-1991)(2014), A. İ. Akbergen'in *Çağdaş Kazak Toplumunda Değerlerin Dönüşümü*(2020), T. O. Amankul'un *Sovyet Döneminde Kazakistan'da İslam: 1920-1950*(2020), A. Sadıkova'nın *Sovyet Yönetiminin Din Alanındaki Siyaseti 1918-1953*(2015), D. V. Lebedyeva'nın *1920-1940 Yılları Arasında Sovyet Devletinin İdeolojik Uygulamalarında Din ve Kilise*(2016), Y. S. Podlubnova'nın *1920-1940 yılları arasında Rus Edebiyatında Meta Türler (Komünist Hagiografisi, Avrupa Masal-Alegorisi)*(2005), S. G. Leontyeva'nın *Piyoner Teşkilatı Edebiyatı: İdeoloji ve Poetika*(2006), D. D. Zemskova'nın *Sovyet Sanayi Romanı: Gelişme ve Edebî Özellikleri*(2016) adlı doktora tezleri Sovyetler döneminde ideolojinin edebiyata etkisini tespit etmekte

kolaylık sağlamıştır. Kazak edebiyatı üzerine yapılan monografik çalışmalar ister Sovyet ister bağımsızlık dönemi olsun edebî süreci tarihsel gelişimiyle birlikte ele alması bakımından yararlı olmuştur. Bu çalışmalar arasında A. S. İsmakova'nın *Kazak Nesri: Poetika, Tür, Stil (XX. Yüzyılın Başından Günümüze Kadar)*(1998), E. T. Janısbekova'nın *Çağdaş Kazak Nesrinde Mitolojik Kahramanlar ve Motifler*(2018), A. Jaksılıkov'un *Kazak Edebiyatında Din İçerikli Eserlerdeki Kahramanların ve Motiflerin Karşılaştırılmalı Tipolojisi*(2012) adlı monografilerinde kültürel kimlik, Sovyet ideolojisi baskısıyla Kazak edebiyatının gelişimi üzerine yorumlar mevcuttur.

Türkiye'de Kazak edebiyatı üzerine yapılan akademik çalışmaların bir kısmı ilgili konuya farklı yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Cemile Kınacı'nın *Kazak Sovyet Edebiyatında İmaj ve Kimlik* adlı doktora tezinde kimlik konusuna değinilmiştir. Başvurulan kaynakların çeşitli alanlardan olması Sovyet ideolojisinin özü olan politik yaklaşımı kavramada ve Sovyetler Birliği'nin yönetim politikalarının mantığını anlamada kolaylık sağlamıştır.

İDEOLOJİ KAVRAMI

Toplumda kolektif bilinç oluşturma veya oluşum sürecindeki bilince yön vermek için ortaya çıkan ideolojiler, o toplumu yöneten/ yönetme arzusuna sahip olan gruplar tarafından tasarlanagelmektedir. Bu bağlamda ideoloji, terim olarak yeni olmasına rağmen kavram olarak çok eski dönemlere dayandığı söylenebilir. Kadim uygarlıkların günümüze ulaşan eserleri, maddî veya manevî fark etmeksizin, eski dünyanın belli bir ideolojiye göre yönetildiğini/ tanzim edildiğini gösterir niteliktedir. Başka bir deyişle devletlerin izledikleri politikalar, yönetici grup tarafından amaca uygun görülen ideolojiye hizmet etmektedir.

İdeoloji terim olarak kullanılmaya başladığından bu yana kavramın birçok tanımı yapıldığı bilinmektedir. İdeoloji terimini tanımlamaya çalışan kuramcılarının çokluğu kavramın kapsam alanının geniş olmasından kaynaklandığına işaret etmektedir. Ayrıca ideoloji üzerinde çalışan kuramcılarının kavrama öznel yaklaşımından dolayı bazen birbirine zıt tanımlar da yaptığı görülmektedir. İdeoloji kavramı, kullanıldığı alana göre muhtevasının değiştiğinden kimi alanlarda basit bir tanım yeterliyken, kimi alanlarda daha kapsamlı bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Rus siyaset bilimcisi

F. G. Voytolovsky, ideolojiyi “...toplulukların faaliyetleri ve gelişimi için hedef belirleyen fikirler, algılar ve tutumlardan oluşan sosyal organizasyon ve yönetimde kullanılan bir sistem.”(2010: 308) olarak tanımlar. İdeolojinin sosyal-siyasi bir kavram olduğunu öne süren bir grup kuramcı “belirli sosyal grupların politik bilincinin teorik biçimi.”(Çernov vd., 2010: 11) tanımının bilimsel olduğu düşüncesindedirler. T. Eagleton ise ideolojinin birçok tanımını vererek onların bazılarının birbiriyle çeliştiklerini de dile getirir. “Batı’nın siyasal ve sosyal deneyimine dayanan bu tanımlar... yeni devletlerde ideolojinin doğuş sebebini ve bilhassa yerine getirdiği fonksiyonu açıklamada yetersiz”(Karpat, 2017: 289) kaldığını savunanlar ise Batı merkezci yaklaşımın ideolojiyi tanımlamada kendince sebepleri olduğunu öne sürer. H. Macit’e göre “ideolojiler, seküler dünyanın “değer” taşıyıcılarıdır”(2016: 33). Son açıklamaya değerlerin gerçek olduğu gibi sahte veya hayalî (ütopik) de olabileceğini eklemek yerinde olacaktır. İdeoloji kavramının anlamının bazen kılavuz, belli bir durumda uygulama talimatı seviyesine kadar indirildiği de görülmektedir.

Kavramın kullanıldığı bütün alanları ve anlamlarını dikkate alarak terimi tanımlanmaya çalışırsak ideoloji, toplumda maddi ve manevi rahatlığı vaat eden, bu yolda belli bir süreç izleyen ve tasarlanmış nihai düzeni amaçlayan fikirler sistemi denebilir. Kavrama bu açıdan bakıldığında ideoloji belli bir toplum üzerinde yönetim arzusu olan grubun projesi gibi görünebilir. Tarihte ideolojinin siyasi bir proje olduğunun örneklerine de rastlanmaktadır. İdeolojiler, birbirinden farklı bazen de zıt olmasına rağmen “aslında hepsi yönetici sınıfın dünya görüşünün çeşitli bölümleridir”(Özbek, 1993: 155). Bu doğrultuda ideoloji, doğrudan veya dolaylı yoldan yöneten grubun amacına göre toplumu düzenleme biçimi olarak da algılanabilir. Bunun olumlu yönü ideal bir devlet sistemi oluşturmaksa, olumsuz yönü istismar politikalarına kadar uzanabilir.

İdeoloji, sosyal siyasi bir kavram olmasına rağmen zamanla daha çok politik yönünün ağır basmaya başladığı gözlemlenmektedir. Kavramın siyasete doğru kayması, “politikanın kendi dünya görüşünü bir silah olarak kullanabileceğini göstermiş ve politikanın sadece bir iktidar mücadelesinden ibaret olmadığını, başlıca önemini de ancak hedeflerinin içini politik bir felsefeyle, politik bir dünya görüşüyle anlamlandırabildiği takdirde kazanabileceğine işaret ettiği”ni(Mannheim, 2016: 63) göstermektedir. İdeolojinin siyasetle yaklaşması tanımlamada birtakım zorluklar

yaratmaktadır. Çünkü ideoloji kavram olarak kimlik gibi henüz tamamlanmamış bir sürecin içinde gelişimi devam ettiğinden tanımı genellikle eksik kalmakla birlikte şartlıdır.

Birçok alanda kullanılan ideoloji kavramını tanımlamanın zorluğu, onun sınırlarını ve fonksiyonunu belirlemekten geldiğini de söylemek mümkün. İdeolojinin üzerinde çok durulan fonksiyonu, toplumu bir arada tutmasıdır. Bu işlev, hitap ettiği kitlenin çokluğuyla ilgili olup kitlenin ideolojiyi benimseyen kısmı ağır bastığında siyasi veya manevi güç oluşturacak kadar tehlikeli olabilmektedir. İdeolojinin diğer işlevleri yönetimin hangi amacını ön plana çıkarmasına bağlı olarak değişkenlik gösterir.

İdeoloji üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmı kavramın fikir babasının Antoine Destutt de Tracy olduğunu ve onun olumsuz etiketinin Napolyon'un liberal entelektüelleri suçlamasından kaynaklandığı öne sürer. Buradan hareketle ortaya atılan fikirlerin tartışılıp onların olumlu veya olumsuz yönde geliştirilebileceği söylenebilir. Yani bir ideoloji her zaman eleştiriye açık olup sürekli gelişmeye eğilimlidir. İdeolojinin eleştirisi, yeni bir ideolojinin temelini oluşturduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Bir ideoloji içinde siyasi, hukuki, ekonomik öğreti ve kuramları, değerler ve ahlak normlarını, idealize edilmiş siyasi projenin programını barındırır. Başka bir ifadeyle herhangi bir ideolojiyi benimseyen yönetim/ grup aynı zamanda hayatın farklı alanlarında donanımlı olmalıdır. Bu donanıma, özellikle totaliter ve yarı totaliter rejimlerde sık başvurulur. Totaliter rejimde yönetici grup veya partinin belli bir amaç güderek benimsediği ideoloji, baskı ile uygulanan yapay sistemdir. Burada yapaydan kasıt, toplumun gerçek maddi ve manevi ihtiyaçlarına yönelmeyip, iktidar grubun menfaatlerini birincil olarak görmektir. Siyasi ideolojilerin totaliter rejimlerdeki önemli rolü tartışılmaz. Çünkü totaliter rejimde kontrol düğmesi her zaman yönetimin elindedir. Bu kontrol, planın bozulmasına, projenin aksamasına meydan vermemek üzere vardır. Bu kontrol, düzenin işlemesine engel olacak her türlü ideolojinin doğmasına ve yaşamasına izin vermez, onu hışımla ortadan kaldırır. Aksi takdirde yeni ideolojiler totaliter sistemin sonunu getirebilir. Totaliter rejim dış etkilerden korunmak amacıyla kendini zırh gibi kabuğun içine çeker. Söz konusu rejimler, düşünce ve duyu, yaratıcılık, estetik zevk, yaşam tarzı ve toplumsal ilişkiler gibi hayatın en özel alanlarında bile kontrolü elden bırakmayıp direktiflerini sunar.

Bu tür rejimlerde doğabilecek her duruma göre plan mevcuttur. Çünkü rejimin aksaması baskıyı azaltır. Baskının olmadığı yerde özgür yaşam alanlarında özgür düşünceler doğar. Bu nedenle totaliter rejimler, bireyin özel hayatına girerek, onun kendini rahat hissetmesine izin vermez, gerektiğinde baskı ve fiziksel güç uygulamaktan geri kalmaz.

Totaliter rejimlerdeki tek parti yönetimine karşı demokratik düzende çok partili sistem veya siyasi çoğulculuk (plüralizm) mevcuttur. Böyle bir düzende iktidar parti muhaliflerine toleranslı davranır, insanların yaratıcılık ve estetik zevklerine karışmaz, karışamaz. Ama kendi ideolojisine uymayan grubun karşısına dolaylı yoldan engeller çıkartabilir.

İdeoloji, hangi alanda olursa olsun amacına ve hedef aldığı kitleye göre farklılık göstermektedir. İnsanlık tarihinde manevi rahatlığın/ huzurun ağır bastığı dönemlerde toplumun inanç sistemleri, mitleri ve gelenekleri; takip ettikleri ideolojinin ana maddelerini oluştururken, maddi refah arzusu, her ne kadar adalete vurgu yapılırsa dahi, yeni ideolojilerin ortaya çıkmasına neden olagelmektedir. Hem maddi hem manevi hedefin varış noktası ideal bir toplum düzeni olarak gösterilmektedir.

SOSYALİZM VE SOVYET İDEOLOJİSİ

Yeryüzündeki inanç sistemlerinin de sıkça değindiği konulardan olan bireylerin hakkı, sosyalizmin eşitlik ilkesini besleyen kaynaklardan biri sayılır. Sosyalizm terimini ilk kullanan ve bu düşüncenin kaynaklarını inanç sistemleriyle ilişkilendiren Pierre Leroux'nun da Hıristiyan sosyalizminin kurucularından olduğu malumdur. P. Leroux'nun sosyalizm anlayışı, aşırı özgürlük ile mecburi kolektivizm arasındadır. Başka bir deyişle özgürlük toplum içindeki hukuki eşitliliğe zarar vermemeli, eşitlik ise özgürlüğü boğmamalıdır. Bu açıdan yaklaşıldığında sosyalizm ideolojisi cazibeli gelebilir. Fakat sosyalizmin temel ilkesi olan eşitlik, doğuştan eşit olmayan insanlar arasında sağlanması güç olduğundan zoraki yaptırımlara itebilecek potansiyele sahiptir. Bu durum da doğal olarak özellikle ekonomik ve siyasi özgürlüğü kısıtlama tehlikesini beraberinde getirir.

Sosyalizm, modern dünyanın diğer doktrinleri içinde kökleri çok derinde yatan ideolojilerden biridir. Sosyalizmin bireylerin daha çok hukuki eşitliğine dayanan

ilkesi, tarihin en eski medeniyetlerinde mevcudiyetini koruduğu bilinmektedir. Toplumda ekonomik gücü kısıtlı olan kesimin geçinmek için fiziki gücünü satmak zorunda kalmasından dolayı oluşan işçi sınıfı, toplumun sömürülen kısmının içinde yer alır ve eşitlik anlayışı bir seraba dönüşür. Bu nedenle sosyalistler, kapitalizm-sömürgecilik-emperyalizm üçlüsünün bireyler arasında maddi uçurum oluşturup, tüm sınıfların kendine özgü ahlaki sorunlarına yol açacağından endişelenir. Bu düşüncelerden hareketle XVIII-XIX. yüzyıl ahlakçıları, toplumun tüm sorunlarının müsebbibi olarak özel mülkiyeti suçlar. Sosyalistlerin, iktidara geldikleri ülkelerde özel mülkiyeti kamulaştırmayı hızlandırma çabaları bu yüzdendir. Bu durumda özel mülkiyet anlayışı ortadan kalkar ve kurumları yönetme işi de ortaklaşa yapılması gerekir. Ekim Devrimiyle birlikte iktidarı ele geçiren Rusya sosyalistleri ilk olarak kamulaştırma çabalarına girer. Sovyetlerdeki ortak/ danışarak yönetim anlayışı sosyalistlerin sunduğu modelden farklıdır. K. Marks ile F. Engels'in ortak yönetim önerisine Sovyet yönetiminin itibar etmediği düşünülmektedir. Hatta SBKP, yönetimin bu türünden bahsetmesine rağmen uygulamada farklı bir yol izler. Bu doğrultuda Sovyet yönetiminin kendince sebepleri de vardır. Bunlardan biri Sovyet ekonomisinin devletin kontrolünde olmasıdır. Çünkü komünistler, ülkeyi yöneten zümre dışında kimseye güvenmez, buldukları idari konumlarını ve bununla beraber gelen ayrıcalıklarını kaybedebileceklerinden endişe duyar. En önemlisi Sovyet sisteminin yöneticileri, ülkedeki kontrol sisteminin bir parçası olmaktan çıkacağından korkarlar. Bunun için üst düzey komünistler toplumu korku duygusu aşılayarak yönetir.

Sosyalist düşüncelerin ortaya atıldığı dönemlerden itibaren bazı toplumlar, ince ayrıntılarla birbirinden farklı olan kolektivizme başvurur. Komün örneklerine dünyanın farklı bölgelerinde günümüzde de rastlanmaktadır. Zorunlu bir kolektifleştirme olan Sovyet kolektivizmi özel mülkiyeti yok etmeye ve bunun sonucunda ekonomik özgürlüğe son vermeye odaklı bir sistemdir. Sovyet anlayışına göre "...sosyalleştirilmiş büyük istihsalin meydana getirilmesi, çiftçilerin küçük mülkünün kolektif çiftlikler hâline getirilmesi, kolektifleştirilmedi"(Leonhard, 1976: 290). Sovyet ideolojisi kuramcılarına göre kırsal kesimde köylülerin kolhozlara birleşmemesi, toprak ağalarının güçlenmesine sebep olur ve bu durum kapitalist sisteme geri dönüş tehlikesi yaratır. Ancak Sovyetlerde bireylerin özel mülkiyet

hakkını en aza indirilmesinin asıl sebebi maddi gücün insana verdiği cesareten ülke yöneticilerinin sakındığını düşündürmektedir.

Sosyalizmde özgürlük, sömürenden kurtulma anlamına gelir. Bunun dışında sosyal hakları kullanmakta bireylerin özgürlüğünden bahsedilir. Bu bağlamda şahsi özgürlük her zaman sosyal eşitlikten sonra gelir. Şahsi özgürlüğün tanınması, ekonomik refahı doğrudan etkileyeceğinden eşitlik ve adalete aykırı düşüğü düşünülmektedir. Bu nedenle şahsi özgürlüğe, kamu menfaatini olumsuz etkilemediği sürece müsaade edilir. W. Leonhard'a göre Sovyetlerde birey, ekonomik durumlarını daha verimli çalışarak iyileştirebilir. Ama çalışmada belirlenen sınırın üstüne çıkılmaz.

Sosyalist toplumda herkes çalışmalıdır. Sovyet Anayasasının 12. maddesine ters düştüğünden anti-sosyalist yaşam tarzı ve başkaları üzerinden geçinme Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde (SSCB) yasaktır; şöyle ki belli bir kurum çalışanı olarak kaydı olmayan şahıslar cezaya tabidirler. Yani Sovyet vatandaşı devletin bir kurumunda çalışmak zorundadır. Sovyet ideolojisine göre esas ölçüt çalışmanın toplum yararına olmasıdır. Toplum yararına çalışmak ideolojik çerçeveden çıkmamak demektir. Bu şekilde çalışırken bile özgürlük kısıtlanır.

Sosyalizm, bireylerin hukuki-iktisadi-siyasi hak ve özgürlüklerini sınırlandıran ekonomik farkların olmadığı rasyonel bir toplum sistemi kabul edilir. Ayrıca sosyalizmin toplumda dengeyi sağlayan, en ince detayına kadar düşünülmüş planlı organize edilmiş bir düzen olduğu düşüncesi de yaygındır. Fakat insan faktörü, sosyalizm çarkının sorunsuz işlemesine her zaman izin vermez. Bu nedenle Sovyet yönetimi sosyalizm ilkelerine sadık kalmaya çalışsa da kuramsal açıdan tasarlanmış projeyi hayata geçirmekte birçok sorun ve engelle karşı karşıya kalır. Ekim Devrimini takip eden yıllarda Sovyet yönetimi, karşılaştığı sorunlara anti-hümanist çözümler üretir ve iktidar sosyalizm ideolojisini önce V. İ. Lenin sonra İ. V. Stalin'in siyasi önceliklerine göre değiştirir. Bu arada sosyalizm ideolojisini yorumlayanlar arasında L. Troçki olduğu da bilinir. Sonuncusunun sosyalizm yorumu çarpıtılarak ülke yönetiminde yer almaması için L. Troçki, önce sürgüne Almatı'ya gönderilir, sonra sınır dışı edilir.

Komünizm kavramının mucitleri sayılan K. Marks ve F. Engels'in çalışmaları, onlardan önceki filozofların değindiği konulara açıklık getirmesi, geliştirmesi, döneminde yaşanan siyasi-iktisadi olaylarla beslemesi ve tarihi materyalist

yaklaşım ile yorumlaması bakımından devrim niteliğinde etki yaratır. Ayrıca K. Marks ile F. Engels'in sosyalizmi hayali vasıflardan arındırarak bilimsel öğretiye dönüştürme çabası, dünya düzenini ters çevirmeye yönelik çalışmaları, proletarya diktası doktrini geliştirmeleri, işçilerin partisi olan komünist partilerin siyasete atılmalarına sebep olması; Avrupa siyasetinde daha önce görülmemiş reformlara yol açar. Sovyet ideolojisi, fikir olarak sosyalizm doktrininden geliştirilmiş olmasına rağmen zaman içerisinde değişikliğe uğradığı, fakat ana çizgiden büyük ölçüde sapmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda Sovyet ideologları Marksizm ve Leninizm öğretisine sadık kaldıkları kanısındadır. V. İ. Lenin'in 1913 yılında Marks doktrinini Batı felsefesinin, politik ekonominin ve sosyalizmin en önde gelen temsilcilerinin öğretilerinin doğrudan geleneksel devamı olarak tanımlaması, Marksizm'den esinlenerek ortaya çıkan öğretilerin siyasi-kuramsal temel olarak K. Marks ve F. Engels'in çalışmalarını göstermesine sebep olur. Batı'daki komünist partiler, siyasi üstünlük sağlayamazlar da Rusya başta olmak üzere birkaç ülkede aşırı solcuların başarılı oldukları söylenebilir. İktidara gelen komünistler, Marksizm'i ülkedeki duruma göre yeniden yorumlayarak, hükmettikleri coğrafyada "ideolojik engizisyon"(Makarenko, 2000: 94) uygular. Bu tür engizisyonun bilinen liderleri Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyetidir.

Sovyetler Birliğinin resmî ideolojisi olan öğretinin sosyalizm anlayışından-en azından sosyalizm kavramının genel anlamından- farklı olduğu malumdur. W. Leonhard'ın belirttiği gibi "sosyalizmden maksat, ...Sovyetler Birliği'nde sosyalizm olarak ileri sürülen mefhum, yani...Sovyet tarzında siyasi ve iktisadi bir sistem..." dir(1976: 1). Sovyetler Birliği'nin 1977 tarihli Anayasasında(6. Madde) Marksizm-Leninizm'in devletin resmî ideolojisi olduğu yazar. 1977 nüshasından önce Sovyetlerin resmî ideolojisinden anayasalarda bahsedilmese de başka kaynaklarda vurgulandığı bilinmektedir.

Sovyet ideolojisi, Marksizm'den farklı olarak sadece proletarya sınıfını esas almayıp onlarla aynı şartlarda olduğunu var saydığı çiftçileri, şehirdeki küçük burjuvayı ve aydınları da ülküsüne ortak eder. Çünkü siyasi güç karşısındaki devrimci potansiyel aydın kesim ve küçük burjuvadır. Ekim Devrimi öncesi Rusya'da işçi sınıfı oluşum sürecinin henüz başlangıç noktasındadır. Bu nedenle Sovyetlerin iktidara geldiği dönemde ülkedeki işçi sınıfının siyasi olarak aydınlanması ve ekonomik güce sahip olması için zaman tanınması gerekir. Sosyal sınıf olarak müttefikleriyle birlikte

nüfusun baskın oranını oluşturan “ezilenler”in sosyalizm anlayışı gibi komünizm anlayışı da farklıdır. K. Marks ve F. Engels’e göre “komünizm, bizim için kurulması gereken bir yapı, gerçekliğin uyması gereken bir ideal değildir. Komünizm, mevcut durumu yok eden gerçek harekettir.”(1955: 34) Sovyet ideolojisine göre ise komünizm, varılması amaçlanan hedeftir. Sovyetlerin sosyalizm ve komünizm anlayışları K. Marks ve F. Engels’in çalışmalarından hareketle, onlara atıfla açıklanmasına rağmen Sovyet ideolojisi V. İ. Lenin ve ondan sonra gelen SBKP liderleri tarafından yorumlanarak oluşturulur. Sovyet kuramcıları ve onları müteakiben Rus kuramcıları, komünizm kavramının farklı yorumlanmasını K. Marks ve F. Engels yaşadıkları dönemin şartları ve coğrafyasına bağlamaktalar. Ayrıca, yeni yorumun kuramsal projenin uygulanmasının duruma göre değişebilirliği de kuramcılar tarafından ileri sürülen sebepler arasındadır. Sovyet ideologlarının kendi fikir babalarına her zaman uymadıkları, onların önerilerini dikkate almadıkları da görülür. F. Engels’in *Komünizmin Prensipleri*(1947), F. Engels ile K. Marks’ın ortak çalışması olan *Komünist Manifesto*’da(1848) bahsedilen ekonomi ile ilgili bölümlere, Sovyetler itibar etmeyip ülkede dönem dönem çizgi değiştiren ekonomik politikalar uygular. Hülasa, Sovyet ideolojisi, SBKP liderleri tarafından Marksist-Leninist öğretisi veya komünist ideoloji olarak adlandırılmasına rağmen K. Marks ve F. Engels doktrininin birebir aynısı veya kopyası değildir.

Sovyet ideolojisi, düşünce bilimleri, bilimin diğer dalları, edebiyat da dâhil olmak üzere sanat alanlarında da siyasi baskıyı yansıtmalarıyla bilinir. Bu hususta fen bilimlerinin siyaset ve ideolojiden bağımsız olması gerekirken o alana da Sovyet ideolojisinin nüfuz ettiği görülmektedir. Başka bir deyişle sayısal bilimlerde nesnel olanın yerine öznel yaklaşım tercih edildiği söylenebilir. Yalnız sayısal bilimlerde ideolojinin yansıması en aza indirgenmesi, Sovyet biliminin belli bir ölçüde gelişmesini sağlayan faktördür. Diğer yandan Sovyet ideolojisinin sosyal bilimlerin ilğine kadar işlendiğini fark etmek mümkündür. Bunun başlıca sebebi Sovyetlerin bilimde de taraf tutmasıdır. Sovyetlerde bilim; sosyal sınıf, Komünist Parti ve halk menfaatini gözetmelidir. Aksi takdirde bilim, insanoğlunun tarihî gelişiminin son aşamasında gerçekleri sapıtmış olur. Sovyet ideolojisine göre bilimin sosyalist topluma, ardından da komünizme hizmet etmesi için onun felsefi arka planı diyalektik maddecilik olmalıdır. M. Heller’e göre Sovyetlerin her durumun ve olayın bilimsel olarak açıklanabilirliği sadece bir mitem ibarettir. Çünkü sadece “mitoloji,

var olmayana inandırır ve reel olanı inkâr ettirir.”(1985: 217) Bu hususta Sovyet biliminin, özellikle sosyal bilimlerin saptırıcı (spekülatif) olduğu ileri sürülebilir.

Sovyetlerde felsefe, sadece materyalist yaklaşımı doğru bulduğundan idealizmin varlığından bahsetse de onun düşünce bilimlerindeki yerini küçümser. İdealizm, maddeci görüşün ortaya atılmasını tetiklediği için bahsedilmeye layık görülür. Sovyet filozoflarına göre dünyadaki düşünce akımları son ikisi kadar önem taşımaz. Sovyet kuramcıları, “diyalektik ve tarihî maddecilik, ...ilim sahasında en iyi notu almış, dört başı mamur ve mantıki bir dünya görüşü olduğu iddiasındadır.”(Wetter, 1976: 401) Komünist kuramcılara göre “Batı felsefesi, devrimci Marksist bilimin gelişmiş diyalektik-materyalist düşüncelerine karşı silah olan burjuva ideolojisini ifade etme ve koruma biçimidir.”(Mitrohin, Oiserman ve Şerşenko, 1974: 3) Bu nedenle Sovyet kuramcıları tarafından Batı felsefesi, düşünme ve düşünce tarihinin gelişimini sağlayan bilim olmaktan ziyade yönetici sınıfın menfaatine çalışan fikri altyapı olarak lanse edilir.

Sovyetlerde bütün bilimler ve sanat dalları diyalektik maddecilik üzerine kurulu olduğundan sanat ve edebiyatın da Sovyet ideolojisinden belli bir tarihten sonra en çok etkilenen alanlar olması gayet doğaldır.

Komünist Parti, sanatçıların özgür düşünmelerini sınırlamakla kalmayıp hayal gücüne güvenmesine de izin vermez. Çünkü V. İ. Lenin’e göre “sanat halka aittir, o halk tarafından anlaşılmalı ve sevilmeli”dir(Zetkin, 1976: 15). Rusya proleterlerinin önderleri çalışmalarında sanat ve edebiyat üzerine vurgu yaptığı pek görülmez. Özellikle V. İ. Lenin’in sanatla ilgili görüşleri genel bağlamda başkalarından rivayet edildiğini hatırlatmakta fayda vardır. Yani Sovyet yönetimin uygun gördüğü bakış açısı komünist liderlere atfedildiği ileri sürülebilir. Sanat ve edebiyata Sovyetler, burjuvanın sanat anlayışının karşı tarafından bakmayı yeğler. Çünkü Sovyet ideologları, burjuvanın sanatta bile sadece kendi menfaatini koruduğu, toplumu ahlak açısından geliştirecek örneklerle yer vermediği kanısındadır.

Komünist kuramcılara göre Sovyet sanatçısı güzelliği, dış yapıda görmez, işlevsellikte bulur. Sosyalist toplumda insan çalışırken, Sovyetlerin çizdiği ahlak ölçütlerine uyduğu zaman güzeldir. Sovyet insanı, arkadaşlarına olumlu örnek olurken, düşmanlarıyla ölümüne savaşırken güzeldir. Bunun için Sovyetlerde “sanat, sanat için” değildir, “sanat halk içindir”. Bu bağlamda Sovyetlerin sadece kendi sanatçılarının komünist ideolojiye uygun olarak yarattığı eserleri benimsediği kanısı

doğru değildir. Sovyetler “büyük klasik sanat eserlerini daima takdir etmekten geri kalmamıştır.”(Wetter, 1976: 405)

Komnst ideolojide ahlak, her ne kadar dinî temellere dayansa dahi, insanları sosyalizm inşasından alıkoymayacak şekilde olmalıdır. SSCB’de ideoloji dinin görevlerini üstlendiğinden Sovyet ideolojisi de bir nevi inanç sistemi gibidir. Fakat Sovyetlerde ateizm görüşü benimsendiğinden ahlakın dinî temeline vurgu yapılmaz. Genel bağlamda bu konu komnzmin fikir babalarına atfedilir. Bunun yanı sıra Sovyetlerde 12 şıktan oluşan komnzmin kurucularının ahlaki kuralları da mevcuttur. Sosyalist ülkede ahlak da diğer manevi değerler gibi toplum/kolektif odaklıdır. Bu nedenle kamu menfaati her zaman bireyin menfaatinden üstündür.

Sovyetler Birliği esasen ateist-materyalist dünya görüşünü benimsediklerinden dini afyon olarak tanımlar. Aslında yeryüzündeki farklı inançların mensuplarını içinde barındıran Sovyetler, dinin birleştirici özelliğinden dolayı dinden ve dinî sembollerden uzak durur. İnanç sistemlerinin zengini de fakiri de dostu da düşmanı da aynı çatı altında toplayabilme özelliği Komnst Partinin (KP) menşee bağlılık ve ideolojiye sadakat ilkelerine aykırıdır. İnanç konusunda bazı dinlere ve din mensuplarına zaman zaman tolerans tanıyan Sovyet yönetimi, SSCB tarihi boyunca İşlam’a düşmanlık beslemeye devam eder. Bunun izlerini alfabe reformlarında ve dinî kavramları karşılayan kelimelerin kullanımdan kaldırma çalışmalarında görmek mümkündür.

Sovyet rejimi, kuramcılarının ve liderlerinin öngöremediği sorunlar karşısında tedbiri elden bırakmayan, yıldırıcı fiziki gücü kullanmakta çekinmeyen bir sistemdir. Sovyet rejimi, “tanrının merdiven altı ürünü”(Heller, 1985: 61) olarak gördüğü insanı yeniden yaratmayı amaçlayan siyasi yapıdır. Sovyet yönetimi, yetmiş dört yıllık tarihî süreçte birçok milletin asimile olmasına, birçok dilin kullanımdan çıkmasına, birçok kültürün yok olmasına neden olur. Sovyet sistemi, toplulukları asimile etme çalışmalarını sömürge politikalarıyla gerçekleştirir. Bu bağlamda Sovyetlerin asimile çalışmaları, kapitalist ülkelerin yürüttüğü sömürge politikalarından pek farklı sayılmaz. Sovyet yönetimi, milletlerin tarihî kimliklerini ve haklarını koruma adı altında söz konusu topluluklar için siyasi-kültürel yeni kimlikler inşa eder. Bunun yanı sıra sosyalist ülkede yaşayan milletlerin edebî geleneklerini, kültürel eserlerinin büyük bir kısmını imha ederek tarihî bağlarını kopartma suretiyle kimliklerini tahrip

eder. Bu şekilde tarihî bilinçten yoksun, efendilerine koşulsuz itaat eden Homo Sovieticus yapmayı hedefler.

İDEOLOJİ-EDEBİYAT İLİŞKİSİ VE İDEOLOJİK EDEBİYAT

İdeoloji kavramının başta analitik bilim olarak ortaya çıkmasına rağmen zamanla kullanım alanının genişlemesiyle tanımlamada zorluk yarattığı neredeyse her kuramcı tarafından söylenegelmektedir. Sosyoloji kavramlarının tanımlanması güç bu özelliği, bilim alanlarının birbiriyle yakından bağlantılı olduğuna ve kavramın oluşum sürecinin devam ettiğine işaret eder. Bu noktadan hareketle sosyoloji kavramları, onu kullananlar tarafından yeniden anlamlandırılabilir bir özelliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. İdeoloji gibi yelpazesi geniş kavramlar, farklı bakış açılarının sergilenmesiyle gelişmeye devam eder. Birçok ünlü şahsa atfedilen “Tarihi kazananlar yazar” sözü dikkate alınırsa destanlar devrinden başlayarak günümüze kadar yazılan eserlerin ideolojik öğeler içerdiği öne sürülebilir.

İdeolojinin sanat ve edebiyatla ilişkisini incelerken her şeyden önce ideolojiden etkilenmeyen sanat akımının/ ürününün olup olmadığını sorgulamak doğru olacaktır. İnsanda ve toplumda estetik zevke hitap eden bu iki alanı ideoloji tarafında veya karşısında yer almasıyla değerlendirerek bir neticeye ulaşmak mümkündür. Edebiyat ve sanat tarihinde dönemin ideolojik fikirlerinden etkilenen, onlara kayıtsız kalan veya aksine küsup sırtını dönen farklı sanatçılar ve topluluklara rastlanır. Demek, sanat eserlerinin ortaya çıkmasında ideolojinin etkisi olduğu inkâr edilemez. Ü. Aktaş’ın ifadesiyle “...her sanatçı tüm insanlar gibi topluma belli bir yerden/ perspektiften bakar ve bu bakış ister istemez ideolojik yaklaşımlarla yüklüdür”(Aktaş, 2012:155). Bu bağlamda Y. Govoruhina “Her yeni tarihî dönemin ideolojileri, edebî metinlere atılan ve onları gerekli anlamları okumaya teşvik eden kendi değer “süzgeçlerini” sunar. Edebî eleştiri bu süreçte belirleyici bir rol oynar”(2019: 35) diyerek edebiyat eleştirisi ile ideoloji ilişkisinin altını çizer. T. Eagleton’un “Eleştiri masum bir disiplin değildir, hiçbir zaman da olmamıştır... Çünkü eleştiri edimlerinin rastgele bir araya gelişinin ötesine geçen bir tarihi vardır eleştirinin”(2018: 18) sözünde edebiyata yön veren eleştirinin öneminden bahseder. Bu anlatılardan hareketle esere ideolojik söylemi yüklemek tıpkı Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi yönetimin direktifleriyle de olur. Bu görevi üstlenecek olan

da çoğu zaman edebiyat eleştirisidir. Ancak dünya edebiyatı örneklerine bakıldığında müelliflerin kendi özgür iradesiyle ideolojinin yükünü taşıdığı bilinmektedir. Bu ideolojik yaklaşım aynı dönemde yazılan eserler için de geçerliliğini korur. İdeolojik çoğulculuk farklı ideolojilere hizmet eden eserlerin ortaya çıkmasına imkân tanır. Bazen yaşanan maddi ve manevi krizlerle birlikte gelen toplumsal bocalamaya meydan vermemek için ortak bir ideolojiye ihtiyaç duyulur. Bu durumda benimsenen ideoloji bir kalıp görevini üstlenir. Kalıba uyan kullanılır, uymayan zamanını bekler. Kritik durum atlandıktan sonra çoğulcu yaklaşımın yeniden boy göstermesine izin verilir. Kritik durumun uzun süre çözüm bulamaması ideolojik edebiyat ve sanatın dar çerçevede kalıp bunalıma girmesine sebep olabilir.

Bu doğrultuda Sovyetler Birliği'nde devrimin ilk yıllarında sosyalizm fikrinin birçok kalem ustasına ilham vermesinin doğal bir durum olduğunu belirtmek gerekir. Ekim Devrimini takip eden yıllarda Sovyet ideolojisi umut verici görünür. Zamanla Sovyet yönetiminin taktik değiştirmesi, yani siyasi ve ideolojik baskının artması edebiyat ve sanatı çıkmaza sokar. Çünkü sanat ve edebiyat özgürlüğü sever. Başka bir deyişle sanat boğmaya gelmez.

Devlet tarafından benimsenen belli bir ideolojinin edebiyat alanında zorunlu uygulanmasına ideolojik edebiyat olarak algılamak alışlagelen bir durumdur. Sovyetler Birliğinde ise edebiyat ideolojik silah/ araç olarak kullanıldığı aşikârdır. Z. Kabdolv *Edebiyat Kuramı*(1970) adlı kitabında edebiyatın işlevleriyle ilgili “Edebiyat insanlara hayatı tanıtmakla kalmaz, onların dünya görüşünü oluşturur, huy ve davranışlarını etkiler, yaşamının tüm alanlarını etkisi altına alır”(1970: 20) der. Demek Z. Kabdolv da dâhil olmak üzere Sovyet kuramcılarına göre edebiyat, insana belli bir ideolojiyi aşılama yarar ve insanın o ideolojiye göre değişmesini sağlar. Yani Sovyetlerde edebiyatın fonksiyonu komünist ideolojinin propagandasını yapmaktır. Uzun bir tarihî süreç içinde edebiyata doğrudan yansıyan ideoloji günümüzde de farklı yöntemlerle edebiyata nüfuz etmeye devam etmektedir.

İdeolojiler, haklı olduklarını haykırmak için ortaya atılır. Bu nedenle ideolojiler için güncel olduklarını kanıtlamak önemlidir. İdeolojinin edebiyat aracılığıyla aşılması Sovyetlerde olduğu gibi her zaman aleni bir biçimde yapılmaz. Çoğu zaman sanatçılar çeşitli yöntemlere başvururlar. Ü. Aktaş'ın ifadesiyle “...bir estet, sunumunun üzerine incecik de olsa bir tül atar”(2012: 155). Günümüzde Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki duruma bakıldığında bağımsızlığına kavuşan ülkelerle

beraber Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan milletlerin bilimin ve sanatın her alanında millî kimlikleri üzerinde çalışmalara yöneldikleri görülmektedir. Bu durum eski Sovyet coğrafyasındaki toplumlarda kimlik bunalımının yaşandığını ima etmektedir. Başka bir ifade ile söz konusu çalışmalar, Sovyetler Birliği'nde millî kimliklerin tahrip edildiğine işaret etmektedir.

XX. yüzyılın başında millî kimliklerini kurtarma çabasına giren Doğu Avrupa ve Kuzey Asya toplulukları, yarıda kalan faaliyetlerine yüzyıl sonra devam edebilmektedirler. Ne yazık ki, bu zaman zarfında birçok topluluğun kimlikleri tahrip olmuş, dilleri Slavca unsurlarla “zenginleşmiş”, yok olmanın eşiğindeki bu topluluklar hem maddi hem manevi yönden istismar edilmiş durumdadırlar. Sovyet sonrası ülkelerinin bugünkü ideolojik hedefleri millî-kültürel kimliklerini onarma doğrultusundadır.

İDEOLOJİK EDEBİYATIN NİTELİKLERİ

Edebiyatın görevinin ne olduğu sorusu, birbirine çok yakın olmasına rağmen bazen farklı cevapları ortaya koyar. Bu cevapların farklı olması edebiyata yüklenen görevden, yani edebiyatın işlevinden kaynaklanmaktadır. Edebiyatın işlevlerinin farklılığı toplumun ve siyasi gücün ona yüklediği sorumluluklara bağlıdır. Edebiyat kavramını tanımlamanın zorluğunu onun “açık dokulu”(Moran, 1988: 250-251)olmasına bağlayan Berna Moran sanat eserlerinin sadece bir tek amaçla meydana getirilmediğini, yalnız bir tek işe yaramadığı, yerinde kullanım diye bir tek kullanım olmadığını öne sürer. Demek ki edebiyatın işlevi de bakış açısına göre çeşitlendirilebilir. Bunların içinden bütün sanat eserlerine özgü işlevin estetik zevk yaratmak olduğu düşünüldüğünde bazı eser türlerinde bu işlevin öne çıkmadığına tanık olunur. Genel olarak değerlendirildiğinde ideolojik edebiyat için estetik zevk öncelikli amaçlarından sayılmaz. Çünkü ideolojik edebiyatın amacı genellikle politik veya sosyaldir.

Bir ideoloji varlığını mümkün olduğu kadar korumaya çalıştığı göz önünde bulundurulursa ideolojilerde hayat bir mücadele, hayatın anlamı ise bu dava uğruna yaşamak demektir. Bunun için ideolojik edebiyat insanın özel alanına fazla girmeyip genelde olayları toplum içinde inceler. Sovyetler Birliği'nde yeni toplum, yeni ülke, yeni ekonomik ilişkiler inşasında görev alan Sovyet insanını yetiştirme mekânı iş

yerleridir. Sovyet ideolojisine göre insan toplumdaki ayrı düşünülemez. Sovyet edebiyatında sanayi romanının doğması, SSCB'nin Yeni Ekonomik Politikasıyla ilişkilendirilir. Sovyet ideolojisi toplum odaklı olduğundan eserlerdeki olay yeri için kamuya açık alanlar, fabrikalar, kırsal kesimlerde ise tarlalar, harman yerleri seçilir. Fakat aile çoğu zaman toplumdaki sayılmaz. Bu nedenle aile ve ev ortamı her zaman toplumsal hayatın gerisinde kalır. Sovyet edebiyatında hem özel ve hem geleneksel alan olan aile ve ev ortamı toplum hayatının gölgesinde kalmaya devam ettiğini görmek mümkündür.

Sovyet ideolojik edebiyatının kahramanları genelde alt kademe işçiler ve onların usta patronlarıdır. Aydınlar ve üst kademe yöneticilerin başkahraman oldukları nadir görülür. Çünkü Sovyetler Birliği'nin yönetim sistemi proleter diktatordur. Buna göre ülke yönetimi "itibarî âlemde" proleter kökenli kahramanları görmek ister. Başkahramanlar, topluma örnek niteliğinde olduğundan eğitim düzeyine bakmaksızın çok ileri görüşlü olarak tasvir edilir. Başka bir ifadeyle Sovyet edebiyatında gerçek olmayacak kadar kusursuza yakın bir kahraman vardır. Kahramanların ideal oluşu Sovyet edebiyat kuramcıları tarafından tartışıldığı bilinmektedir. Fakat gerek yazarlar gerek yazarları kontrol altında tutan kurumlar bu yaklaşımdan vazgeçemezler. M. Karatayev'a göre ilk örnekleri halk edebiyatında olan "olumlu kahraman komünizm inşası esnasında hayata yeniyi yerleştirmek ve sabitlemek için mücadele edecek çalışan insan olmalı..." dır(1965: 322). Bu bağlamda Sovyet edebiyatı kuramcılarının "çalışma ve mücadele hakikaten dünyayı değiştirir, (yeniden) "yaratır"(Akademiya Nauk SSSR, 1962: 62) sözü Marksist-Leninist dünya görüşünü yansıtan ifadedir. İdeolojik edebiyat, kendi amacına hizmet eden yeni insanı eğiterek ona karakteristik özellikler kazandırmaya çalışır.

Ev hanımları, insanlardan uzak kendi başına yaşayan, insanlara yararı dokunmayanlar, Sovyet ideolojisi ilkelere aykırı olduğundan edebî eserlerin başkahramanı olarak seçilmez. Sovyetlerin tasvip etmediği bu kahraman grubu sosyalist toplumun düşmanları olarak edebiyatta yer alır. Sovyet edebiyatında düşman şahsi menfaatlerin düşmanı değil, toplum menfaati, yani sosyalizm düşmanıdır. Onlar genelde özel mülkiyete dokunmaz, kamu malına zarar verir. Bu yönleriyle toplumun tepkisini üstüne çeker. Burada sosyalizmde kamu malı özel mülkten üstün olduğundan Sovyet edebiyatı ideolojinin bu yönünü yansıtır. Sovyet edebiyatı dünyaya materyalist bakış açısını esas aldığı için yeni "can ile ten

arasındaki tartışmayı”(Heller, 1985: 191) ortaya atar, yani insandaki manevi ile maddi olanı birbirine düşürür. İdeolojinin aşıladığı vatan için canını feda etmek, düşmanla ölümüne savaşmak, dava uğruna ölmek Sovyet anlayışına göre bir kahramanlıktır. Çocuk edebiyatında görevlerini yerine getirmek için canını hiçe sayan kahramanlar genç nesle örnek olarak sunulur. Aslında kurban edilecek kahramana ihtiyaç duyan, bu tür kahramanlıktan medet uman bir toplum/ devlet her yönüyle zayıf demektir. Kurban-kahramanlar veya ölümleriyle ölümsüzleşen kahramanlar, dinî anlatılardaki azizleri de anımsatmıyor değildir. Bu bakımdan incelendiğinde Sovyet edebiyatı taraflı halk edebiyatı ve dinî anlatıların harmanlanıp yeniden yaratıldığı bir edebiyat hissi verir.

Sovyet edebiyatında mücadele devrimi temsil eder. Sovyet Yazarlar Birliğinin I. Kongresinde S. Marşak konuşmasında edebiyattaki dinamizmden bahseder. Sovyet edebiyatının diğer ilkeleri gibi dinamizm de burjuva edebiyatındaki durağanlığa karşı kullanılır. Aynı zamanda dinamizm, devrim hareketini de sembolize eder. Bu nedenle Sovyet edebiyatı tahkiyeli tür üzerine yoğunlaşır. Mücadeleci ruhu ve dinamizmi göstermek için eserin merkezine bir tartışma konumlandırılır. Bu tartışmalara özel hayat değil, toplumsal sorun sebep olur, kamu malı için mücadele verilir. Başkahraman adeta zamanla yarışır; sürekli hareket hâindedir, bu hareket her zaman olumlu sonuç verir. Sosyalizm davasında tecrübesiz insanlar güçlü bireylere dönüşür, kimsesizler sadık arkadaş bulur, düşmanın maskesi düşer, toplumsal görev tamamlanır.

Ekim Devriminden sonra “sanatın eğitici ve propagandist işlevleri eserlerinde gerçek hayat için örnek oluşturabilecek misyoner-sanatçı türünü ortaya koyar”(Kostyurina, 2012: 58). Sovyet toplumunda yazarlar, Marksist ideolojinin askerleri durumundadır. Ünlü Sovyet yazarı Y. Bondarev “Ben bir askerim. O zamanlar omzumda silahı taşıırken öyleydim ve şimdi Komünist Parti fikrini savunan partimizin bir askeriyim”(Heller, 1985: 239) diyerek cephedeki silah kadar kalemin sosyalist toplumdaki önemini vurgular.

Sovyet edebiyatında estetik kaygılardan ziyade yararcı fonksiyonların öne çıktığını görmek mümkündür. Siyasi-sosyal sipariş üzerine oluşturulan, ideolojik kalıptan çıkmayan, biçimi geleneksel içeriği sosyalist olan Sovyet edebiyatı ütopya, Y. Kostyurina'nın ifadesiyle “psikolojik ütopya”nın(2012: 62) özelliklerini taşır. Sovyet

edebiyatı bir misyon (görev) edebiyatı hâline getirilir; yazar misyoner, başkahraman misyonerdir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Marksizm-Leninizm ilkelerine dayanan proleter edebiyatın ilkelerini oluşturur. Bu ilkeler, sosyalist ülkedeki gelişmelere bağlı olarak yeni hedefler ve amaçlar belirlenerek yenilenir. SBKP kurultaylarında kültür ve sanat için de planlar yapılır. Söz konusu planlar geçmiş yılların tecrübelerine dayanılarak düzenlenir. Batı'da Sovyetoloji biliminin de katkısıyla Sovyetler Birliği'ndeki edebiyat, son zamanlarda büyük ilgi görmektedir. Rusya İmparatorluğu'nda altın çağını yaşayan Rus edebiyatından sonra estetik yönünün geriye itildiği Sovyet edebiyatı ideolojik edebiyatın ne ilk ne de son örneğidir. Bu noktadan hareketle ideolojik edebiyatın niteliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

İdeolojik edebiyat, belli bir amaca, daha çok siyasi-sosyal hedefe odaklanır;

İdeolojik edebiyat, hangi grubun menfaatini güderse kahramanını o gruptan seçer;

İdeolojik edebiyat, seçtiği kahramanın karşısına en çok tepki gösterdiği gruptan düşman seçer;

İdeolojik edebiyat, hayal ettiği toplumun projesini eserlerinde çeşitli varyasyonlarla sunar;

İdeolojik edebiyat, yaşananı, yaşanması muhtemel olanı değil, olması gerekeni gösterir.

Sovyet ideolojisi, vatandaşlarına, özellikle aydın kesime hata yapma şansı tanımayan bir doktrindir. Yetmiş dört yıllık ideolojik baskı, Sovyetler Birliği'ndeki millet ve toplulukların millî ve kültürel kimliklerini tahrip etmekle kalmayıp halen bağımsızlığına kavuşan ülkelerde baskısını sürdürmeye devam etmektedir. Bu baskı sadece siyasi-ekonomik baskıyla sınırlanmayıp, kültür ve sanat alanını da içine almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYET DÖNEMİ ÖNCESİ EDEBÎ DURUM

1.1. EKİM DEVRİMİ ÖNCESİ MARKSİST PROPAGANDAYA BAĞLI OLMAYAN KAZAK EDEBİYATI

Günümüzün siyasi-ekonomik durumunun ön koşullarını oluşturan XIX. yüzyılda Rusya, bozkırda Kazak Hanlığının siyasi-idari hükmüne son verir ve kendi yönetim sistemini uygulamaya koyar. Dolayısıyla başta eğitim-öğretim ve hukuk olmak üzere birçok alanda köklü değişimler yapılır. Rusya İmparatorluğu'nun, dış politikalara bağlı olarak işletemediği, İngiliz ve Fransızlara politik hibe olarak sunduğu maden ocakları, yoksullaşan yerlilerin umudu olur. Bozkırdaki maden ocakları, tren yolları inşaatlarında Kazak işçi sınıfı oluşmaya başlar. Bu yüzyılda Kazak toplumunu kökten sarsan bir uygulama daha gerçekleşir. Rusya'daki toprak ağalarına bağlı köleler azat edilip yeni işgal edilen topraklara gönderilir. Başta askerler, eski köleler, kanun kaçakları ve yeni hayal peşinde olan yüz binlerce Slav nüfusunun manevi ihtiyacını karşılamak amacıyla yeni topraklarda kiliseler inşa edilir. Kazakistan'da açılan kilise okullarında kimsesiz yerlilere sözde yardım eden din adamları, yerli halkı Hıristiyanlaştırmaya yönlendirir. Bu amaçla kilise cemaati için hazırlanan broşürler, kitaplar yerli nüfusa dağıtılır. Dinî literatür sadece imparatorluk yayınlarında basılmayıp yabancı misyonerlerin de bu konuda aktif rol üstlendiği söylenebilir. Onlardan biri İskoçyalı John Mitchell'in Astrahan'da Kazakça-Tatarca Kutsal İsa'nın İncili(1818) ve benzeri kitaplar bastırmak için matbaa kurduğu bilinmektedir(Jirenşin, 1971: 33).

Kiliselerle birlikte Rusça eğitim veren dinî okullar açılır. Söz konusu okullara Rusça öğrenmek amacıyla Kazak çocukları da gider. Kilise okulları dışında eğitim dili Rusça olan önce askerî okullar, sonra da temel eğitim kurumları ve öğretmen okulları açılır. Bu okulların tamamı İmparatorluk tarafından sıkı denetime tabi tutulur;

okulların kadrosu özenle seçilir. N. İ. İlminski'nin bizzat ilgilendiği öğretmen okulları Rusya için önemli rol oynar. Bu bağlamda "Taşkent'teki Türkistan Öğretmen Okulunda öğretmen maaşı Rusya'daki öğretmen okulu personelinden iki kat daha yüksek, ayrıca personel sayısı daha fazla"(Sayfulmalikova ve Sadıkova, 2018: 264–265) olduğu kayıtlara geçer. Bu okullardan mezun olanların ücra köylere giderek merkezlerden uzak kalan Kazakların İslam'a karşı duygularını zayıflatmakta etkili olması öncelikli hedefler arasındadır. İmparatorluğun Orta Asya'da eğitim kurumları açması, bölgedeki medreselere gidenlerin sayısını oldukça etkiler. Ayrıca Rusya'nın iç bölgelerinde Kazan, Ufa ve Orenburg gibi merkezlerde medreseler açılarak, Müslüman öğrenciler kontrol altına alınır. Bu medreseler önce öğrencilerin Türklük bilinçlerinin güçlenmesini sağlarken, sonra mikro milliyetçiliğin aşılandığı merkezler hâline dönüşür.

Orta Asya sahası, Türk edebî geleneklerini bu coğrafyanın yazı dili olan Çağatayca ile devam ettirir. Altın Orda'nın çökmesinin ardından bölgede yaşanan tarihî ve siyasi olaylar edebiyatı tematik açıdan etkiler. Ozanların eserlerinde eski güzel günlere özlem, devlet büyüklerine ve ileri gelenlere nasihat, barış içinde bir gelecek isteği, Allah'a yakarış, adalet ve dürüstlük temaları ön plana çıkar. Saray şairleri ise bunlardan farklı olarak ihtişamlı saray hayatı, hanların ileri görüşlülüğü, adaletli yönetimleri gibi konuları işlemeye devam eder.

Kazak Hanlığı dönemindeki edebî gelenek hanlığın kalkmasından sonra da devam eder. Yalnız geleneksel edebiyata paralel olarak yeni bir edebiyat anlayışının gelişmeye başladığı izlenir. Bu yenilik muhtevada olduğu gibi şekilde de kendini belli eder. XIX. yüzyılın yazılı eserlerinde güçlü bir edebî dil kullanıldığı görülmektedir.

Rusya hâkimiyetinin yaşamın tüm alanlarını etkilemesi, Kazakların yaşam tarzında, geleneklerinde ve en önemlisi zihniyetinde değişikliklere neden olur. Eski destanlar, halk hikâyeleri, kahramanlık masalları zamana göre değiştirilerek yeniden söylenmeye başlar. Ozanlar, dün ile bugünü karşılaştıran eserler ortaya koyar. Hanlık dönemindeki genel anlatım yeni dönemde genelden özele, abartılı ifade gerçekçiliğe yöneldiği gözlemlenir. Manzum eserlerde destansı bir söyleyişten uzaklaşarak kıtalar kullanılmaya başlar. Eski 7-8'li hece ölçüsü yerine 11'li, bazen de 14'lü hece ölçüsü kullanılır. Serbest şiirin ilk örneklerine de bu dönemde rastlanır.

Rus sömürgesi altındayken tarihî destanlar ve hikâyeler halk arasında yeniden yaygınlaşmaya başlar. İmparatorluk, idaresi altındaki ulusların manevi ihtiyaçlarını kontrol altında tutmak amacıyla “15 Aralık 1800 tarihli Çar Hükümetinin kararıyla Doğu Basımevini, St. Petersburg’tan Kazan’ a”(Maşimbayev ve Maşimbayeva, 2013: 19) taşır. Batı ve Güney cephelerde savaşa giren Rusya, Güneydoğusundaki Orta Asya Türkleri bir yandan kontrol etmek diğer yandan onların gönlünü almak için Kazan matbaasını Müslüman nüfus için kullanır. Kazak ordusunun yardımıyla Batı sınırlarını güçlendirdikten sonra İmparatorluk, Orta Asya’ya yönelik stratejisini değiştirir. Bu durum, Kazakların isyanlarına, isyanlar da Kazak edebiyatında kahramanlık hikâyelerinin ve şiirlerinin yaygınlaşmasını tetikler. Bu dönemde yeni bir tür olan manzum hikâyeler çoğalır. Tarihî olayların daha çok tercih edildiği bu hikâyelerin ana kahramanları genellikle tarihî şahıslardır. Bu dönemin eserlerinde en çok işlenen konu Kene Sarı ayaklanmasıdır. Nısanbay Jamankululu’nun *Kenesarı-Navrızbay*(1875), Doshoca Akın’ın *Veda*(1899), Küderi Hoca’nın *Karkaralı Dağı’na Veda*(1925)¹, Kökbay Canatayulu’nun *Abılay ve Kenesarı*(?), M. Seralin’in *Topjargan*(1900) gibi Kene Sarı ile ilgili halk hikâyelerinin yanında *Kene Sarı Destanı*, *Sarcan Batır*, *Karakas Kenesarı* gibi anonim eserler de mevcuttur. Bu dönemin tarihî olaylarına ışık tutan halk hikâyelerinin büyük bir kısmı Çar Hükümetinin yasak getirmesiyle toplatılır. Diğer bir kısmı, Sovyetler döneminde Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin 8 Temmuz 1957 tarihli *Kazakların Kültürel Mirasını Araştırma ve Ona Eleştirel Yaklaşım Hakkında* başlıklı kararıyla devrim öncesi eserleri herhangi bir amaçla kullanma yasağına binaen genel okuyucu kitleden uzaklaştırılır. Kene Sarı ayaklanmasının edebiyata etkisi her türlü sansüre rağmen Sovyet döneminde de görülür.

Manzum hikâyelerin konuları farklı olmakla beraber dönemin tarihî ve siyasi olaylarını ele almış olması açısından önemli yere sahiptir. Manzum hikâyeler, yeni edebiyatta tahkiyeli türün gelişmesine zemin hazırlar. 1836-1838 yıllarındaki İsatay Taymanulu-Mahambet Ötemisulu ayaklanmasında şehit düşen babanın geride kalan evlatlarının hikâyesini anlatan Almacan Azamatkızı’nın(1823-?) *Yetim Kız*² manzum hikâyesi bu türün ilk örneklerinden biri(Kazak Edebiyatı Tarihi, 2005: 58)

¹Küderi Hoca Köşekulu’nun (1820-1858) *Karkaralı Dağı’na Veda* adlı eserinin ilk matbu baskısını M. Avezov hazırlar.

² Eserin yazıldığı veya yayınlandığı yıl bilinmemektedir.

sayılmaktadır. Bu türde Abay Kunanbay'ın *Masgut*(1887), *İskender*(1900-1902), *Azim'in Hikâyesi*³, Akılbay Abayulı'nın *Dağıstan*, Magaviya Abayulı'nın *Meğdat-Kasım*, Muhametcan Seralin'in *Gülhaşime*(1903) gibi birçok eserleri günümüze ulaşan örneklerdir.

Manzum hikâyelerin bir diğer türü dinî-didaktik hikâyelerdir. Maylı Hoca Sultanhocaulı, Molda Musa Bayzakulı, Arif Tanirbergenulı, Meşhur Jüsip Köpeyulı gibi söz ustalarına ait dinî-didaktik eserler günümüzde de halk arasında söylene gelmektedir. Maylı Hoca Sultanhocaulı'nın *Rayımkul'a*, *Kurt*, *Nogay Beyine*, *Üç Kardeş* adlı eserleri 1883 yılında Taşkent'te basılan Kırgızca Okuma Kitabında yer alır. XIX. yüzyılda dinî-didaktik akımın temsilcileri medrese tahsilli olduklarından mektep hocalığı da yaparlar. Onlar aynı zamanda halk arasında anlatılan sözlü ürünlerin kaydedilmesinde katkı sağlarlar.

Kazak Edebiyatında modern hikâye türünün ilk örnekleri de XIX. yüzyılda yazılır. Kazak hikâyeciliğinin babası sayılan İ. Altınsarı, *Kıpçak Seyitkul*, *Baba ile Oğul*, *Zengin Oğlu ile Yoksul Oğlu*⁴ gibi hikâyelerini Kazakistan'da açtığı okullarda çocuklara okutmak üzere yazar. Çağdaş Kazak Edebiyatında nesir türünün örnekleri Abay Kunanbay'ın deneme türünde kaleme aldığı *Kara Sözler* ile devam eder. Bunların yanı sıra kitabî şairlerin⁵ destanlardan bazılarını hikâye hâlinde yazıya geçirdikleri de bilinmektedir. Aslında Orta Asya/ Çağatay sahasında nesir örneği olan *Babürname* XV. yüzyıla aittir. Nesir türünün bu sahada yaygın olduğu söylene de bilinen sebeplerden dolayı günümüzde bu eserlerin büyük bir kısmına ulaşamamaktadır.

XIX. yüzyılda Rusya İmparatorluğu yerlilere hukuken, fikren ve fiilen kısıtlamalar getirir. Bu durum Kazak toplumunda milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkmasına sebep olur. Kısa bir süre sonra milliyetçilik hareketi edebiyata da yansır. Bu dönemde millî şiirin temsilcileri Mahambet (Muhammet) Ötemisulı, Dulat Babatayulı, Murat Mönkeulı, Şortanbay Kanayulı gibi şairler genel olarak siyasi-idari uygulamalarla meydana gelen sosyal sorunları ele alırlar. Bu şairlerin eserlerinde eski şekli-şemalı belli olmayan düşman artık netleşir. Bu düşman Ruslar ve onlarla birlikte kendi yakınlarını ezmeye çalışan beylerdir. Dulat Akın'ın

³ Abay Kunanbay'ın *Azim'in Hikâyesi* eseri tamamlanmamıştır.

⁴ İ. Altınsarı, hikâyelerini 1879 yılında çıkardığı Kazakça Okuma Kitabı (Kırgızskaya Khrestomatiya) kitabı için yazar.

⁵ Kitabî şairler, Kazak edebiyatında Doğu edebiyat geleneklerini devam ettiren şairler

“Suvıñdı Orıs işken son,/Suyunu Rus içtikten sonra,
Ayagöz Suvı kağındı,/Ayagöz Suyu kudurdu,
Biy, starşın moynına,/Bey, starşın⁶ boynuna,
Jezden⁷ kargı tağındı,/Pirinç kargı takındı,
Ağa sultan⁸, kazılar/Ağa sultan, kadılar,
Mayırğa boldı jağımdı,/Binbaşuya yarandı,
Şayqadı qular tağımdı,/Kurnazlar tahtımı oynattı,
Tayğızdı bastan bağımdı.”/Bahtım uçtu başımdan(Babatayulı, 2002: 44) mısralarında halkın düştüğü durumun vahameti dile getirilir. XIX. yüzyılda şairlerin eserlerinde gelecek neslin kimliği için kaygılanma da dikkat çekmektedir. Örneğin Murat Akın’ın

“Keyingi tuğan balanıñ,/İleride doğacak çocuğun,
Ustay ma dep bilegin,/Bileğini tutar mı diye,
Şaya ma dep jüregın,/Korkutur mu diye,
Şaşın murtın koydırıp,/Saç ve bıyık bıraktırıp,
Aşşı suğa toydırıp,/Acı suyla (içki) doyurup,
Buza ma dep reñin,/Rengini bozar mı diye,
Adıra qalğır zamannıñ,/Kahrolası zamanın
Jaratpaymın süreñin”/Gidişatını beğenmedim(Mönkeulı, 2013: 18) mısralarında gelecekte doğacak olan çocukların sadece kılık kıyafeti, zihniyeti ve alışkanlıkları değil; simasının da değişeceğinden şairin duyduğu endişe söz konusudur. M. Mönkeulı, eski zamanlarda bir arada yaşayan Türklerin dağıldığını, geride kalanların zor günler geçirdiğini anlattığı *Üç Irak* eserinde yabancılar ülkeyi yönetince halkın da yozlaştığından şu şekilde bahseder:

“Baydan ketip sahavat/Zenginden gidip sehavet,
Paqırdan ketip kanağat/Fakirden gidip kanaat,
Dini başqa birevler/Dini başqa birileri
El biyledi aralap Gezerek ülke yönetti.
Bir baleden miñ bäle/Bir felaketten bin felaket
Ösip ketti balalap”/Yavrulayarak büyüdü.(Mönkeulı, 2014: 164)

⁶ Starşın, (Rusça starşına) askeri rütbe, başçavuş

⁷ Jez, pirinç, metal

⁸ Ağa Sultan, Rus İmparatorluğunun yerli yöneticilere verdiği rütbe

Abay Kunanbay'ın *Vali Oldum*, S. Torıaygır'ın *Birine* manzum eserlerinde yönetim sisteminin değişmesiyle gelen toplumsal sorunları ele alınırken, cehalet, din, kimlik yozlaşması dönem aydınlarının değindiği konulardır. Bu dönemde kitabî şairlerin eserlerinin konusu ise genel bağlamda din ve ahlakıtır. XIX-XX. yüzyıllar edebiyatında sosyal tema ağır basmış olsa da günümüze ulaşmış yazılı kaynaklarda lirik ve pastoral şiir örneklerine de rastlanmaktadır. Pastoral şiir örneklerini Abay Kunanbay *Güz*, *Bahar*, *Kış*, *Yaz* gibi şiirleriyle, İbrahim Altınsarı *İrmak*, *Yaz* şiirleriyle verir.

Edebî eserlerin derlenip basılması dışında edebiyat tarihi ve edebiyat kuramıyla ilgili ilk araştırmalar da bu döneme aittir. Son Kazak prensi Şokan Velihanov, 1855-1856 yıllarında *Kazak Şiirinin Şekli Hakkında* adlı makalesinde “Kazak şiirini şekil ve muhteva bakımından inceleyerek, halk hikâyelerinden örnekler verir, Kazak şiirindeki yeni özellikler üzerinde durur.”(Kazak Edebiyatı Tarihi, 2005: 24-25) Edebiyat tarihi ve teorisiyle ilgili yazılar özellikle Kazak gazetesi ve Aykap dergisinde yayınlanır.

Çarlık döneminde genel olarak Asyalılara ve onların kültürel miraslarına sadece toplumu tanıma amaçlı bakıldığı aşikârdır. Bu nedenle Kazak toplumu Rusya imparatorluğu tarafından alt tabaka muamelesine maruz kalıp onların okuryazarlık oranı çok düşük gösterilir, kültürel ve edebî estetik anlayışı açısından yoksun bir topluluk olarak lanse edilir. 1917 yılından önce Çar Hükümetinin ve sonrasında ise Sovyetlerin ideolojik yapısına aykırı içerikli eserler yasaklandığından Sovyet döneminde yayımlanan araştırmalarda milliyetçi yazarların bahsi geçmemektedir. Söz konusu yazarların eserlerinin büyük bir kısmı Sovyetlerin gelişiyile imha edilir. Ayrıca bu eserleri okuyacak ve günümüz alfabesine aktaracak uzmanların olmaması, okuyucuya ulaşamamasının bilinen sebepleri arasındadır. Arap alfabesiyle yazılan eserler büyük oranda Sovyetlerin ateizm propagandasından dolayı yok edilir. Bağımsızlık döneminde milliyetçi yazarların eserleri kısmen de olsa okurlarıyla buluşur. Günümüzde eski edebiyat ürünlerinin yurtdışında muhafaza edilen nüshaları ülkeye geri getirilerek edebiyata kazandırılmaktadır.

1.2. MARKSİST PROPAGANDAYA BAĞLI OLARAK VEYA BAŞKA ETKENLERLE SOVYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE KAZAKİSTAN'DA ORTAYA ÇIKAN MİLLİYETÇİ EDEBİYAT

XX. yüzyılın başında Rusya'nın dış cephelerde girdiği savaşlar, imparatorluğun hâkimiyetinde olan toplulukları olumsuz yönde etkiler. Bunun yanı sıra Kazakistan topraklarındaki maden ocaklarını işleten Batılılar, güneyden (Hindistan üzerinden) gelen tehlikenin artmasını tetikler. Rusya'nın iç meselelerine çözüm bulamaması, baskının dozunu artırır, vatandaşların özgürlükleri sınırlandırılır. 1905 yılında başlayan devrim hareketleri iki sene sürer. Hükümet vatandaşlara bazı alanlarda hak tanıyarak iç siyasette geri adım atar. Fakat 1907 yılında Çar hükümeti tarafından vatandaşlık haklarında tekrar kısıtlamaya gidilir. Dış cephelerdeki yıllar süren savaşlar, imparatorluk genelinde ağır bedellere mal olur. Bu bedeller, işçi ve fakirlerde yönetim baskısının artmasına neden olur. Sadece başkentte değil Sibirya ve Kazakistan'daki maden ocakları ve fabrikalar da savaşlardan olumsuz yönde etkilenir. Marksist düşünce liderleri her işçiye ulaşma hedefiyle işçi dayanışma dernekleri kurar. Bu derneklerde işçi hakları konusunda aydınlatma çalışmaları yapılır. Köylerden yeni umutlar peşinde maden ocaklarına ve fabrikalara gelen Kazak gençleri de işçi derneklerine üye edilir. Bu şekilde devrimci Kazak gençlerin sayısı her geçen gün artmaya başlar.

25 Haziran 1916 tarihinde İmparator, Orta Asya ve Kazakistan'dan asker almayı emreden ferman imzalar. İki gün sonra Türkistan vilayetine bağlı Çernyayev kentinde Kazaklar bir araya gelerek hükümetten yirmi beş maddeden oluşan bir talepte bulunur. Bu taleplerin içinde Kazakları diğer askerlerden inanç farkından dolayı gruplaştırma, başlarına imam gönderme, çalışmalarda kullanılacak kışlık giysi temini, memlekette kalan ailelerine maddi yardım, posta hizmetlerinin ücretsiz olması gibi maddeler vardır. Fakat toplantıya gelenler arasında anlaşmazlık çıkar. Kazakların bir kısmı itiraz edip savaşa gitmek yerine bu fırsatı değerlendirip, Rusya'ya karşı ayaklanmak gerektiğini savunur. Diğer bir grup ise bu durumda Ruslara karşı ayaklanmanın iyi bir fikir olmadığını, şimdilik İmparatorlukla arayı bozmadan cephe gerisinde özerk ulus devleti kurmak için hazırlıklara başlanması gerektiğini öne sürer. Aydınlar kendi aralarında tartışmaları sürdürürken imparatorluğun resmî görevinde olan beyler durumu kendi menfaatleri doğrultusunda

değerlendirir. Böylece Kazakların büyük bir kısmı kuzeye askere giderken geride kalanlar, ciddi siyasi-ekonomik sorunlarla baş başa kalır. Bu süre zarfında Kazakistan'ın birçok bölgesinde Ruslara karşı başarısız ayaklanmalar da görülür. Yalnız bölgeye gelen Bolşevikler, durumdan istifade ederek isyan edenleri kendi tarafına çekmeyi başarır. Böylece Kazak bozkırına Rusya'daki siyasi fikirler de yerleşmeye başlar.

Rusya'nın sömürgesi hâline gelen Kazak bozkırında milliyetçilik hareketleri, 17 Ekim 1905 tarihli manifesto ile yayım hayatına başlayan gazete ve dergiler, yeni kurulan dernekler ve örgütlerle hız kazanır. Serke(1907/St. Petersburg), Kazak(1907/Troitsk), Kazakistan(1911/Orda-Oral), Tırşılık(1911/Akmola), Aykap(1911/Troitsk), Kazak(1911/Orenburg), Esil Dalası(1913/ Petropavl) gibi birçok gazete ve dergi çıkar. Bu süreli yayınlarda dönemin edebî eserleri yayınlanır. Ayrıca birçok eser kitap olarak basılır. Bu dönemin eserlerinde Kazak toplumunun genel durumu ve halk içindeki olumsuzluklar, hak ve hukuk meseleleri, eğitimin önemi, seçimler ön plana çıkar.

1917 yılının şubat ayında başkentte devrim hareketi başlar. Dört gün süren kargaşa sonucunda imparator II. Nikolay, tahttan feragat eder. Başkentten binlerce kilometre uzaklıkta olan Kazak bozkırı bu habere çok sevinir. S. Seyfullin gibi işçi derneklerinde devrimci olarak yetişen / yetiştirilen Kazak aydınları Şubat Devrimini büyük bir coşkuyla karşılar. Genel bağlamda Şubat Devrimi Kazak toplumunda bağımsızlığın habercisi olur. Dolayısıyla devrimci aydınlar kadar milliyetçiler de bağımsızlık için bir umut ışığı görür. Geçici hükümette görev alan S. Torıaygır Şubat Devriminden sonra

“Kurt avruvday jayılgan,/Verem gibi yayılan

Kurtpakqa bizdi oylağan,/Kökümüzü kurutmayı düşünen

Kanımızğa toymağan,/Kanımıza doymayan

Qolımızdı baylağan,/Elimizi bağlayan

Öşti zalım qarası”/Zalim yok oldu(Kenjebayev, 1993: 103)

diyerek monarşinin son bulmasına sevinir. Devrimci şairlerden S. Dönentayev de imparatorun tahttan indirilmesine ümit bağlar, *Bostandık* (Özgürlük) adlı şiirini yazar. Ş. Kudayberdiulı:

“Bostandık tañı attı,/Özgürlük günü geldi

Kazağım, köriñder,/Kazakım, görünüz

Arğa iye başınıñ /Arlı olan başkannı

Soñıman eriñder”/Peşinden gidiniz(Kudayberdiulı, 1991: 108) diye yazar. Bu arada devrimci şair S. Seyfullin’in *Acele Atlara Bindik*(1917) adlı şiiri yayımlanır. Farklı siyasi görüşteki Kazak aydınlarının istedikleri bağımsızlık umudunu Şubat Devrimi verir.

Çağdaş Kazak Edebiyatının ilk temsilcileri Batı ve Rus edebiyatıyla yakından ilgilenip etkilendikleri malumdur. Onların çoğu imparatorluğun açtığı okullarda eğitim görenlerdir. Rus misyonerlerinin görevlendirildiği öğretmen okullarında o dönem Batı dünyasını etkileyen Rus edebiyatına özel yer ayrılır. Önce çeviri ile gelen Batı edebiyatı örnekleri Kazaklar arasında yaygınlık kazanarak ilk başta gazete ve dergilerde tefrika hâlinde basılır.

1917 Ekim Devrimine kadar modern anlamda yeni edebiyatın oluşmasında emeği geçen şair ve yazarlar, Rus aydınları ve politikacılarının eserlerini okuyarak yetişirler. Kazak aydınlarının proleterlerin liderleri sayılan V. G. Belinskiy, N. G. Çernışevskiy, N. A. Nekrasov ve M. Gorki’nin fikirlerinin etkisinde kaldıkları görülür. S. Seyfullin, S. Dönentayev, İ. Cansügürov, B. Maylin gibi proleter parti liderlerinin görüşlerini benimseyen yazarlar eserlerinde Marksist düşünceden esintiler mevcuttur. Bu yazarlardan S. Seyfullin, Fransızların devrimci fikirler içeren *La Marseillaise* ve *Enternasyonal Marşını* Kazakçaya çevirir.

Bu dönemdeki Kazak edebiyatına bağımsızlık yıllarında “millî uyanış dönemi edebiyatı” da denir. Böyle bir adlandırma Miryakup Dulatov’un *Uyan, Kazak!* (1909) adlı şiirinden gelmektedir.

“Köziñdi aş, oyan, Kazak, köter bastı, / Gözünü aç, uyan, Kazak, kaldır başını,
Ötkizbey karañğıda beker jastı./Geçirme karanlıkta boşuna zamanı.

Jer ketti, din naşarlap, hal haram bop,/Toprak gitti, din fenalaşıp, hal haram olup,
Kazağım, endi jatuw jaramastı.”/Kazakım, artık yatma zamanı değil.(Dulatov, 1991: 13) mısraları dönemin edebiyat konusunu özetler mahiyettedir.

Millî uyanış döneminde yeni edebî türler Kazak edebiyatına kazandırılır. İlk örneği 1910 yılında yazılmış olup, Çar hükümetinin sansürüne takılan roman türü, Rus edebiyatının tesirinden tam olarak arınmamış gözükmektedir. A. S. Puşkin’in *Evgeniy Onegin* romanının bazı bölümleri Abay’ın çevirisiyle Kazak bozkırına ulaşır. İlk Kazak romanları Evgeniy Onegin romanının havasını taşımaktadır. Romanların çatısı, Tatyana gibi köyde yaşayan bir kız ile yöreye gelen bir genç

arasında gelişen olaylara benzer şekilde kurulur. İlk Kazak romanlarında Tatyana'nın Onegin'e yazdığı mektup gibi kahramanlar arasında mektuplarla kurulan duygusal bağ genellikle mutlu sonla bitmez. Roman kahramanı gençler, Onegin gibi varlıklı değil; aksine yoksul insanlardır. Üstelik Rus okullarında eğitim görmüş ve muhtemelen din değiştirmiş olabilecekleri için halk tarafından sevilmeyen kimseler olarak tanıtılır. Kazak toplumundaki söz kesme, başlık parası, dul davası gibi geleneklere bağlı sorunlar ortaya çıkar. Bazen de din adamlarının araya girmesiyle sorun daha da büyür. *Mutsuz Camal*(1910) romanındaki Camal-Gali, *Kamar Sulu*(1914) romanındaki Kamer-Ahmet, *Hazin Meryem*(1914) romanındaki Meryem-Galım çiftlerinden kadın olanlar, eğitim ve görgü açısından denklerini ararlar. *Kamar Sulu* romanında Kamer, Ahmet'e yazdığı mektupta "Arine, özin tensin..." (Tabii ki, sen dengimsin) (Torıygyrov, 1993: 13) der. *Gülhaşime*(1903) manzum hikâyesinde M. Seralin:

"Layık pa küyev kızğa, kız küyevge,/Layık mı damat kıza, kız damada,
Bul jerin eskermeydi eşbirew de,/Burasını kimse dikkate almaz,
Kız berip, kelin aluw bizdin jurtta/Kız verip, gelin almak bizim burada
Mal alıp, mal satkanday, mısal sawda⁹"/Mal alıp, mat satmak gibi, adeta bir ticaret der.

M. Dulatov'un *Mutsuz Camal*(1910) romanı başta olmak üzere nesirde kadınların toplum içindeki rolü, toplumda yaşanan ahlaksızlıklar, toplumdaki yeni oluşumların bireylere etkisi, eski ile yeninin karşılaştırılması gibi konular anlatılır. XX. yüzyılın başındaki Kazak nesrinde Rusça eğitim gören kahramanların dışlanması ortak özelliklerden biridir. Bunun bir örneğine B. Maylin'in *Şuğa'nın İşareti*(1915) hikâyesinde rastlanır. Hikâyenin ana kahramanı Abdurrahman'ın "uçitel"(Rusça öğretmen) olduğu için vaftiz edildiği söylentileri halk içinde yayılır. Kız tarafı bu söylenti üzerine Abdurrahman'a damat adayı olarak sıcak bakmaz. S. Torıygyr'ın *Kamar Sulu*(1914) romanında birbirlerinden hoşlanan gençlerin evlenmesine izin verilmez. Romanda Kamer zengin bir adamla evlendirilir. Gelin gittiği yerde Kamer hastalanır¹⁰. Kısa bir süre sonra Kamer vefat eder. Yazar, cenaze defnedilirken mezar

⁹ <https://mybook.ru/author/mhametzhhan-seralin/glkshima/read/?page=3> (E. T. 22.10.2019)

¹⁰ XIX. ve XX. yüzyıllarda Kazak topraklarında uygulanan Rusya politikasının da sebep olduğu verem, veba gibi hastalıklar yaygınlaşır. İmparatorluk gazeteleri de hastalıkların yaygınlaştığından ve bulaşıcı hastalıklardan korunmanın yollarını anlatan makaleler yayınlar.

başına gelen Kamer'in ağabeyi Ömer ile Ahmet Öğretmen'i görünce Nurum Bey "Bu kâfir burada ne arıyor? -diye eline sopa alıp kovmak istedi, fakat Ömer'den çekindi"ğini(Toriaygırov, 1993: 59) yazar.

Aynı yazara ait *Kim Suçlu* romanında da Ajibay, yeni çağa "ayak uydurmuş" biri olarak karşımıza çıkar. Ajibay çağdaşlığı bir aylıklık olarak görür: İçki ve sigara içer, şehirli gibi giyinmeye çalışır, kadınlarla düşüp kalkar. Ajibay, kız evladı olduğunda onu sevdiği birisiyle evlendirmeye yemin etse de yıllar sonra kendi çıkarlarına öz evladını kurban eder. Yazar, Ajibay örneğiyle o dönemde Kazak toplumundaki bütün sorunları ele alır. Böylelikle Kazaklardaki yozlaşma örneğini bir kişide toplar. Yozlaşmış toplum örneğini S. Köbeyev'in *Başlık Parası*(1913), Tayır Comartbayev'in *Kız Görelim*(1912) adlı eserlerinde de görmek mümkündür.

XX. yüzyıl başındaki tahkiyeli eserlerde kadın karakterler ön plana çıkmaktadır. Bu eserlerdeki kadın kahramanların zaman ilerledikçe sosyal aktifliğinin arttığı gözlenmektedir. Eski geleneklerden istese de kurtulamayan, kendini kurtarmak için başkasından medet uman (*Mutsuz Camal*), geleneklerine sahip çıkan, sözünün arkasında durup, kimseyi mahcup etmeyen, başı dik, alını ak iffetli pasif kadından(*Gülhaşime*), kendi geleceğini belirlemek isteyen aktif kadına(*Ayşe*) kadar geliştiği görülmektedir. Bunlardan Tayır Comartbayev'in 1912'de Semey'de yayınladığı *Kız Görelim* romanı dönemdeki diğer eserlerden bir hayli farklıdır. Roman, masalımsı havasıyla birlikte kahramanlarını yurtdışına çıkararak nadir eserlerdendir¹¹. Yazar, romanda eşitlikten bahsederken akıl ve karakterin insanlara üstünlük kazandıran meziyetler olduğunu vurgular. Roman, bu türdeki eserlerden farklı olarak kadın haklarından bahsetmez, daha çok çağdaşlık ve eğitim üzerinde durur.

Yukarıda bahsedilen eserlerde ele alınan kadın haklarının çiğnenmesi konusu da Rus edebiyatında çok işlenen mevzulardandır. "...N.G. Çernişevskiy, D.İ. Pisarev ve M.A. Antonoviç kadın haklarını erkeklerle eşitleme taraftarı iken İ.S. Turgeneyev, F.M. Dostoyevskiy, N.S. Leskov gibi yazarlar meselenin derinliklerine inerek, kadınları erkeklerle eşit tutmanın cinsiyet özelliklerinin silinmesine yol açacağını"(Kovalçuk, 2009: 91) eserlerinde belirtir. Bu sebeple kadın hakları

---

¹¹ Magaviya Abayulı'nın *Medğat-Kasım* adlı manzum hikâyesindeki olay Afrika'da Nil kıyılarında geçmektedir.

konusunun Ekim Devriminden önce ve sonra uzun yıllar güncel kalmasının o döneme özgü bir düşünce olduğu söylenebilir. Birtakım yazarlar Kazak toplumunda kadını hakir görülen, hakkı çiğnenen, sosyal yönden ezilen kesim olarak görürken, milliyetçi yazarlar, sorunun aslını toplumun yozlaşmasında arar.

XX. yüzyılın başı, kadın haklarının dile getirilmeye başlandığı, bazı hukuki başarıların elde edildiği dönemdir. Kadın hakları ve kadınların Kazak toplumundaki yeri meselesi üzerine yazılan eserlerin çoğu hazin bir sonla biter. Ancak *Başlık Parası* romanı konu ve olay örgüsü olarak benzeri yapıtlardaki gibi başlamasına rağmen farklı sonuçlanır. Roman kahramanları gençler yolunu bulup, kaçmayı başarırlar. Eserdeki önemli husus da gençlerin mensup olduğu aşiretlerin aksakalları birbirlerini seven gençlere sahip çıkmasıdır. Bu roman toplum yozlaşmasına yol açan sorunların çözülebilir bir yönde gelişmesi açısından olumludur. Bu romana benzer bir eser de S. Seyfullin'in *Ayşe* hikâyesidir. Yalnız *Ayşe*'yi istemeyen evlilikten fabrikada çalışan işçi ağabeyi kurtarır ve kardeşini işçi kentine götürür. Eserde işçiler, fakirlere sahip çıkan kimseler olarak gösterilir. Hikâyede 1916 yılının olayları anlatılır. Eserin Sovyet döneminde değiştirilerek yeniden yazıldığı dikkate alınırsa ilk nüshasının farklı olduğu düşünülebilir. Hikâyede *Ayşe*'yi gelin alayından çıkararak kaçırarak ağabeyi, kardeşini aramaya başlayan kafileyi engellemek için geride kalır. *Ayşe* gece karanlığında yolunu şaşırır ve kurt sürüsünün ortasında kalır. Muhtemelen 1922 yılındaki nüsha da Kazak edebiyatındaki kadın kaderi konulu eserler gibi hazin sonla bitebilirdi. Fakat yazar, 1933 yılında eseri yeniden yazdığında *Ayşe*'nin kurt sürüsünden bindiği atı sayesinde kurtulduğunu yazar.

Kazak toplumundaki kadın kaderi üzerine yazılan tahkiyeli eserlerde proleter yazarların kahramanlarının da devrimci oldukları gözlemlenir. Bu iki eserin kadın kahramanları *Gayşa* ile *Ayşe* karanlıktan kurtulmak için çırpınır ve sonunda ikisi de kendilerini kurtarmayı başarır. Onlar, karşılaştıkları engellere yılmadan ilerlemeye devam eden devrimci karaktere sahiptirler.

Döneme damgasını vuran konulardan biri cehalet ve eğitimsizliktir. XX. yüzyılda dinî eğitim almış şairlerin eserlerinde toplum içindeki yozlaşma ve cehaletin sebepleri arasında dinden uzaklaşma ve Ruslara özenme olduğu anlatılır. O. Kurumbayulı'nın *Nasihât-ı Kazakiya*(1900/Kazan), A. Orsıgaliev'in *Adebiyat-ı Kazakiya hem Ügüt-Nasihât*(1908/Kazan) gibi kitapları toplumdaki dinî ve ahlaki cehaletten bahseder. Bu eserlerde estetik önemsiz, öğreticilik ön plana çıkar.

Benzer temalara XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında dinî akım temsilcileri sık başvururlar. Yalnız 1905-1907 yıllarındaki devrim hareketlerinden sonra kaleme alınan eserlerde müelliflerin, daha çok millet kavramı üzerine yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Dinî-ahlaki yozlaşma temalı eserlerin yayımına izin veren Çar Hükümeti, millet kavramı ve özgürlük konularını işleyen eserlere sıkı sansür uygular, basılmasına ve el yazması nüshasının dağıtımına müsaade etmez. Bütün bu yasaklara ve baskılara rağmen, gerçek ve tüzel kişilere uygulanan cezalar göze alınarak millet, ulus devleti, milliyetçilik kavramları üzerine çok yazılır, çok konuşulur. Bu dönem siyasetin edebiyata en şiddetli şekliyle yansıdığı dönemdir.

S. Torıayır'ın *Anav-Mınav* şiirinde:

“Anav kırdı Tatar tur,/Şu bayırda Tatar duruyor

Başkarmen kıtar tur./Başkalarıyla aynı hizada

Mınav oyda Kazak tur./Bu çukurda Kazak duruyor,

Çastarında azap tur./Yanı başında azap var.

Uykusu köp, oyaw az,/Uyuyan çok uyanık az,

Bul ne degen ğajap tur?/Bu nasıl bir acayıplıktır?

Bul uykusun aşpasa,/Bu uykusundan kalkmazsa,

Nadandıktan kaçpasa,/Cahillikten kaçmazsa,

Haholdarğa¹² mazak tur.”/Hahollara alay olur.(Torıaygırov, 1993: 53) mısralarında

Kazakların cehalet uykusundan uyanamadıkları, bu nedenle diğer milletlerle boy ölçüşemeyeceğini dile getirilir. K. Toğısov'un *Nadandık Kurbanı* (1915/Aykap)

piyesinde cahilliğin zifiri karanlığındaki toplumun durumunu yaşanmış hikâyelere

dayanarak anlatılır. Bu piyeste yazar devrinin tüm sorunlarını ele alırken en önemlisi

olan cehalet üzerinde durur. Köyde tıbbi yetersizlikten bulaşıcı hastalıklardan ölen

çocuklar, doğum esnasında doğumda zorlananlara yapılan uygulamalar göz önüne

serilir. Geleneklere isyan edenleri, büyüklere karşı gelenleri cin çarpmış gösterip,

baksı(şaman) ve mollalara teslim etmek sık rastlanan durumlardandır. Aynı konuyu

S. Torıaygır *Hastalanmadan Aklımı Yitirdiğim*(1913) hikâyesinde işler. Anlatıcı,

öğretmenlik yaptığı köyde dul kalan kadını aşiret töresine göre yaşı ilerlemiş, lal

biriyle nikâh kıymak için davet edilir. Hoca eve geldiğinde dul kadının ağıt yaktığını

---

¹² Hahol, aslı Hohol, başın her yeri kazılıp, üstte bırakılan bir tutam saç; bu şekilde saç bırakan Ukraynalılara denir (kaba veya şaka yollu)

duyar. Evlenecek çifti karşısında görmek isteyen hocaya itiraz edilir. Hoca da ayrı eve götürülen gelin adayını görmeye gider. Gelinin ağzından ret cevabı duyunca, nikâh kıymaktan vazgeçer. Her iki eserin yazarları toplum içindeki eğitimsizliğin ve cehaletin sebep olduğu hazin olayları ele alır.

Kazak edebiyatının Uyanış döneminde çok işlenen konulardan biri de haksızlık ve adam kayırmacılıktır. Çar Hükümetinin getirdiği yönetim ve hukuk sistemi toplum içinde seçimde usulsüzlüğe (para karşılığı oy satın alma), yolsuzluğa, rüşvetçiliğe ve mala el koymaya yol açar. S. Torıaygır'ın *Birine*(1914) şiirinde “Kay momınnıñ malı bar bul ayaқта”(Hangi müminin malı var bu kapta), “Keseni kólıma alıp, káray berdim, işinde nahaq közden jas bar ma, dep”(Torıaygırov, 1993: 95) (Kâseyi elime alıp baktım uzun, içinde haksız yere dökülen yaş var mı diye) mısralarında kul hakkı yeme, güç ve baskı uygulayarak genç kızları ve delikanlıları çekip götürmekten ve karşı gelenlerin canına kast etmekten söz edilir.

Değişim rüzgârlarının estiği çetin yıllar aydınların çoğunu hayattan erken koparır. Büyük bir kısmının eserleri gerek Çar döneminde gerekse Sovyet döneminde sansürlenir. Yeni Kazak edebiyatı başlangıçta aşılması zor engellerle mücadele eder. Ekim Devrimi ile gelen komünist yönetim milliyetçi aydınlara ve onların eserlerine son derece merhametsiz davranır.

Kazak edebiyatının karmaşık dönemi olan XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başı son yıllarda üzerinde yoğun çalışılsa da hep eksik kalan edebî dönemdir. Bu dönemin eserleri gerek Rusya İmparatorluğu hâkimiyetindeyken gerekse Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında siyasi-ideolojik amaç uğruna kurban gider. Bu sebepten dolayı dönemi aydınlatacak yeteri kadar materyaller bulunmamaktadır. Buna rağmen ulaşılan kaynaklardan hareketle XIX. ve XX. yüzyıllardaki edebiyat her yönüyle farklılık gösterdiği öne sürülebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KİMLİK VE EDEBİYAT

2.1. KİMLİĞİN, MİLLÎ KİMLİK VE İDEOLOJİK KİMLİĞE DÖNÜŞMESİ

Eski dönemlere ait yazılı kaynaklara bakıldığında kimlik kavramıyla ilgili etnik ve antropolojik köken ve toplumsal-kültürel özelliklere değinildiği görülmektedir. Bu husus dikkate alındığında bilimsel terim olarak yeni olmasına karşın kimlik kavramı, çok eski dönemlere dayandığı ileri sürülebilir. Kimlik teriminin sık irdelendiği son yüzyılda söz konusu kavramın birçok tanımı karşımıza çıkmaktadır. Kavram, nesnel olduğu kadar öznel yaklaşımlar da içerdiğinden genel anlamda ortak bir tanıma varılamadığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri kavram kapsamında psikolojik boyutun da yer almasıdır. Yani kimlik kavramının ait olduğu toplumun içinden veya dışarıdan bakıldığına göre tanım değişmektedir. Başka bir deyişle bu karmaşıklık insanın aidiyet duygusunun işin içine girmesinden kaynaklanır. Buna toplumun zihninde oluşan/ oluşturulan aidiyet duygusu da denebilir. Diğer bir boyutu da gerçek aidiyettir. Bunlardan birine doğuştan var olan ve diğerine de kabul gören aidiyet demek mümkündür.

Belli başlı kimlik tanımları dikkate alındığında genel hatlarıyla kimlik, dışa yansıyan sembolik belirtiler ile toplumun zihninde kabul ettiği/ kabul ettirildiği özelliklerin bütünüdür. Bu bağlamda insanın antropolojik yapısı ırki mensubiyetine işaret ederken, mimik ve jestleri, davranış biçimleri, tercihleri gibi olgular kültürel kimliğini yansıtmaktadır.

Batılı anlamda kimlik kavramı kültür olgusunun etrafında yoğunlaşır. Doğuya doğru ilerledikçe veya batı merkezci yaklaşımlardan uzaklaştıkça kavramın farklı boyutları kendini göstermeye başlar. Bunun başlıca nedeninin küresel kültür ile yerel kültür arasındaki farktan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Yani Batı dünyası aldığı göçlerle birlikte bir üst kimlikte birleşmeye çalışırken doğunun sosyal yapısı, etnik köken

olarak kendini korumaya yönelik tertiplenir. Bundan dolayı kimlik kavramı tanımlanırken farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.

Kültürel kimlik katmanlardan oluşur. Bu katmanlar, toplumun oluşum sürecinde benimsediklerini mevcut olanın üstüne koyduklarından meydana gelir. Toplum hafızası (belleği), kültürel katmanları oluşturur ve bu katmandaki bilgileri bilinçaltında muhafaza eder. Toplum hafızası, bilinçaltında kendi içindeki benzerlikleri ve başkalarından onları ayıran farklılıkları tasnif edebilme gücüne sahiptir. Bu farklılıklar, aynı zamanda ayniyetin(identity) benzerliğin sınırlarını belirler. Bu şekilde toplum hafızası, aynı olanı benimser, farklı olanı ise ötekileştirir. Böylelikle “toplumun kendini tanımlarken müracaat ettiği kavram olan öteki” (Şengül, 2007: 98) ayniyet sınırlarının dışında kalır.

Kimlik, zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilme özelliğine sahiptir. İ. C. Schick’e göre “kimlik asla tamamlanamaz; aksine sürekli inşa edilir...kimlik bir nesne değildir, bir süreçtir”(2001: 17).

Kimliğin durağan olmayışının başlıca sebeplerinden biri toplumlar arası münasebetlerdir. Genel bağlamda dış dünyadan izole edilmiş bir toplum olmadığından, başta kültürel-ekonomik temaslar olmak üzere, yaşamın tüm alanlarındaki münasebetler toplumu etkilediği gibi söz konusu toplumun kimliğine de az çok rötuş yapar. Bu bağlamda inanç sistemlerinin rolüne dikkat çekmek gerekir. Çünkü inanç sistemleri, toplumun zihniyet ve hayat tarzını etkileyerek yaşamın her alanında kendini gösterir. İnanç sistemlerinin ortaya koyduğu farklılıklar, etnik kimliklerinin aynı olmasına rağmen toplumların ötekileştirilmesine sebep olabilmektedir. Aksi olarak da farklı etnik kimliğe sahip gruplar, inanç sisteminin getirdiği yabancı kültürel yapıyı benimseyebilir, hatta yeni bir dinî kimliğin oluşmasına sebep olabilir.

M. Aşkın *Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler* adlı makalesinde “giydirilmiş kimlik” kavramını kullanır(Aşkın, 2010: 217). Bu kavram sosyo-kültürel etkileşimlerle ortaya çıkan bir kimlik için kullanılır. Dolayısıyla insanların benimsediği bir kimlik söz konusudur. Yalnız kimliğin bir diğer özelliği de aşılabilir olmasıdır. Aşılınmış kimlik olarak tanımlama sebebimiz, bir toplumun kimliği kabulünde başvurulan yöntemlerden kaynaklıdır. Kimliğin bu yönü siyasete alet olduğu kadar, bir devlet ideolojisi oluşturmada asırlardır kullanıla gelen bir yöntemdir. Aşılınmış kimlik, bir toplum içerisindeki grupları üst kimlikte birleştirdiği gibi, alt kimliklere de ayırabilir.

Batılı ulus devletlerinin meydana gelmesi ile üçüncü dünya ülkelerindeki ulus devleti inşasında kullanılan siyasi-ideolojik yaklaşım farklıdır. Ulus devletinin temelini kültürel veya siyasi kimlik oluşturur. Yani bir devlet bir millî-kültürel kimlik üzerine kurulur. Millî-kültürel kimlik ise bir ideolojiye göre şekillendirilir. Dolayısıyla millî kimliğin özünü ideoloji oluşturur. Aynı şekilde ideoloji, bir millî kimliği yıkabilir, yeni siyasi bir kimlik inşa edebilir. Bir devletin ideolojisi, toplumun lehine olduğu kadar aleyhine de çalışabilir. Ama her zaman belli bir siyasi gücün menfaatine çalışır.

İdeoloji kavramı, XIX. yüzyılda bilimsel bir terim olarak kullanılmaya başlamadan önce ismen olmamasına rağmen cismen asırlardır yaşamaktaydı. Günümüzdeki ideoloji kavramının görevini uzun bir süre kısmen dahi olsa inanç sistemleri yerine getirmekte mukteldirdi. Fakat inanç sistemleri, gelişmekte olan yeni dünyaya ayak uyduramaz/ veya yönetim sisteminin menfaatini karşılayamaz hâle gelir. Bu nedenle dinî unsurlardan arındırılmış bir öğretiyeye ihtiyaç duyulur. Böylece Destutt de Tracy tarafından türetilen ideoloji bir analitik bilim olarak tasarlanır(Rehmann, 2017: 25). Siyasi-felsefi bir kavram olan ideoloji, tarih boyunca kurulan devletlerin yönetim sisteminin iskeletini oluşturagelmektedir. Tracy'nin deyişine göre “toplumu düzenleme sanatı”(Rehmann, 2017: 27) olan ideoloji, yasaların temelinde kendini gizlemiş durumdadır.

İdeolojiyi ortaya çıkaran unsurlardan biri onun fonksiyonlarıdır. Bu fonksiyonlardan başlıcaları “siyasi fonksiyon, propagandist fonksiyon, dünya görüşü oluşturma fonksiyonu, ahlaki norm belirleme fonksiyonudur.”(Papayani, 2018: 655) XX. yüzyılda Leninizm ideolojisinin ön plana çıkardığı fonksiyon, dünya görüşü oluşturmaktır. Fakat çok geçmeden komünist ideolojinin tüm fonksiyonları kendini gösterir. Leninizm, zamanla Stalinizm ile birlikte toplum algısını değiştirerek bir kimlik inşasına doğru gider. Bu kimlik, bir amaca hizmet eden ideolojik bir kimliktir. Bu amaç, bir Sovyet toplumu, bir Sovyet insanı yaratmadır. Sovyet kimliği inşa edilirken milliyetçilik üzerine farklı yaklaşımlar sergilendiği bilinmektedir. Ayrıca milliyetçilik, Sovyetler Birliği'nde genel bağlamda olumsuz kavram niteliği kazanmışken belirli bir kesimin milliyetçilik duygularına yatırım yapılır.

Yeni kimlik inşası, Leninizm-Marksizm öğretisinin icadı olmayıp, insanlık ve devlet inşa tarihinde başvurulmuş siyasi yöntemlerden sadece biridir. İster ideolojik olsun ister millî, ister dinî kimlik inşasında siyasi devrim öncesi algı operasyonlarının ve

felsefi altyapının rolü küçümsenemez. Dünya tarihinde yenileşmenin miladı sayılan Fransız İhtilali(1789), toplumun en çok itiraz eden/ ezilen sınıfına toplumun en çok işine gelen sınıfı tarafından sanat üzerinden yeni fikirlerin/ ideolojinin aşılmasıyla gerçekleşir. Bu şekilde “başı gövdeyle orantılı”(Lunaçarski, 2009: 16) bir devrim potansiyeli oluşturulur. Devrimi tasarlayan, ideolojik altyapısını hazırlayan beyin gücü, peşinden gelecek olan kalabalığı etkiler. Devrim öncesi yapılan çalışmaların tümü-ideolojik altyapı ve devrimcilerin eğitilmesi- millî veya ideolojik kimliğin ortaya çıkmasında önemli rol oynar.

Millî kimlikler, millî değerlerin yok olma tehlikesi karşısında alevlenir. Bu nedenle bir milletin doğuşu veya yeniden doğuşuyla ilgili mitler mevcuttur. Bu mitler, toplumda millî kimliğe dair bir kıvılcımlanma için mühimdir. Tarihî kader veya milletin tarihî geçmişini anlatan mitler, millî ruhu besleyen anlatılardır. A. Smith’e göre “zaman ve mekânda başlangıç miti, soy miti, göç miti, kurtuluş miti, Altın çağ miti, çöküş miti ve yeniden doğuş miti” (Smith, 2002: 245) millî kimlik inşa sürecinde başvurulan unsurlardır. Mitler, belli bir millî kimliği taşıyan toplum tarafından bizzat türetilir. L. Honko’ya göre “...destanlar, onları tanıyan, sahiplenen ve varlıklarını sürdürebilecek bir toplumun bakış açısıyla okunmaları gerekir”(2016: 106). Dolayısıyla destanlar/ mitler, bir milletin kendini tanıtmaya ve baştan yaratma hikâyeleridir. Aynı zamanda mitlerin oluşumu, etnik kimliğin millî kimliğe dönüşüm sürecinin hikâyesidir.

Medeniyetler, millî kimliklerini ve devlet ideolojisini korumak için türlü yöntemlerden yararlanır. Örneğin, “Göktürk devleti hükümdarlarının tebaasını kendisinden olmayan toplumun ideolojik baskısından uzak tuttuğu”(Mırzahmetulı, 2010: 301), ötekileştirdiği medeniyetin kültürlerine özenmediği, yabancı(Çin) isimleri benimsemediği bilinmektedir. Toplumlar, buna benzer yöntemlerle zamanla asimile olmamak için etrafında bir duvar inşa eder. Günümüzde bir ülke içindeki azınlıklar, bu tür içe kapanmanın bir örneğini sergilemektedir. Asimile olmaktan kendilerini olabildiğince korunmaktan buldukları ülkelerde(gurbette) kültür ve dayanışma dernekleri kurar.

Günümüzde mevcut olan milletler-her ne kadar melezleşmiş veya asimile edilmiş olsa dahi-aslında bir etnik kökene dayanır. Uluslararası münasebetlerin artmasının yanı sıra sömürgeleştirilen ülkelerde uygulanan etnik kökenleri silme ve kimlik bunalımına sürüklenme siyaseti, zamanla yeni ideolojik kimlik yaratma suretiyle

mikro “milletleri” ortaya çıkarır. Sömüren ülkeler ise kendi kolonilerinde inşa ettikleri millî kimliklerin hassasiyetini kullanarak bir millî ideoloji “armağan” ederler. Bu nedenle sömürge toplumlar, yarı sömürge(ekonomik veya kültürel olarak bağımlı) ülkeler ve azınlıklar, millî kimliği korumak ve canlandırmakta bir hayli etkin ve azimlidirler. Çünkü onlar asimile olma veya bir millet olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu toplumlar, millet kavramının temel belirleyici özelliği olan tarihî mekânlarını/yurtlarını neredeyse kaybetmiş milletlerdir. Buna rağmen millet olma özelliğini korumaya çalışırlar. Bazı milletler tarih boyunca yurtları olmamasına karşın millet olarak tanınmaktadır. Her ne kadar millet olabilmek için tarihî kaderin yaşandığı belli sınırlar içindeki toprak olması şartı aransa da bu toplumlar için tarihî mekân söz konusu olamaz. Diğer bir deyişle Batılı millet modelinin temel unsuru olan toprak/ yurt bazı toplumlar için geçerliliğini koruyamaz. Bu bağlamda etnik-millet yaklaşımının kendi ulus devletlerini kuramamış toplumları örnek aldığı ortaya çıkar.

Bu durumun zıddı olarak da etnik kökenin körüklenmesi kavimcilik(tribalism) gibi olgular toplum içinde derin yaraların açılmasına sebep olabilmektedir. Sömürge unsurlar, işgal ettikleri topraklarda koz olarak kullandıkları kavimcilik, toplumları mikro-milliyetçiliğin körüklenmesine ve bunun sonucu olarak da çoğu kez iç savaşlara sürüklemektedir.

Siyasi alet olarak kullanılan ideoloji, bir devletin ayakta kalmasında önemli rol oynar. Kimlik oyunlarının ana unsuru olan ideoloji, bir devletin veya iktidarın ömrünü de belirler. Günümüzde dünyanın sıcak noktaları hâline gelen ülkeler başta olmak üzere bütün devletlerde kimlik üzerine oyunlar düzenlenmektedir. Geçmişini bilmeyen veya millî tarihini başkalarından öğrenen milletler kimlik oyunlarının başkahramanı olmaktan kendilerini kurtaramazlar.

2.2. EKİM DEVRİMİ ARIFESİNDE KAZAKLARIN KİMLİK ARAYIŞI

XV. yüzyılın ortasında bugünkü etnik adıyla yeni bir devlet kuran Kazakların buldukları topraklardaki hâkimiyeti için mücadelesi, kuzey komşusu olan Rusya'nın siyasî yönetimine geçişine kadar sürer. Bu tarihten sonra Kazaklar için millet olarak ayakta kalma mücadelesi başlar. *Kazak Millî Mücadeleleri Ansiklopedisi*'ndeki bilgiye göre, Kazak toprakları Sırım Datulu isyanından(1783-

1797) itibaren Amangeldi İmanov isyanına(1916-1917) kadar 300'ü aşkın ayaklanmaya şahit olur. Bir o kadar isyan Sovyet döneminde yapılır(2015: 10). İmparatorluğun ve onun siyasi vârisi olan Sovyetlerin sıkı denetimi ve her alanda uyguladığı sansür, Kazak millî mücadelelerini bağımsızlığa kavuştuktan sonra değerlendirilmeye bırakır.

Ekim Devriminden önce “inorodtsiy” (yabancı uyruklu) kavramı, Rus olmayanları siyaseten ayırmak/ ötekileştirmek amacıyla kullanılır. Ayrıca Rusya İmparatorluğunun “yabancı uyrukluların” topraklarına hâkimiyeti yerine Rus-Sovyet bilim adamları tarafından “himaye” kelimesi tercih edilir. Çarlık yönetimi, hâkimiyetindeki diğer uluslara kendi benimsediklerinin yerine farklı adlandırmalar verir. Kazaklara Kırgız(Kırgız-kaysak), Kırgızlara Kara Kırgız, Kırım Türklüğüne Tatar, Kazan Türklüğüne Tatar adlandırmalarıyla Rusya Türklerini kimlik bunalımına sürükler.

Türkleri küçük topluluklara bölme çabasında Doğu bilimcilerin rolü yadsınamaz. İmparatorluk tarafından görevlendirilen doğubilimcilerin çalışmaları, Rusya'daki milletlerin kimlik konusunda başvurulan ana kaynaklar hâline gelir. 1862 ve 1869 yıllarında bugünkü Kırgızistan'ın kuzeyinde belli bir süre kalıp etnografik notlarını hazırlayan V. V. Radloff, Kırgız bir ozanı dinleyerek *Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler ve Yabantaş Kırgızları Ağzı* adlı çalışmalarına malzeme toplar. Kırgızistan'da kısa aralıklarla kalabilen V. V. Radloff, *Kara Kırgızlar*(Karayev ve Jusupov, 1999: 384-385) yazısında bölgede görev yapan G. S. Zagryajski'nin notlarından yararlanır. Halkbilimci, söz konusu etnografik yazısında Kazakların olumsuz gösterdiği karakteristik özelliklerine karşılık Kırgızlara olumlu yaklaşım sergiler. A. Divayev'in(Divayev, 1992) etnografik çalışmalarında ise tam tersi söz konusudur. Aslen bir Başkurt olan A. Divayev, Orenburg'taki askeri okulun Asya bölümünden mezun olup araştırmalarının büyük bir kısmını Kazaklar ve Kazak edebiyatı üzerine yapar. İmparatorluk dönemindeki doğubilim çalışmalarının ideolojik zemini Sovyet döneminde de kullanılır.

Çarlık yönetiminin bölgelerdeki yeni kimlik inşa uygulamasını Sovyetler devam ettirir. Her iki imparatorlukta da “millet” kavramının tercih edilmemesi, siyasi bir manevranın görünen kısmı denebilir. Rusya'nın siyasi yaklaşımı Rus olmayan diğer ulusları yönettiği gibi Türkleri parçalayarak onlara da hükmetmek olur. Bu nedenle Rusya, Türk yurdunu ve Türk topluluklarını idari ve siyasi yöntemlerle birbirinden

ayırma girişiminde bulunur. Türk topluluklarını birbirinden ayırma çabası pervasızca sürerken Rusya Türkleri birliğinin lideri İsmail Gaspıralı ve onun ülküdaşlarının çalışmaları, Sovyet sisteminin istihbaratla güçlendiği döneme kadar devam eder. Çar hükümeti istihbaratı da Türkçülük ve İslamcılığın yayılmasını engelleme faaliyetlerinden geri kalmazlar. Ünlü misyoner N. İ. İlminski'nin doğubilimci N. P. Ostroumov ve gizli devlet danışmanı K. P. Pobedonostsev'e yazdığı mektuplarında "İslam'ın bilimle ilgili hususlarını ele alan çalışmaların Rusya Müslümanlarına ulaşmasından doğabilecek olumsuz sonuçlar doğrultusundaki düşünceleri yer alır."(Osanova, 2014: 31-32) Kazan Üniversitesinin Müslümanlık Karşıtı Bölümünün başkanı N. İ. İlminskiy'nin Rusya'daki yabancı uyrukluları/ Rus olmayanları Hıristiyanlaştırma teşebbüsleri başarısız da sayılmaz. Buna rağmen Türkçülük ve Ceditçilik¹³ fikri kendi dönemine özgü bir hızla yaygınlaşmaya başlar. Böylece Türkçülük ülküsü, Rusya Türklerinin ortak geçmiş ve ortak etnik köken düşüncesinin günümüze kadar gelmesine önayak olur.

I. Petro döneminden itibaren Tatarların devlet görevine alınmaları, Kazak bozkırındaki dinî eğitime Tatarların görevlendirilmesi ve belki de en önemlisi "Duma'ya¹⁴ Müslümanlardan en çok temsilcinin Tatarlardan seçilmesi¹⁵"(Usmanova, 2013: 119), Kazan Türklerinin millet-i sadıka olduğuna işaret etse de onların en çok istismar edilen toplum olduğunu ispatlar niteliktedir. Zira efendiler, sömürge toplumun içinde kendi çıkarlarını savunacak müttefiklere ihtiyaç duyarlar. IV. İvan (Korkunç İvan) döneminde Rusya'nın yönetimine girmesiyle Rusçaya daha erken hâkim olup, Türk toplumlarının idaresinde önemli rol üstlenen Tatarların devlet kurumlarında görevlendirilmesi gayet tabiidir.

Rusya İmparatorunun 17(30)¹⁶ Ekim 1905 tarihinde *Devlet Düzeninin İyileştirilmesi Hususunda*¹⁷(Lazarevskiy: 1909; Şanin, 1997;) adlı bildirgesinde/manifestosunda vatandaşlık hukukunun temelleri olan seçme ve seçilme, inanç ve basın özgürlüğü

¹³ Ceditçilik veya Rusça kaynaklarda Cedidizm, Modernizm teriminin karşılığı olarak kullanılmaya başlar, sonra yeni eğitim sisteminin adı olarak anlam ve alan bakımından daralmaya gider.

¹⁴ Duma: Rus siyasi yapılanmasında meclis. Devlet Duması, parlamentonun alt kademesi

¹⁵ Rusya İmparatorluğunun 2. Dumasında (1907) toplam 517 vekilden Müslümanlar vekillerin toplam sayısı 36 iken, (en çok Müslüman vekilin bulunduğu Duma) onun içinde 25'i Tatardır.

¹⁶ Sosyalist devrime kadar Rusya'da Bizans takvimine riayet edilirdi. Sovyet yönetiminin ilk aylarında Batı ülkeleri gibi Gregoryan takviminin uygulanmasına geçilir. Bu nedenle aradaki gün farkı ile iki tarih gösterilmiştir.

¹⁷ 17 Mayıs 1905 tarihinde Rusya İmparatoru II. Nikolay'ın imzaladığı A. D. Obolenskiy ile N. İ. Vuiçe tarafından hazırlanmış belge.

hakları tanınır. Bu bildirgenin ilanından sonra partiler ve dernekler kurulur, imparatorluk yayınlarının dışında gazete ve dergiler basılmaya başlar. Her ne kadar devlet tarafından sıkı denetlense de bu hakların içinde basın özgürlüğü, Rusya'daki halkların siyasî yönden aydınlanmasında önemli rol oynar.

XX. yüzyılın başında Rusya'nın içine düştüğü siyasi ve ekonomik durum imparatorluğun sömürgesi olan toplumların bağımsızlık fikirlerinin bir nebze söylenebildiği bir ortam yaratır. Kazak bozkırında Çar hükümetinin yayınları olan *Dala Vilayeti* ve *Türkistan Vilayeti* gazetelerinin dışında birçok alana değinen yeni süreli yayınlar çıkar. Bu yayınlar genellikle yerel dillerde çıktığı için hitap ettikleri toplumun meselelerini gündeme getirmekte kendilerini mesul tutar. Süreli yayınların bir kısmı sansürlenirken birkaç tanesi yayın hayatına ilk adımını atar. Bazı gazetelerin ömrü tek sayıda biter. Bazı yayınlar ise uzun yıllar ayakta kalmayı başarır. "1907 yılında Petersburg'te çıkan Tatarca *Ülfet* gazetesinin Kazakça eki olan *Serke* ancak bir sayı çıkartabilir. İkinci sayısında yayınlanacak olan bir makalenin içeriğinden dolayı gazete kapatılır, ilk sayısı da toplatılır."(Kazak Adebîyetinin Tarihi, 1965: 61) *Serke* gazetesinin ilk sayısında M. Dulatulı'nın *Jastarğa* (Gençlere) şiiri çıkar. Bu gazetenin 2. sayısına aynı yazarın *Bizim Amacımız* makalesi hazırlanır. Sovyet dönemindeki araştırmalarda ilk Kazakça yayın olan bu gazetenin kapatılma nedeni anlatılmaz. Çünkü gazetenin kapatılma nedeni olan makalenin yazarı M. Dulatulı, Alaşorda Partisi ve hükümeti üyesi olduğundan yasaklanan isimler arasındadır.

M. Dulatulı ile A. Baytursunov'un çıkardığı *Kazak* gazetesi gibi yayınlar geniş kitleye seslendiğinden baskı sayısı olarak da kısa sürede artış gösterir. 1913 yılından itibaren Orenburg'ta çıkmaya başlayan "Kazak gazetesinin ilk sayısı 3000 sayı ile başlar ve kısa sürede 8000'e yükselir."(Dulatulı, 2013: 12; Oraltay, 1973: 27) Çar hükümeti gazetenin dışarıdan maddi destek aldığı şüphesiyle soruşturma başlatır. Ama şüphelerinin doğrulanmaması sonucunda gazete yayına devam eder.

Kazakların iç meselesinin gündeme geldiği *Kazak* gazetesi gibi onlarca yayın dış Türkler haberine de yer verir. İstanbul'daki siyasi durum, Doğu Anadolu'daki kırım/katliam haberlerine kadar gazetelerde yazılır, Anadolu Türkleri için yardım çalışmalarının detayları yayımlanır. *Kazak* gazetesinde Alihan Bökeyhan, *İstanbul jane Kılıylar* (1915, №117), *Şabilğan Musılmandar* (1915, №141), Miryakup Dulatulı, *Türkiyadağı Kapitulyatsiyanı Joğaltuv* (1914, №72), *Adriyanopol* (1913,

№7) makalelerini yazar¹⁸. Bu dönemde Kazakça yayınlarda Anadolu Türkleri, Kırım Türklerinin siyasi, tarihî, ekonomik durumlarıyla ilgili yazılar yer aldığı gibi dış Türklerin edebiyatına değinildiği de bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde süreli yayınlarda Kazak tarihi ve etnik kökenleri ile ilgili yazıların rağbet gördüğü de bilinmektedir.

1900-1917 yılları arasında yayımlanan Kazakça eserlerin büyük çoğunluğu Sovyetler döneminde değerlendirilmeye alınmaz. Fakat Kazak edebiyatının devrim öncesi dönemi Sovyet döneminde en çok araştırılan konu olur. Her çalışma önceki eserlerin eksik ve taraflı değerlendirildiğini öne sürer. Stalin'in ölümünden sonra Kazak edebiyatında eserleri yasaklanmış olan birçok demokrat ve komünist-kendini ve çevresini kurtarma adına komünist olanlar dâhil- yazarlar aklanır. XX. yüzyıl başındaki Kazak edebiyatı araştırmalarında aklanan her yazarın edebî kişiliği teferruatlı incelenir. Yeni bir çalışmanın yayınlanması için daha önce basılmış eserlerin içermediği konuların ele alınması gerektiğinden bu dönemi inceleyen her araştırmacı, yeni bir yazarı tanıtır. XX. Yüzyıl Başındaki Kazak Şairlerinin Eserleri(1963) adlı çalışmada basın-yayın özgürlüğünün tanındığı tarihten Ekim Devrimine kadar Kazakça basılan kitapların tasnifi yapılır. Bu tasnife göre yukarıda belirtilen yıllarda yayımlanan kitaplar üç grupta incelenir. İlk grupta sözlü edebiyat ürünleri ve Sovyet edebiyatçılarının yenilikçi ve demokrat olarak değerlendirdiği aydınların eserleri, ikinci grupta Doğu klasik destanları, üçüncü grupta ise dinî kıssalar(Düysenbayev, 1963: 11-12) yer almaktadır. Bu tasnife bakıldığında ateist olan Sovyet yönetimi için din dahi millî uyanıştan az tehlikeli olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda B. Kenjebayev “Çar hükümeti, (kendilerinin tayin ettikleri) mollalarının onayı ile dinî kıssaları, dini yücelten, eski döneme özlem duyan kitapları çok çıkarıp, halk içinde dinî kitapların yaygınlaşmasına önem verdi. Bu nedenle biz, Çar hükümetinin halkı dinin karanlığında, Orta Çağ cehaletinde bırakarak manevî yönden de sömürme siyaseti uyguladığını görmekteyiz.”, der(Kenjebayev ve Esnazarov, 1966: 5-6). Çar hükümeti, basın-yayın özgürlüğüne kadar dinî kitapları, dinî kıssaları ve bazı Şark destanlarını yayımlar. Fakat bu eserlerdeki Ruslar, Hristiyanlık ve çar ile ilgili olumsuz ifadelerin bulunduğu

---

¹⁸ Bk. Alihan Bökeyhan, *Eserleri*, Cilt 6, Astana: Sariarka, 2013; Mirjakıp Dulatulu, *Eserleri*, Cilt 2, Almatı: Mektep, 2013

bölümler kaldırır. Bu amaç için Çar hükümetinin bölgelerde yetiştirdiği insanlar kullanılır.

Sovyetler döneminde Komünist Partinin edebiyatla ilgili yaklaşımının dönem dönem değiştiği görülmektedir. V. İ. Lenin'in yönettiği yıllar edebiyatçıların Sovyet edebiyatının nasıl olması gerektiğini tartıştığı dönemdir. İ. V. Stalin ise edebiyatı silah edebiyatçıları da asker yapmasıyla bilinir. N. Hruşyov'un KP Birinci sekreterliği yaptığı dönem, Türkiye'deki Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden hemen sonradır. N. Hruşyov döneminde SSCB'deki sosyal ve ekonomik gelişmelerden sonra edebiyatta da ılımlı dönem¹⁹ başlar. Adını İ. Ehrenburg'un uzun hikâyesinden alan ılımlı dönemde SSCB KP'sinin(Komünist Parti) edebiyata yaklaşımı değişmesine rağmen bazı konular üzerindeki yasak kalkmaz. Bunun içinde devrim öncesi edebiyatın önemli unsuru olan millî edebiyat da vardır. Hayatlarının önemli kısmı hapis ve sürgünde geçen millî edebiyatçıların eserleri uzun yıllar arşiv raflarında okuyucularına kavuşmak üzere beklemeye devam eder. İlimli dönemde B. Pasternak, *Doktor Jivago* adlı eserini yazar. Fakat bilinen nedenlerden dolayı eser Nobel edebiyat ödülüne layık görülmesine rağmen Sovyetlerde yasaklanır. Bu sebeple N. Hruşyov dönemi ikiye bölünmüş ılımlılık sıfatı taşır.

Sovyet döneminde kaleme alınan edebiyat araştırmalarında “millî edebiyat” kavramından kaçınılır, onun yerine “Sovyet halkları edebiyatı” kavramı kullanılır. KP sanat ve edebiyatta ötekileştirmeyi sürdürür. Sovyet yönetimine göre bir üst edebiyat olan Rus edebiyatı vardır. Onun dışında kalan edebiyat gelişmekte olan Sovyet halkları edebiyatı olarak nitelendirilir. Bu tür “üstünlük” sadece edebiyat ve sanat için geçerli olmayıp kültür ve eğitimin bütün alanlarında uygulanır. Stalin döneminde güvenilir millet olan Ruslar millî bölgelerde üst görevlere atanır. Edebiyat ve sanat eserlerinde ise örnek kahraman olur. II. Dünya Savaşında da Ruslar için kahraman millet ifadesi kullanılır. Daha önce aleni yürütülen Rus milletinin üstünlüğü politikası, N. Hruşyov döneminde gizli yürütülmeye devam eder. N. Hruşyov, millî bölgelerdeki yönetici kadrolardan Rusları alır, onların yerine etnik kökenleri birbirine yakın toplulukların mensuplarını getirir. Böylece milletler

---

¹⁹ Ottepel', ılıman dönem, N. Hruşyov dönemi (1953-1964) için kullanılan resmî olmayan kavramdır. Bu dönem siyasi suçluların affı, dış ve iç siyasette olumlu gelişmelerle damga vurur.

politikasını kurulu bombaya çeviren N. Hruşyov, millî bölgelerdeki mikro-milliyetçiliğin körüklenmesine zemin hazırlar.

1905-1917 yılları arasındaki edebiyat millî uyanış edebiyatıdır. Bu dönem, Kazakların millî kimlik arayışı yıllarıdır. Aslında tarihî süreç olarak millî uyanış dönemi 1800'lü yıllarda başlar. Uyanış döneminin edebiyata yansımaları aynı tarihe denk gelir. Fakat Çar hükümetinin özgürlük manifestosundan sonra sürecin hızlandığı gözlemlenir. Bu bağlamda A. İsmakova *Kazak Nesri: Poetika, Tür, Stil* adlı eserinde Sovyetlerin yasakladığı edebiyatın diğer Kazak edebiyatı örneklerinden farklı olduğunu ve Alaş edebiyatının bir arayış edebiyatı olduğunu vurgular(İsmakova, 1998:114). Bu arayış bir kimlik arayışıdır.

1909 yılında Ufa'da *Uyan, Kazak!* şiir kitabı çıkan Miryakup Dulatılı

“Köziñdi aş, oyan, Kazak, köter bastı/Gözünü aç, uyan Kazak, kaldır başını

Ötkizbey karañğıda beker jastı /Karanlıkta boşuna geçirme yıllarını

Jer ketti, din naşarlap, hal harap bop / Toprak gitti, din kötüleşti, hal harap oldu

Қазақым, endi jatuv jaramas-tı”/Kazak’ım artık yatmak olmaz(Dulatılı, 1991: 13)

der. Aynı konuyu işleyen benzer eserlere rastlamak da mümkün. B. Kenjebayev, 1966 yılında çıkardığı XX. Yüzyıl Başındaki Kazak Edebiyatı kitabında 1913 yılında Kazan'da Karimovlar matbaasında basılan Baymuhambet Beysenbinov'un *Millî Şiirler* kitabında yer alan

“Al, Kazak, köter bastı, aş köziñdi/Kazak, kaldır başını, gözünü aç,

Bir waqıt adam sanap sen de öziñdi/Bir vakit sen de kendinin adamdan say

Tursañdar karañğıda қor боларсыñ/Kalırsanız karanlıkta hor olursun,

Alaşım, teris körme bul sözimdi”/Milletim, bu sözümü yanlış anlama.(Kenjebayev,

Esnazarov: 1966: 20) mısralarını örnek verir. B. Kenjebayev'in bu örneği özenle

seçmesindeki maksat, eserleri KP tarafından yasaklanmış Miryakup Dulatılı'nın

Uyan, Kazak! şiirini ve millî uyanışın sembolü olan Alaşorda'yı dolaylı yoldan

anımsatmaktır. *Uyan, Kazak!* şiir kitabı Çar hükümetinin yasağına rağmen iki baskı

yapar. İkinci baskı Orenburg'ta 1911 yılında çıkar. Miryakup Dulatılı'nın *Uyan,*

Kazak! kitabının baskılarıyla ilgili çelişkili bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler şairin

eserleri üzerinde yapılan ilk çalışmaların alelacele yayınlanmasından kaynaklıdır.

Kazakların etnik köken ile ilgili birkaç yazısını Kazak gazetesinde Türk balası

lakabıyla yayınlayan M. Dulatılı Sovyet döneminde de aynı konuyu *Şolpan, Kızıl*

Kazakistan gibi gazetelerde yazmaya devam eder. Kazak etnik adının ortaya çıkışı,

Kazakların tarihi ile ilgili birçok yazıyı gerek devrim öncesi gerek Sovyetler döneminde süreli yayınlarda görmek mümkündür.

Kazakların etnik kökenleriyle ilgili çalışmalardan biri de Şahkerim Kudayberdiulı'nın 1911 yılında Orenburg'ta çıkan Türk, *Kırgız-Kazak hem Handar Şeceresi* adlı eseridir. "Jasımnan jetik bildim Türk tilin" manzum eserinde belirttiği gibi çocukluğundan Türkçeye hâkim olan Şahkerim, Hacca giderken İstanbul güzergâhını tercih eder. İstanbul'da kalarak kütüphanelerde çalışır, ihtiyacı olan kitapları posta ile memleketine gönderir. Kazakların etnik kökeni üzerine çalışırken birçok kaynağa başvurur. Bu kaynakların içinde Çince, Rusça, Arapça, Farsça ve Türkçe eserler de vardır. Şahkerim Kudayberdiulı *Türk, Kırgız-Kazak hem Handar Şeceresi* adlı eseri üzerindeki çalışmalarından oğluna yazdığı mektupta bahseder. Birçok kaynaktan bu mektuptan alıntı sunulur. *Kazaktın Tüp Atası* adlı manzum eserinde Şahkerim:

"Kazaktın tüp atası batır Türük/Kazak'ın asıl atası kahraman Türk,
Arapsın degen sözdin tübi şirik/Arapsın denen sözün aslı çürük,
Palenşe sahabanıñ zatisin dep/Falan sahabenin soyundansın diye,
Aldağan din jamılğan önşeñ jülik"/Kandırmış din kullanan sahtekârlar
(Kudayberdiulı, 1991: 70) der.

Kazakların etnik kökenini vurgulayan, Türklük, Türk yurdu, Türkistan temalarıyla tanınan milliyetçi şair Mağjan Cumabayev *Payğambar* adlı şiirinde

"Erte künde ottı Künnen Ğun tuğan,/Eski zamanlarda ateşli güneşten Hun doğmuş,
Ottı Künnen ot bop oynap men tuğam"/Ateşli güneşten ateş gibi oynayan ben
doğdum(Cumabayev, 2013: 53) mısralarıyla köklerinin Hunlara dayandığını dile
getirir. Şair Türkistan şiirinde Türklerin ata yurdunun Turan olarak bilindiğini,
Türkistan'da baba ocağında Kazaklar kaldığını söyler. Onun *Alıstağı
Bavırma*(Uzaktaki Kardeşime) şiiri Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu Türklüğünün
içinde bulunduğu zor durumu anlatmaktadır. Şairin

"Bawırım! sen o jaқта men bu jaқта,/Kardeşim! Sen o yanda, ben bu yanda
Kayğıdan kan jutamız. Bizdi atқа/Kayğıdan kan yutuyoruz bizim adımıza
Layık pa kul bop turuw? Jür ketelik,/Layık mı ki köle olmak? Gel, gidelim,
Altayğa, ata miras, altın taққа"/Altay'a atadan miras kalan altın tahta(Cumabayev,
2013: 83) mısralarında birbirinden uzak kalan kardeşlerin hasretine değinirken
özgürlük için haykırışı hissedilir. Eserlerinde Kazak alt kimliğinden bahseden şair bir

üst kimlik olan Türk kimliğini daima dile getirmektedir. Üst kimlik olarak Türk kimliği, Rusya Türklerinin XX. Yüzyıl başında çıkan süreli yayınlar ile kitaplarda sık değinilen bir mevzudur. İ. Gaspıralı'nın çalışmalarıyla yaygınlaşan Türklük ülküsü, Kazan Türklerinden G. İbragimov'un *Biz Kim?* Battal-Troytski'nin *Milletni Belgelev* yazılarında Türk üst kimliği konusu tartışılır(İbragimov, 2018:14-15). Bu makalelerde millet olmada dilin ve toprağın önemi hususunda fikirlere de yer verilir. Yüzyılların kavşağında Kazak aydınlarının içinde dil, din ve toprak/vatan konularına değinmeyen neredeyse yoktur. Rusya hâkimiyetine kadar şahsa ait toprak anlayışının olmadığı Kazakistan'da toprak, imparator mülkü olarak tanınır. Kazaklar, öz vatanında toprak vergisine tabi tutulur. Ekim Devrimi öncesi Kazakça çıkan Aykap dergisi, Kazak, Eşim Dalası, Üş Jüz, Alaş, Sarıarka, Birlik Tuwı gibi gazetelerin sayfalarında en çok toprak ve dil konulu makaleler yer alır. Alihan Bökeyhanulı, Omiç, İrtış, Sın Oteçestva, Kazak, Sarıarka, Abay gazetelerinin sayfalarında özerklik ve Kazak topraklarının sınırları üzerinde yazılarıyla tanınır. Çar hükümetinin Sibiry'a sürgün ettiği yıllarda da gazetelerde Kazak toprakları ve onların bütünlüğü konusunda makaleler yazmaya devam eder. 1917 yılında Şubat Devriminden sonra Orenburg'a gelen A. Bökeyhanulı, Alaş Partisini kurar ve Alaşorda ulus devleti kurmak için hazırlıklara başlar. Alaş Partisinin kuruluşunu bazı tarihçiler 1905 İlk Rus devrimi hareketi yıllarında olarak gösterir(Oraltay, 1973: 25). Alaş Partisinin 1905 yılında kurulduğunu ileri süren tarihçilerin esas aldıkları kaynak Karkaralı'da(Merkezi Kazakistan) Kazak aydınlarının toplanıp, 1917'de Alaş Partisine üye olan 42 kişinin imzaladığı bildirgedir. Çar Hükümeti bu bildirgeyi imzalayan şahısları takibe alır ve onların liderlerinden bazılarını sürgüne gönderir, bir kısmını hapse atar. 1913 Alaş Partisinin kurulması sürecinde millî partinin ileride millî devletin yönünü belirleyecek tartışmalar yaşanır. Bu dönemde Kazakistan'daki sosyalistler, Rusya'daki işbirlikçileriyle beraber Üç Cüz partisini kurarlar. Böylece sosyalistler, Kazakların bir bayrak altında toplanmasına engel teşkil eder.

1917 Şubat Devriminden sonra nisan ayında Torgay ili Kazakları Kurultayı düzenlenir. Bu kurultayda Genel Kazak Kurultayı çağrısı kararı alınır. 1-11 Mayıs tarihleri arasında Moskova'da yapılan I. Rusya Müslümanları Kongresine katılan bir grup katılımcı, kurultayın tarihini belirlemek için Kazak gazetesinde bir yazı yayımlar. Nihayetinde Taşkent'te 1-10 Ağustos günleri kurultay tarihi olarak kararlaştırılır. Fakat St. Petersburg'ta 17 Eylül'de toplanacak olan Şura-i İslam'dan

dolayı Genel Kazak Kurultayının tarihi erkene alınır ve 21-26 Temmuz 1917 tarihinde Orenburg'ta yapılır. Bu kurultayda millî devlet, ordu, hukuk, toprak gibi mevzular üzerinde durulur. Millî bir parti kurma kararı alınır. Ekim ayında Alaş Partisi kurulur. Tarihî kaynakların bir kısmında Alaşorda'nın Rusya Federasyonu'ndan ayrı bağımsız bir ulus devleti olup olmadığı konusunda çelişkili bilgi bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda ise Rusya'ya(daha sonra Sovyetlere) bağlı bir muhtariyet ilan edildiği izlenimi bırakan cümleler yer alır. Aslında Alaşorda belli bir süre için Sibiry Federasyonu'nda yer alıp, devlet işlerinde görevlendirilecek insan yetiştirildikten sonra tamamen bağımsız bir ulus devleti kumayı hedefler. Miryakup Dulatulu, Kazak gazetesinde yayımladığı Genel Kazak Kurultayı adlı yazısında bağımsızlığı ilan etmemelerinin sebebini Rusya'daki sosyalist devrimle birlikte Kazakistan'a sınır ülkelerin akıbeti ve komşu ülkelerdeki siyasi durumun Kazak bozkırına etkisine bağlamaktadır²⁰.

5-13 Aralık 1917 tarihleri arasında II. Kazak Kurultayında Alaşorda Muhtariyeti kurulur. Bolşeviklerin lideri V.İ. Lenin'in Ekim Devriminden sonra Rusya ve *Doğu'nun Müslüman Emekçilerine Çağrı*'sında Kendi kaderini tayin hakkına inanan Türkistan Türklerinin kurduğu iki muhtariyetin ilanı ve tanınması, 1918 yılının Ocak ayında düzenlenecek olan Rusya Kurultayına bırakılır. Türkistan Türkleri bağımsızlık ilan ettiklerinde devletlerini tanıyacak ülkelere ihtiyaç duyar. Ayrıca yeni kurulan devletlerin sınır güvenliğine de önem verir. Bu sebeple demokrasinin bir ilkesi olan kendi kaderini tayin hakkını/ bağımsızlığı Bolşeviklerin tanıyacağına inanırlar. Fakat Bolşevikler, bu kurultayı dağıtır. Bir ay sonra başkenti Hokand olan Türkistan Muhtariyeti'ne son verilip hükümette görev alan ve destek veren herkes cezalandırılır. Bolşeviklere göre, Rusya'nın devrim öncesi partileri gibi, uluslara kendi kaderini tayin hakkı vermek, Rusya'dan ayrılmasına izin vermek, eşlerin boşanmasına, ailenin dağılmasına müsaade etmek kadar saçmadır(Avtorhanov, 1988: 24). Her halükârda

İmparatorluğun eski sınırları korunacaktır. Bolşeviklerin İmparatorluk topraklarının bütünlüğünü koruma isteği politik ve ekonomik nedenlerle sınırlı değildir. 22 Ekim-4 Kasım 1918 tarihleri arasında toplanan Sibiry Geçici Hükümeti, Alaşorda

---

²⁰ Bk. Miryakup Dulatulu, *Eserleri*, Cilt 2, Almatı: Mektep, 2013

Devletini tanımaz. Bu şekilde resmi olarak Alaşorda hükümetinin bağımsız devlet kurma teşebbüsleri olumsuz sonuçlanır. Ancak Alaşorda Devleti kısa süre de olsa ayakta kalmayı başarır. Bolşeviklerin sunduğu proleter diktası yerine demokrasiyi seçen Alaşorda Devletin kurucuları kısa sürede ve zor şartlar altında birçok insan yetiştirir. Bu insanlar, Sovyetlerin yetmiş yıllık iktidarı döneminde zaman zaman kendilerini gösterir.

Literatürde Alaş hareketi, Alaş edebiyatı adıyla bilinen millî uyanış hareketi ve millî edebiyat XX. yüzyılın başında yaşanan kısa süreli bir olgu gibi tanımlanır. Sözde bağımsızlıktan fiilî bağımsızlığa giden yolda canlarını ve cananlarını veren Alaş aydınları ve onların faaliyetleri Sovyetler döneminde yurt dışında yoğun ilgi görür. M. B. Olcott, A. Bennigsen, W. McClellon gibi araştırmacılar Kazak milliyetçiliği üzerine çalışmalarıyla bilinir. Ancak Kazakları millî kimlik arayış süreci daha geniş bir zaman dilimini kapsamakla birlikte bu sürecin bilinmeyen yüzü de vardır. Batıların meşhur “barbarları barbarlara kırdırmak” politikasının Orta Asya bozkırında uygulandığı dönemlerden itibaren başlayan millî mücadele günümüzde de farklı boyutlarda devam etmektedir.

2.3. EKİM DEVRİMİNİN GERÇEKLEŞMESİNDE KİMLİKLERİN ROLÜ

Tarihin en hareketli dönemlerinden olan XX. yüzyılın başı Rusya İmparatorluğunun dış siyasetinin ülke içindeki ekonomik durumu olumsuz etkilemesinden kaynaklanan huzursuzluk, Rus vatandaşların yoğun olduğu bölgelerde siyasi dalgalanmalara, sınır bölgelerdeki uluslarda millî uyanış hareketlerine sebep olur. Birinci Rus Devrimi(1905) hareketinden sonra İmparatorluğun özellikle vatandaşların hak kısıtlamalarında gevşetme politikası, Rusya genelinde yayın-basın özgürlüğü ve siyasi aydınlanma, örgütlenmeye yol açmış olur. Dış siyasetteki başarısızlığın hıncı ve yetişmiş askerî güç ülke içindeki olaylara yönlendirildiğinden meşru olmayan yollardan baskı uygulanmaya devam eder. Ülke içindeki durum gitgide gerginliğin dozunu arttırırken devlet, siyasi liderleri ait oldukları topluluklardan uzaklaştırma cezalarına başvurmak zorunda kalır. Bir kısmı yurtdışından desteklenen siyasi partilere ait olan süreli basınlar, yayınlarına devam edebilmek için oldukça temkinli davranır. Gazetelerdeki yazılar, yazarlar ve aboneler kontrol edildiği gibi yayınların mali kaynakları da kontrollere tabi tutulur. Siyasi faaliyetlerinden dolayı Rusya’da

barınamayan çoğu sosyalist liderler başta Almanya olmak üzere batılı devletler tarafından desteklenir/ yetiştirilir. Bu liderler içinde V.İ. Ulyanov(Lenin) ve İ. V. Cugaşvili(Stalin) de vardır. Ayrıca sosyalist partilerin gazeteleri de yurtdışında basılır. XX. yüzyılın başında Rusya'da sosyalist iki parti vardı. Bunlardan ilki Sosyalist-Devrimciler(SD), ikincisi ise Rusya Sosyalist Demokrat İşçi Partisidir (RSDİP). Bu iki devrimci partinin dışında Rusya'da liberal-konservatif ve konservatif-monarşist partiler de varlığını sürdürür. Ekonomik durumun kötüye gittiği bu dönemde siyasi partiler, yayın organlarında ülkede artık değişimlerin devreye girmesi gerektiğini yönünde düşüncelere sık sık yer verir. Duma'ya giren ve girmeyen partiler Rusya'nın bir sonraki adımı için senaryolar hazırlar. Bu senaryolardan bazıları batı devletlerince tasarlanır.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, ülkeyi her yönden çıkmaza sokar. II. Nikolay cepheye gider. İmparatorluğun yönetimiyle eşi Aleksandra ilgilenir. Ülke karışıklığa sürüklenir. 23-24 Şubat 1917 tarihinde başkentteki fabrika işçileri iş bırakır, sokağa çıkar. Ülkedeki durumdan rahatsız olan herkes bu harekete katılır. Ülkenin ekonomik mekanizması felç olur. Karargâha telgraf çekilir. Çar taraftarlarının monarşiyi kurtarma çabası boşuna gider ve imparator tahtından feragat eder. Ülkenin savaşta yenilip Batı devletler tarafından pay edilmesine izin vermemek için geçici hükümet kurulur. Geçici hükümet uçsuz bucaksız imparatorluğun her köşesine telgrafla haber gönderir ve yönetim için kendi vekillerini seçer. Çar ailesinin katledilmesiyle monarşi taraftarlarının umutları suya düşer.

Birçok parti Rusya'daki Slav olmayan topluluklara özerklik tanıma hakkını doğru bulmakla beraber Rusya'dan tamamen bağımsız olmalarını istemez. Bunların içinde "Rusya, Ruslar için" ilkesiyle yaklaşan siyasiler de vardır. Neredeyse hiçbir konuda uzlaşamayan partiler, siyasi tercihlerini yapmakta zorlanır. Ülkede geçici hükümet kurulmasına rağmen karışıklık devam eder.

Sosyalist partiler, Şubat Devrimini burjuva devrimi olarak tanımlar ve kendi hegemonyasını kurmak için 25 Ekim 1917 tarihinde geçici hükümetin bulunduğu saraya baskın düzenleyerek hükümetin görevine son verir. Rusya genelindeki bölge merkezlerine telgraf göndererek yeni hâl ilan edilir. Ekim devrimini gerçekleştiren sosyalist partiler içerisinde RSDİP'nin sol kolu olan Bolşevikler (çoğunluk), geçici hükümeti devirdikten sonra kurultay çağırır. Yasal olmayan bu kurultaydan RSDİP'nin sağ kolu olan Menşevikler(azınlık) ve Sosyal Devrimciler ayrılır.

Avrupa’da XIX. yüzyılda yaygınlaşan sosyalist komün taraftarlarının kullandıkları kırmızı bayraktan esinlenerek renklerini belirleyen Bolşevikler, Eugene Pottier’nin *Enternasyonal Marşı* ile Rusya’nın ücra bölgelerindeki milletleri de tarafına çekerek “Kızıl Devrimin” coğrafyasını genişletir.

Monarşi taraftarları olan Çar ordusunun üst düzey subayları ve geçici hükümet taraftarları ülkeyi terk ederken birkaç istikamet kullanır. Onların kullandıkları istikametlerden biri de Kazak steplerinden geçer. Kızıllar ile Beyazların²¹ bilmedikleri topraklarda, alışık olmadıkları coğrafi şartlarda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Kazak köylerine gelmelerini istemeyen yerliler, onları geri püskürtmek için gruplar oluşturur. Rusya’daki siyasi kargaşadan pek haberi olmayan Kazaklar, kızıl ve beyaz dinlemeden Ruslarla savaşır. Ülkedeki çetin siyasi durumdan yararlanarak “1914 öncesinde Rusya’da ortaya çıkan, modern anlamıyla milliyetçi tek Müslüman parti”(Roy, 2005: 78) olan Alaşorda, Kazakistan’daki sosyalist partilerden daha çok oy alarak Alaşorda Muhtariyeti’ni kurar. Alaşorda Muhtariyeti, 12 Aralık 1917 tarihinde Orenburg’ta toplanan II. Genel Kazak Kurultayında ilan edilir. Alaşorda marşı yazılır, Alaşorda Devletinin arması hazırlanır²². Güneyde ise Türkistan Muhtariyeti’nin ilanı V.İ. Lenin’in 20 Kasım 1917 tarihli Rusya ve Doğunun Emekçi Müslümanlarına hitabından hemen sonra gerçekleşir. Türkistan Muhtariyeti, 28 Kasım 1917 tarihinde Hokand’ta toplanan IV. Müslüman Kongresinde ilan edilir. 1917-1922 yıllar arasında Milletler Halk Komiseri (Milletler Bakanı) olarak görev yapan İ. V. Stalin, Alaşorda Muhtariyeti’nin Bolşevikler hükümetine delegelerini gönderdiklerinde onları birkaç gün bekleterek görüşmeye alır. Sonra da Sovyetler Kurultayını beklemelerini, orada herkesin görüşünü alarak danışması gerektiği açıklar. Fakat Alaşorda liderleri çok geçmeden tutuklanır ve Sovyet hükümetini tanımaya zorlanır.

Bu durum, Alaşorda taraftarlarını çıkmaza sürükler. Rusya’dan topraklarını geri istemesi ve ileride tamamen bağımsız bir devlet kurma yolundaki Alaşorda hükümetinin teşebbüsü, Bolşeviklerin Sovyet İmparatorluğu inşa planlarını tehlikeye atar. Rusya’nın iç kargaşasından en çok etkilenen bölge olarak ciddi asayiş sorunu yaşanırken Bolşevikler, Kazakistan’daki Sosyal Devrimciler ile Sosyal Demokratları

²¹ Beyazlar, Bolşeviklerin taraf belirlemek amacıyla Çar askerlerine verdikleri ad.

²² Bk. Mirjakıp Dulatulu, *Eserleri*, Cilt 2, Almatı: Mektep, 2013Kadet: Rusya İmparatorluğunda askeri okul mezunu, astsubay. Askeri okul mezunlarının kurduğu demokrat parti.

destekleyerek toplumun ileri gelenleri arasında gergin ortam yaratmayı başarır. Alaşorda liderleri Kazak gazetesinde yayımladıkları yazılarında Bolşeviklerin liderleri olan “V. İ. Lenin, L. Troçki'nin Rusya'da iç karışıklık çıkarmak amacıyla Almanlar tarafından gönderildiğini”(Dulatulı, 2013: 337) anlatarak Bolşeviklere güven olmadığını belirtir. Ancak Alaşorda'ya katılan aydınların bir kısmı partiden uzaklaşır. Onların içinde Şahkerim Kudayberdiulı, Sultanmahmut Torıaygır gibi farklı görüşlerdeki aydınlar da vardır. Parti üyelerinden birkaçı hapse girer. Komünistler ise, milliyetçilerden kendi kadrolarını yetiştirene kadar yararlanır. Sonra milliyetçi aydınlar İ. V. Stalin döneminde katledilir.

Kurulduğu dönemde Rusya'nın Liberal Demokrat Partisi olan Kadet'in²³ Kazakistan kolu gibi görünse de Alaşorda Partisinin milliyetçi bir parti olduğu aşikârdır. Rusya'daki Marksist devrim, yönetimin toplumun ezilen sınıfının tarafına geçip şekillendirilmesine odaklanır. Alaşorda Hükümeti ise bir ulus devleti kurmayı hedefler. Fakat Kazakistan topraklarına sıçrayan Rusya'nın iktidar savaşı, toplumun ekonomik ve sosyal durumunu ciddi bir şekilde etkiler.

Kazaklar, Petrograd'taki devrimin ilk saatlerinde Bolşeviklerle birlikte olmasa da Kızıl Devrimin esintisini Orta Asya'da da hisseder. Yaklaşık üç yıl devam eden iç kargaşaya dâhil olan Kazaklara Ekim Devriminin hem olumlu hem de olumsuz etkisi olur. Monarşiye son veren devrimciler, kendi “monarşilerini” kurarak kılıfını değiştirdiği imparatorluğa devam eder. Komünist devrimin kocaman çarkının içinde imparatorluğun içindeki diğer milletler gibi dönmeye başlayan Kazaklar, II. Dünya Savaşı sonrasında en çok zarar gören toplum olur. Dünya tarihinde Kazaklar, iki dünya savaşı arasında en çok kayıp veren milletlerin içinde Yahudilerden sonraki sıraya yerleşir. Katliam, genel olarak İ. V. Stalin döneminde farklı politik uygulamalar adıyla gerçekleştirilir. B. Ayagan'a göre “kolektifleştirme yılları olarak bilinen 1920-1930 yıllardaki suni açlıktan 4-4.5 milyon Kazak ölür.”(Ayagan, 2009: 219)

Ekim Devrimi, bir ulus devleti inşası yolunda çalışmalara başlayan Kazak aydınlarının siyasi görüş ayrılığına düşmesine sebep olur. Aydınların kutuplaşmasında temel etken olan devrime bakış açısı, Kazak ileri gelenlerinin hayatının en verimli çağlarını hapiste geçirmesine, nihayetinde hayatlarına veda

---

²³ Kadet: Rusya İmparatorluğunda askeri okul mezunu, astsubay. Askeri okul mezunlarının kurduğu demokrat parti.

etmesine sebep olur. Aynı zamanda Ekim Devrimini Kazakların bir kısmının ülke sınırları dışında kalmasını tetikleyen bir etken olarak değerlendirmek gerekmektedir. Devrim sonucunda kurulan Sovyetler Birliği, ülke sınırlarını belirlerken ata yurtlarında yaşayan milyonlarca Kazak, yurtdışında kalır. Bunun yanı sıra kıtlık yıllarında göçmek zorunda kalan Kazaklar da günümüzde Avrasya kıtasının farklı ülkelerinde yaşamlarını sürdürmektedir.

2.4. SOSYALİST İDEOLOJİK PROPAGANDA EDEBİYATININ DOĞUŞU VE BU EDEBİYATIN FELSEFİ İDEOLOJİK ARKA PLANI

Batı'daki yeni ekonomik gelişmenin hız kazanması, işçi sınıfının gittikçe sömürülmesine, hatta emeği ve duyguları sömürülen kitlenin gün geçtikçe artmasına sebep olur. Toplum bilimleri ve insan hakları üzerinde çalışan aydın kitle, sosyal ve ekonomik dengenin bozulmasına dikkat çeker. Huzurlu devlet sistemi yeniden gündeme gelir. Mutlu bir devlet düzeni kurmak için toplumun sorunları üzerinde durulur. Batı'da sosyalist toplum düzeni fikirleri cereyan eder. Batı dünyasına yabancı olmayan Platon'un *Devlet* ve Thomas More'un *Ütopya*'sında yer alan fikirler üzerinde çalışan Pierre Leroux'nun, "1834 yılında yayınlanan *Bireycilik ve Sosyalizm* adlı yazısından sonra sosyalizm terimi resmî olarak kullanılmaya başlar.²⁴" Sosyalizm kavramı, günümüzde barındırdığı anlamdan daha kapsamlı olmakla beraber materyalist düşünce tarzından ziyade dinî temele dayanmaktadır. İlahi dinlerin temel ilkelerine bakıldığında sosyalizmin ileri sürdüğü eşitlik ve adaletin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu nedenle Batı'daki Yahudiler, diskrimine²⁵ edilen haklarını geri kazanmak için Sosyalizm davasına dâhil olurlar. Sosyalizmin Yahudi/ Musevi öğretileriyle örtüştüğünün farkına varan Yahudi kökenli düşünürler, Hıristiyan apokriflerini²⁶ kullanarak Avrupalıları etkilemeyi başarır. Bu şekilde Sosyalizmin ana ilkesi olan vatandaşların farklı millî/ etnik kökenlerine bakmaksızın hak eşitlikleri ortaya çıkar.

---

²⁴ Yeni Felsefe Ansiklopedisi, Rusya Bilimler Akademisi Felsefe Enstitüsünün Elektronik Kütüphanesi, Sosyalizm maddesi,

<https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH60401d1a96bec6aab3e060>

²⁵ diskrimine: ayrımcılık/ dışlanma

²⁶ apokrif: Hıristiyanlıkta kabul görülmuş dinî metinlerin dışında kalan metinler.

K. Marks, insanlık tarihinin gelişim evrelerini toplumsal açıdan inceler ve sosyal politik yapıya materyalist dünya görüşüyle bakar. Toplum-ekonomi-siyaset üzerine çalışan K. Marks yeni bir öğreti geliştirir. Kapitalist toplum düzeninin yıkılıp yerine proleterlerin yönettiği bir düzenin teorik temelini hazırlayan K. Marks, komünizm terimini kullanan ilk kişi olur. Komün, K. Marks'tan önce de Batı toplumunun kullandığı bir mefhumdur. Komünizm ise materyalist/ ateistlerin inandığı seküler cennettir. Komünizm, K. Marks'a göre işçilerin/ emeği sömürülen sınıfın refaha ulaştığı, gelecek kaygısı olmadan yaşadığı en üst düzey toplum düzenidir. Marksist-Leninist doktrine göre komünizme ulaşmak için sosyalizmi kurmak gerekir. Başka bir deyişle sosyalizm, komünizme geçişin ön evresidir. K. Marks, insanlık tarihinin üst aşaması olan komünizmi inşa edecek olan proletarya için direktif niteliğinde bir teori sunar. V. İ. Lenin ve İ.V. Stalin de bu kurama katkı sağlar. Bu öğretiler, Sovyetler Birliği'nde Leninizm/ Stalinizm olarak bilinir. N. Hruşyov'un SSCB KP'sinin başına gelmesiyle Stalinizm terimi/ teorisi üzerinde değişiklik yapılır.

Avrupa'nın sosyalizm sancısı gittikçe artarken ekonomik açıdan geri kalan Rusya'nın bir grup genci örgütlenir ve dünya düzeni kuranların merkezi olan Batı'ya gider. Avusturyalı araştırmacı-yazar Elisabeth Heresch'e göre bir "Alman projesi olan Sosyalist devrim Almanya tarafından Rusya'daki iç kargaşayı siyasi bir koza çevirmek amacıyla desteklenir" (Heresch, 2005). E. Heresch'in bu çalışması Aleksander Parvus'un İstanbul'dan Berlin'e yolculuğu ve sosyalist devrim projesi üzerine yazılır.

Rusya'da iktidarın Bolşevikler tarafından ele geçirilmesi ile dünya, Sovyet yönetimi ve yeni toplum düzeni sosyalizmle tanışmış olur. Rusya sosyalistleri, proleterlerin ezilmesine son verip, onların kendilerini yönetme hakkının olduğunu savunur. Sosyalist toplum düzeni ve ekonomisinin taslağını yapan K. Marks ve F. Engels, kültür ve edebiyata ilgi duysalar da teorik açıdan elle tutulur bir miras bırakmadıklarından sosyalist komünün fikir babalarının eserlerinden hareketle yeni düzenin sanata ve edebiyata bakışı belirlenir. Öncelikle yeni kurulan düzende eskinin kültürüne ve edebiyatına yer olmadığından sosyalist kültür oluşturma faaliyetleri başlatılır. Yeni sistemi inşa etmek için proleterlerin ve köylülerin bilinçlendirilmesi gerekir. Büyük kültür merkezleri dışında Rusya'da okuryazar olmayan bir toplumdan sosyalist düzenin kurucusu olmaları beklenemez. Kendiliğinden bilinçlenmesi mümkün olmayan halka sosyalizm fikirlerini benimsetecek/ aşılacak yetişmiş

insana ihtiyaç duyulur. Bu eğitim süreci içinde sosyalizm kurucuları, yeni düzenin felsefesine aykırı kaynaktan su içmemesine önem verilir. Onun için halka yol gösterecek olan sanat ve edebiyat yaratılması gerekir. Ertelenmesi felakete dönebilecek olan eğitim için Ekim Devriminin peşi sıra Kasım ayında harekete geçilir. V. İ. Lenin "...ülkemizde henüz okuryazarlığın olmaması gibi durum varken, siyasi aydınlanmadan bahsetmek zordur. Eğitimsiz insan siyasetin dışında kalır, önce ona alfabe öğretmek gerekir"(Lenin, 1970: 174) der. 9 Kasım 1917 tarihinde Narkompros²⁷ kurularak, bakanlığın başına A. V. Lunaçarski gelir. Bu tarihten sonra Narkompros, Sovyetler ülkesindeki kültür politikasının öncüsü olur. 1918-1920 yıllarını kapsayan kısa bir süre içerisinde savaş şartlarında bulunmasına rağmen ülkedeki okul ve öğrenci sayısı artar. Bu artış özellikle temel ve orta öğrenim kurumlarında görülmektedir. "1914-1915 eğitim yılı ile kıyaslandığında 1920-1921 eğitim yılında okulların sayısı ikiye katlanır."(Bıykova, 2011: 181)

Sovyet hükümetinin açtığı okullarda sosyalizm kurucularını eğitecek eserlerin eksikliği hissedilir. Devrim öncesi edebiyatın yeni düzenin amaçlara hizmet edemeyeceği öne sürülür. Çünkü burjuva edebiyatı sosyalizme aykırı düşünce uyandırabilir. Bu nedenle kahramanları işçiler ve köylüler olan sosyalist toplumun yaşamını yansıtan proleter edebiyatı gerekir. V. İ. Lenin *Parti Teşkilatı ve Parti Edebiyatı*(1905) adlı yazısında "...proleter edebiyatının zorunluluğunu, özgür düşüncelilerin/ burjuva taraftarlarının bu partide yeri"(Novaya Jizn', 13.10.1905) olmadığını yazar. Ekim Devriminden sonraki süreçte edebiyatın nasıl olması gerektiği konusunda tartışmalar başlar. Görüş ayrılıkları olan yazar ve şairler çeşitli dergilerin etrafında toplanır. Gruplar arasındaki tartışmalar uzun sürünce 1925 Ocak ayında Rusya Proleter Yazarlar Birliği kurulur. Komünist Parti, edebiyatın felsefi yaklaşımını, konusunu, kahraman kadrosunu, olay ve mekânı Marksist öğretiyi esas alarak belirler. İlk etapta eser yetersizliğinden dolayı devrime kadar yazılan eserler ayıklanır. Eserlerin büyük bir kısmı proleter edebiyatın özelliklerine uymadığı için yeniden yazılır. Rusya Proleter Yazarlar Birliği, 1932 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesinin kararıyla dağıtılır. Bu tarihten sonra edebiyat ve sanatın yönünü İ. V. Stalin bizzat kendisi belirler.

---

²⁷ Narkompros: Halk Aydınlatma Komiserliği, bugünkü adıyla Eğitim Bakanlığı

Sovyet yönetimini en çok zorlayan nokta millî edebiyatların/ Rus olmayan toplumların edebiyatını ayıklamak olur. Çünkü söz konusu toplumların yapısı farklı, sınıf yok, toprak ağalığı yok, toprak şahısların tapulu malı değildir. Üstelik oluşmuş bir işçi sınıfı da yok. Rusça tahsil görmüşlerin sayısı az. Özetle Bolşeviklerin karşılarında K. Marks'ın sosyal sınıflar teorisinde yer almayan bir toplum olduğu anlaşılır. Ahmet Baytursunulı, *Devrim ve Kırgızlar* adlı yazısında “Kazaklarda kapitalizm de, sosyal sınıflar da yok: hatta özel mülkiyeti bile başka milletlerdeki gibi değil, ayırmak zor; birçok şey kamu malı sayılır”(Baytursunulı, *Jizn' Natsiyonalnostey*: 03.08.1919) der. Buna rağmen Kazak toplum düzeni feodalite olarak adlandırılır. İleride V. İ. Lenin ve komünistlerin Orta Asya'ya armağanı şeklinde nitelendirilen tarihsel evre atlama mevzusundan bütün yazılı kaynaklarda övgüyle bahsedilir. Hâl böyle iken Kazakların mevcut edebiyatından yararlanılır. Yüzyıllar süren yayım yasağından sonra 1905 yılından itibaren basılan eserler gözden geçirilir ve Komünist Parti talimatlarına uyan edebiyat listelenir.

Kazak aydınlarının edebiyata bakış açıları devrimle birlikte hemen değişmez. Kazak edebiyatı meydana geldiği coğrafya ve içinde bulunduğu tarihî-siyasi durum itibarı ile toplum sorunları üzerinde yoğunlaşagelmekteydi. Kazak edebiyatçıları, Sovyet hükümetinin ilk yıllarında eski değirmeni çevirmeye, sosyal sorunları ön plana çıkarmaya devam eder. Komünist Partinin talimatlarına rağmen Kazak edebiyatında devrimci kahramanların doğması gecikir. Birçok eser, Sovyet ideolojisine göre düzeltilerek yeniden yazılır. Nihayetinde Sovyet sisteminin istediği ideolojik eserler Kazak edebiyatında görülmeye başlar. 1934 yılındaki Sovyet Yazarlar Birliğinin I. Kongresinde K. Radek, “...proleter görünümlü burjuva yazarlardan geçici olarak mecburiyetten yararlandığımı, yeteri kadar komünist yetişince milliyetçi burjuva yazarlardan”(I. Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi/Stenografik rapor, 1934: 308-309) uzaklaşılacağı fikrini ileri sürer. Komünistlerin edebî eser ölçütlerine uyduğu için eski düzenin olumsuz yönlerini eleştiren yazarlara öncelik tanınır. Kazak edebiyatında da 1929 yılına kadar aynı ilke uygulanır. Buna rağmen genç nesil yazarların bir grubu, ideolojik yönergeyi dikkate almamaya devam eder. Bu yazarlar, Sovyetler Birliği'ndeki ideolojiye aykırı unsur²⁸ damgasıyla fikri isyanla kalmayıp

---

²⁸ Aykırı unsur, Sovyet hükümetine düşmanlık besleyen ve ahlaken düşmüş toplumun üyeleri için kullanılan kavram.

fiili başkaldırıda direnecektir. Bu nedenle belirli aralıklarla Sovyetlerin ideolojik temizliğinden nasibini alır.

Proletarya sınıfına hizmet eden edebiyatın ana metodu sosyalist gerçekçilik belirlendikten sonra hayalî bir toplum gerçeği sunulmaya çalışılır. Devrimin hareketliliği ve hayat mücadelesi anlatılan edebiyat ilk etapta sanatçıları zorlar. Bu “zor anlarda” da Komünist Parti her zaman olduğu gibi yazarlara yol gösterir. Yeni roman türü olan sanayi romanı bu yıllarda çıkar. Dünyaya sosyalizmin emin adımlarla yürüdüğü göstermek için yazılan sanayi romanlarının asıl amacı, örnek insan/Sovyet insanı modeli yaratmaktır. Eski olanın yıkımına yeninin inşasına kurulan edebiyat, Sovyetlerde yaşayan birbirinden farklı toplumların ve zihniyetlerin de yeniden inşasına girişir.

2.5. YENİ KİMLİK OLUŞTURMA GAYRETİ: YENİ SOVYET EDEBİYATI VE SOVYET KİMLİĞİ

Hıristiyan inanç modelinin materyalist bakış açısıyla teorik olarak kurgulanan toplum düzeni, kapitalist dünyayı devrimle bir cennete çevirme mantığı üzerine kuruludur. Başka bir ifade ile komünizm, kötü dünyadan arınma dünyasına, oradan da maddi cennete ulaşma kuramıdır. Dinî inanca göre fani dünyadan günahlardan arınıp, cennete girme ve orada da sonsuz mutluluğa erişme fikrinin ateistik ütopyası denebilir. Bu kurama göre toplumu aykırı unsurdan temizleme ve cenneti kurma, işçi sınıfının görevidir. Sovyet yönetimine göre, ekonomik gücü zayıf olan sınıf, iktidar için mücadelede manen yüceltilmesi gerekir. Sovyet yönetiminin önceliği Ekim Devriminden sonra aynı amaca hizmet etmeyenleri saf dışı etmek ve siyasi görüşünü belirleyecek kadar eğitimi olmayan kesime yol göstererek sosyalizmi kurmak olur.

Proleter ve köylülerin iktidarda olduğu bir devlette eski sömürücülere yer olmadığından Çar ailesi başta olmak üzere toprak ve mal sahipleri, din görevlileri, hülasa komünist ideolojinin düşman belirlediği grup, Bolşeviklerin itibarını sarsabilecek potansiyele sahip olması sebebiyle cezalandırılır. Bu cezalandırmaların Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam ettiğini belirtmek yerinde olur. Sovyetler devletini ayakta tutmaya çalışan Bolşevik hükümeti ülkedeki açlık ve fakirliği ortadan kaldırmak için varlıkların malına el koyup, mal sahiplerini aşamalı cezaya çarptırır. Bu dönemdeki Bolşevik hükümetinin uygulamaları edebiyatın ana

konusunu olur. Bu nedenle Sovyet edebiyatı, ilk etapta toplum içinde yapılması gereken değişikliklerin formülünü veren bir model hâlini alır.

V. İ. Lenin'in vefatından sonra Sovyet devletinin yönetimini ele geçirmek için birkaç dava arkadaşına sırt çeviren İ. V. Stalin edebiyata da dâhil olmak ister. 1931 yılında Na Postu dergisinin Ağustos sayısında *Yoldaş Stalin'in Konuşması ve Rusya Proleter Yazarlar Birliğinin Görevleri* adlı makale yayımlanır. İ. V. Stalin'in bu yazısının yayımlanması, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Proleter Yazarlar Birliğine düzenleme getireceği anlamını taşır. Bu yazıyı benzer birkaç makale takip eder. “23 Nisan 1932 tarihinde Komünist Parti Merkez Komitesi Sovyet Yazarlar Birliğini kurma kararı alır.”(I. Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi/Stenografik rapor, 1934: 716) 17 Ağustos-1 Eylül 1934 tarihleri arasında Moskova'da I. Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi düzenlenir. Bu kongrede Sovyet edebiyatının kuramsal altyapısının farklı açıdan ele alan birkaç konuşma yapılır. I. Sovyet Yazarlar Birliği Kongresinde ilk konuşmayı yapan KP Merkez Komitesinin sekreteri A. A. Jdanov'un henüz 17 yıllık genç bir edebiyatı eşi benzeri olmayan bir edebiyat olarak nitelendirmesi yazarlara ideolojinin önemini vurguladığını gösterir. Sovyet edebiyatı hakkında konuşma yapan M. Gorki, Marksist-Leninist dünya görüşü açısından edebiyata genel bir giriş yaptıktan sonra burjuva edebiyatının Sovyet edebiyatıyla çelişen noktaları üzerinde durur. Bunlar insanların akıl ve iradesini yöneten efendiler, hayatta yerini bulamamış “fuzuli insan” tipleridir. Sovyet edebiyatı, emek ve emekçiyi, Ekim Devrimine kadar değer görmeyen kadının emeği ve psikolojisini konu edinmesi gerektiğini açıklar. M. Gorki, *Tantalos* mitini örnek vererek insanlığın tanrı inancının doğa olaylarını anlamlandırmaktan değil, sosyal sınıf tartışmasından kaynaklandığını ileri sürer. Tanrı kavramının kendini yitirdiğini ve bunun sebebinin toplum düzeni olduğunu belirten yazar, “insan insanın iş arkadaşı, arkadaşı, iş ortağı, öğretmeni olabilir; ama onun akıl ve iradesinin efendisi olamaz”(I. Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi/Stenografik rapor, 1934: 6-7) der. Ayrıca M. Gorki, konuşmasında yazarların ideoloji öğretmenleri olması gerektiğini de vurgular. M. Gorki'den sonra söz alan S. Marşak, Sovyet çocuklarına neyi aşlamak gerekir, çocuk edebiyatında üslup nasıl olmalı sorunsalına değinerek Sovyet çocuk edebiyatı hakkında konuşma yapar. S. Marşak, masal kahramanlarının fonksiyonel özelliklerinden söz ederek kapitalist toplumda onların görevlerinin ortadan kalkmasıyla Ekim Devrimine kadar masal türünün öldüğünü söyler. Yazar, çocuklar için yazılan eserlerde hassasiyetin

öneminin altını çizer. Bu nedenle Sovyet çocuk edebiyatı yönetim, eğitimciler ve yazarlar için hassas bir alan olduğunu belirtir.

Bu kongrede Sovyet edebiyatı ve Sovyet çocuk edebiyatı üzerine yapılan tebliğlerin her ikisi de burjuva edebiyatının olumsuz yönlerini ele alır. Her iki konuşmacı da Sovyet insanının edebiyatın etkisinde yetişmesi gerektiğinde hemfikirlerdir. Bu iki tebliği sunan M. Gorki ile S. Marşak'ın mit ve masal ile ilgili yorumlara Marksist teoriyle yaklaştığı görülmektedir.

Kongrede Sovyet Yazarlar Birliğinin Tüzüğü çıkarılır. Bu tüzükte toplumsal gerçekçilik Sovyet edebiyatının esas metodu olarak belirlenir. Ayrıca işçileri sosyalizm öğretilerine uygun bir şekilde eğitime, edebiyatın ana görevlerinden biri hâline getirilir. Sovyet Yazarlar Birliğine işçi, köylü ve kızıl asker kökenli genç yazarları yetiştirme sorumluluğu yüklenir. SBKP yazarlara sadece sorumluluklar yüklemeyi, gelecek nesli komünizm ilkelerine göre yetiştirecek olan yazarlara birtakım ayrıcalıklar da sunar. Sovyet Yazarlar Birliğine üye olan her yazara maddi imkânlar sunulur: Yazarlar Evinde çalışma odaları, dinlenme tesisleri, müzeler, yemekhaneler, kütüphaneler gibi müesseselerden herhangi bir ücrete tabi tutulmadan yararlanma hakkı verilir. Sovyet yazarları her çeşit vergiden muaf tutulur. Sovyet Yazarlar Birliğine üye yazarlara ev ve yazlık, yazarın sağlık durumu el vermediğinde özel sekreterler ve araç tahsis edilir. Yazarlara devlet memurları gibi maaş bağlanır, araştırma için gittikleri her yolculuk devlet tarafından karşılanır, yaptıkları her çalışma ücretlendirilir. Aylık maaşları ise ilk eserinin yayım tarihi esas alınan deneyim yılına göre hesaplanır. Kalem ücretleri ayriyeten ödenir, katıldığı toplantılarda yaptığı her konuşma ücrete tabidir. Bunun dışında Komünist Parti'nin, parti liderlerinin, Ekim Devriminin yıl dönümlerinde edebiyat ödülleri verilir. Sovyet yönetiminin yazarlara sunduğu imkânlar, edebiyatın bir propaganda aracı olarak kullanıldığını dolaylı olarak ispatlar niteliktedir. Yazarlar Birliği Kongresinde belirlenen edebiyatın ilkeleri artık edebiyat bilimi kitaplarında yer almaya başlar. Bu ilkeler, edebiyatın parti taraftarlığı, edebiyatın sınıf taraftarlığı ve edebiyatın halk taraftarlığıdır. Edebiyatın parti taraftarlığı, onun KP ideolojisine bağlılıkla ilgili bir ilkedir. Bu ilke ne kadar V.İ. Lenin'e atfedilse de gerek KP Merkez Komitesinin sekreteri A. A. Jdanov'un, gerek edebiyatçıların konuşmalarına bakıldığında Sovyet edebiyatının burjuva edebiyatından ayıran özellikler üzerine temellendirildiğini gösterir. Yani Sovyet edebiyatının bu ilkesi, burjuva edebiyatındaki durağanlığın

yerine devrimi temsil eden hareketlilik; lüzumsuz insan yerine mücadele eden devrimci karakter; hazin son yerine devrimci galibiyet, toplumun seçkin tabakasından insanlar yerine işçi ve köylü; aristokratın manevi çöküşü yerine, ideolojinin doğruluğu ve aydın gelecek formülünü sunar.

İkinci bir ilke ise edebiyatın sınıf taraftarlığı, Sovyet edebiyatında kahramanların proleter çıkışlı olması gerektiğine dayanır. Bu ilkeye göre yazar, işçinin tarafını tutmalı, kahramanını devrim düşmanı güçlerle ideolojik donanımla karşı durabilen bir karakter yapmalıdır. Bu nedenle edebiyatta fabrika işçilerinin, kolhoz çalışanlarının, devrime kadar ezilen, hakkı çiğnenen kahramanların mücadelesi başarıyla taçlandırılır.

Edebiyatın halk taraftarlığı ilkesi ise, halkın menfaatinin ideolojiye uygun olması gerektiğini savunur. Bu sebepten dolayı Sovyet ideolojisi kuramcıları, halk kelimesinin anlamını netlikten uzaklaştırır. Halk kelimesine vatandaş ve millet anlamları da yüklenerek bilinçli karışıklık yaratılır. Sovyet literatüründe halk kelimesi birleştirici, millet kelimesi ise ayrımcı nitelik kazandığı görülmektedir.

Yönetim ve eğitimciler, çocukları küçük yaşlardan itibaren aile ortamının “negatif” etkisinden uzaklaştırmayı hedefler. Çünkü aile, aidiyeti ve gelenekleri koruyan bir müessese olduğundan orada tam anlamıyla bir Sovyet insanı yetişmez. Onlara göre eskiye dayalı unsur barındıran sorunlu birey Sovyet toplumu için kayıp demektir. Bu doğrultuda A. V. Lunaçarski “...komünist duygularla eğitimi çocuklar 5 yaşındayken başlamak gerekir... Çocukları küçük burjuva ve köylünün ortamından koparıp komünist etkiye tabi tutmalı” ...bu eğitimi “gençlere uygulamak kolay, okul yaşındaki çocuklara daha kolay ve en kolayı okul öncesi grubundaki öğrencilere uygulamaktır”(Stolyarova, 2017: 135) der. 4 Ocak 1919 tarihinde Çocukları Koruma Kurumlarını Oluşturma konulu halk komiserleri toplantısında/ Bakanlar Kurulunda devrim sonrası ekonomik durumdan dolayı çocukları koruma kararı alınır(Ahmetov, 1976: 3). Kimsesiz çocukların dışında ailenin maddi durumu ve okuldan köylerin uzaklığı sebep gösterilerek çocukların çoğu yatılı okullara yerleştirilir. Bu yıllarda ideolojik değerlerin ön plana çıkarıldığı çocuk edebiyatı ürünlerinin yetersizliği hissedilir. Bunun için Sovyet yönetimi, yazarların büyük bir kısmını çocuk edebiyatına yönlendirir.

Çocuk edebiyatında ana kahraman akranları için örnek olan küçük Sovyet insanıdır. Kurmaca eserlerde devletin ve toplumun geleceği için anti-Sovyet unsurlarla

mücadele eden çocuk kahramanlar, yakınlarına bile acımamakta, komünist ideolojinin direktiflerini sorgulamadan tereddütsüz yerine getirmektedir.

Komünist Parti, Sovyet kimliğini inşa aracı olarak sadece edebiyat ve sanatı kullanmaz. Sovyet insanının yanı başında-iş yerinde, okulda, etkinlik alanlarında-kızıl köşeler²⁹ düzenlenir. Kızıl köşelerde Sovyet insanının bilmesi ve idrak etmesi gereken mevzuların açıklamalarını bulabileceği ana kaynaklar, güncel ideolojik yazılar ve V. İ. Lenin'in büstü gibi sosyalizm sembolleri bulundurulur.

Kurumlarda siyasi-ideolojiden sorumlu KP üyesi bir görevli ideoloji derslerinden sorumlu olup partiye üye olmak isteyen adayların hazırlıklarıyla ilgilenir. KP üyesi olmayan vatandaşlar, yönetici pozisyonlara göreve getirilmediğini belirtmek doğru olacaktır.

Eğitim kurumlarında bulunan çocukların yaş grubu dikkate alınarak ideolojiden sorumlu rehberler görevlendirilir. Bu rehberler öğrenciler arasında okumalar düzenler, eser tartışmalarında öğrencileri yönlendirir, Sovyet ideolojisine uygun sonuçlar çıkartılmasını sağlar. Ayrıca okullarda askeri hazırlık ve ilk yardım, toplum bilim dersleri verilir, vatanseverlik konulu şarkı yarışmaları organize edilir. Sonuncusu Ekim Devriminin her yıl dönümünde yapılır, bütün sınıflar katılmak zorunda bırakılır. Adı vatanseverlik şarkıları olsa da bu yarışmalarda devrim marşları vatanseverliğin önüne geçer. Piyoner teşkilatına³⁰ kabul törenlerinde Komünist Parti öğretilerine sadık kalmaya yemin edilir, Sovyet bayrağının parçası kabul edilen kırmızı fular bağlanır. Ağır suç işleyen ve ailesine güvenilmeyen çocuklar ıslah evlerine gönderilir. Farklı adlar taşıyan çocuk cezalandırma kurumlarındaki eğitim, çocuk edebiyatı için vazgeçilmeyen konulardan biri olur. Sıkı ideolojik eğitim gören çocukların ileride büyük komünist olduklarını anlatan eserler yazılır.

Sovyetler birliğinde okuma alışkanlığı kazandırmak için küçük yerleşim yerlerinde dahi kütüphaneler kurulur, okur kartları düzenlenir, vatandaşların ne okudukları kontrol edilir. Kulüp adı verilen etkinlik binalarında sinema salonları bulunur, sinema seanslarının başında veya ortasında eğitici kısa filmler konulur. Film fonu özenle seçilir, kapitalist dünya yapımı eserler kesinlikle gösterilmez, gösterilse de

²⁹ Ekim Devrimi öncesinde Rus-Hıristiyan inancına göre ikona, haç gibi dini sembollerin konulup korunduğu bölüm. Kızıl köşe, Sovyetler Birliğinde her kurumda siyasi-ideolojik eğitim almak için ana kaynakların bulunduğu bölüm. V.İ. Lenin'in ölümünden sonra Lenin Köşesi olarak değiştirilir.

³⁰ Piyoner Teşkilatı 10-14 yaş arası çocukların istisnasız üyeliğe alındığı genç komünistler birliğidir. En çok bu grup çocuklarla çalışılır, ergenlik çağındaki hassas dönem sıkı ideolojik ve fiziki baskıya alınır.

sadece olumsuz yönleri sunulur. Televizyonlarda yurtdışından sadece sosyalist ülkeler ve sosyalist-ateist sanatçılar tanıtılır.

Proleter edebiyatının oluşturulmaya başlamasından on yedi yıl sonra kuramsal esasları üzerinde durulan Sovyet edebiyatı, genel hatlarıyla sosyalizm kurucularının zorlu yollarını ve komünizm için verdikleri mücadeleyi anlatır. Edebiyat ve sanatın ideolojik içeriğinden Proleter Yazarlar Birliği ve Devlet Basın Yayın Kontrolü Kurulu sorumlu tutulur. Sovyet toplumundaki değerler üzerine direktiflerle yazarlar, eserlerine sosyalist renkler katmak zorunda kalır. Sovyet edebiyatının ilk yıllarında yazılan edebiyat ölçütleri yukarıdan belirlendiği için eserlerin büyük çoğunluğu basmakalıptır, estetik yönü ise zayıftır. Yeni yazılan eserler, denetlenerek onların ideolojik hataları belirlenir. Bu hususta Kazak edebiyatında S. Mukanov'un *Yolunu Şaşırınlar* romanı, çok tartışılan bir eser olup, Rusça'ya çevrilerek *Bey Oğlu* adıyla yayımlanır. 1959 yılında roman *İlk Aşk* olarak değiştirilir. Bu romanın dışında birçok eser, Ekim Devriminden çok önce yazılsa da değişikliğe uğrar. İdeolojik kontrole giden eserler bazen müelliflerine döner, bazen yazarın siyasi görüşünün kanıtı olarak saklanır, çoğu kez imha edilir. Ayrıca, ders kitapları için eserlerden bölümler özenle seçilir. Toplumdaki ahlak normları komünizm ideolojisine göre belirlenir.

Yetmiş yıllık sürede edebiyat ve sanatı ideolojinin silahına çeviren Sovyetler için gerçek, yaşanan ve idrak edilen gerçek değil, olması istenen hayalî bir gerçektir. Sanat ve edebiyat camiası, zaman zaman Sovyet ütopyasının dışına çıkarak ağır bedeller öder. Bir ideolojinin propaganda aracı olmasına rağmen Sovyet edebiyatı, dev eserlerin yaratılmasında büyük rol oynar. Komünist Parti, kendi amaçları doğrultusunda eleman yetiştirmeye çalışırken yazarlara imkân kapılarını açar. Yazarların Sovyet döneminde edindikleri tecrübe, bağımsızlık dönemi edebiyatında kendini gösterir.

2.6. SOVYET KİMLİĞİNDEN BUNALAN YAZARLARIN ARKA PLANDA MİLLÎ KİMLİK ONARMA GAYRETİ

SSCB Komünist Partisinin resmî görüşü, Rus olmayan toplumların devrim öncesi edebiyatlarının olmadığı yönündedir. Okuryazarlık oranının düşüklüğü ve sadece sözlü edebiyat geleneğine sahip olduğu öne sürülen toplulukların medeniyete kavuşmasını Bolşeviklerin sağladığı görüşü, KP'nin esas bakış açısıdır. Bu

nedenlerle Rus milletinin üstünlüğü üzerine sıkça vurgu yapılır. Bazı araştırmacılara göre Sovyetlerde zaman zaman Rus olmayanlara karşı imtiyazdan bahsedilse³¹ de Ekim Devriminden itibaren SSCB dağılıncaya kadar Rus milliyetinin, dolayısıyla kültürünün, sanatının ve edebiyatının üstünlüğü sıfatı korunur. Proleter diktasının sanat ve edebiyatı yönlendirmesiyle her alanda Rus milleti ve Rus edebiyatı örnek gösterildiği için Sovyetlerin ilk yıllarında daha çok klişe eserlerin ortaya konulduğunu görmek mümkündür. İlerleyen yıllarda eli kalem tutan birçok aydının sistemin baskısıyla basmakalıplardan kurtulamadığı gözlemlenir.

Sovyet yönetiminin istediği, işçilerin iş hayatının konu edildiği, emekçinin mücadelesini anlatan eserler, Sovyet halkları edebiyatlarında, onun içinde Kazak edebiyatında ilk yıllarda kaleme alınmaz. Çünkü Rusya'nın merkezî bölgelerinden uzak toplulukların yaşam şartları başkadır. Sovyet döneminin ilk yıllarında Kazak yazarları yaşadıkları toplumun sorunlarını dile getirmeye devam ederler. Kazak aydınlarının toplum sorunlarını ele alan eserleri, Komünist Parti tarafından eski zamana özlem olarak değerlendirilir. Toplum içindeki sınıfların ayırt edilmediği, ezilen sınıfın tarafını tutmayan eserler ise Komünist Parti tarafından siyasi cehalet suçuyla kınanır. Bunun üzerine KP, sosyalizm düzenini kurmak için canla başla çalışan siyasi görüşü net, işçi hayatını küçük yaşlarından itibaren bilen, yani işçi ailesinde doğup büyüyen yazarları ön plana çıkarma ihtiyacı hisseder. 18 Haziran 1925 tarihinde Partinin Edebiyat Alanındaki Siyaseti Hakkında kararı çıkar. Kararda "Proleter yazarların hegemonyası henüz yok ve parti bu yazarların tarihî hakkı olan edebiyat hegemonyasını almaya yardım etmesi gerekir"(Pravda: 01.07.1925) ifadesi geçer. Bu karara binaen edebiyatta ve sanatta konu ve kahramanlar kadrosu ön plana çıkar. Edebiyatın sanatsal yönü, edebî konular, devre dışı kalır. Estetik yönü sığ eserler, yazarların bir kısmının dikkatini çekmez. Birçok yazar, bu alanda eserler sunsa da çok geçmeden partinin çizdiği bu yoldan vazgeçer. M. Avezov, J. Aymavutov gibi kalemi güçlü yazarlar, M. Cumabayev gibi şairler, Kazak Proleter Yazarlar Topluluğuna girmeyip Taşkent'te Alka adlı yazarlar birliğinde bir araya gelirler. Bu olay Kazak aydınları içinde kutuplaşmaya sebep olduğu gibi, KP'in milliyetçi yazarlar üzerine planlarının icrasını hızlandırmış olur. Aslında partinin Haziran kararında KP'nin proleter yazarlara üstünlük tanınmasının yanı sıra komünist

---

³¹ Bk. Andrey Şerbak, Liliya Bolyaçevets, Evgeniya Platonova, Sovyet Millî Politikasının Tarihçesi-Sarkaç Salınimleri, Politışekskaya Nauka dergisi №1, 2016, ss. 100-123

aydınların dışında kalanları önce kültürel hayattan, sonra toplumdaki ayıklama hedefi de gizlidir. Rusya’da olduğu gibi sanat camiasının sağ ve sol tartışmasını sonlandırmak için KP, Taşkent’te milliyetçilerin eserlerinin yayınlandığı Akjol gazetesini kapatır.

Kazakların yoğun olduğu güney bölgeyi Kazakistan’a bağladıktan sonra 1925 yılında başkent Orenburg’tan Kızılorda’ya taşınır. Orenburg, Rusya Federasyonu sınırları içinde kalır. 13 Eylül 1925 tarihinde F. İ. Goloşekin Kazak SSC KP birinci sekreteri görevine atanır ve devrimin uğramadığını öne sürerek Kazakistan’da küçük devrim başlatır. Komünist Parti’nin her alandaki baskısı ve sıkı denetimine rağmen M. Avezov 1928-1929 yıllarında Kenesarı’nın Rusya İmparatorluğu’na karşı millî mücadelesini konu alan Han Kene adlı eseri için araştırmalarını yapar. İmparatorluğun Kazak topraklarındaki politikası ve onun sonuçlarının anlatıldığı *Çetin Zaman*(1928) tarihî romanını yayımlar. Fakat yazar, Han Kene’yi tamamlasa da yayımlayamaz, hapse girer. J. Aymavitov, devrim yıllarının Kazakistan’daki etkilerini anlatan *Akbilek* (1928) romanını ile birlikte “uzaktan akrabası olan Meşhur Jüsip’e yazdığı mektupta Abılay Han dönemini anlatan roman” Dosjanov, 1992: 53) bitirdiğini yazar. Günümüzde bu romanın el yazma veya matbu nüshası ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

M. Dulatlı Kazakların devrim öncesi tarihine, etnik kökenine ve kuzeyden gelenlerin topluma olumsuz etkileri üzerine eserler kaleme alır. Ne yazık ki, devrimden sonra aydın katliamına kadar eserlerin büyük çoğunluğu sansüre takılır, bir kısmı yeniden yazılır, düzeltmelerle yeniden basılır. Her ne kadar bu dönemde yazarlar, eserlerini düzeltmelerini başka sebeplere bağlasalar da bu konuda partinin edebiyat alanındaki yaklaşımlarının yazarları yönlendirdiği malumdur.

Komünist olduğu için Ekim Devriminden sonra bir süre hapse girmekten kurtulan S. Seyfullin, resmî yazışma dili olarak yaygınlaşmaya başlayan Rusçanın yerine Kazakçanın kullanılması gerektiğini savunur ve Kazak SSC’nin resmî dilinin Kazakça olması için mücadele eder. Kazakçayı Rusça terimlerden arındırmak için çalışır. S. Seyfullin, 1934 yılında düzenlenen Sovyet Yazarlar Birliğinin I. Kongresine Kazakistan’dan giden 6 kişilik 4 Kazak, 1 Rus, 1 Uygur) heyette yer alır. Kongrenin XXIII. oturumunda söz alan yazar, Rus yazarların suçlamalarına cevap verirken Sovyet halkları yaşamının Rus yazarlar tarafından yeteri kadar

araştırılmadan küçümsenerek yazıldığını öne sürer³². Kongre programına girmeyen konuşmasıyla ve üslubuyla S. Seyfullin dikkatleri üzerine çeker. Yazar, yayımladığı makaleler ve konuşmalarındaki milliyetçi içerikten dolayı 1938 yılında sağ ve sol milliyetçilerle beraber idam edilir.

II. Dünya Savaşı'na Sovyetlerin dâhil olduğu yıllar 1941-1945) SSCB'de Büyük Vatan Savaşı olarak bilinir. Bu dönem edebiyatta Sovyet askerlerinin ve cephe gerisinde kalanların kahramanlıkları konu edilir. Savaş yıllarında ve savaş sonrasında sanatçılar üzerindeki baskının azalmasıyla biraz daha rahat yazabildiği bir ortam bulur. Bu yıllarda Sovyet askerinin cephedeki kahramanlıkları ile birlikte cephe gerisindeki kadınların gerçek hayat mücadeleleri edebiyata yansır. Bu yıllarda yazılan eserlerle ilgili 1946 yılında ideoloji eksikliği ve tartışmasız toplum imajı yaratan yaklaşımları için Kazak edebiyatına KP tarafından bir tokat daha gelir. Sanat ve edebiyata gelen bu darbe, Sovyet gerçeğini sapıtma olarak adlandırılır. Merkezden gelen karar, Kazakistan KP'sinin 1947 yılında Kazak SSC Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsünün Çalışmalarındaki Hatalar Hakkında kararını alınmasına sebep olur. Sadece Dil ve Edebiyat Enstitüsü değil, Kazakistan Yazarlar Birliği ve Milli Eğitim Bakanlığının çalışmalarında da eserleri zamana uygun biçimde sunmadıkları, tarihî gerçekleri sapıttıkları gerekçesiyle "1950 yılında Pravda gazetesinde Kazakistan Tarihi Meseleleri Marksist-Leninist Öğreti Açısından Anlatılmalı adlı yazı yayımlanır."(Kazak Adebieti Tarihi, 2004: 16) Bunun sonucunda birçok tarihçi ve edebiyatçı hain damgasıyla işlerinden olur, sürülür.

İ. V. Stalin'in ölümünden sonra SSCB KP'sinin başına gelen N. Hruşyov siyasi baskıyı azaltır. Sürgüne gönderilen aydınlar, memleketlerine geri dönerler. Yeni yönetim, bu kadar "sorunlu" bir milletin dikkatini bu sefer zirai-ekonomik gelişmelerle oyalar. Edebiyatın konusu ziraata yönlendirilir. SSCB'nin çeşitli bölgelerinden gelen milletler, Kazakistan'ın en verimli topraklarına yerleştirilir. Kazak edebiyatında Rus kahramanlar çoğalır. Kazak Sovyet edebiyatında başkahraman Rus olur. Sovyetlerde edebiyat yaşamın aynası olarak kabul edilir. Ancak Rus kahramanların edebiyatta görülmeye başlamasının siyasi sebepleri olduğu kadar toplumsal nedenleri de yadsınamaz. Bu dönemde Ruslar, Kazakistan'da nüfus

---

³² Bk. I. Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi/ Stenografik rapor, Moskova: Hudojestvennaya Literatura, 1934, 606

olarak çoğunluk hâline gelir. Örnek Rus karakterleri Kazak edebiyatında yaygınlaşır. Bazen sanat ve edebiyat enternasyonal evliliklerin propagandasını yapar. Buna rağmen II. Dünya Savaşı sonrası Kazakların devrimler öncesi tarihini ve tarihî şahsiyetlerini tanıtmaya, tahrip olan millî kimliği edebiyat aracılığıyla yeniden canlandırma çabaları devam eder. Bu amaç için önemli iki yöntem kullanılır; biri tarihî roman, ikincisi ise eserlerde mitik unsurlara yer vermek. Kazak edebiyatında tarihin bir dönemini romanlaştırma eğilimi başlar. İ. Esenberlin, M. Avezov, M. Mağavin, A. Kekilbayev, A. Alimjanov, S. Smatayev gibi yazarlar tarihî olayları Komünist Parti'nin müsaade ettiği sınırlar çerçevesinde anlatır. Bir taraftan Sovyet yönetiminin yasakladığı geleneklerden bahsederken diğer taraftan KP'nin gururunu okşayan detaylarla süslenen eserler de görülmeye başlar. Bu yöntemi uygulayanların başında M. Avezov gelir. Yazar, *Abay Yolu* epopesinde Kazakların XIX. yüzyıldaki yaşam tarzını sergiler; Abay'ı Batı'ya yönelişi ve eski düzenin temsilcisi olarak gösterilen babasına karşı gelişi ile devrimci kahraman yaparak eserin Sovyet edebiyatında geçerliliğini sağlar.

A. Kekilbayev *Hanşa Darya Hikâyesi*(1968) adlı romanında bir ülkeyi hâkimiyetine alan imparatorun kurtulma öyküsünü bir efsane/ yeniden doğuş miti olarak anlatır. Cengiz Han'ın Mançurya tahtının yasal sahibi olma isteğini felakete çeviren kraliçenin kahramanlığının konu edildiği eserde önce Rus sonra Sovyet İmparatorluğunun yönetimi ele geçirme politikasına gönderme yapar. S. Şakıbayev *Büyük Türkistan'ın Yıkılması*(1968) adlı romanında milliyetçi hareketi Avrupa'da devam ettiren Türkistanlıları Sovyet ideolojisi açısından okurlara sunarak SSCB'de adı yasaklanan M. Şokayev, B. Hayit gibi devlet adamlarını tanıtmayı başarır.

Bu dönemde dolaylı yoldan özgürlük temasına giden yazarlardan biri Oralhan Bökey, *Kerbuğu* (1986) hikâyesinde bir zamanlar özgür olan ren geyiğinin çitle çevrili alana getirilip boynuzunun kesildiği anlardaki kahramanının hissini ön plana çıkartır. Anavatanı Altay olan geyiklerin koruya getirilme hikâyesini anlatan yazar, onların ata yurtlarıyla birlikte var olduğundan beri sahip oldukları özgürlüklerini de hepten kaybettiklerini anladıklarını, hakiki özgürlüklerini birilerinin kesip aldıklarını, sonsuza kadar aldıklarını, bir daha geri vermeyeceklerini hissettiklerini anlatır. Hikâyede eski özgür günlerini hatırlayan geyik, tüm gücünü toplayıp kaçmayı başarır, fakat özgürlüğüne kavuşamaz, kim olduklarını göremedikleri birileri tarafından vurulur. Yazar hikâyeyi “Birileri der ki, özgürlüğüne düşkün Kerbuğu

ölmedi. Birileri der ki, özgürlüğüne kavuşan geyikler öbür dünyada...”(Bökey, 2003: 18) cümleleriyle bitirir. O. Bökey, bu eseriyle Hun döneminden beri yeniden doğuş mitinin merkezî kahramanı olan iki hayvandan-geyik ve kurt- birini ve Türklerin ata yurdu olan Altay’ı bir araya getirerek kolektif hafızayı canlandırmaya çalışır.

Özellikle yetmişli yıllara gelindiğinde Kazak Sovyet edebiyatında usta yazarlar tarafından yeni bir yönelim kendini gösterir. Seksenli yıllarda da yazarların mitik unsurlar aracılığıyla millî bilinç ve millî hafızaya vurgu yapmaya çalıştıkları görülür. Kurmaca metinlerin arasına yerleştirilen mitik anlatılarla/ unsurlarla Kazakların millî ve kültürel kimliklerine odaklanan yazarlar, çoğu kez mitik-folklorik geleneklere başvurdukları söylenebilir. E.T. Janısbekova *Çağdaş Kazak Nesrinde Mitolojik Formlar ve Motifler* adlı doktora tezinde Kazak yazarlarının eserlerinde millî ve kültürel kimlik sorunlarının gündeme getirildiğini³³ belirtmektedir. Sovyet döneminde Kazak yazarlarının büyük çoğunluğunun bu yöntemi benimsediklerini gözlemek mümkündür. Çünkü kurmaca metin içindeki mitik unsurlar sayesinde yazar, Sovyetlerin sokmaya çalıştıkları kalıptan bir çıkış yolu bulduğu kadar, maneviyatın yenik düştüğü maddi dünyada tahrip olan millî kimliğini onarma çabasına girer. Bağımsızlık dönemi Kazak edebiyatında da bu gelenek başarıyla devam etmektedir. Bu bağlamda Çağdaş Kazak edebiyatında bolluk ve bereketin, verimlilik ve merhametin kutu/Tanrıçası olan Umay Ana kültürünün yer alması dikkat çekicidir. Büyüklerin duasıyla kurulan yuvaları korumakla yükümlü olan Umay Ana’nın üflediği nefesle ondan bir parça taşıyan ana kültürü, Kazak Sovyet edebiyatının ilk yıllarından itibaren kullanıla gelmektedir. *Abay Yolu* romanındaki şairin babaannesi ve annesinin edebiyattaki yeri ile başlayan kadın kahramanların edebî imajı, bozkır kültüründeki kadının rolünü ön plana çıkarır. M. Avezov’un *Karalı Sulu*³⁴(1925) hikâyesindeki Karagöz, genç yaşında dul kalmasına rağmen kocasının köyünü/ akrabalarını başkalarına ezdirmemek için dul kalmasına rağmen ikinci bir evlilik yapmaz. T. Sağimbekov’un *Başka Kadın*(1947) hikâyesindeki Bübi (Bibi), köydeki bütün erkekler savaşa gittiğinde annelerini kaybeden çocuklara sahip çıkarak başka bir ailenin dağılmasını engeller. S. Jünisov’un *Issız Yerde Yalnız Ev*(1965) romanındaki Akböpe, kocası ölmesine rağmen her zorluğa göğüs gerer,

³³ Bk. Elmira Janısbekova, *Çağdaş Kazak Nesrinde Mitolojik Kahramanlar ve Motifler*, Doktora Tezi, Abay Kazak Millî Eğitim Üniversitesi, Çağdaş Kazak Edebiyatı Anabilim Dalı, Almatı: 2018

³⁴ *Karalı Sulu*: Yashı Güzel

sadece kendi evlatlarını koruyup kollamaz, kimsesizlere de yardım eder. O. Bökey'in *Aypare Ana*(1968) hikâyesinde geride oğullarını ve beyini bırakarak muharebeden çocukların zarar görmemesi için buldukları yerden güvenli bölgeye göç eden kadınların kahramanlıkları anlatılır. G. Müsrepov'un *Ulpan*(1974) romanının başkahramanı, büyük bir boyu koruyup kollayan, Kazak-Rus sınırında kuralları belirleyen yönetici kadındır. Kazak edebiyatındaki ana imajı, M. Gorki'nin *Ana*'sından ziyade *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki Boğaç Han'ın annesiyle ortak özellikler taşır. Bu yönüyle Umay'ın kızları olarak mitik sığata sahiptir. Kazak edebiyatındaki ana, şifa dağıtır, ocağı korur, şefkatiyle sarar, yeri geldiğinde halkın anası olur.

Ulu sıfatıyla üstünlük tanınan millet tarafından küçümsenen Sovyet halklarının içinde Kazaklara vurulan damgalardan biri göçebeliktir. Göçebelik/konargöçerlilik, bir milletin atalardan miras kalan vatan kavramının zamanla mevhumlaşmasına sebep olan bir özelliktir. Dolayısıyla göçebe bir millet yersiz yurtsuz olarak tanımlanmaya maruz kalabilir. Bir bozkır kültürüne sahip olan Kazakların konargöçerliliği şartlı olup, yaz yaylası, kış kışlığı bellidir. Başka bir deyişle Kazaklar, yerleşik ve konargöçer kültürün sentezi olan bozkır kültürüne sahiplerdir. Bu olguyu arkeolojik çalışmalar da kanıtlar niteliktedir. Kazakların yerleşik kültürünü yok sayıp tarımcılığı ve şehir kültürünü getirdiklerini savunan Sovyet-Rus tezi, Kazak Sovyet edebiyatının ilk yıllarından itibaren çok sert olmasa da tepki görür. M. Avezov'un *Korğansızdın Küni*(1922), B. Maylin'in *Şuğa'nın Belgisi*(1914) hikâyelerinde, G. Mustafin'in *Şığanak*(1945) romanında Kazakların Ruslar gelmeden önce tarımla uğraştıklarından bahseder. *Şuğa'nın Belgisi* hikâyesinde B. Maylin, "...o yıllarda zaman nasıl, yer güzel, hayvan çok, Rusların kokusu bile yok. Baharda mayıs ayı biter bitmez ekin işi bitince yaylaya gitmeye acele ederiz."(Maylin, 1987: 6) der. G. Mustafin, ziraat mühendisliğinden mezun uzmanların talimatlarına uymayıp atadan kalma yöntemle tarımcılık yapan Şığanak Bersiyev'in akdarı ekimindeki başarısını ebedileştirir. Tarımcılığı dedesinden gördüğünü ve öğrendiğini yazar, romanda başkahraman Şığanak'ın ağzından anlatır. *Korğansızdın Küni* hikâyesinde M. Avezov, şehir yolunun üzerinde olan köyün bulunduğu mevkinin ekine elverişliliğinden dolayı yerli halkın ata yurdunu terk etmediklerinden bahseder. Bu örneklere bakıldığında yazarlar, Kazak kültürünün sadece hayvancılık üzerine olmadığını belirtmek istediklerini görmek mümkündür. Bu hususta Batılı seyyah İ.

Zavalişin' in XIX. yüzyılda Moskova'da basılan *Batı Sibirya'nın Tasviri*(1862) adlı çalışmasında “Yerli Kırgızlar³⁵(tohumunu Hindistan'dan Buhara ve Hokand üzerinden getirdikleri) Afgan buğdayı ve dört cins akdarı”(1862:139) ektikleri bilgisine ulaşılabilir.

Kazak Sovyet edebiyatında ideolojiden, olumlu örnek kahramanlar ve sosyalist düzen inşasının dışında kalan S. Begalin'in *Satcan*(1947) adlı uzun hikâyesidir. Hikâye kahramanı Satcan atalarının yırtıcı kuşlarla avlanma geleneğini öğrenmeye çalışan bir çocuktur. Kuşların peşinden giderken bir gün dağlarda üzerine hayvan resimleri çizilmiş taşlar görür. Yazar, bu hikâyede Satcan'ın gözüyle ülkenin tarihi, kültürü ve geleneklerini hatırlatmaya çalışır.

1975 yılında O. Süleymenov, *Az i Ya* adlı kitabını yayınladı. İki ana bölümden oluşan eser eski Kiril alfabesinin ilk harfi olan Az ve son harfi olan Ya'nın birleşmesi olup A'dan Z'ye kadar anlamını taşır. XXII. yüzyılda Slav boylarının düşmana karşı birleşip savaştıklarını anlatan İgor Destanı'nın metni üzerine düşüncelerini aktaran ve yer yer metin açıklaması yapan O. Süleymenov, resmî Moskova'nın dikkatini çeker. Yetmişli yıllarda anti-Sovyet içerikle suçlanan şairin kitabı yasaklanır. Aslında O. Süleymenov'un *Az i Ya* kitabı Rus devleti için başlangıç miti olan *İgor Destanı*'nın resmî bakış açısına itiraz niteliğindedir.

Sovyet döneminde Kazak aydınlarının rejime karşı başkaldırılarının bir kaçının dışında temkinli oldukları aşikârdır. Tarihî-kültürel şartlara bağlı olarak Kazak edebiyatı, genel bağlamda Rus edebiyatından çok etkilenmiş olsa da tarihî romanlarla ve mitik-folklorik sentez eserleriyle millî-kültürel kodlar kullanarak millî kimliği ayakta tutmaya çalışır. Bir milletin kendini koruma mekanizmasını eserleriyle harekete geçiren aydınlar, bir dili yok olmaktan kurtardığı gibi bir milletin ideolojik kimliğin içerisinde asimile olmasını da önler. Böylece Rus-Sovyet iktidarına karşı başlayan isyanlar sanat ve edebiyat alanının da devam eder.

---

³⁵ İ. Zavalişin Kırgız etnik adını Kazaklar için kullansa da yukarıda bahsedilen çalışmanın 40. sayfasında onların kendilerine Kaysak dediklerini, ayrıca Güney ve Doğusundaki komşuları tarafından da bu etnik adıyla tanındığını belirtir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOVYET EDEBİYATINDA KİMLİK YOZLAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

3. 1. SOVYETLERDE KİMLİK YOZLAŞTIRMA

3.1.1. Dejenere Müslüman ve Dejenere Türk Kimliği Oluşturmak Yoluyla Yozlaştırma

Batı ve Doğu medeniyetlerinin kavşağında stratejik öneme sahip olan geniş coğrafyaya hükmetmek isteyen kuzeyden Rus İmparatorluğu, güneyden Hindistan üzerinden İngiltere, doğudan Çin'in türlü oyunlarının sahnesi hâline gelen Kazakistan, Orta Asya'daki Türk hanlıkları için yüzyıllardır dış saldırılardan koruyan kalkan görevi yapar. 1731 yılından itibaren bölge bölge Rusya İmparatorluğu'nun hâkimiyetine giren Kazak toplumunda kimlik tahribatına yönelik çalışmaların XVIII. yüzyıldan itibaren başladığı söylenebilir. Eserlerinin ana konusu sosyal tahribat, melez zihniyet, değişen dinî ve millî değerler olan *Zar Zaman*³⁶ edebiyatı Sovyetler döneminde yasaklanır.

Ekim Devriminden sonra kurulan yeni ülkedeki iktidar parti, komünist ideolojisine zarar verebilecek elementlerden kurtulmanın yoluna gider. Öncelikle KP, kendileriyle aynı görüşte olmayan bilim insanları, doktorlar, sanat ve edebiyat camiasını sınır dışı eder. 1922-1923 yıllarında çalışmaları incelenmiş olan aydınlar, mali değeri olmayan eşyalarıyla Avrupa'ya gönderilir. Bu olay "tarihte Felsefe Gemisi adıyla bilinir."(Bolşaya Rossiyskaya Ensiklopediya-Filosofskiy Porohod,(https://bigenc.ru/domestic_history/text/4713482) Bu olaydan sonra Sovyetlerin iktidar partisi olan KP, araştırmacıların dikkatini anonim halk edebiyatları üzerinde yoğunlaştırır. Bu nedenle Sovyet yönetimi, yazılı edebiyat

---

³⁶ Zar zaman dönemi: Rusya İmparatorluğunun Kazakistan'da kendi idarî ve hukukî sistemini uyguladığı dönem. O dönemde meydana gelen edebiyat.

temsilcilerinden uzak durup, halk edebiyatı araştırmalarına daha çok özen gösterilir. Bir milletin kendi hikâyesinin yorumu olan halk edebiyatı o milleti her yönüyle tanıtan özelliğe sahip olduğundan Sovyet bilim insanları, her topluluğun halk edebiyatını incelemeye koyulur. Bilim insanları topladıkları halk edebiyatı malzemelerinin tasnifini yaparak, birçoğunun metni üzerinde millî şuurunu uyandıracak öğelerden arındırılarak düzeltme yapar. Bu bağlamda S. Kaskabasov *Oyöris*(2009) adlı kitabında Sovyetlerin ideolojisinin halk edebiyatı ve folklor araştırmalarını da etkilediğini, halk edebiyatı ürünlerinin “...halka ait... ve ...halka ters” olarak tasnif edildiğini dile getirir(Kaskabasov, 2009: 24). Bu şekilde komünist yönetim, ideolojiye uygun olan edebiyatı gün yüzüne çıkartıp, kullanıma sunar. Aksine Sovyet ideolojisiyle bağdaşmayan edebiyat arşive kaldırılır. 1948 yılında basıma hazırlanan Kazak halk edebiyatı tarihi üzerine yapılan akademik çalışmanın ilk nüshası incelenerek, hazırlayanların ideolojik yaklaşımlarının yanlış olduğu gerekçesiyle kitap zararlı bulunur³⁷. Sovyetler Birliğinde Edebiyat İşleri Genel İdaresinin yasak mevzusu ve teferruat listesine göre çalışmanın elyazması incelenip yayına izin verilse de yayımı ve kaynak olarak kullanımı yasaklanır.

Halk edebiyatı araştırmalarının ön plana çıkarıldığı Sovyet döneminde Türklerin ortak edebiyatı üzerinde durulmaması da dikkat çekicidir. Sovyet halkları edebiyatında her milletin/ topluluğun kendine ait bir halk edebiyatı çalışmalarına yoğunlaşarak bir farklılık oluşturduğu da malumdur. Sovyet edebiyat kuramcıları, birçok millete ortak bir metnin en uç nüshalarını seçerek metin üzerinde değişiklikler yapar. Bu şekilde eserlerin aslı aynı olmasına rağmen farklı gözükmeleri sağlanır. Böylece Komünist ideolojisine uygun yazılı edebiyatın temelleri oluşturulur.

Sovyetler, sosyalizm düzenini inşa etmek için öncelikle birçok milletin asırlarca ayakta kalmayı başaran maddi kültür unsurlarını gizlemeyi hedefler. Kazak bozkırının şehirleri, bağları ve bahçeleri, tarım alanları, çok kültürlü inanç merkezleri, mezarlıkları yeni fabrikaların, barajların, uçsuz bucaksız zirai alanların, askerî üs ve poligonların altında kalır. Evliya türbeleri ve şehitlikler, medrese ve camiler türlü sebeplerle terk edilip kendi yıkılmaya bırakılır. Kazılarda bulunan maddi kültür unsurları incelenmesi için merkeze gönderilir ve oradan da farklı

---

³⁷ Bk. Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Akademisi, Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Kazak Edebiyatı Tarihi, Cilt 4, Almatı: Kazakparat

yollarla yurtdışına çıkarılır. Böylece Sovyet halklarının tarihî geçmişleriyle bağları kopartılır. Sovyet ideolojisi açısından tarih yeniden yazılır.

Komünist Parti'nin ülkedeki lider konumuna zarar verebilecek bir diğer unsur din olur. Aydın kesimin bir kısmı hariç ülkenin geneli inançlı olduğu için din ile mücadele etmek, teferruatlı bir çalışma planı gerektirir. "20 Ocak 1918 tarihinde Halk Komiserleri Kurulu din ve devlet işlerini ayırma kararı" (Dekretü Sovyetskoy Vlasti, 1957: 371) alır. Bu karara binaen İmparatorluk hazinesinden maddi yardım alan Hristiyan mabetleri desteksiz kalır. Ama "Sovyet devletinin kuruluş yıllarında dış ve iç düşmanlarla mücadele edilirken dinî yapıların hiç biri zarar görmez." (Smirnoff, 2011: 111) Bakanlar Kurulunun bu kararı Kazakistan'da bir süre uygulanmaz. Çünkü bu dönemde "Alaşorda devletinin Bolşevik yasalarını tanımama kararı" (Abişeva, 2015: 62) yürürlüğe girer. Kazakistan'a Bolşevik iktidarının gelmesiyle din ile mücadele başlar. Bakanlar kuruluna bağlı ateizm propagandasından sorumlu VIII. bölüm kurulur. Fakat V. İ. Lenin'in ölümüne kadar Sovyetlerde din ile mücadelede caydırıcı yöntemlere başvurulmadığı bilinmektedir. Çünkü V. İ. Lenin ateist olmasına rağmen bir filozof olarak dinin toplum için pek hassas bir nokta olduğunu bilir. Komünist lider, ilk yıllarda dine karşı kampanyaları başlatmanın henüz erken olduğunu anlar. V. İ. Lenin, devrimi takip eden yıllarda nüfusun büyük çoğunluğunun dindar olduğu toplumun desteğine ihtiyacı olduğunu da çok iyi bilir. Bu nedenle Lenin, dindar kesimi incitecek söylemlere müracaat etmemeye dikkat eder.

Dinî inanca, merasimlere ve din adamlarına karşı mücadele 1925 yılından itibaren hız kazanır. Yalnız Rusya Federasyonu'nda kilise ile mücadele faaliyetleri daha erken başlar. Çünkü Rusya'daki din kurumları topraklara ve mali güce sahiptir. Sovyetler, dinî kurumlarla ilgili çalışmalarını aşamalı olarak gerçekleştirir. Önce dinlere ait kültürel unsurlar toplanarak müzelerin din karşıtı bölümlerine yerleştirilir. Sıra dinî kurumların binalarına gelir. Onları kamu malı ilan eden yönetim, kilise binalarını toplum için kullanıma açar. Kiliseler, manastırlar müzelere dönüştürülürken, cami ve medreseler çoğu kez ahır ve ambar gibi aktif kullanım yerlerine çevrilir veya yıkılmaya bırakılır. A. Sadıkova'nın *Sovyet Yönetiminin Din Alanındaki Politikası* adlı doktora tezinde Kazakistan'daki dinî kurumlarının faaliyetlerinin durdurulması ve onlara ait binaların akıbeti istatistik veriler esas alınarak anlatılır.

Din görevlilerinin toplum içindeki nüfuzunu azaltmak için Sovyetler din adamlarını görevlerinden uzaklaştırır. Din görevlilerinin yerine uygun gördüğü öğretmenleri okullara tayin eder. Fakat Kazakistan'da (muhtemelen başka Müslüman ülkelerde de) yerliler, "Sovyet yönetiminin gönderdiği öğretmene ihtiyaç duymadıklarını belirterek dinî eğitim veren okulları kendi imkânlarıyla ayakta tutar." (Sadıkova, 2015: 115) Bununla kalmayıp Rusya Müslümanlarının III. Kurultayında (1926) alınan kararına göre dinî eğitim kurumları ve bu kurumlardaki yönetim sistemine değişiklik yapmak isteyen Müslümanların talebi, KP tarafından geri çevrilir. Dinî eğitim veren mektep ve medreselerin çoğalmasa, Müslümanların-özellikle Türk Müslümanların birleşme olasılığını güçlendirdiğinden Komünistlerce Sovyetlere karşı isyan olarak değerlendirilir. 1928 yılında KP Merkez Komitesine bağlı Politika dairesi, Müslüman eğitim kurumlarını kapatma kararı alır. Ardından Kazak aydınlarının ve din görevlerinin direnmelerine rağmen Sovyet yönetimi, 1929 yılından itibaren Arap alfabesinden Latin'e, çok geçmeden Kiril alfabesine geçiş sürecini başlatır. Din ile mücadele yıllarında SBKP tarafından Arap alfabesiyle yazılan kitapların tümü dinî içerikli bulunup toplatılır. Böylece dinî kitapların dışında edebiyat ve felsefe alanındaki eserler yakılır. Fakat kitapların bir kısmı yerli halk tarafından mezarlık ve mağara gibi kuytu yerlere saklanır. Bağımsızlık yıllarında saklanan kitapların bir bölümüne ulaşıldığı bilinmektedir.

Sovyet iktidar partisinin din politikasında uyguladığı çifte standart dikkat çekicidir; Hıristiyanlık sembolleri müzelere kaldırılırken, İslami semboller imha edilir. Alfabe konusunda da ayrımcılığa tabi tutulmuş olan Müslümanlara karşılık Gürcülerin ve Ermenilerin alfabeleri değiştirilmez. "9 Ağustos 1928 tarihinde Komünist Parti Merkez Komitesinin Politika dairesi tarafından Özel Mülkiyete El Koyma ve Kazakistan'da Anti-Sovyet ve Devrim Karşıtı İslami Yapıyı Temizleme kararı alınır." (Amankul, 2020: 89) Bu karardan sonra Müslümanları hedef alan kızıl terör tüm hızıyla yürütülür. Tanrısız Beş Yıllık³⁸ dönemi başlar. Kazakistan yönetimine F. İ. Goloşekin getirildikten sonra başlayan din ile mücadele din kurumlarının tamamen kapanmasıyla sonuçlanır. Ayrıca 1937-1938 yıllarında Türkiye veya Japonya casusu suçlarıyla yüz binlerce din görevlisi ölüme terk edilir/katledilir³⁹.

---

³⁸ Tanrısız Beş Yıllık, 1932-1937 yılları arası Sovyetlerde yapılan din mücadelesi.

³⁹ Resmi olmayan bilgilere göre din görevlileri Aral Gölündeki adalara götürülmüş. Orada aç ve susuz bırakılmıştır.

Sovyet yönetiminin din ile mücadelesinde dördüncü aşamasında dinî bayram tatilleri ortadan kaldırılır. Bilindiği üzere Rusya İmparatorluğu'nun özellikle fabrika işçilerine yasakladığı dinî bayram tatili Sovyetlerin gelmesiyle V. İ. Lenin döneminde tekrar resmî tatil ilan edilir. Fakat dinî bayramlar, din ile mücadele yıllarında yasaklanır. Yerine yeni bayramlar belirlenir. Anayasa günü, türlü mesleklerin bayramları, devrimin yıl dönümü, genç komünistler günü, piyoner teşkilatının kuruluşu günü, V. İ. Lenin'in doğum günü gibi ideolojik bayramlar coşkuyla kutlanır. Yılbaşı ise Hıristiyanlık sembolleriyle birlikte kutlanmaya devam eder. Slavlar için Maslenitsa⁴⁰ ve Paskalya kutlamak serbest iken Müslümanlara dinî bayramları dışında geleneksel törenlerinin yapılmasına izin verilmez. Sovyetler döneminde millî ve dinî bayramların anılmamasına rağmen bazı toplumların köy hayatıyla ilgili önemli mevzular ülke genelinde kutlanır. Bunlardan biri Sabantoy(Hasat) Bayramıdır. Bu bayram kışa girmeden köylüleri teşvik için düzenlenen merasimlerden biridir. Başarılı çiftçiler ve çobanlar, tarım ve hayvancılıkta çalışanlar bu bayramda ödüllendirilir.

Sovyet döneminde yönetim, küçük ulusların kültürlerini geliştirmek adı altında onların etnik kimlikleriyle bağlarını zayıflatan politikalar uygular. Ortak etnik kökene sahip olan toplumların en uç farklarını ön plana çıkartmak suretiyle birbirinden uzaklaştırarak ayrı millî kimlikler inşa eder. O. Roy'un ifadesiyle "SSCB'nin ideolojik hedefi halkları Rus dilli bir Homo Sovieticus(Sovyet insanı) içinde eritmek olsa da, yeni imparatorluğun kurulması sırasındaki stratejik öncelik, dil(Türkçe) veya din (İslam) üzerine kurulu büyük dilsel ve kültürel bütünleri kırmak"(Roy, 2005: 8-9) olur. Ulusların kimliğiyle oynarken inanca bağlı gelenekler yeni düzene uymadığı gerekçesiyle zamana uygun âdetlerle değiştirilmeye çalışılır. Sovyet yönetimi, Türk kimliğini taşıyan Orta Asyalıların -karma olan Tacikler de dâhil olmak üzere- İslam'dan önceki inancın izlerini barındıran ananevi isimlerini dahi değiştirmeye zorlar. İslam dönemi kitapları imha ettiği gibi İslam öncesi inanca ait ne varsa gizlenmeye çalışılır. Üçüncü dünya tanımıyla küçümsenen "Doğu toplumlarının geri kalmışlığını inançla ilişkilendiren Batı"(Şengül, 2007: 101) onların önce kimliklerini sonra da topraklarını almayı hedefler. Türk-İslam kültürünü doğrudan yansıtan isimlerin yerine Rusçanın aitlik eki olan -ov ve -in'lerin

---

⁴⁰ Maslenitsa: Hıristiyanların Büyük oruç öncesinde bir hafta boyunca kutlanan, Hıristiyan öncesi Slav inanç ritüellerini içeren eğlence merasimi

getirilmesi, belki de daha önemlisi yeni “zamana layık” isimlerin kullanılması Orta Asya Türklüğünü kimlik olarak uçuruma sürükler. Sovyetler döneminde benimsenen Rus isimleri, önemli olaylarla ilgili isimler, Sovyet liderlerinin isimlerinin yaygın kullanımını sık görülmektedir. Sadece insan isimleri değil yer isimlerinin devrimleşmesi de Türk toplumlarının atalarının gelenekleri ve tarihinin arasında duvar oluşturur. Böylece Sovyetler, Rusya İmparatorluğunun tarihî ve bazı bağlamda siyasi vârisi olarak millî bölgelerdeki asimile politikalarını sürdürür.

3.1.2. Devrim Öncesi Düzenle İş Birliği Yapan Beyler ve Hanlar

Rusya İmparatorluğu’nun hâkimiyetini kabul eden Kazak bozkırında hanlık yönetim sistemi ortadan kalkınca Çar Hükümeti, idari göreve Avrupa asıllıları getirir. Alt kademelerdeki idari görevler için seçim sistemi uygulanır. Kazaklardan seçilen alt kademe görevlilere Rusça bilme zorunluluğu getirilir. Eğitim sisteminde yapılan reformlarla beraber Kazaklar, Rusya genelindeki eğitim kurumlarıyla sınırlandırılır. Eskiden Buhara, Rum diyarı, Arabistan ve Hindistan’ın kuzeyindeki medreselerde okuma imkânı bulan gençler, Rusya kontrolündeki Orenburg, Kazan, Ufa gibi şehirlere yönelir. Daha sonra imparatorluğun millî bölgelerde açtığı okullar da Kazak gençleri için eğitim merkezleri hâline gelir. Yalnız Çar hükümeti Kazakistan’daki okullar için çeşitli özel kurallar ve kısıtlamalar getirir. Bozkırda açılan okullarda misyonerler görevlendirilerek, mecburi Hıristiyanlık dersleri okutulur. İlk etapta Kazak topraklarında açılan devlet okulları çok düşük olan yerli kotasında sadece din değiştirmiş Kazaklara okuma imkânı tanır. Zamanla Müslüman kesimin de eğitim alması yasallaştırılan bu okullarda çok az sayıda yerliler tahsil görür. Müslüman nüfusu ağırlıkta olan bölgeler için Çar hükümeti, cami ve medreseleri açma şartlarını zorlaştırır. Rus devlet okullarında öğretim görevlilerinin maaşı hayli yüksekken, medreseler maddi kaynak göstermek kaydıyla açılma olanağına sahip olur. B. A. Abenova’nın *Rusya İmparatorluğun’un Kazakistand’aki Bölgesel Siyaseti* adlı çalışmasında “hükümetin cami ve medreseler için uyguladığı kısıtlamalardan dolayı yerlilerin gizli dinî okullar açma” (Abenova, 2019: 162) yoluna gittiği ifade edilir. Gizli medreseler yaygınlaşırken resmî kayıtlı medreseler ve mektepler de çoğalır. Yalnız Rusya İmparatorluğu Kazakistan’da faaliyet gösteren eğitim kurumları mezunları için de hukuki sınırlandırmalar getirilir: Bozkırdaki dört yıllık öğretmen

yüksekokullarından mezun olan gençler sadece ilkokullarda görev alabilecekken Rusya'nın diğer bölgelerinde böyle bir kısıtlama söz konusu olmaz. Ayrıca Kazakistan topraklarına Orta Asya ve Rusya'dan diğer Türklerin girmeleri yasaklanır. Böylece önemli İslam merkezlerinde yetişmiş müderrislerin mektep ve medreselerde görev almalarının önüne geçilir. Çar hükümetinin Kazakistan'daki eğitim politikası zor şartlarda devam ederken varlıklı aileler çocuklarını Rusya'daki üniversitelerde okutur. Bu şekilde Kazaklar içinde farklı görüşlere sahip aydınlar yetişmeye başlar. Ekim Devriminden sonra imparatorluk okulunda tahsil görenler de dinî okullarda okuyanlar da Sovyet ideolojisine göre istenmeyen kitle durumuna düşer. Çünkü Bolşevikler, siyasi görüşleri oluşmuş aydınların Sovyetleştirme politikalarında engel teşkil edebileceklerinden çekinir. Dahası Sovyet yönetimi, milliyetçi liderlerin gölgesinde kalıp zengin yeraltı kaynakları ile beraber stratejik bölgeyi kaybetmeyi göze alamazlar. Devrim öncesinde Ruslardan sadece varlıklı ailelerin çocukları okuyabildikleri için Kazak toplumunda eğitilmiş kişilere sömüren sınıf temsilcisi muamelesi yapılır. Hâlbuki bir Doğu toplumu olan Kazaklarda binek ve sağmal hayvanı, kışıkta sıcak evi(toprak ev) ve yaylada oturacak çadırı olmayan pek nadir görülür. Bunun yanı sıra Kazaklar, zenginin de fakirin de büyük bir ailenin içinde olup yakın akrabaların birlikte yaşadığı köylerden/aşiretlerden oluştuğundan Bolşevikler onlara potansiyel düşman gözüyle bakar.

Varlıklıların yoksulları sömürerek maddi refaha kavuştuklarını ileri süren Bolşevikler, akrabaların arasını bozduğu gibi toplum içinde huzursuzlukları tetikler. İmparatorluk ve geçici hükümet döneminde uygulanan vergi sisteminde aşiret değil bütün esas alındığından maddi durumu kötüye giden aileler şehirlere ve maden ocaklarının yakınlarına göç eder. Bu şekilde Sovyet sosyalizminin dolayısıyla sosyalist edebiyatın vazgeçilmez kanonu olan sınıflar arası mücadele için uygun koşullar sağlanır.

Sovyet yönetimi edebiyattaki düşman imajını proletaryanın karşısında duran sınıftan hareketle oluşturur. Çünkü Sovyet edebiyatı karşılıklı iki sınıfın mücadelesine kuruludur. “Edebiyattaki düşman imajı, Sovyet kültürünün arketiplerinden”(Demina, 2005:146) sayılır. Sovyetlerin ilk yıllarında edebiyatta düşmana karşı nefret söylemlerini destekler mahiyette yaklaşım sergilenir. Bu sebeple düşmanla acımasızca mücadele, kurmaca eserlerin iskeletini oluşturur. Düşmana ılımlı tutum ise burjuvanın liberalist özelliğinden geldiğinden dolayı suçlanır. Sovyet

edebiyatında inşa sürecindeki toplumda olduğu gibi “düşman, olumlu kahramanın faziletini aydınlatmak için kullanılan vazgeçilmez bir arka plandır”(Meşeryakov, Kozlov vd, 2003: 338). İnsanlığın bütün aydınlık yüzünü kişiliğinde barındıran olumlu kahramanın karşısındaki olumsuz kahraman proletaryanın ezeli düşmanı burjuva olur. K. Cumaliyev: “Kurmaca eserlerdeki kahramanlar, aslında iki gruba ayrılır. Onlar hâl ve hareketlerine göre olumlu ve olumsuz kahraman gruplarıdır”(Cumaliyev, 1969: 50) der. Edebî kahramanların bu şekilde birbirine zıt iki grupta incelemenin gerçekte alakası olmadığını savunanlar, ancak İ. V. Stalin’in ölümünden sonra görüşlerini ifade edebilirler. Z. Kabdolov *Edebiyat Kuramının Esasları* (1970) adlı kitabında “tamamen olumlu veya tamamen olumsuz özellikler insanın doğasına aykırı”(Kabdolov, 1970: 123) der. Aynı görüşü destekleyen M. Karatayev “...hayal ürünü kâğıt kahraman, kukla kahraman... Sovyet edebiyatında olumlu imaj olamaz” (Karatayev, 1965: 323) derken Komünist Partinin sanat ve edebiyatı hiçbir zaman kontrolsüz bırakmadığını ve edebiyatın yönelimine tarafsız kalmadığını belirtir(Karatayev, 1965: 8). Olumlu kahramanla ilgili edebiyatçıların görüşü Komünist Partinin resmî bakış açısının değiştiğini gösterir mahiyettedir.

Sovyet yönetiminin ideolojik düşmanlarla mücadele ettiği yıllarda yayımlanan M. Avezov’un *Karaş Karaş Vakası*(1927) adlı hikâyesinin başkahramanı Baktığul, kendini bildi bileli gün yüzü görmemiş, fakirlikten kurtulamamış biridir. Kimsesiz kalınca zengin akrabası Salmen’in köyüne gelip çobanlık yapan Baktığul, kendisine yapılan haksızlıklara dayanamayıp başka bir beyin köyüne taşınır. Fakat Jarasbay Bey’in yaptıkları dayı tarafı olan Salmen’i geçince Baktığul, Jarasbay’ı öldürmeyi aklına koyar. Sonunda yolunu bulup Jarasbay Bey’i öldürür. Hapse girdikten sonra düşmanlarının kan davası gütmemesi için oğlunu yanına alır. Hapishanede babasıyla birlikte kalan Seyit’e başka tutuklular köyünü özleyip özlemediğini sorduğunda çocuk köyden hapishanenin daha iyi olduğunu söyler. Beylerin fakirlerin hakkını yediğini, onları hor gördüğünü yazan M. Avezov, Sovyet edebiyatının ideolojik talimatını yerine getirir. Bu hikâyede Baktığul olumlu kahramandan ziyade devrimciliğiyle göze çarpar. Devrim sonrası dönemde ideolojik düşmanlarla mücadele devletin resmî yaklaşımı olduğu için M. Avezov’un kahramanları dönemin diğer kahramanları gibi devrimcidir. Yazarın II. Dünya Savaşı yıllarında ilk kitabını, sonrasında devamı olan üç kitabını yayımladığı *Abay Yolu*(1942-1956) roman-epopesinde Abay’ın babası Kunanbay’ı eski yönetimin temsilcisi, idaresindeki

insanlara haksızlık eden biri olarak gösterir. Kunanbay, romanda kendi çocuğuna dahi acımayan bir babadır. Beylik için oğlu Abay'ın tahsilini yarıda keser, kendi çıkarları doğrultusunda oğlunu evlendirir, haksız yere insanları cezalandırır.

A. Nurpeyisov'un *Kan ve Ter*(1961-1970) üçlemesinde de alt sınıftan çıkmış Elaman ile yönetici sınıftan Tanirbergen'in ışık gölge orantısında sunulduğunu görmek mümkün. Bu eser *Karaş Karaş Vakası*'ndan neredeyse yarım asır sonra kaleme alınmasına rağmen başkahramanın devrimci karakteri korunur. Çünkü *Kan ve Ter* üçlemesindeki anlatılan zaman devrim dönemidir. S. Jünisov'un *Issız Yerde Yalnız Ev*(1965) romanındaki Reyhan ile Karasay ikilisi de sosyal menşesine bağlı olarak beyaz ve siyah zıtlığında okurlara sunulur. Olay, Karasay'ın öz amcasına, aile fertlerine karşı sergilediği tutumu, maddiyattan başka hiçbir şeye değer vermeyen yapısıyla küçük yaşta anne ve babasını kaybeden, yıllar sonra memleketine mühendis olarak dönen Reyhan'ın karakteri karşılaştırılarak anlatılır. Roman'ın başkahramanı Reyhan, beylerin torunu olan Karasay'ın parmağıyla önce babasını, annesini, nişanlısını ve işini kaybeder. Ama kusursuz bir kahraman olduğundan her şeyin üstesinden gelir. Sovyet edebiyatında başkahramanın kusursuzluğu masal kahramanlarını andırır gibidir. Birçok edebiyat kuramcısı Sovyet edebiyatındaki olumlu kahramanın Halk edebiyatından kalma bir gelenek olduğunu ileri sürer. Altmışlı yıllarda Sovyet edebiyatında olumlu kahramandan gerçekçi bir karaktere doğru eğilim görünse de neredeyse birliğin dağılmasına kadar ilk yılların etkisi devam eder. Fakat Sovyetlerin ilk yıllarında yazılan eserlerde olduğu gibi yönetici beylerin cezasını başkahraman kesmez. Genellikle olumsuz kahramanlar birbirlerinin kuyusunu kazar.

Sovyet döneminde yazılan eserlerin Komünist Partinin ideolojik çizgisinden çıkmadığı XX. yüzyılın yetmişli yıllarına kadar görüldüğü aşikârdır. Ancak devrimden önce kaleme alınan eserlerde de bey imajının farklı olmadığı görülmektedir. S. Torıayğırov'un *Kamar Güzel*(1914), *Kim Suçlu*(1915), S. Köbeyev'in *Başlık Parası*(1913) gibi eserler kadın hakkı konusunu ele alırken yine olumsuz bir kahraman olarak beyler gösterilir. Sovyet ideolojisi etkisi görülen bu eserlerin 1930'lu yıllarda yeniden yazıldığı bilinmektedir. Söz konusu eserlerin bazıları bizzat yazarları tarafından düzeltilir. Fakat S. Torıayğırov gibi vefatından dolayı romanlarını yeniden gözden geçiremeyen yazarların da eserleri de partinin

belirlediği kalıba uydurulur. Bu sebeple devrim öncesi Kazak edebiyatını değerlendirirken yukarıda bahsedilen hususları göz önünde bulundurmak gerekir.

Kazak Sovyet edebiyatında KP'nin edebiyat cephesindeki askerlerinden biri olan S. Mukanov'un, *Botagöz*(1938) romanının başkahramanı devrimci kimliğiyle genç bir kızdır. Botagöz, Kazak edebiyatındaki eski düzenle mücadele eden genç kızların devamı gibi görünse de kararlı olması hasebiyle edebî ablalarından farklı olup, kaderinin efendisi olarak gösterilir. Yazarın erken dönem eserlerinden olan *Yolunu Şaşırınlar* yirmili yılların eseridir. Ama 1935 yılında düzeltilerek yeniden yazılır. Romanının kahramanı bir bey oğludur. İlk Rusça baskısı Beyoğlu adıyla çıkar ve tepki toplar. Bu roman, varlıklı ve nüfuzlu bir ailenin çocuğunun devrim öncesi ve sonrasındaki hayatının bazı kesitlerini anlatır. *Yolunu Şaşırınlar*, çok eleştirilmesine rağmen birkaç kez basılır. Çünkü romanda Alaşordalı milliyetçiler vatan haini olarak gösterilir. S. Mukanov'un söz konusu iki romanı iki farklı sanatçıya aitmiş hissi bırakır.

Sovyet döneminin ilk yıllarında yazılmasına rağmen proleter edebiyatın ölçütlerine uymadığından yasaklanan eserlerde eski ve yeninin, zengin ve yoksulun, inançlı ile eğitiminin çekişmeli hayatı yer almaz. Bu nedenle insanlık problemine, toplum içi münasebetlere kurulu eserler eski döneme özlem, beylik ve feodalitenin propagandası olarak değerlendirilir.

Kazak Sovyet yazarlarının eskiye bakış açısını belirleyen Komünist Parti Merkez Komitesi, edebiyat için şablonlar sunar. Sovyet yönetimi kendi ilkelerini eskiye kıyasla oluşturur. Sovyetlerden önce var olan her şeyin eski olarak nitelendirildiği yeni düzende eskinin kalıntılarıyla mücadele etmek gerekir. Sovyet döneminde eskiyi sembolize eden beylik düzen, onun öncesindeki hanlık düzen gerici olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Sovyet toplumunda eskinin temsilcileri de bu nedenle sosyalizmin düşmanı ilan edilir. Sovyet edebiyatındaki kolektifleştirme dönemini konu alan eserlerde yönetimin uygulamalarına itiraz edenlerin bey torunu olduğunu gözlemlemek mümkün. Gerici kahramanın karşısında devrimci veya olumlu bir kahraman bulunur. Beylerin soyu ile mücadele bitince altmışlı ve yetmişli yıllarda edebiyatta Sovyetlerin gelişmesinde engel olan yöneticiler düşman olarak gösterilir. Onların da karşına makine gibi çalışan, engel tanımayan olumlu emekçi karakterler gelir. Bu şekilde Sovyet edebiyatında karşılıklı iki grubun mücadelesi devam eder.

3.1.3. Çarlık Taraftarları ve Bolşevikler arasında kalan Milliyetçiler

Rusya'nın devrimler döneminde ulus devleti kurmak için Kazakistan'ın idari merkezlerinde örgütlenen Alaşorda Partisi bozkırda kurulan sosyal-demokrat partilerden daha çok oy alarak Alaşorda Devletini resmî olarak ilan eder. Alaşorda Devleti bozkırda Bolşevik iktidarını istemez. Çünkü Alaşorda liderleri Ekim Devrimi öncesinde Rusya'daki tüm siyasi partilerin programlarını ve hedeflerini inceler ve ulus devleti kurmanın şart olduğunu anlarlar. Aksi takdirde Alaşordalılar, Kazakların yeni bir imparatorluğun sömürgesi olabileceklerini öngörürler. Kazak gazetesinin 20 Haziran 1917 tarihli 237. sayısında Alihan Bökeyhan Memleket Hali adlı yazısında proletaryanın lideri olan V. İ. Lenin'in Batı ülkeleriyle iş birliği içinde olduğu gerçeğini yazarak "Rusya'nın Sosyal Demokrat İşçi Partisine güven olmadığını"(Bökeyhan, 2013: 411) ifade eder.

Bolşevikler, Kazakistan'ın devrimden sonraki karmaşık durumundan yararlanarak Alaşorda'nın nüfuzuyla oynamayı aklına koyar. Milliyetçi liderlerden bazıları Kazak topraklarının özgürlüğü için toplanan ordunun komutanını ve bir grup askerini idam etmekle suçlanır. Bu olaydan sonra Alaşorda safları ciddi anlamda seyrelir. Alaşorda muhtariyeti ilan edildiğinde;

"Alaş tuvı astında/Alaş bayrağı altında

Kün söngenşe sönbeymiz/Güneş sönünceye kadar sönmeyeceğiz

Endi eşkimnin alaştı/Artık alaşı (milleti) kimsenin

Korlığına bermeymiz/Eziyetine vermeyiz"(Kazak Adebietu Tarihi, 2004: 14)

diyen şairler de Alaşorda'dan uzaklaşır.

Kazak Sovyet Ansiklopedisi'nde "muhtariyet kurmak için millî menfaati savunduklarını bahane eden Kazak burjuvazisi"(1972: 249) olarak nitelendirilen Alaşordalılar, devlet kurumlarının faaliyetlerini devam ettirmek için gayret ederler. Türkistan Muhtariyetinin sonunu hazırlayan Bolşeviklerin yeni bir soykırıma kalkışacağı endişesiyle Alaşordalılar, Sovyet hâkimiyetini tanımak zorunda kalır. Sovyetler bünyesinde Kazak (Kırgız) Özerk Cumhuriyeti (1920-1925) olarak kurulduğu günden itibaren daha çok eğitim sisteminde görev alan milliyetçiler, okullar ve üniversiteler için ders kitapları hazırlamakla kalmayıp modern Kazak edebiyatının gelişmesinde büyük rol oynarlar.

Ş. Velihanov'un(1835-1865) *Kazak Halk Nazmının Türleri Hakkında*(1857) yazısıyla başlayan Kazak edebiyat bilimi çalışmalarını yine milliyetçiler devam ettirir. A. Baytursunulı'nın *Edebiyat Bilimi*(Adebiyet Tanıtıkış) adlı çalışması 1926 yılında Taşkent'te Kazak Halk Eğitim Enstitüsünde görevliyken yazılır. Bu çalışmayı M. Avezov'un *Edebiyat Tarihi*(1927) ve H. Dosmuhamedulı'nın *Kazak Halk Edebiyatı*(1928) adlı kitapları takip eder. Bu çalışmaların yanı sıra J. Aymavitov *Edebiyat Araştırması*(1920-Akjol), M. Avezov *Kazak Edebiyatının Çağdaş Dönemi*(1922-Şolpan), M. Cumabayev *Kırgız Şifahi Edebiyatı*(1923-Akjol), J. Aymavitov *Edebiyat Meselesi*(1925-Akjol), K. Kemengerulı *Edebiyat Hakkında* (1926-Enbekşi Kazak) gibi araştırma makaleleri yayınlanır. Milliyetçilerin Sovyet döneminde yazdıkları edebiyat bilimi çalışmalarına bakıldığında Çağdaş Kazak edebiyatının gelişmesinde önemli yere sahip oldukları kadar edebiyatın kuramsal temellerini de oluşturdukları görülmektedir.

Proletarya diktasının baskısından kurtulmasa da Komünist yönetimin talimatını harfiyen yerine getirmede çakinceli duran milliyetçiler, Kazak edebiyatına realist eserleriyle katkıda bulunur. M. Dulatulı Kazak edebiyatındaki ilk romanın girişinde "Maksatı romanın halkı düzeltmek, eğlenmek için yazılmış masal değil"(Dulatulı, 2013: 200) der. Bu mısralar, Abay Kunanbay'ın

"Men jazbaymın ölendi ermek üşin/Ben şiiri eğlenmek için yazmam..."

Jazdım ülgı jastarğa bermek üşin"/Gençlere örnek olsun diye yazdım(Abay, 2003: 94) mısralarını hatırlatır. M. Dulatulı'nın sosyal didaktik romanının konusu devrimden önce yazılmış olmasına rağmen Kazak Sovyet edebiyatının en çok işlenen konularından biri olur. Hanlık döneminde değerli olan kadın, Kazak edebiyatındaki ilk romandan başlayarak toplum içinde itibarsızlaşır. Babasının hâkim seçilmesine karşılık nişanlanan Camal(*Mutsuz Camal*), köyüne gelecek büyükbaş için yaşlı ve dul adama verilen Ayşe(*Başlık Parası*), eve gelen iki misafirin oyuncağı olan Azize(*Kimsesizin Günü*), yatağa düştüğünde severek evlendiği kocası tarafından aldatılan Künekey(*Künekey'in Suçu*), yakınlarını açlıktan kurtarmak için kendini feda eden Külpaş(*Külpaş*), babasının özendiği at karşılığı evlendirilen Gülnaş(*Beyaz At*) kadınların zor zamanlarda kolayca değersizleştiğini gösteren karakterlerdir. Yaşamın ve toplum değerlerinin hızla değiştiği XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başı insanların kaderlerinin de çeşitliliğini gösteren bir dönem olur. Bu bağlamda J. Aymavitov'un *Akbilek*(1927-1928) romanı, devrim yıllarında Kazak topraklarında

yaşanan olayları esas alır. Fakat bu eserdeki olay, Sovyet edebiyatında olduğu gibi karşılıklı iki sınıfın mücadelesine kurulmaz. Bolşeviklerden kaçan Çar askerlerinin Kazak köyünden bir bey kızını kaçırmayla başlayan roman, Kazak toplumunun zihniyetini cinsiyet özellikleriyle beraber anlatır. Başına gelen felaketle beraber Akbilek'e nişanlısı dâhil birçok kişi sırtını döner. Fakat Akbilek'in babası aleni bir şekilde olmasa da kızına sahip çıkar. Akbilek'i kaçıрма işinde parmağı olan Mukaş ise yaptığına sonradan pişman olur. Romanda toplumdaki karşılıklı iki sınıf da kadın hakkı meselesi de ön plana çıkmaz. Eserde Ekim Devrimi ve sonrasında Kazak toplumundaki değişim söz konusudur: Sovyet döneminde Akbilek bey kızı olmasına rağmen mutlu bir yuva kurar, Akbilek'in ağabeyi halktan kişilerin hakkını arar, yoksul olan Mukaş çıkarı için din değiştirmiş, Ruslarla işbirliği yapmış olmasına rağmen yazar bu karaktere çok yüklenmez. Ayrıca kendisini kaçıran Çar askeriyile Akbilek, yıllar sonra şehirde göz göze gelir. Yazarın Akbilek ile Karamurt'u buluşturması, bir zamanlar birbirine karışık duygular besleyen tarafların-Sovyet toplumunda düşman olarak belirlense de- bir arada yaşamaya devam ettiğine işaret eder. Romandaki karakterlerin bakış açıları esas alınarak birkaç anlatıcı tarafından tahkiye edilmesi de eserin dikkat çeken yönlerindedir. *Akbilek* romanı, olay örgüsüyle de kahraman kadrosuyla da Sovyetlerin sunduğu kalıba uymaz. Bu nedenle *Akbilek* romanı, yazarın diğer eserleri ile birlikte yasaklanır.

Sovyet döneminde eski ile yeninin karşılaştırılarak yeninin övgüye layık görüldüğü malumdur. Devrimden önce ağır şartlar altında ezilen yoksullar, yeni dönemde hayatlarının efendisi olduğu edebiyatın ana konularından olur. Ezilen kadınların acıklı halleri de eskinin eleştirilen taraflarındandır. İsteddiği kişiyle evlenemeyen, üç beş hayvan karşılığında yaşça epey büyük erkeklere verilen kadınların edebiyatta ön plana çıktığı dönemde M. Cumabayev'in *Şolpan'ın Günahı*(1923) hikâyesinin başkahramanı sevdiği gençle dünya evine giren bir kadındır. Şolpan, kocasıyla evlendiğinde aralarındaki aşkın azalmasına sebep olabilecek çocuğun olmasını istemez. Şolpan'ın çocuğu olmaz. Zaman geçtikçe Şolpan kocasının komşunun çocuklarıyla oynayarak vakit geçirdiğine şahit olur. Şolpan Allah'a yalvarıp, çocuk için dua eder. Fakat Şolpan ne yapsa da kocası tarafından eleştirilir, hatta alay konusu olur. Şolpan'ın kocası Sarsenbay, bir zamanlar taparcasına sevdiği eşini öldüresiye döver. Yazar hikâyede kadını iki yönüyle inceler: "Kadın, erkeğin tanrısı; yaratabilir, yok edebilir, sevdirebilir, yakabilir. Kadın, erkeğin kölesi; tabanının

altındaki toprak olur, erkeğin gölgesi olur, özünü kaybeder, yok olur”(Cumabayev, 2013: 18). Sonu hazin biten hikâyenin içinde zaman kavramının olmadığı ihanet söz konusudur. Eserde devrimci karakterler, Bolşevikler, yeniden inşa edilen toplum hayatı yoktur. Hülâsa hikâyedeki olayda zaman ve mekân kavramları da mevhumdur. Milliyetçilerin kaleme aldığı eserlerde zamana göre ayak uyduran, değişen insan tipleri de karşımıza çıkar. Bunlardan bazıları şehirli insan tipleridir. Kazak bozkırının şehirlisinin daha çok değişime uğradığı devrimler döneminde kırsal kesim ile şehir zıtlık içerisinde sunulur. Sovyetlerde şehirlinin kültürlü olması sebebiyle köylü ile karşılaştırılmasına sık rastlanan dönemde şehirliyi olumsuz yönleriyle kınayan eserler de mevcuttur. Sovyet edebiyatında şehir kültürlü işçiyi, köylü ise gericiliği temsil eder. Çünkü işçi devrimci yapısıyla yeni toplumun inşasında görev alan sınıftır. Köylüler ise olup bitenden habersiz, karın tokluğuna memnun olan siyasi görüşü oluşmamış sınıftır. Şehir ve köy karşılaştırması genelde Sovyet edebiyatında ideolojik açıdan işlenir.

S. Sadvakasov’un *Gümüş Çan*(1927) adlı uzun hikâyesi şehirli ile köylü arasındaki farkı anlattığı gibi Kazak toplumunda yaygınlaşan özentiden bahseder. Yazar bu hikâyesinde şehir insanını farklı yönüyle tanıtır. Seyilbek şehirli bir gençtir. Daha önce iki kez evlenip boşanmış olduğundan üçüncü kez evlenmek için kendisine eş adayı arar. Arkadaşı Koşkarbay, tanıdıklarının olduğu bir köyde edepli ve güzel bir kız bulur. Gençleri tanıştırmak için Koşkarbay, Seyilbek’i köye davet eder. Koşkarbay arkadaşına yazdığı mektupta bindiği faytona çan takmasını ister. Çan, bir Hıristiyan sembolü olarak Rus kültüründe yer almaktadır. Hikâyenin yazıldığı dönemde faytonu çeken atlara çan takmak Rus kültürüne özentiden ileri gelir. Aynı zamanda çan Rus kültüründe yeniliğin de habercisidir. Seyilbek, arkadaşının sözüne uyar ve faytonunu çeken atlara çan takar. Damat adayının böyle gelmesi köylüleri etkiler. Şehirli, Rusça eğitim almış Seyilbek, köy kızı Salime ile evlenir. Ama mutlulukları uzun sürmez. Seyilbek, Salime’den çabuk bıkar ve ondan ayrılır. Bunun üzerine Koşkarbay onunla arkadaşlığına son verir. Hikâyede Rus kültürü ile Kazakların yaşamını karşılaştırıp, Batı kültürüne özenen Seyilbek ile imkânsızlıklarıyla beraber köyü seven Koşkarbay değerleri açısından ele alınır. Eserin başında çan yeniliğin habercisi iken sonunda sadece ses çıkarmaya yarayan alet olarak anılır. Yazar bu hikâyesinde başka kültüre özenen, fakat özendiği kültürün olumlu yönlerine sahip olamayan kişileri eleştirir. Ayrıca Kazak toplumundaki

değerlerin değişmesinden bahsederken Rus kültürünün tahrip edici etkisini de anlatır. Sovyet döneminde Ruslar ve Rus kültürü örnek gösterildiğinden eserlerde olumsuz yönleri gösterilmez. Fakat S. Sadvakasov bu eseriyle Komünist Partinin edebiyat konusundaki talimatlarına uymadığı görülmektedir.

Sovyet döneminin ilk yıllarında milliyetçiler, kaleme aldıkları eserlerde tahsilli olmanın insanın fitratını değiştirmeyeceği konusuna da değinilir. Yoksulun da, varlıklarının da okuma imkânının olduğu Sovyet döneminde her tahsillinin yeni düzen taraftarı olacağı mitinin yerle bir oluşunun hikâyesi *Okumuş Vatandaş*(1923), M. Avezov'un edebiyattaki ilk eserlerinden biridir. Şehirde öğretmenlik yapan bir grup gencin içinde evli ve hâli vakti yerinde olan Maksut'un hastalanmasıyla başlayan hikâyeye onun ölümünden sonra gelişen tuhaf olaylarla devam eder. Maksut'un yakın arkadaşlarından biri olan Cumağul, cenaze evine sık sık uğrar ve arkadaşının dul karısını evlenmeye ikna eder. Düğün davetiyesi alan Maksut ile Cumagul'un ortak arkadaşı olan Meyirhan bu haberle sarsılır, ama yeni kurulan ailenin verdiği ziyafete gider. Dün Maksut'u defnedenler, bugün onun karısıyla evlenen arkadaşının düğününde hiçbir olmamış gibi eğlenirler. Maksut'un yaşlı ve yaslı annesinin gözyaşına bakmadan evine, malına konan yeni çifti maddiyattan başka hiçbir şey ilgilendirmez. Arkadaşlarının annesini kimse duymaz ve umursamaz. Okumuş bir grup gencin yakın arkadaşının ailesine karşı duygusuz tavırlarının anlatıldığı eserde sosyal sınıflardan bahsedilmediği gibi olumlu karaktere yer verilmez. Okumuş Vatandaş hikâyesine kadar kadın imajına dikkatli yaklaşan yazar, bu eserle birlikte ölen kocasını çabuk unutan, küçük kızını kocasının vârisi yapıp, mülk sahibi olmak için can atan Hatice ile ruhsuz bir kadının portresini çizer. Eserlerinde devrim öncesi tarihî dönemi konu alan yazar bu hikâyesiyle devrim sonrası dönemde pasif aydın imajını oluşturur. Bu hikâyedeki olay ve karakterler Sovyet edebiyat bilimine göre sosyalist gerçeği yansıtmaz.

Devrim sonrası dönemde Kazak aydınlarının bir kısmının edebiyatla ilgili görüşlerinin farklı olduğu görülmektedir. 1937-1938 yıllarındaki Aydın Katliamı sonrasında da milliyetçi görüşlerini eserlerinde kamufle edebilen yazarlar kendilerini gösterir. G. Müsrepov 1933⁴¹ yılında *Yassı Burun* adlı hikâyesini yazar. Hikâyede kısa sürede çoğalan, çok gelir vaat eden domuzun Kazak topraklarında yetiştirilmeye

---

⁴¹ Bazı kaynaklarda yayım yılı 1934 olarak geçer.

başlaması anlatılmaktadır. Sovyet Yazarlar Birliğinin ilk kongresi arifesinde kaleme alınan eserde domuzdan tiksinen yerlilerin tavırlarından bahsedilir. Sovyet döneminde hem domuz çiftliğinin kurulması hem de bu ekonomik konunun edebiyata yansması da bir başarı olarak sunulur. Aslında Kazak zihniyetine ters olan domuz yetiştiriciliği topluma vurulan ağır darbedir. Yazar hikâyede Kazakların tarihinde ve edebiyatında önemli yeri olan hayvanlardan ve onlarla ilgili kelimelerin dile nasıl yansıdığını anlatır. “Sarı atan⁴² kendisinde bir millî özellik olduğuna şüphe getirmiyor”(Müsrepov, 2012: 252) diyen yazar, bazı hayvanların bir milletin hayatındaki yerine işaret eder. “Bugün Sarı atanın arabasında titreyerek yatan iki domuz hiçbir şey düşünmüyor... Tuhaf hareket eden cahil bir şey gibi... eski düşmanlarının ülkesine tevekkül edip geliyor”(Müsrepov, 2012: 252) diyerek yazar domuzun Kazak topraklarına gelişini anlatır. Kolhoza ulaştıklarında domuzları almaya kimse yanaşmaz. Köy halkı kendi aralarında domuzlara köydeki Rus gelinin bakacağını söyleyip gülüşürler. Hatta toplanan köy halkından bazıları domuzun toynaklarını koyuna benzettiğinde “Şu kâfiri koyuna benzetmeyin!”(Müsrepov, 2012: 253) der. Hikâyede kolhoz yöneticilerinden olan Saden’in düşünceleriyle Kazakların dünya görüşü gösterilir. Saden domuzun haram olduğunu aklından geçirir. Sonra haramın mollaların, dinin ileri sürdüğünü, onlara cahillerin inanacağını düşünür. Saden aklını kurcalayan bu düşüncelerden sonra “Sovyet yönetimi ne derse, o!”(Müsrepov, 2012: 253) der.

Kazak Sovyet edebiyatının ilk yıllarında eli kalem tutan aydınların büyük çoğunluğunun milliyetçi olduğunu kabul eden Komünist Parti ve partinin ideolojik taraftarları yeni kurulmakta olan devlete milliyetçilik duygularının zarar vereceği bilir. Bu nedenle ilk etapta milliyetçileri kendi tarafına çekmeye çalışır. Ekim Devriminden sonra Kazak edebiyatının istikameti hakkında M. Karatayev, edebiyat cephesinde devrim gerçeğini silahıyla da kalemiyle de kabul edenlerin olduğunu, fakat “M. Cumabayev gibi bey taraftarları milliyetçi edebiyatçıların edebiyatçıları tarafından benimsenmediğini”(Karatayev, 1965: 101) yazar. M. Karatayev mevzuya bir Sovyet edebiyat kuramcısı olarak baktığından M. Cumabayev’in edebî yaklaşımının komünist ideoloji tarafından benimsenmediğini ileri sürer. Kazak

---

⁴² Atan: Dört yaşını geçmiş iğdiş edilmiş deve (Canuzakov, T., Kazak Tilinin Türsindirime Sözdüğü, Almatı, Dayk-Press, 2008)

Sovyet edebiyatı kuramcılarının milliyetçi yazarlardan sadece M. Cumabayev'i anmaları şairin edebî kişiliğinin Sovyetlerin ilk yıllarında sık tartışılmasından meydana gelmektedir. Ayrıca M. Cumabayev ve milliyetçi aydınların besteli şiirleri halk arasında yaygındır. Halk, milliyetçilerin eserlerinin en azından bir kısmını kurtarmak adına onları anonim olarak tanıtır.

Kazak aydınları arasında komünizm ideolojine katılanların bazıları zamanla milliyetçi kimliklerini belli ederler. S. Seyfullin, B. Maylin, İ Cansügirov gibi yazarlar da milliyetçilik duygularını eserlerinde hissettirir. S. Köbeyev, M. Seralin, S. Dönentayev gibi aydınlar ise yazarlık faaliyetlerine ara verir. Kazak aydınları komünizm ütopyasına inanıp, Bolşeviklerle birlikte sosyalizm inşasına katkıda bulunmuş olmasına rağmen, Sovyet yönetiminin gerçek yüzünü görünce çıkış yolu ararlar. Bazı aydınlar komünizmin milliyetçi olabileceğine inananlardır. Milliyetçi aydınların komünizm ideolojisini benimsemelerinin kendince sebepleri vardır. Onların inandıkları komünizm ilkelerinden biri ulusların eşitliğidir. Fakat ulusların eşitliği ilkesinin ardında Sovyet toplumu inşası, yani sindirme politikasının gizli olduğundan onlar henüz haberdar değildir.

Sovyet yönetimi edebiyatın millilik özelliğini korumaya çalışan yazarları ve onların eserlerini yasaklayarak Kazak edebiyatını ayıklama sürecine devam eder. Komünist-milliyetçileri de temizleyen yönetim, Stalin'in ölümünden sonra komünist yazarları aklar. Neticede komünist yazarların eserleri okurlarıyla kavuşur. Fakat milliyetçi yazarlar Kazakistan'ın bağımsızlığının arifesine kadar aklanmayı bekler.

3.1.4. Kendini Yenileyememiş Din Adamları ve Mollalar

Dünyanın diğer kıtalarının Avrupa'nın maddi durumuna katkısı, toplum sınıflarının arasındaki gelir farkını ciddi oranda etkiler. Ekonomik gücün baskısı adalet sistemine de yansıyor din adamlarının maddi güçlere hizmetinin alenileşmesi tanrı inancının zayıflamasına sebep olur. Dinin toplum içindeki ahlak normlarını belirleyici sistemin aksaması, Batı'da din kurumlarının nüfuzunu zedelediği gibi özellikle aydın kesimin felsefi akımlara olan ilgisini artırır. Ortaya çıktığı XVII. yüzyıldan itibaren tanrıtanımazlık öğretisi, en parlak dönemini XX. yüzyılda yaşar. 25 Ekim(7 Kasım) 1917 tarihinde gerçekleşen sosyalist devrimden sonra kurulan yeni devletin resmî dünya görüşü ateizm olur. Eski imparatorluğun miras bıraktığı geniş coğrafyada

farklı dinlere inanan toplulukların bir kısmı devrimden önce Hıristiyanlığı kabul eder. Bu nedenle Rusya İmparatorluğu özellikle eğitim alandaki faaliyetlerini İslam ile mücadele için kullanır. Fakat imparatorluğun Müslümanlarla mücadelesi beklenmedik tepki görür. N. İ. İlminski ile yakınlığıyla bilinen Kazak aydını “İbrahim Altınarı, vefatından önce cenazesine en yakın arkadaşları dâhil olmak üzere hiçbir Rus’un girmemesini, ayrıca son yolculuğuna uğurlanması için doksan dokuz molla çağırmasını vasiyet eder. İmparatorluk ordusunun subayı Kazak Hanlarının sülalesinden gelen Çokan Velihanov ise vefatına yakın tüm Rus dostlarını arkadaşlıktan reddeder, üstünden çıkarmadığı üniformasının yerine geleneksel Kazak giysilerini giyer, terk edilmiş bir köye çekilir”(İsmakova, 2017: 102-103), son nefesini Kazak köyünde verir. Bu durum Çar hükümetine sadık olduğu düşünülen aydınların aslında İslami geleneklerden ve mensup oldukları millî kimlikten uzaklaşmadıklarını ortaya koyar.

İmparatorluğun din politikasından farklı olarak Bolşevikler, genel bağlamda herhangi bir tanrı inancının komünist ideolojisi açısından tehlikeli olacağını bilir. Her şeyden önce dini devletten ayıran Bolşeviklerin öncelikli amacı, devlet tarafından desteklenen dinî kurumların finansal kaynağını kendi lehine kullanmaktır. Çünkü Sovyetler, devletin çeşitli kurumlarını devraldıklarında Rusya ekonomik krizin içindedir. Bu hamle ülkedeki ekonomik kriz için çare gibi görünse de, Sovyetlerin ileriye dönük politikalarının başlangıcı olur.

Dünya görüşü ve hayat felsefesi birbirine benzemeyen toplulukları bir araya getirip yeni toplum inşa etmenin yolu milletlerin dinî duygularını silmekten geçer. İlk yıllarda Sovyet yönetimi ateizm propagandasını pasif başlatır. Çünkü Bolşevikler, inançlı halkın tepkisini çekmekten korkar. Sovyet yönetimi, Müslümanların dinî eğitim kurumlarını kapatmayı öncelikle bu tür okullarda öğrencilere alt yaş sınırı getirir. “Merkezî İcra Komitesinin 9 Haziran 1924 tarihli kararıyla 14 yaşından küçük çocukların Müslüman okullarında eğitim görmesi yasaklanır.”(Amankul, 2020: 78). Çok geçmeden 8 Haziran 1927 tarihli yeni kararla Müslüman okullarına 18 yaşından küçük öğrencileri kaydetme yasağı gelir. Komünist Parti Merkez Komitesi, ibadet saatleri, dinî bayram günleri için özel etkinlikler organize eder. Bu etkinlikler ateistik propaganda içerikli olup, katılım zorunluluğu getirilir. Ateistlerin sloganı niteliğindeki K. Marks’ın *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*(1843) adlı

çalışmasından cimbizla çıkarılan “din afyondur” ifadesi, Sovyet yönetiminin din politikasının hareket noktası olur.

Komünist Parti din ile mücadelesini edebiyata ve sanata yansıtır. Dinî içerikli metinlerin ilgili bölümleri kaldırılıp din adamları öcü olarak tanıtılır, dinî merasimler de eski düzene özlem ve cehalet olarak gösterilir. Kazak Sovyet edebiyatında din adamları olumsuz kahraman olarak başkahramanın karşısında görülmez, ön plana çıkarılmaz. Genelde kurmaca eserlerde din görevlileri eski düzen yöneticilerinin tarafında yer alır. Sovyetlerin ilk yılları esas alındığında Kazak nüfusunun büyük çoğunluğu okuma yazmayı köy mollasından öğrendiği ortadadır. Bu nedenle her ne kadar KP, din adamlarına ve dinî edebiyata ideolojik alanda rakip gözüyle bakıp, onları ortadan kaldırırsa da halkın gözünde din adamlarının itibarları yok olmuş sayılmaz. Zaten Kazak Sovyetlerin ilk yıllarında belli belirsiz görünen molla kimliği kalkar, ilerleyen yıllarda mollalar eserlerin kahraman kadrosundan çıkıp Kazak edebiyatında sadece dinî motifler kalır. Buna rağmen Kazak edebiyatında yozlaştırılmış molla kimliğine sıklıkla 1920-1930 yılları arasında yazılan hikâyelerde rastlanır.

B. Maylin’in *Kadir Gecesindeki Keramet*(1925) din karşıtı hikâyeler arasında dinî motifler açısından en zengin olanlarından biridir. Hikâyede yerel yönetimden izin almadan cenaze namazı kıldırıldığı için kendini suçlu hisseden Baykan Molla’nın Kadir gecesinde kıldığı ibadetlerin ardından uykuya dalıp gördüğü rüya anlatılır. Hikâyenin yarısından fazlasını oluşturan molla’nın rüyasında cennet bahçesinin tasviri yapılır. Rüyasında gaip ten bir ses mollaya görevinin İslam’ı nasihat etmek olduğunu söyler. Molla da genç komünistlerin dinle alay ettiğini, görevine engel olduklarını dile getirir. Ses de ona yardım edeceğini ifade eder. Rüyasında köy komünistlerinin yanından ayrılmayan Kerim’in sahte komünist olduğu, gizliden gizliye namaz kıldığı ifşa olur. Sonunda molla Tanrı’dan keramet sahibi olmayı diler. Çok geçmeden kendini yanan ateşin içinde bulur. Molla uyandırıldığında namaz kılariken yaktığı mumun devrilip elbisesinin tutuştuğunu görür. Özel günler için sakladığı kıyafetinin yandığını gören molla “Çok keramet gördüm, yatacağım, diye siyah tespihini”(https://alashainasy.kz/proza/beymbet-maylin-kadyir-tung-keremet-52537/) fırlatır. Hikâyede Kazak topraklarındaki din adamlarının toplumsal görevlerine engel olmaya çalışan komünistlerin molla, müderris, imamları vergiye tabi tuttuğu da atlanmaz. Hatta komünistlerin içinde ibadetlerini gizliden gizliye eda

edenlerden de bahsedilir. Rüyasında köy öğretmeninin tanrısının başka olduğunu öğrenen Baykan Molla'nın kendi tanrısının kudretinin sınırlı olduğunu düşünmesi de Sovyet yönetiminin din hakkındaki görüşüne işaret eder. Baykan Molla bu kısa hikâyenin başkahramanı gibi gösterilse de yazar aslında zamanın değiştiği, eski düzenin geri gelmeyeceği, mollalardan okuma-yazma öğrenen köylülerin hayatta kalmak için komünistlerin “tanrısına” inanmaya başladığı mesajını verir. Eserde ön plana çıkan korku duygusudur. Hikâyede Sovyet yönetiminin saldırdığı korku kahramanların önüne geçer. Eserde Baykan Molla'nın itibarsızlaşması, yeni yönetimin hangi bahane ile kapısını çalacağı korkusu, kendisinin ve eşi Aycan'ın iki çocuğuna bakamayacağı korkusu, Kerim'in gerçek komünist olmadığı anlaşılacağı korkusu, yönetimdeki Ködebay'ın Sovyet hükümeti karşısında görevini yerine getirememesi korkusu hâkimdir.

B. Maylin'in bir diğer hikâyesi olan *Tüeybay* (1924) köy çocuklarıyla beraber mollaya giden fakir bir ailenin çocuğunun öğrenme isteğinin kırılmasını anlatır. Tüeybay ile aynı molladan okuma yazma öğrenen çocuk, Tüeybay'ın köy mollası tarafından acımasızca darp edildiğine şahit olur. Hikaye kahramanı, ders çıkışı arkadaşı Tüeybay'a ertesi gün okula gidip gitmeyeceğini sorar. Tüeybay “vaftiz olsam da mollaya gitmem” şeklinde cevap verir. Hikâyede köy beyinin tuttuğu mollanın yaylada bir çadırda okul yaşındaki çocuklara zengin fakir farkı gözetmeksizin eğitim verdiği anlaşılır. Ayrıca mollanın derse gecikmeyi ilkesel olarak tasvip etmediği görülmektedir. Anlatıcının ağzından Tüeybay'ın dayak yemesinin asıl sebebi fakir oluşu, kimsesizliği olduğu hissettirilir. Okulu terk eden Tüeybay, varlıklı bir ailenin koyunlarını otlatır. Yazar tarafından zengin ve fakir ayırımının yapıldığı bu eserde beyin Tüeybay'a dayak attığı ima edilse de çocuk “aç kalsam da koyun bakmam” demez. Hikâyedeki başkahramanın asıl sorunu, anne babasının olmasına rağmen çocuğun kimsesizliği, çocuğa sahip çıkılmamasıdır. Bu durum Tüeybay'ın annesinin okula gelip çocuğunu yazdırdığında “eti senin, kemiği benim”, çocuk okulu terk ettiğinde babasının “madem okumayacaksın, o zaman koyun peşine”(https://bilim-all.kz/article/740-Tueibai) demesinden anlaşılmaktadır. KP'nin dine bakış açısına göre düzeltilen eserde çocuğun okuldan soğumasının ve bir beye köle olmasının müsebbibi olarak molla işaret edilmektedir.

Sovyetlerin edebiyat vasıtasıyla dinî kimlik yozlaştırma talimatına uyan yazarlardan biri olan B. Maylin'in *Zakircan Molla, Seher Vaktinde, Şeriat Buyruğu, Aliş'in*

Burağı, Kerim Molla gibi eserlerindeki molla kimliği için Temirgali Nurtazin “mollaların yalana meyilli oluğu, insanları kandırıp doğru yoldan saptırđıđı, emekçi halka dűđmanlıđı, göz göre göre suç işlediği, kurnazlığı tasvir edilir”(Nurtazin, 1966: 81) der. şüphesiz T. Nurtazin’in bu cűmlesi, Sovyet yűnetiminin dine ve din adamlarına bakış ağısını yansıtır niteliktedir.

M. Avezov’un *Okumuř Vatandař*(1923) adlı hikűyesinde đretmen Maksut ldűkten sonra mezarlık bařındaki mollaların hareketi řu řekilde anlatılır: “Mezar bařında sođukkanlılıklarını bozmadan duran, kudurmuř gibi kořturan sadece mollalar. Onlar leř kokusunu alan kuzgunlar gibi hareket ediyor. Gerçekten merhametsiz, tař misali sođuk insanlar. Rahmetlinin űzerine rtűlen kaftanın, bařı ve ayađına bırakılan eřarp, kumař parçalarının peřindedir.”(Avezov, 1979: 95)

Molla kimliđine S. Mukanov’un *İlk Ařk*(1959) romanında da rastlanır. Bu romanda mezarlık içinde yařayan lakabı Kr İřan⁴³ olan kiři, genç kızı kandırarak dinî nikűh kıyar. Roman kahramanlarının mollaya gizli gitmeleri, Kr İřan’ın mezarlıkta saklanmasına bakılırsa, eserin din görevlilerinin tasfiyesi yıllarında kaleme alındıđı dűřűnűlebilir. Din adamlarının ařamalı katliamı 1927 yılından bařlayarak II. Dűnya Savařı sonrasına kadar devam eder. Bu eser, yakın geçmiřte yařanmıř bir olay űzerine kurulu olup yazarın Koműnist Parti’nin ideolojik baskısına maruz kalarak eseri yeniden dűzenlediđi bilinmektedir.

Kazak Sovyet edebiyatında 1917-1930 yılları arasında kaleme alınan eserlerde çok sık olmamakla beraber molla kimliğine rastlanır. Edebiyattaki molla imajı Sovyet yűnetiminin din politikasına göre şekillendiğinden din görevlileri sahtekűr, çıkarıcı, istismarcı olarak tasvir edilir. Kazak edebiyatında molla karakterine eserlerinde en çok yer veren yazar B. Maylin’dir. XX. yűzyılın başında yetişen yazar, iki medresede tahsil grűr. İlk eserlerinde din konusuna değinmeyen sanatçı hikűyelerinde molla kimliğine Sovyetlerin din politikası yıllarında yer verir. Fakat B. Maylin’in kaderi dönem arkadaşlarından farklı olmaz. 1937-1938 yıllarında o da kurşuna dizilmekle kalmayıp eserleri ılımlı döneme kadar yasaklanır.

Modern edebiyatta din karşıtı eserler konusunda başarılı olamayan KP, dine karşı yaklaşımını szly edebiyatta dener.

---

⁴³ İşan: sufi, veli

Sovyet döneminde ateizm politikasının Halk edebiyatında daha kolay uygulandığı görülmektedir. Sözlü edebiyata yansıtılan dini karalama kampanyası din adamlarını yobaz ve çıkarıcı olarak gösteren fıkra türünü popüler yapar. Yüzme bilmeyen mollanın kendisini boğulmaktan kurtarmaya gelenin “elini ver” demesine “ben vermem, sadece alırım” şeklinde cevap vermesi, kavga eden gruba koşan polis memurunu durduran mollanın “azıcık bekle, birazdan biri senin, diğer benim olacak” demesi gibi din adamlarının nüfuzunu olumsuz etkileyen kısa diyaloglar ve benzeri anlatılar, halk içinde yaygınlık kazanır. Ayrıca din adamlarını itibarsızlaştıran atasözleri de yakıştırılır. “Güçlünün tanrısı yok”, “Ölümlü yerde molla semirir”, “Molla mal derdinde, halk can derdinde”, “Ayıya namaz öğreten dayak, mollaya namaz öğreten tamah” gibi atasözleri yaygınlaşır. Sovyet döneminde Halk edebiyatı da dini unsurlardan büyük ölçüde ayıklanır.

Sovyetlerin din düşmanlığı, ilahî inancın toplum hayatındaki yeri ve otoritesinden kaynaklanır. M. Guseyinov’a göre bu konuda “inanç sistemlerinin insan haklarını savunucu rolü de göz ardı edilmemelidir”(Guseyinov, 2013: 112). Çünkü Sovyet yönetimi dine karşı politikasını kolhozlaştırma döneminde hızlandırır. Kolhozlaştırma yıllarında Sovyet devletince insanların ellerindeki hayvanları alınarak, yani kişisel hakları ihlal edilerek ortaklaştırılır. Ellerinden hayvanları alınan köylü devlete çalışmak zorunda kalır.

Komünist Parti’nin din karşıtı politikası İslam’ın toplum hayatındaki ahlaki izlerinden ayıklama ile devam eder. Eserlerde kahramanlar eskiye dönüp baktıklarında din ile beraber oluşan zihniyeti geçmiş günlere bırakmak gerektiğini, ileriye bilimsel açıdan bakılmasını öneren iç monologlar çoğalır. M. Avezov’un *Abay Yolu* romanındaki Abay Ağa bölümünde Sovyet döneminin ideolojik bakış açısı şairin aklından geçer. A. Jaksılıkov’a göre telif “eserlerinde dine karşı negatif düşüncelere yer verilmeyen Abay’ın romandaki devrim niteliğindeki görüşü dönemin uyguladığı siyasetten kaynaklanır.”(Jaksılıkov, 2012: 160)

Bolşeviklerin din adamlarının seçme ve seçilme hakkından ayırarak onlara vatandaş hakkı tanımaması, din adamlarının özel bir vergiye tabi tutulması, dinî okulların ve derneklerin önce kısıtlanıp, sonra kapatılması, Kazakistan’da molla ve işan önderliğinde isyanların patlak vermesine sebep olur. “1929-1932 yılları arasında çıkan 372 ayaklanmaya katılanlar, hükümetten dinî görevleri yerine getirme ve dinî eğitim alma hakkının iade edilmesini talep ederler.”(Abişeva, 2015: 66; Amankulov,

2017: 170) Sovyet yönetiminin din karşıtı politikasının Kazak topraklarında isyan hareketlerine sebep olması, İslam'ı ve din adamlarını aşağılayan eserlerin rağbet görmeyeceği anlamına gelir. Kazak aydınlarının büyük bir kısmının ilk eğitimini köy mollasından aldığı, bozkırdaki ve Sibiry'a'daki medreselerde tahsil gördüğü de dikkate alındığında din konusunun edebiyatta kendine yer bulamaması gayet doğaldır.

Bağımsızlığın ilanından sonra Sovyet öncesi ve Sovyet dönemini araştıran bilim adamlarının din politikasıyla ilgili arşivlerdeki elle tutulur bütün evrakları gözden geçirdiklerini görmek mümkündür. T. Amankul'un *Sovyet Döneminde Kazakistan'da İslam: 1920-1950 Yıllar* adlı çalışmasında İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının arşivleri başta olmak üzere erişimi kısıtlı belgelere ulaşılmış olduğu görülmektedir. A. Sadıkova'nın *Sovyet Yönetiminin Din Alanındaki Siyaseti (1918-1953)* adlı doktora tezinde ise tutanak, rapor, dilekçe ve liste gibi ikincil evraklar üzerinde inceleme yapılarak ek bilgi edinildiği takdire şayandır. Bilim insanlarının bu denli özenli çalışmalarının sebebi, SSCB döneminde birçok bilgi ve verinin yayın ve yayımının yasaklanmasından kaynaklıdır. Bu nedenle Sovyetler dönemindeki araştırmaların birçok konuyu atladığı göze çarpar. Sovyetlerin ilk yıllarındaki okul, fabrika, kolhoz gibi kuruluşların detaylı tasviri, Sovyet politikasının olumsuz sonuçları, halkın maddi durumu gibi mevzuların devlet sırrı olarak nitelendirilir. Bunun için kurmaca eserlerde Kazakistan ve Güney Sibiry'a'daki açlık ve kıtlık yıllarının bilgisine rastlanmaz. Sovyet yönetiminin uyguladığı politikaların olumsuz sonuçları çoğu kez üst mecralara iletilmediği de malumdur.

3.1.5. Devrimci Bilinçten Yoksun Cahil Halk

Sovyetler Birliği'nin kurulmasının ilk yıllarında Kazakistan'daki okuma-yazma oranına dair fikirlerin farklılığı, 1920-1940 yılları arasındaki alfabe değişikliğinden kaynaklanır. Bugün gelinen noktadan geriye bakıldığında Kazakistan'daki okullar ve eğitim sistemi üzerine yapılan araştırmaları iki etapta incelendiğini görmek mümkündür. İlk etap Sovyet döneminde Kazakistan'daki eğitim ve okuryazarlık oranının irdelendiği çalışmaları kapsar. Bu çalışmalarda Kazakistan nüfusunun okuma oranının düşük olduğu ve Sovyetlerin iktidara gelmesiyle eğitim sisteminin oluşturulduğu ileri sürülür. Bu nedenle devrim öncesinde Sovyetler Birliği

topraklarındaki milletlerin cehalet içinde yaşadıklarını, eğitim, bilim ve teknolojik gelişmeleri yeni yönetimin getirdiği yaygın bir görüştür. O dönemdeki Rusya'nın durumuna bakıldığında bu söylemler göreceli olarak doğru kabul edilebilir. Çünkü ne pahasına olursa olsun ülkenin en ücra köşelerine kadar iletişim altyapısı yapılır, merkeze ne kadar uzak olsa da eşit şartlarda eğitim koşulları sağlanır.

İkinci etap araştırmalar ise bağımsızlık sonrası çalışmalardan ibarettir. Bu araştırmalar devrim öncesi Kazakistan'da imparatorluğun açtığı devlet okullarının yanı sıra köy okulları ve medreselerin, hatta gizli taşınabilir okulların olduğunu belgelerle kanıtlar niteliktedir.

Sovyet araştırmalarının esas alındığı dönemde tek parti iktidarının belirlediği ölçüte göre tarih ve edebiyatta Ekim Devrimi milat sayılır. Yüzyıllarca cehalet uykusunda yatan küçük ulusların kurtarıcısı olan Sovyet yönetimi, toplum içinde tahsilli gençleri eskinin gölgesinde kalan kalabalıkla karşılaştırır. Okuyan gençlerin eski köylerine yeni adetler getirdiğini eleştiren toplumun ileri gelenleri Kazakları karanlıkta kalmaya iten taraf olarak gösterir. XX. yüzyıl başındaki Kazak kızlarının acıklı durumunu anlatan hikâyelere Sovyet döneminde de devam edilir. Bu hikâyelerde gencecik kızlar büyükleri tarafından yaşı epey ilerlemiş, çoluk çocuğa karışmış, çoğu kez hem bedenen hem ruhen hasta/sakat insanlarla evlendirilir. Dönemin kızları okumak isteseler de kurmaca eserlerde kızların okuması abes görüldüğünden tahsilli gençlere imrenirler. Köy mollasından okuma-yazma öğrenen kızlar, medrese görmüş delikanlılara âşık olur. Bazı eserlerde kadın kahramanlar yaşlı kocadan kaçarak kurtulur, bazı eserlerde ise cehalete yenilir. Kimi zaman kadın kahraman, kötü kaderden kaçarak devrimci kimliğe bürünür.

Modern Kazak edebiyatında M. Avezov'un *Eskilik Gölgesinde*(1925) ve *Kim Suçlu*(1923), S. Seyfullin'in *Ayşe*(1935) adlı eserleri, geri kalmış bir toplumun genç kızları cehalet girdabına sürüklenmesini anlatır. Bu tür eserlerde yazarlar, eski düzene karşı tutum sergiler. Kazak Sovyet yazarları, millî geleneklerine ve değerlerine zamanı geçmiş, eskimiş olarak bakar. M. Avezov'un yukarıda adı geçen *Eskilik Gölgesinde* adlı hikâyesinde geleneksel ailede büyüyen James'in büyükannenine göre yetiştirildiği, giyinme tarzı da kırk yıl öncesindeki gibi olduğu dile getirilir. Yazarın anlatımından James'in eski geleneklere sahip çıktığı anlaşılır. Aynı zamanda hikâyede okuyan gençlerin topluma sadece olumsuz örnek olduklarından bahsedilir. Yazar James'in herkesçe sevilen yönlerini anlatırken kahramanına acır.

Onu eskinin gölgesinde bırakan babaannesi, kendi annesi, ablası Hatice tarafından genç James'in görgülü biri olarak yetiştiğinden akranlarına özenmemesi yazar tarafından garipsenir. Hele ablası Hatice, genç yaşta ölüm döşeginde iken çocuklarına sahip çıkması için kocasıyla bacası James'in evlenmesini ister. Kazak toplumunda sık görülen bu adet, ölen annenin çocuklarının üveylik çekmemesi için yapılır. Eserde devrimci kahraman olan James'in okumuş ağabeyi Kasım, ablası Hatice'nin genç yaşta ölümüne sebep olan eniştesiyle küçük kardeşi James'in evlenmesine karşı çıkar. Fakat James, ağabeyini dinlemez, yaşlı eniştesiyle evlenmeyi kabul eder. James, kocasını yakından tanıdığı ilk gün onun yanından kaçar. Hikâye James'in kendisini ağaçlıkta bekleyen iki gence doğru gidişi ile biter. James, büyük sözü dinleyip cahil toplumun geleneklerini devam ettiren yeni nesil temsilcisidir. Eskiliğin gerçek yüzünü gören James, arkasına bakmadan meçhule kaçmaya karar verir. Eskiliğin Gölgesinde, olay örgüsü ile S. Köbeyev'in *Başlık Parası*(1913) romanını andırır.

M. Avezov'un *Kim Suçlu*(1923) hikâyesinde de geri kalmış, eski geleneklerine bağlı toplumun genç bir kızı ellili yaşlarda varlıklı Jakıp adında biriyle evlendirmeye kalkması anlatılır. Fakat Azize köy mollasından birlikte eğitim gördüğü, daha sonra şehre okumaya giden İslam'ı sever. Bu nedenle Azize, babası İsmail'in anlaştığı yere gelin gitmek istemez. Sözlüsünü görmeye gelen Jakıp, yolunu bulup Azize'yle baş başa kalır. Azize kendisiyle evlenmek istemediğini söyleyince gururuna yediremeyen Jakıp, kızı hırpalır. Azize sözlüsünün yanından ayrıldığında dışarıdaki soğuk havaya çıkar. Ağladığını kimse duymaması için eve girmez. Gece soğukunda üşütür. Ertesi gün yataktan kalkamaz. Azize'nin annesi dahi köy halkı ile beraber kızın bir şeyden tiksindiğini düşünür, tedavi ettirmez. Jakıp'ın uydurmasıyla İslam'ın ona büyü yaptığı dedikodusuna inanırlar. Ateşi yükselip sayıklayınca, büyü'nün etkisi olduğunu sanırlar. Azize'nin durumu kötüye gider ve sonunda ölür. Onun ölümünde İslam'ı büyücülükle suçlayan köy halkı gencin köyden bir daha geri dönmek üzere ayrılmasına sebep olur. Kim Suçlu hikâyesi de olay örgüsüyle B. Maylin'in *Şuğa'nın İşareti*(1915) hikâyesini ve S. Torıaygır'ın *Kamar Güzel*(1914) romanını andırmaktadır. *Kim Suçlu* hikâyesinde eski adetlerini yaşatan Kazak toplumunun genç bir kızın ölümüne sebep olduğu iftirasıyla genç bir adamın ailesinden, akrabalarından, arkadaşlarından uzaklaştığı anlatılır. Ayrıca hikâyede İslam'ın şehirde okuduğu yerin medrese olduğu ima edilir. Bununla din ve büyücülüğü bir

araya getiren yazar, toplum içindeki dine karşı tepkiyi soğuk bakışlarla ifade eder. Bu şekilde yazar tahsilli gençlerle yobaz halkı zıtlık içerisinde gösterir. Yazar kendisinin İslam karakterine olumlu bakmadığını hissettir. Bu şekilde yazar dinî eğitime itirazını sergiler.

S. Seyfullin *Ayşe* hikâyesi aslında 1922 yılında yazılmış olmasına rağmen 1935 yılında düzeltilerek yeniden basılır. Ancak hikâyenin ilk nüshasına ulaşılmamaktadır. Kazak kızlarının kaderi konulu eserlerden olduğundan *Ayşe*'nin de başlangıç hikâyesi aynıdır. Kadir isminde bir adam, genç kızı *Ayşe*'yi yaşlı ve dul birine vermek ister. *Ayşe* adamla evlenmek istemez. Fakat akraba ve ailelerinin baskısı ile *Ayşe* Şakir Bey'in köyüne gelin olarak küçük bir alayla yola çıkar. Yol epey uzun olduğundan gelin alayı bir yerde mola verir. Karanlık çökünce *Ayşe* dışarı çıkar. Fabrikada çalışan ağabeyi kız kardeşinin zorla evlendirilmesine katlanamaz. Babasını da zor duruma düşürmemek için kardeşini evinden değil, mola verdikleri yerde kaçıtır. Kaçmayı başaran *Ayşe* fabrika işçilerinin kaldığı barakalara gelir. Oradan kendisini kimsenin alamayacağını bilen *Ayşe*, fabrika işçilerine sığınır. *Ayşe*'nin ağabeyinin Rus arkadaşları köhne geleneğe karşı çıkar. *Ayşe*'nin yanında da devrimci ağabeyi vardır. Eser son şekliyle işçi ve köylü arasındaki farkı gösterir. Küçük kızlarına sahip çıkamayan Kazak toplumunun cehalet uykusundaki hâlini sergileyen yazar, bozkırın uyanışından haber verir.

Kazak Sovyet edebiyatının ilk yıllarında çıkan eserlerde kadınların yaş farkıyla evlenmeleri bir nevi kurban ediliş hikâyesidir. Yalnız bu duruma aşiret hayatı yaşayan Kazakların nesli kurtarma yollarından biri olarak bakmak doğru olacaktır. Arka arkaya üç kez yapay açlıkla sınanan Kazakların veba ve veremle boğuştuğu yılların edebiyata cehalet olarak yansımaları da SSCB KP Merkez Komitesinin asıl sebebin anti-Sovyet propaganda suçuyla yayına izin vermemesinden ileri gelmektedir.

Kazak Sovyet edebiyatındaki toplum cehaletinin gösterildiği eserler ekseriyetle kolhozlaşma/kolektifleşme konusunu ele alanlardır. 1925 yılında Küçük Ekim Devrimi, 1927 yılının Aralık ayında KP'nin XV. kongresinde alınan karara binaen kolektifleştirme politikasının sosyalist gerçeğe uygun görülen yönü Kazak Sovyet edebiyatının ana konusu olur. Kolektifleştirme temalı eserlerde ortaklaşa yaşamayı benimsemeyen, elindeki üç beş hayvanı kıskanan, bazen birbirine küs köylülerin birlikte çalışmak istememesi, eskiden hâli vakti yerinde olanların çulsuzlara boyun

eğmemesi, cehalet olarak tanımlanır. Bu nedenle kolhozlara birleşme, 1920-1930'lu yıllarda en çok işlenen konulardan olur. Bu tür eserlerde insanların kolektifleşmeye şüpheyile bakmasının nedeni tartışılmaz. Sorunun temeli ufak tefek zıtlıklarda aranır. Varlıkların hayvanlarının elinden alınması ve onların akıbetinin belirsizliği, orta hallilerin mesleklerine ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle dışlanması; Kazak edebiyatının dışında kalır. Birbiriyle iç içe yaşayan yakın ve uzak akrabaların kendi aralarında evlenmesinin yasaklandığı dönemden itibaren bağları daha da güçlenen Kazakları kolektifleşme politikası kökten sarsar. Zaten kolektif yaşam tarzına yüzyıllarca devam eden Kazakları kolhoza birleşmede korkutan şey ortak kavramının eski anlamıyla yeni anlamının paradoksudur. Devrimden önce bir aradayken yakınlık derecelerine göre mesafesini de koruyan toplumun içine yabancılar da girmeye başlar. Bilinmedik kişilerin köylere gelmesi kadın kısmının daha dar alanlara çekilmesine, erkeklerinse akrabalık ölçütlerine göre gruplaşmasına neden olur. Kolhozlara ziraat mühendisi, veteriner, doktor ve öğretmen gibi farklı kültür mensuplarının gelmesi yerli nüfusun yabancılarla temkinli tavrını tetiklediği anlatılmaz.

Eskiden ortak kavramının sınırı belliyken, yeni dönemde ortaklaşmak hak gözetmemek olunca insanlar çekimser davranır. G. Mustafin'in *Şiğanak*(1945) romanının kahramanı Olcabek, eşini ve çocuğunu alarak kolhoza birleşmekten kaçır. Olcabek, gittiği her yerde kolhozların kurulduğunu görür. Kolhozlaşmaktan kaçarken eşkıyaların saldırısına uğrar, hanımını, çocuğunu, arabasını, atını, her şeyini kaybeder. Olcabek gibilerin hikâyesi Kazak köylerinde anlatılınca insanlar gitmeye de korkarlar. Kurmaca eser kahramanları Olcabek gibi eninde sonunda kolhozda çalışmaya başlarlar. Onların bu tavırları, karanlıktan kurtuluş olarak gösterilir. Eserlerin çoğu mutlu biter. Köy halkı kolхозlarda çalışmaya başlar, çocuklar yeni açılan okullara gider, gençler mutlu bir yuva kurar, düşmanlar buldukları yerlerden kaçarlar. Hülasa her şey güllük gülistanlıktır. Lakin kolektifleştirme politikasına itiraz eden köylülerin caydırma cezalarının örneği edebiyata ve sanata yansımaz. Beylerin ve bey taraftarlarının malına, ziynet eşyalarına, çadırlarına, toprak evlerine, bazen genç hanımlarına dahi komünistler tarafından el konulur. Hayvanlar da insanlar da Kazakistan dışına çıkarılır. Beylerin büyük bir kısmı öldürülür. Ülke sınırlarına yakın olanlar, yurtdışına göç ederler. Fakat kolektifleştirme dönemi Sovyet tarihinde ve edebiyatında övgüyle bahsedilen yıllar olarak kalır.

B. Maylin'in *On Beş Ev*(1933), *Harmanda*(1936) gibi uzun hikâyeleri ve kısa hikâyelerinin çoğu kolektifleştirme politikasının Kazak köyüne ve köylüsüne getirdiği pozitif gelişmeler ışığında toplumun cehaletini ön plana çıkartır. Bazen olumsuz karakterlerin düşman tavrıyla, bazen de yoksulların saf hareketiyle yobazlık gösterilir. Yazar, kolhoz hikâyelerinde Kazak toplumunun siyasi bilinçsizliğini, kimin dost kimin düşman olduğunun farkına varamamasını, kadınların temizlikten uzak olmasını, okuma-yazma bilmemesini alaycı bir ifade ile dile getirir. B. Maylin, din konulu eserlerinde Kazak toplumunun geri kalmışlığını din ve geleneklerle bağdaştırarak anlatır. Yazar, kolhoz konulu hikâyelerini ise Kazakların devrim öncesi hayatıyla karşılaştırarak anlatır. B. Maylin'in Mırkımbay'ı da Ayranbay'ı da, Dayrabay'ı da yoksulluktan Sovyet yönetimi sayesinde kurtulur. Sovyet döneminde sesleri çıkmaya başlar, karnı doyar, devlet onlara güvenip görev verir, cehaletten kurtulur.

Kazak Sovyet edebiyatında B. Maylin'in kalemine ait *Külpaş*(1922) adlı hikâye dışında o yıllardaki açlık ile ilgili ima bile bulunmamaktadır. Sovyet edebiyatında Külpaş hikâyesindeki başkahramanın kocasını ve oğlunu bırakıp, varlıklı adamla evlenmesi cahil halkın ahlaki çöküşü olarak değerlendirilir. Fakat Külpaş kocası ve oğlunu açlıktan kurtarmak için kendini feda eden bir kadındır. Yeni kocası evinde yokken yiyecek bir şeyler alıp koşarak eski evine gelen Külpaş açlıktan ölen yakınlarını görür. B. Maylin'in eserlerini inceleyen B. Navrızbayev, *Külpaş* hikâyesini aile ve aşk konulu eserlerinin içine alır. Sovyet edebiyatı kuramcılarına göre Külpaş akılsız bir köy kadını olarak ailesini terk eder. T. Nurtazin, B. Maylin'in yokluk ve yoksulluk konulu eserlerinin içine aldığı "*Külpaş* hikâyesinin kahramanının cehaletten dolayı başkalarına kandiğini"(Nurtazin, 1966: 68-69) ifade eder. Eserlerinin genelinde alaycı bir anlatım mevcut iken *Külpaş* hikâyesinde yazarın kahramanına acıdığı hissedilir. Bu acı, M. Avezov'un James'e acımasından farklı olarak iç burkucudur.

B. Maylin'in 1920-1930'lu yıllarda yayımlanan eserlerinde Sovyet yönetimi politikalarının müsaade sınırları çerçevesinde anlatılsa da bazen yaşanan gerçeklerin ipuçlarını görmek mümkündür. Kahramanları deneme yanılma yoluyla Sovyet insanı olabilen karakterler ordusuyla yazar örnek tiplere ihtiyaç duymadan yazarlığına devam ettiği görülmektedir.

Kolektifleştirme, yetmişli yıllara kadar Kazak Sovyet edebiyatının vazgeçemediği konulardan olmaya devam eder. S. Jünisov'un *Issız Yerde Yalnız Ev*(1965) romanında kahramanların hayatlarının bir kesiti kolektifleştirme yıllarında geçer. Yazar, altmışlı yıllardaki kahramanlarını tanıtırken onların eski günlerinden de bahseder. Romanda yazar, olumlu ve olumsuz kahramanları Sovyet edebiyatının menşeye bağlılık ilkesine göre şekillendirir. Söz konusu eserde oğlu ve gelinini, sahip olduğu hayvanları, iş gücü olarak kullanan Karasay, büyük oğlunun dul kalan karısını küçük oğluya evlendirmeye kalkar. Romanda Karasay'ın gelini de oğlu da, çalıştırmak için barındırdığı kimsesiz Dika da kolhoza gider. Karasay'ın kolhozdan gizli baktığı atları kurda yem olur, sandığa koyup yere gömdüğü para ve ziynet eşyasını metresi Agafya Yapışkina kaçıtır. Kolhoza birleşmemenin bedelini ağır ödeyen Karasay eşi, çocukları, akrabaları ve hatta metresi tarafından terk edilir, boş bir evde tek başına çaresiz kalır. S. Jünisov'un Karasay'ı, önünü göremeyen, herkesi kandırmaya kalkan tavrıyla devrim öncesinden kalma bir karakter olup, çağdaş topluma ayak uyduramayan kahramandır. Dolayısıyla Sovyet edebiyatında olumsuz kahraman olan Karasay gibilere sosyalist toplumda yer yoktur.

Günümüzde Kazak edebiyatında toplumun cehalet ve bilinçsizliğine vurgu yapılan eserlere ilgi azalmış durumdadır. B. Maylin, G. Mustafin, S. Jünisov gibi nice yazarların eserlerinin bağımsızlık yıllarında incelenmemesi, Sovyet edebiyatı ilkelerinin uzun ömürlü olmadığı ispatlar niteliktedir.

3.1.6. Tarihi Kahramanların Sovyet Çıkarları Doğrultusunda Tahribatı

Sovyetler Birliği, bütün alanlarda olduğu gibi bilim dallarını da ideolojik bakış açısından değerlendirdiği malumdur. Özellikle toplum bilim, felsefe ve tarih bilimi Sovyet ideolojisine hizmet eden bilim dallarındandır. Sovyet yönetimi bakış açısını devrim öncesi ve sonrası olarak ayırır da devrim öncesi tarih biz ve öteki açısından değerlendirilir. Bolşeviklerin biz anlayışı üstün ulus olan Rusların menfaati açısından belirlenir. Başka bir deyişle Rus ile dost olan biz, Ruslara karşı çıkan öteki olur. Ebülhayır Han döneminde 1731 yılından itibaren Rusya İmparatorluğuyla müttefik olan, daha sonra Ebülhayır'ın ölümünün ardından koloni haline gelen Kazakistan'da 1822 yılında hanlık yönetim sistemi ortadan kalkar. İmparatorluk döneminde Kazak Hanlığı yıllarına ait maddi ve manevi kültüre hunharca davranan Çar yönetiminin

siyasi vârisi olan Sovyetler de aynı politikayı devam ettirir. İmparatorluğun başlattığı küçük ulusları asimile etme politikası, Sovyet döneminde hızlandırılır. “1926 yılında Sovyetler Birliğinde 194 millet mevcut ise, 1991 yılında sadece 101 millet kalmış, 93 milletin asimile edilip, kaybolmuş olması Rusya’nın geleneksel sömürge siyasetinin devamının ispatıdır.”(Mırzahmetulı, 2010: 290)

Sovyetler Birliği’nin tek iktidar partisi olan Komünist Parti ulusların tarihini geri planda bırakıp Rusya tarihini araştırmaya yönelir. Kazakistan tarihi ders kitabını yazıp, hanlık dönemini aydınlattığı için “E. Bekmahanov, 4 Aralık 1952 tarihinde seçim hakkından men etme ve özel eşyalarına el koyma kaydıyla 25 yıllık hapis cezasına”(Eniseyeva-Varşavskaya, 2014: 1) çarptırılır. Kazak edebiyatının tarihî dönemlerini araştıran, tarihî destanları derleyen K. Cumaliyev, E. İsmailov gibi edebiyatçı bilim adamları da yaklaşımlarından dolayı cezalandırılır. R. Berdibay O yıllarda adlı yazısında “Farklı nüshalarıyla beraber dört yüzü aşkın Kazak destanlarından sadece Kamber Batır halk destanı olarak kabul edildi” (Berdibay, 1995: 118) diye yazar. Sözlü edebiyatının yanı sıra yazılı edebiyat temsilcileri siyasi sebeplerden dolayı araştırılmaz, eserleri ise imha edilir. 1960 yılında yayımlanan *Kazak Edebiyatı Tarihi* adlı akademik kolektif çalışmanın Halk Edebiyatı bölümünde Abılay Han ile ilgili menkıbeler ve tarihî destanlar komünist ideolojisi açısından değerlendirirken, tarihî destanlarda adı geçen diğer hanlar ve beylerin adı geçmez. “1979 yılında Kazak tarihî destanları araştırmaları için düzenlenen bilimsel kongrede *Abılay Hakkında Destan ve Menkıbeler adlı tebliğ*”(Boraş, 2012: 15) sunulur. Fakat bu tebliğ de ideolojik baskının kurbanı olur.

Sovyet döneminde tarihî liderlerin kahraman olduğu eserleri yayımlama teşebbüsü 1927 yılında K. Satbayev tarafından yapılır. K. Satbayev, derlediği Altay ile Kırım arasındaki coğrafyada yaşayan Türklerin ortak *Er Edige* destanını 1927 yılında Moskova’da çıkartır. Sovyetler Birliği’ndeki ulusların sosyalist devrim öncesi tarihini, özellikle Altın Orda tarihinin önemli dönemini aydınlattığı için K. Satbayev kınanır. O zaman K. Satbayev ağır bir ceza almaz. Çünkü kitabın önsözünde destanın hangi nüshasını esas aldığını yazan âlim, Altın Orda hanı Toktamış ile Temurlenk’in beşerî zaafalarını öne çıkartarak anlatır. Böylece yazar, Sovyet ideolojisinin eski düzen yöneticilerine bakış açısını destekler ve Edige Batır’ı da zaafiyetin kurbanı olarak gösterir.

Sovyetlerin ilk on yılında devrim öncesi edebiyat ve tarih yok olmanın eşiğindeyken birçok milliyetçi aydın tahrip edilmiş haliyle de olsa tarihî destanları kurtarma çabasına girer. K. Satbayev'in bu adımı Kazak aydınları için örnek olur. M. Avezov'un *Enlik-Kebek*(1922) tiyatrosu, *Han Kene*(1928) trajedisi, G. Müsrepov'un *Akan Seri- Aktoktı*(1941) tiyatrosu, *Kız Jibek*(1934) operası gibi tarihî destanlar da aynı prensiple sahneye uyarlanır. Bu tür eserler devrim öncesinde Kazakların- genel bağlamda Türk topluluklarının- yöneticilerinden bahsedildiği için engele uğrar. M. Avezov'un *Han Kene* trajedisinin eski harfli el yazması 77 sayfadan ibaret iken, milliyetçilikle yargılandıktan sonra yeni nüshası 55 sayfa olarak çıkar. 1934 yılında sahnelendikten sonra son nüsha da yasaklanır.

Halk edebiyatı ürünlerinden masallarda ve efsanelerde hanlar ve hanzadeler akılsız ve acımasız olarak tasvir edilir. Başkasının sahip olduğu hünerini, hatta eşini kıskanan han imajları yapılır. Han soyundan gelen şairlerin eserleri proleter menşeye prensibine aykırılığından dolayı yasaklanır. Bunların içinde Şadi Töre Cihangirulı(1865-1931) *Tarihname* adlı 6700 mısradan oluşan destanında Kazak hanlarından Abılay Han'ı anlatan bölümünden Sovyetler döneminde hiç bahsedilmez. Çünkü bu destanda Kazak hanları övgüyle anılır. Fakat Kazak yazarları tarihî romanlarda han imajını oluştururken yabancıların aşına olmadığı bu tür destanlardan yararlanır.

İ. V. Stalin'in ölümünden sonra tarihî romanlara ilgi artar. İ. Esenberlin, A. Kekilbayev, M. Mağavin, S. Smatayev, A. Alimcanov gibi yazarlar Kazak hanlarını roman kahramanı yapar. Akraba topluluklarda da hanlar tarihî şahıslardan edebî şahıslara doğru yol aldığı gözlemlenir. İ. Esenberlin, 1969 yılında yayımladığı *Kahar* adlı romanında Rusya İmparatorluğuna karşı ayaklanan Kene Sarı Kasımlı isyanını anlatır. Yazar tarihî bir konuyu ele alırken han soyundan gelen Kene Sarı'nın ilk başta ezilen halk için başlattığı mücadelenin şahsî menfaate yenik düşüşünü göstererek ideolojinin belirlediği sınırın içinde kalmayı uygun görür. Aksi takdirde yazarın yaratıcılığı da hayatı da tehlike maruz kalma olasılığı yüksektir. Kazak Hanlığının dönemlerini anlatan *Göçebeler* üçlemesiyle beraber İ. Esenberlin, Sovyetler Birliği'nde en çok okunan yazarlardan olur. Onun *Göçebeler* üçlemesinin Rusça çevirisi on iki baskı görür, dünyanın otuz diline tercüme edilir. İ. Esenberlin'in üçlemesini *Göçebeler* olarak adlandırılması, Sovyet ideolojisinin bozkır kültürüne bakış açısına uyar. Sovyet yönetimi, selefi olan imparatorluk gibi bozkır kültürünü ve

medeniyetini küçümsemekle kalmayıp onları yersiz yurtsuz olarak niteleyen göçebe kavramını kullanır. Kene Sarı'ya kadar Kazak tarihinin önemli sayfalarını aydınlatırken hanları itibarsızlaştırma, sıradanlaştırma yoluyla kimliklerini tahrip eden yazar, adları yasaklanmış tarihî şahıslarla millî hafızayı yoklar. Bu nedenle İ. Esenberlin, ilk adı Kene Sarı olan romanını *Kahar* olarak değiştirir. Altmışlı yılların ikinci yarısında ilgi gören tarihî romanlardan sonra “1971 yılında Sovyet Yazarlar Birliğinin VI. Kongresinde Kazak yazarlarının tarihî temalardan uzaklaşması için uyarı”(Kazak Edebiyatı Tarihi, 2005: 13) yapılır. İ. Esenberlin'in politik örnekler (prototipler) içerdiği gerekçesiyle Sovyetler döneminde yayımlanmamış bir romanı da vardır.

1723-1731 yılları arasındaki Kazak tarihinin zor dönemini anlatan *Javşı*⁴⁴(1969) romanı Anvar Alimcanov tarafından yazılır. Tauke Han'ın(1635-1715) vefatından sonra Kazakistan'ın doğusundaki Çungarlar ile Kalmukların saldırısından hezimetle uğrayan Kazakların bir araya gelerek toprak bütünlüğünü koruduğu hikayesi eserde han ve sultanların kendi derdine düştüğünden, sıradan halkın vatani muhafaza ettiğinden söz edilir. Romanda ülkenin doğudan ve batıdan düşmanın saldırısına, dostun ihanetine uğradığı yıllarda birbirinden uzak kalan Kazak boylarını birleştirmek için ulakların verdiği mücadele söz konusudur. Yazar, kahramanlarını halktan seçerek yöneticilerin korkak tavırlarını sergilerken Abılay Han gibi bir lider karaktere vurgu yapmaz. Rusya İmparatorluğu'nun parmağıyla zor duruma düşen Kazak Hanlığına arka çıkan Çarlık yönetiminden bahsedilir. *Javşı* romanı, tarihî romanların içinde hacimli olmasa da sürükleyiciliği ve kahraman kadrosunun derli toplu olmasıyla dikkat çeker. Aynı zamanda roman halktan insanların devleti ayakta tutma çabasıyla Sovyet sisteminin onayladığı eserlerden olur.

Kazak Hanlığı'nın Rusya İmparatorluğu'yla ittifakının arifesindeki olayların yansıdığı *Alasapıran*⁴⁵(1980-1982) adlı roman M. Mağavin'in kaleme aittir. *Alasapıran* romanının başkahramanı Oraz Muhammet, genç yaşında avlanırken Rusya ordusuna ait bölük tarafından kaçırılan veliaht prensir. Rusya devletinin Cengiz Han'dan sonra toparlanmaya başladığı dönemde siyasi oyunlara alet olan Oraz Muhammet, B. Godunov'un inisiyifiyle tampon devlet olarak kurulan Kasım

---

⁴⁴ Javşı: ulak

⁴⁵ Alasapıran: 1. Karın eriyip, toprağın çamura döndüğü bahar dönemi; karın yağmasıyla birlikte hemen eridiği güz mevsimi; 2. hareket içindeki karışıklık

Hanlığı'nın başına getirilir. Doğup büyüdüğü topraklardan ve eş-dost, akrabadan uzakta geçirdiği her gün içinde fırtınalar kopan başkahraman Kazak-Rus diplomasisinin önemli şahıslarındandır. Yazar, Oraz Muhammet'i B. Godunov'un güvenini kazanan bir yabancı olarak gösterse de kahraman yakın çevresinin ihanetine uğrar. M. Mağavin bu romanında fetret devrinden yeni çıkan Rusya'nın komşularıyla ilişkilerini belgelere dayanarak anlatır. Romanda Oraz Muhammet'in vatan anlayışındaki bunalımı, kimlik bunalımı içini yiyen düşüncelerin kopardığı fırtına dış dünyadaki kargaşa ile paralel sunulur. Roman tarihî şahıs olan Oraz Muhammet(1573-1610) ile aynı dönemde yaşayan Kazak ve Rus devletlerinin ileri gelen siyasi liderlerinden de bahsetmektedir. Romanda Kazak toplumunun dünya görüşünün temelini oluşturan İslam ve bozkır kültürünü Rus kültürüyle karşılaştıran yazar, Oraz Muhammet'in gözüyle toplumun geri kalmışlığına dikkat çeker. Ayrıca Emr'ül-İslam lakabıyla bilinen Tevekkel Han'ın tebaasının din anlayışını sorgular. Romanın başkahramanı Oraz Muhammet'in sığ düşüncelerinden kaynaklanan felaketleri sıralayan yazar, tebaasının karşısında gülünç duruma düşmekten korkan veliaht portresi yapar.

*Ürker*⁴⁶(1981) ve *Elen Alan*⁴⁷(1984) romanlarıyla Kazakistan tarihinin Rusya ile yakın temaslarının başladığı yılları okurlarına sunan A. Kekilbayev Küçük Cüz hanı Ebülhayır'ın(1693-1748) bir diplomat olarak yetişme yıllarını ve Rusya ile ittifak anlaşmasının tarihini anlatır. Fakat eser, Kazak-Rus ittifakının yıldönümüne hazırlandığı için romandaki tarihî olaylar Sovyet ideolojisine uygun ele alınır. Yazar, Ebülhayır'ın iç ve dış siyasetini eleştirir. Rus-Kazak ilişkilerini konu alan tarihî romanlarda olduğu gibi Rusya'yı ve Rus çarını yüceltme ve Batı kültürünün karşısında millî kültürü küçük görme fikirlerine KP'nin talimatı gereği bu romanlara yansıtılır. Romanda Kazak beyleri ve sultanları arasındaki iktidar kavgasının dışarıdan gelen tehdide elverişli bir ortam sağladığı da şu şekilde dile getirilir: "Kazak beyleri kavrulan kum sığındaki kırık dökük surlar için komşularıyla çekişirken suyu berrak göller ile ormanlı bölgelerde taştan kalelerin dizildiğini fark etmediler bile."(Kekilbayev, 1981: 28) Kazakların Rusya'ya kendi isteğiyle

⁴⁶ Ürker: 1. Ülker takımyıldızı; 2. Cemre

⁴⁷ Elen- Alan: Tan vakti

katılmasının⁴⁸ iki yüz ellinci yıl dönümü için kaleme alınan *Ürker, Elen-Alan* romanlarında Rusya'nın hâkimiyetine geçen Kazakların parlak geleceğine ima edecek adlar özenle seçilir. Ayrıca Kazak sultanlarının tebaasını yönetememe ve topraklarına sahip çıkamamasını bir yönetim krizi olarak gösteren yazar, han ve sultanların menfaatine düşkün, iktidar hırslı kimseler olarak tasvir eder. Bu arada Rusya'ya elçilerini gönderip kuzey komşusuyla müttefik olmak isteyen Ebülhayır'ı olumlu açıdan sunar.

Kazak Sovyet edebiyatında devrim öncesi tarihin ve tarihî şahısların yasaklandığı dönemde yayımlanmamış, fakat millî hafızada yaşamaya devam eden halk hikâyeleri ve tarihî destanların harekete geçirdiği millî şuur ile yazılan tarihî romanlar, Sovyet yönetiminin koyduğu engelleri başarıyla geçer. Sanatçıların üstün millet olan Rusların gururunu okşayacak ifadeler ve bir nebze kültürel üstünlüklerine hayranlık duyar gibi cümleleri kullanması stratejik bir manevra niteliğindedir. Üstelik kalem ustaları tarihî romanları ele alırken çok ağır bir dil kullandığı da bir gerçektir. Bu şekilde eserlerdeki asıl mesajı gizlemeyi çalıştıkları görülmektedir.

Kazak tarihî romanları başka eserlere nazaran daha çok ilgi uyandırır. Bu romanlarının çoğu hacimli olmasına rağmen Rusçaya çevrilir. Çeviriler, Sovyet edebiyatçılarının Kazak tarihinin yeniden yorumlanmış halini merak etmesinden ziyade ideolojik açıdan eleştirmek için yapıldığı aşikârdır. Bu durum Kazak SSC yazarlar Birliğine ve Bilimler Akademisine yapılan uyarılardan anlaşılmaktadır. SSCB'nin dağılmasına ramak kala 1987 yılında SBKP Merkez Komitesi "Kazak Cumhuriyeti Parti Teşkilatının emekçilere enternasyonal ve vatanseverlik duygularını aşılama faaliyetleri ile ilgili kararında İ.V. Stalin'in ölümünden sonra Kazakistan'da bilimsel çalışmalarda, edebiyat ve sanatta geçmiş yüceltilmiştir"(Kazak Adebiyeti Tarihi, 2005: 101) denir. Hanlık dönemini tarihî eserlerinde yansıtan yazarlar, Sovyet öncesi dönemi aydınlattıkları için eleştiri topuna tutulur. Kazak tarihî romanları halk arasında yoğun ilgi görür ve yeniden doğuş miti etkisi yaratır. Günümüzde Sovyet döneminde yazılan eserlere ilgi azalmışken o yılların tarihi romanları en çok okunan ve okunması gereken kitaplar arasında yer almaktadır.

---

⁴⁸ Rusya ve Sovyet tarihinin resmî görüşüne göre Kazak hanları kendi isteğiyle Rusya'ya katıldığı kanaatindedir.

3.2. İDEAL MARKSİST (KOMÜNİST) TIPLER YARATARAK YOZLAŞTIRMA

3.2.1. Sosyalist Vatan Kavramı ve Sosyalist Asker

Kazak toplumunda vatan kavramının coğrafi kapsam açısından değişkenliği, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismiyle birliğe katılmasıyla son bulur. 1920 yılında başkenti Orenburg olmak üzere Kırgız Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, coğrafi sınırları biraz daha güneye kaydırılarak 1925 yılında başkenti Kızılorda olarak Kırgız Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. Çok geçmeden Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Merkezi İcra Komitesi (meclis) başkanı “Kırgız” etnonimini(etnik isim) “Kazak” olarak değiştirme kararı alır. Bu şekilde Kazaklar, etnik kimliklerini Kazak etnonimi ile belirlemiş olur.

Sovyetler Birliği'nin sınır politikalarının hedefinde olan Türk cumhuriyetleri de dâhil olmak üzere SSCB'de resmî ideolojiye göre vatan kavramı büyük vatan toprağı için kullanır. 1936 yılında düzenlenen SSCB Anayasasının 21. maddesinde “Birlik içindeki cumhuriyetlerin her vatandaşı SSCB vatandaşıdır”(1936: 13) şeklindeki ibare yer almaktadır. 1936 yılında şair V. Lebedyev-Kumaç “Vatan Şarkısı” şiirini Sirk filmi için yazar. İ. Dunayevski'nin bestelediğı eser, Sovyetlerin vatan kavramını özetleyen politik şarkı olur:

“Ot Moskvı do samih do okrain/Moskova'dan en ücra köşelere kadar

S yujnih gor do severnih morey/Güneydeki dağlardan Kuzey denizlerine kadar

Çelovek prohodit kak hozayin/İnsan bu toprakların sahibi gibi gezebilir

Neobyatnoy rodını svoyey/ Uçsuz bucaksız kendi vatanında”(https://www.culture.ru/poems/48212/pesnya-o-rodine) mısralarıyla

sosyalist vatanın sınırlarını belirtir. Şiirin İ. V. Stalin'den bahseden kısmı liderin ölümünden sonra gündem dışı kalır. 1972 yılında V. Haritonov tarafından yazılan “Benim adresim Sovyetler Birliği” adlı şiiri, D. Tuhmanov'un bestesiyle ideolojiye destek olur. Fakat bu söylemlerin Kazaklar gibi bazı toplumlar için geçerli olmadığını 1920-1930'lu yıllardaki açlık yıllarında uygulanan politikalar ve 1986 Aralık olayları kanıtlar niteliktedir.

Sovyet yönetiminin Kazakistan'a gelişyle bazı şairlerin eserlerinde sosyalist vatan kavramına daha sık yer verdiği görülmektedir. Devrimci şair ve yazar S. Seyfullin,

Sovetstan(1926) ve Sosyalistan(1935) manzum eserlerini yayınlar. “Sovyetstan’da şair yeni kurulan Sovyet ülkesini över... Sosyalistan’da ise Sovyet ülkesinde sosyalizm inşasının zaferi anlatılır”(Kıyrabayev, 1991: 377). Genel olarak sosyalist vatan kavramının Kazak edebiyatına yansımaya başlaması Lenin’in ölümünden sonra görülse de Rus edebiyatındaki gibi geniş bir coğrafyadan bahsedilmemektedir. Çünkü Kazaklar için vatan uğruna kan dökülen topraktır. Kazakistan toprakları 1920 yılına kadar Çar taraftarlarının, dış ülkelerin ve Kazakların kendi içindeki güçlerin iç savaşına sahne olsa da geniş anlamdaki sosyalist vatan anlayışı toplum zihninde henüz yerleşmez. 1941 yılında SSCB topraklarına Alman ordusu saldırdığı zaman büyük vatan kavramının edebiyata konu olduğu görülür.

II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler Birliği’nin sınırları mihver devletler tarafından tehlikeli bölge statüsünde olduğundan batı cephesine asıl asker alımı Kazakistan ve Sibiry’a yapılır. Sovyetlerde “Büyük Vatan Savaşı” olarak bilinen bu savaşa Kazakistan’dan yaklaşık iki milyonu aşkın asker alındığı tahmin edilmektedir. Aleni bir şekilde olmasa da II. Dünya Savaşı başlamadan Sovyetlerin savaş hazırlıkları yaptıkları bilinmektedir. Sovyet yönetiminin başlattığı askerî komünizmin yerine uygulamaya konan Yeni İktisat Politikası, Sibiry’a ve Kazakistan’da ağır sanayinin geliştirilmesini hedefler. 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı Sovyet yönetimine iki yıla yakın tam hazırlık zamanı tanır. Bu zaman zarfında hızlandırılmış askerî hazırlık kursları düzenlenir, SSCB’nin Avrupa bölgesindeki fabrikalar, eğitim kurumları ve sanat ocakları Kazakistan, Orta Asya ve Sibiry’a taşınır. Bunun yanı sıra devletin güven sorunu hissettiği milletler de Kazakistan ve Orta Asya’ya sürgün edilir. Böylece cephe gerisinde de enternasyonal bir toplum oluşturulur.

Savaş yıllarında Kazakistan’da faal olan süreli yayınlar, ülkenin batısından gelen yayınların çıkarına azaltılır. Savaş öncesi politikaların ülke nüfusunu olumsuz etkilediği göz önünde bulundurulduğunda Kazakistan’da sürgün milletler haricinde yerli nüfustan kadınlar ve çocuklar kalır. Durum böyleyken Kazak edebiyatı bir müddet duraksar.

Kazakça yayınlar resmî haberlerin dışında dönemin ideolojik propagandasına bağlı olarak kısa gazete yazıları ve manzum eserlere yer verir. Bu eserlerde düşmana karşı bilenme ve onları lanetleme, Sovyet askerinin kurtarıcı kahramanlık vasfı, savaş ortamına rağmen insancılığını koruyabilen asaleti yüceltilir.

II. Dünya Savaşı konulu eserleri Kazak edebiyatında iki grupta incelemek mümkündür. İlk grup eserlerde cephedeki olaylar ve Kazak Sovyet askerlerinin muharebe meydanındaki kahramanlıkları ve büyük vatanın başka bölgelerinden gelmiş milletlerin dostluğu anlatılır. İkinci gruptaki eserlerde ise cephe gerisindeki kadınlar ve çocukların hayatı, savaştan yaralı olarak gelenlerin memleketlerine döndüklerinde karşılaştıkları sorunlardan söz edilir.

Kazak edebiyatında savaştaki Sovyet askerinin kahramanlığı, daha doğrusu savaş cephesinde yaşananlar 1942 yılında B. Bulkışev'in *Ömür ve Ölüm* adlı yazısıyla başlar. B. Bulkışev bu yazısında "Ben düşmana acımam, onun ölümüne üzülmem. Ben insanı değil insan kılığındaki canavarı öldürdüğümü biliyorum"(Kazak Sovyet Adebiyeti, 1972: 139) der. Alman askerinin kendisine Rus askeri diye seslendiğini söyleyen yazar, Sovyet askeri olduğunu söylemez. Onun algısında Rus askeri ve Sovyet askeri aynıdır. B. Bulkışev, cepheden *Zaman Bizim, Yaşamak İstiyorum, Kurnazlık ve Sevgi, Dinle, Kafkasya* gibi eserlerini yazar.

Sosyalist vatanın uzak bir köşesi olan Kurlandiya yarımadasında kuşatmada kalan Sovyet ordusunun kahramanlığı anlatılan *Kurlandiya*(1950) romanı, bizzat orada savaşan A. Nurpeyisov tarafından yazılır. 1940 yılında SSCB'ye katılan bir sosyalist cumhuriyet olan Letonya'nın batısında yer alan Kurlandiya'yı 1944 yılında Alman ordusu işgal eder. Ablukada kalan Sovyet ordusunun bir askeri olan A. Nurpeyisov, bu tarihî olaya tanıklık eder. Bir Sovyet askerinin savaş esnasında not tutarak yazdığı bu roman enternasyonal ordunun kahramanlıklarını dile getirse de sıcak karşılanmaz. Edebiyat eleştirmenleri, yazarın ekseriyetle muharebe sahnelerinin dışına çıkmadığını, estetik kaygısının olmadığını öne sürer. A. Nurpeyisov, *Kurlandiya* romanını 1958 yılında tamamen baştan yaratarak Beklenen Gün adıyla yayınlar.

Kazak Sovyet edebiyatında II. Dünya Savaşı yıllarını ve Sovyet askerinin olumlu imajının korunarak yazıldığı en meşhur eser, G. Müsrepov'un *Kazak Askeri*(1950) romanıdır. 1945 yılında Kazak Batırı adıyla uzun hikâye olarak yayımlanan eserde II. Dünya Savaşı gazisi Kayırgali Smagulov örnek alınır. Gerçek kahramanın hayat hikâyesinin anlatıldığı roman, sadece savaş sahneleri, asker karakterleriyle kalmayıp aile ve arkadaşlık bağları, insani duygular, savaşın getirdiği acı ile ustaca harmanlandığı şahesere dönüşür. Bu şekilde yazar, hangi koşulda olursa olsun insan olarak kalma felsefesi ile Sovyet askerinin insancıl vasfını ön plana taşır.

Sovyetler Birliği Kahramanı B. Momışulı'nın *Ardımızda Moskova*(1959) ve T. Ahtanov'un *Kaharlı Günler* (1956) romanları ise savaş yıllarını konu alan ilk eserlerden farklı olarak ordunun geri çekildiğini anlatır. İ.V. Stalin hayattayken askerî bölüğün kuşatmada kalması, ordunun geri çekilmesi, düşman askerleri tarafından esir alınmak edebiyata yansıtılmaz. Çünkü Sovyet ordusu komutanlığı, bu tür olayların askerleri olumsuz etkileyeceğine inanır. Ayrıca cephe gerisinde çalışanların orduya güveninin yitirilmesine sebep olacağı düşünülür. Fakat Sovyet ordusunun yetişmiş ve tecbeli komutanlarının yeterli olmaması, Sovyet komutanlarının taktik hatalar yapmasına, dolayısıyla savaşın ilk yıllarında Alman ordusunun Sovyetler Birliği topraklarının büyük bir kısmına ilerlemesine neden olur. Düşman ordusu Moskova'ya yaklaştığında başkentten otuz beş kilometre mesafede Kazakistanlı ve Kırgızistanlı askerlerden kurulan bölük, büyük kayıplar vermesine rağmen Alman ordusunun başkente girmesine engel olur. Bu tarihî öneme sahip olayı *Ardımızda Moskova* adlı eserinde anlatan B. Momışulı, savaş ve kahramanlık konulu birçok esere imza atar.

M. Heller'in belirttiği gibi Sovyet insanı "ok uluslu, sosyalist vatana kendini adamış kişi"(Heller: 1985: 29) olduğundan ve kendini ülkesinin kaderinden sorumlu tuttuğundan ne pahasına olursa olsun savaşmaya hazırdır. Aslına bakılırsa, Sovyet askerlerini kahramanlıklara iten sebepler sadece Sovyet insanının sahip olduğu vasıflar değildir. Aynı zamanda kurulduğundan beri halk arasında korku salan yönetimin uygulamaları da kahramanlık destanı yazmalarını tetikleyen etkenler arasında sayılabilir.

Son yıllara kadar Sovyet ordusunun ve ordu mensuplarının onurunu zedeleyecek herhangi bir yayına izin verilmez. Böylesi çalışma II. Dünya Savaşı gazilerine ve şehitlerinin anısına hakaret sayılır.

Savaş esnasında ve sonrasında Alman ordusu tarafından esir alınan Sovyet askerlerinin hainlikle suçlanıp Sibiryaya sürüldüğü bilinmektedir. Bu sürgünün edebiyatta işlenmesi yasaklanır. Fakat Kazak Sovyet edebiyatında M. şahanov'un *Ayşe Yenge* manzum eserinde savaş sonrası asker sürgününe ima bulunmaktadır. Ayşe yengenin eşi savaşa gider. Savaş biter, ama Ayşe yengenin kocası dönmez.  yıl bekler, beş yıl bekler, ama yok. Ayşe yenge beklemeye devam eder. Aradan yine dört beş yıl geçer. Sonra Ayşe yenge başka bir adamla evlenir. Ertesi gün Ayşe'nin kocası gelir. Eserde anlatılanlara bakıldığında Ayşe yengenin kocası savaşın

bitmesinden on sene sonra evine döner. Şair bu kısa eseriyle II. Dünya Savaşının sadece cephede değil cephe gerisinde de yaşandığını anlatarak Kazak kadınının dramını ifade eder.

Düşmanın belli olduğu ve onunla savaşmak için hazırlığı, tecrübesi, cephanesi olan Sovyet askerinin ardında bıraktığı ailesi onun kadar şanslı değildir. Asker aileleri çok zor şartlar altında yaşam mücadelesi verir. “Her şey cephe için, her şey Sovyet askeri için, her şey zafer için!” sloganıyla cephe gerisinde çalışan insanların hayat mücadelesi, Kazak Sovyet edebiyatının en güçlü eserlerinin yazılmasına sebep olur. Bu tür eserlerin başında haklı olarak B. Sokpakyev’in *Ölenler Geri Dönmez*(1969) adlı romanı gelir. Savaş başladığında on beş on altı yaşlarında genç olan Erkin’in yeni evli ağabeyinin askere alınmasıyla ailenin ağır yükü başkahramanın omuzlarına biner. Hem ailenin hem memleketin umudu olan gençlerin toplu karakteri olan Erkin, cephe gerisindeki yaşam zorluklarıyla yetişir. Yetişkin erkeklerden yoksun olan köy halkının, kimsesiz kadın ve çocukların acizliğinden istifade eden bazı kişilerin de portresinin çizildiği eser, sansürlenir. Eserin içeriği şüpheli bulunduğu için önce Rusça çevirisi yayımlanır. Üç bölümden oluşan kitabın ilk kitabı 1970 yılında çıkar. *Ölenler Geri Dönmez* romanı edebiyat eleştirmenlerinin hedefi hâline gelir. Asıl metin üzerinde birçok düzeltme yapıldıktan sonra roman 1974 yılında okurlarıyla buluşur. Roman, sosyalist gerçeği yansıtmayan eser olduğundan okul müfredatında ve Edebiyat fakültelerinde okutulmaz. *Ölenler Geri Dönmez* romanı, Sovyet ideolojisinin sosyalist gerçekle bağdaşmayan yönlerini ortaya koyan eserdir. Sovyet döneminde ayrıcalıklı maddi imkânlardan yararlanan yazarlardan farklı olarak B. Sokpakyev baskı ve kontrol altında olur. Sovyetlerin Birliği’nin son yılında yazlık evinde ölü bulunur.

Sovyetlerin ilk yıllarında varlıklılar ve eski düzen yandaşları, II. Dünya Savaşında Alman ordusu, faşizm taraftarları, kapitalizm sevdalıları birliğin düşmanı olarak gösterilir. Savaş yılları edebiyatında cephede enternasyonalizme yer verilirken memleket hikâyelerinde Kazak edebiyatının yabancı karakterleri genellikle Slavlar olarak karşımıza çıkar. Bunun nedeni Milletler reisi Stalin’in ve Komünist Parti’nin güven sorunu olan uluslara politik bakış açısından kaynaklanmaktadır. Kapitalist dünya ile her alanda yarış içinde olan Sovyetler Birliği savaş hazırlıklarını bir an için boş bırakmaz. Bu nedenle Sovyet edebiyatında vatan bütünlüğü, sosyalist vatanın bekçileri, sınır güvenliği, içimizdeki casuslar ile ilgili propaganda sürekli işlenir.

Sosyalist hayatın aynası olan sanat ve edebiyatta Sovyet düşmanları her zaman yerini korur.

3.2.2. Sosyalist Aydın(Entelejensiya)

Aydın, entelektüel olarak bağımsız kişidir. Siyasi görüşü kalıplaşmış olan aydın kesime temkinli davranan Komünist Parti onları sıkı kontrol altında tutar. KP, aynı zamanda entelejensiyadan yararlanarak sosyalist aydınlar yetiştirmeyi amaçlar. Böyle bir paradoks içinde aydınların kaderi Sovyetler Birliği'nde her zaman hassas bir konu olur. Sovyet edebiyatındaki ilk sanayi romanı *Çimento*'nun(1925) yazarı F. V. Gladkov'un aydın olduğu gerekçesiyle partiden ihraç edildiği malumdur. İ. V. Stalin döneminde aydınların katledildiği yıllardan sonra da onlara temkinli yaklaşım devam eder. Proleter diktasının hâkim olduğu sosyalist toplumda eğitim almak ve çalışmak için sınıf menşei belirleyici etkindir. Fakat bu durumun zıddı olarak Sovyet yönetimindeki liderlerin büyük çoğunluğu aydın ailelerden geldiği herkesçe bilinir. Bundan dolayı üst düzey yöneticiler, insanın aydınlandıkça özgürleştiği gerçeğinin farkındadır ve aydınları sıkı takip ederler. Aydınları ideolojik mücadelenin proleter kefesinde görmek isteyen yönetim, edebiyatta ve sanatta sosyalist aydın imajını oluşturmaya çalışır. Bu şekilde literatürde Sovyet aydını kavramı yer alır.

Sovyet yönetiminin istediği aydın tipi, tam anlamıyla komünist/sosyalist bir aydındır. Sosyalist aydın, insanları temsil ettiği sınıflara göre değerlendiren, proletarya için bütün imkânları zorlayan, ezilen işçiye destek çıkan, iktidar partinin talimatlarına uyan, komünizm inşası için çalışan yeni bireydir.

Sosyalizm inşası için eğitimin önemini vurgulayan Bolşevikler, okullar açarak okullarda görev yapacak öğretmen yetiştirdiler. 1930 yılından itibaren dört yıllık eğitimi zorunlu kılan ülkenin her köşesine Sovyet standartlarında aydın tipi gönderilir. Bu aydınlar itina ile seçilip eğitilir. Sovyetler Birliğinde Eğitim Fakülteleri öğretmen adaylarının fizyolojik yapısına da özen gösterir. Çünkü öğretmen gelecek neslin her yönüyle özeneceği kişidir. Sovyet öğretmeni sadece yeni nesli eğitmekle kalmaz, sosyalist ülkenin yediden yetmişe bütün vatandaşlarına örnek olur, onların kalbine giden yolu bulur. Sovyet edebiyatının ilk yıllarında aydın kimliğiyle öne çıkanların büyük bir kısmı öğretmenlerdir. Öğretmenler Sovyetlerin

sosyalist toplum inşasının başında gelen insanlardan olduğundan edebiyatta öğretmen kahramanlara çokça yer verilir.

Kazak edebiyatında öğretmen karakterlerine Ekim Devriminden önce de rastlanır. Yazılı edebiyatın ilk örneklerinde Batı/ Rus eğitimi almış gençlerin Kazak toplumu tarafından dışlandığı, zararlı bulunduğu görülmektedir. Bunun örneklerini M. Dulatov'un *Mutsuz Camal*(1910), S. Torıayır'ın *Kamar Güzel*(1914) romanlarında, B. Maylin'in *Şuğa'nın İşareti*(1915) hikâyesinde görmek mümkündür. Sovyet döneminin ilk yıllarından itibaren SSCB genelinde KP talimatı üzerine edebiyatta öğretmen teması resmileşir. Kazak Sovyet edebiyatındaki öğretmen konulu eserler Sovyetlerin ilk yıllarında yazılır. 1920-1930'lu yılların komünist aydını B. Maylin'in *Hatırdakiler*⁴⁹ adlı hikâyesi öğretmenin günlüğündeki yazılardan oluşan bir eserdir. Sovyet öğretmenin günlük hayatından haber veren hikâyede ideolojik söylemlere yer verilmemesine rağmen siyasî gücün köy yaşantısına nasıl nüfuz ettiği hissettirilir. *Hatırdakiler* hikâyesi B. Maylin'in satirik hava içermeyen eserlerindedir. B. Maylin'in Sovyet Okulu ve eğitimi hakkındaki hikâyelerinde öğretmen Sovyet aydını olarak pek işlenmez. Yazarın yeni toplumun eğitim hayatıyla ilgili eserlerinin içinde *Hatırdakiler* Sovyet öğretmenin kimliği ortaya koyan tek hikâyedir.

K. K. Akmatov'un *Kırgız Yazarlarının Otobiyografik Eserlerinde Öğretmen Portresi* adlı makalesindeki argümanlara bakıldığında Sovyet yönetimi tarafından sosyalizm ve komünizm inşasında öğretmenlere büyük bir sorumluluk üstlendiğini görmek mümkündür. Sovyet edebiyatında eski yeni zıtlığı kullanıldığı için ilk dönem eserlerde öğretmenler, mollalarla karşılaştırılır. Bu hususta K. K. Akmatov "Kırgız edebiyatında öğretmen temasına başvuran herkes karşılaştırmalı yöntem kullanmıştır. Onlar (yazarlar) özellikle eski dindar mollaların hâl ve hareketlerini, hayata bakış açılarını, öğretim metotlarını ve öğrenci öğretmen ilişkilerini yeni öğretmenlerle karşılaştırmışlardır"(Akmatov, 2018: 82) der. Aynı zamanda Sovyetler, doğru öğretmenin nasıl olmasını gerektiğini de edebiyat ve sanatta şablon olarak sunar. Bazı eserlerde öğretmen sosyalist toplumun ileri görüşlü, merhametli, güvenilir insanı olarak tasvir edilir. Edebiyatta ideal öğretmen tiplerine 1960'lı yılların sonuna kadar rastlamak mümkündür.

---

⁴⁹ Yayın tarihi bilinmiyor.

II. Dünya Savaşından sonra edebiyatta Sovyet öğretmeni teması güncelliğini korur. 1950 yılında M. İmancanov'un *İlk Aylar* adlı hikâyesi yayınlanır. Eser, lisans eğitimini başkent Almatı'da tamamlayan Jakıpbek adında bir gencin köy okuluna öğretmen olarak atanmasıyla başlar. Öğretmen genç yaşına ve tecrübesizliğine rağmen hem uzmanlık alanında hem de eğitim sürecinde çok başarılı biri olarak gösterilir. Dahası bir psikolog olarak da zirvede görünür. Zamanında Jakıpbek Adilbekov'un idealize edilmiş karakteri sosyalist gerçeği yansıttığı düşünülse de hikâye okurda genç adam kılığındaki tecrübeli ihtiyar hissi bırakır. Öyle ki, Jakıpbek öğretmen kendisine özel duygular besleyen Banu'yu incitmeden ona karşı hisselerinin olmadığını olgunlukla açıklar. Birbirlerinin çocukluğundan beri tanıyan köy halkının içine dışarıdan gelip onları barıştıran da yeni öğretmen olur. Hülasa, Sovyet öğretmeni sadece okul içindeki faaliyetlerle kalmaz, kolhoz hayatını da canlandırır. Başkahramanın gelir gelmez kollarını sıvayıp işe girişmesi de insan psikolojine aykırı gibidir. İdeal bir öğretmen olan Jakıpbek'in hikâyesi yazarın tanınmasına sebep olur. Çünkü Komünist Parti'nin öğretmenlerden beklediği performans budur. Bununla birlikte yıllardır zor durumda yaşayan kırsal kesim halkı öğretmenleri kurtarıcı sıfatında görür. Hikâye yeni toplumda yeni insan olabilmek için eğitimin şart olduğu mesajını vermektedir.

Tüm zorlukların üstesinden gelen öğretmen olarak B. Sokpakbayev' in *On Altı Yaşında Şampiyon*(1951) hikâyesinde Nikolay Trofimoviç'i görmek mümkün. Nikolay Trofimoviç, okula yeni gelen beden eğitimi öğretmeni olarak Kazak köyündeki çocukların yeteneklerine göre spor etkinliklerine katılmasını sağlar. Çocukların içinde ağabeyleri savaşta şehit olup, cenazeleri kendilerine teslim edilmeyen bir ailenin en küçük çocuğu Murat, hikâyenin başkahramanıdır. Çocuklarını kaybetme korkusuyla evden çıkmasına izin verilmeyen Murat'ın bünyesi zayıftır. Nikolay Trofimoviç'in okula gelmesiyle sürekli çalışarak kendini geliştiren Murat şampiyon olur. Bu hikâyenin ana kahramanı Murat olmasına rağmen onun başarılı bir spor kariyerinin temelini oluşturan beden eğitimi öğretmeni Nikolay Trofimoviç'tir. Spor salonunun ısıtılması için öğretmenin kendi çabalarıyla ormandan odunluk ağaç kesip getirmesi, spor ve antrenman donanımlarını okul yönetiminden yardım beklemaksızın kendi imkânlarıyla sağlaması, çocukların yeteneklerini esas alarak çalıştırması ile özverili bir Sovyet öğretmeni portresi yapılır. Sovyet edebiyatında başka uluslara örnek gösterilen Rus kahramanlar,

Kazak Sovyet edebiyatında daha çok II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren başlar. Bu hikâyede Kazakistan'da askerlik görevini yapan Nikolay Trofimoviç memleketine dönmeyip Kazak köyünde çalışmayı tercih eden bir yabancısıdır.

Sovyet öğretmenlerinin yükümlülükleri ve eğitim sorunlarının dolaylı yoldan anlatıldığı bir eser *Benim Adım Koca*(1957) B. Sokpakyev'in kalemine aittir. İdeolojik içeriğin ön plana çıkıp gerçekçi olmayan kahramanlarla ütopyaya doğru yol alan eserlerden farklı olarak *Benim Adım Koca* uzun hikâyesinin ilk adı *Kendi Hikâyem*'dir. Babasını savaşta kaybeden Koca'nın(Kocabergen Kadırov) eğlenmek için Edebiyat öğretmeni Sabira Maykanova'nın çantasına kurbağa koyması, okulda olup biten her şeyi öğretmene yetiştiren sınıf arkadaşı Cantas'la alay etmesi, başarılı öğrenci Janar'ı üzmesi basit bir yaramazlık gibi görünür. Fakat yazar yaptıklarından üzüntü duyan, utanan Koca'nın tavrından onun sorununun ilgi ve sevgi eksikliği olduğunu dolaylı yoldan hissettirir. Aynı zamanda yazar bu eserinde II. Dünya Savaşı sonrası geri dönmeyen askerlerin aile ve toplumdaki sorunlara yol açtığına da değinmektedir. Edebiyat öğretmenin tecrübesizliği, okul müdürünün Koca ile sohbetinde yaşanmışlığın izi sezilen hikâye bir eğitim yılını kapsayan olaylardan oluşmaktadır. Sovyet çocuk edebiyatında istenen dinamiklik, eserin kolay okunmasını da etkiler. Başkahramanın olumlu veya olumsuzluğundan çok doğallığıyla dikkat çeken hikâyeye, SSCB'deki ulusların dillerine ve Fransızcaya çevrilir. Kazak Sovyet çocuk edebiyatının başyapıtlarından olan *Benim Adım Koca*, yazarını dünyaya tanıtan bir eser olur.

Okul hayatı, öğrenci psikolojisi, öğretmenlerin görevi konusunu eserlerinde en çok işleyen yazarlardan biri S. Asılbekov, öğretmenin de insan olduğunu ileri sürer. Onun *Kış Tatili*, *Kalkaş*, *Geyik* gibi hikâyeleri öğrenci psikolojisi üzerine kurulur. Yazarın *Rabia'nın Aşkı*(1985) uzun hikâyesi ise Sovyet ideolojisinden farklı olarak öğretmenlerin meslekî yetersizliği üzerinde de durmaktadır. Hikâyede yeni gelen öğretmene âşık olan/ hayranlık duyan onuncu sınıf öğrencisi Rabia'nın öğretmenler tarafından azarlanması sonucunda genç kızın intihar ettiği anlatılır. Öğrencinin başına gelen nahoş olaydan sonra eğitimciler, bürokrasi gereği suçlu arama peşine düşerler. Rabia'nın sınıf danışmanının işine son verilir. S. Asılbekov, *Rabia'nın Aşkı* hikâyesiyle yüce ideallerin görevi olan öğretmenliğin yere inmesine, insan hayatının hiçe sayılmasına dikkat çeker. S. Asılbekov'un *Rabia'nın Aşkı* uzun hikâyesi yıllar sonra tiyatroya uyarlanır. Günümüzde Kazak tiyatroları repertuvarlarının

vazgeçilmez eserlerindedir. Yazarın bu eserinin yayınlanmasıyla birlikte Kazak SSC Eğitim Bakanlığı harekete geçer, genç neslin eğitimi mevzusu tekrar gündeme gelir.

Kazak Sovyet edebiyatında en çok başvurulan karakterlerden biri olan öğretmen ekseriyetle olumlu kahramandır. Öğretmenler edebiyatın dışında sinemada da en çok yer alan kahramanlardır.

Edebiyatta yer alan aydınların diğer bir grubu ise doktorlardır. Sovyet edebiyatında aydın portresinin tasvir edildiği en iyi örneklerden biri B. Pasternak'ın *Doktor Jivago*(1955)⁵⁰ romanıdır. Romanın başkahramanı Yuri Jivago'nun hayat felsefesi ve XX. yüzyılın başından II. Dünya Savaşına kadarki zamanın yorumu yapılan eserde Rus aydını her yönüyle tanıtılır. Ayrıca Sovyet yönetiminin uyguladığı sansür ve sürgünlere de romanda yer verilir. Sovyetler Birliği'ndeki siyasi-tarihî olayların içinde gösterilen başkahraman sosyalist aydın tipine aykırıdır. SSCB'de Sovyet ideolojisine ters bir romanın yayımlanması imkânsızdır. B. Pasternak, romanını gönderdiği yayınevinden ret cevabı alır. Bunun üzerine yazar, romanının bir kopyasını İtalya'ya yollar. Anti-Sovyet içerikli olarak değerlendirilen roman SSCB'de 1988 yılında yayımlanır.

Kazak Sovyet edebiyatında doktorların toplumdaki yeri konusunu işleyen romanlardan biri *Doktor Darhanov* 1962 yılında Z. Şaşkin tarafından yazılır. Yazar, yaşadıklarından esinlenerek yazdığı romanda Sovyetler Birliği'nde aydınların profesyonelliğinden ziyade ideoloji propagandası yapmasının yeğlendiği bakış açısını eleştirir. Z. Şaşkin, bu romanında savaş sonrası uzman doktorların yetersiz olduğu bir dönemde yetişmiş aydınların siyaseten görevlerinden uzaklaştırılmasından da bahseder. Eserde Kazak aydınının emperyalist Rusya zamanında çektiği sıkıntıların Sovyet döneminde de devam ettiğine imada bulunmaktadır. Fakat yazar siyasi-ideolojik düşüncelerini romanın akışını bozan cümleler içine yerleştirir ve Niyaz Darhanov'un özel hayatı üzerine dikkati çekerek yeni inşa edilen toplumdaki ahlaki değerlere değinir. Bu nedenle yazarın bakış açısı gizlenmiş olur. Romanın başında Niyaz Darhanov, komünist kelimesini tanımlar. Onun komünist anlayışı eserde şu cümlelerle verilir: “Komünist temiz kalpli, adil, cesur ve çalışkandır. İnsancılığın, ar ve namusun en yüksek seviyesinde duran kirlenmemiş kişi olarak

---

⁵⁰ 1955 Doktor Jivago romanının yazılış tarihidir. 1957 yılında Milano'da romanın İtalyanca çevirisi, 1958 yılında da Hollanda'da Rusça korsan baskısı çıkar.

bilirim⁵¹” der. Niyaz Darhanov’un bu açıklamalarından sonra metnin içine gizlenmiş kendisinin komünist olmaya layık olmadığı fikri yerleştirilir. Yazar bu fikrini doktorun hareketleriyle destekler. Kendi alanında uzman olan doktora ek görevler verilerek ona siyasî tehlikeli damgası vuran meslektaşlarının başkahramanı saf dışı bırakma istekleri başarısızlıkla sonuçlanır. Yazarın bu eseri otobiyografik roman olarak bilinse de Doktor Darhanov’ta yer yer B. Pasternak’ın *Doktor Jivago*’sunun etkisi hissedilmektedir. Z. Şaşkin doktor temasını daha önce de ele alan bir yazardır. Onun *Demirkazık*(1959) uzun hikâyesinde evli bir çiftin ayrılmasına neden olan duygusallık söz konusudur. Hikâyenin çerçevesi Sovyet insanının yaşam alanıdır. Yazar, kocası Akan’a soğuyan Doktor Reyhan’ın iş yerine yeni atanan Nurcan’a aşkını anlatır. Reyhan, hikâyede eski düzenin aile bağlarını korumaktan uzak, çift olarak yaşamak için hislerin önemli olduğunu düşünen bir karakterdir. Sevmediği bir insanın yanında durmanın yanlış olduğunu, kocasından ayrılacağını mektupta yazan Reyhan, evinden gider. Gece gündüz tarla başında çalışan Akan, mektubu alır almaz evine, Reyhan’ına koşar. Fakat yolda kaza yapan rakibi Nurcan’a rastlar. Ona yardım eder. Nurcan’ı evine ulaştırdığında kapıda bekleyen eşini görür. Reyhan’ın gözü sadece Nurcan’ı görür, Akan’ı fark etmez. Bunu gören Akan oradan sessizce ayrılır. Yazar, bu hikâyede aydın bir kadının Komünist Parti ve çevresi tarafından kınanabileceğini göze alarak kendi doğruları üzerine gitmesini anlatır. İnsanların hayatta değişmeyen ilkesi olması gerektirdiğini ileri süren yazarın hikâyeyi *Demirkazık* olarak adlandırmasındaki sebep budur. Asıl mesleği doktor olan Z. Şaşkin insanların birbirine karşı dürüst olması gerektiğini savunan bir yazar olarak bizzat yaşadıkları olayların duygusal yükünü ön plana çıkarır.

Kazak Sovyet edebiyatında II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan yeni tema üniversite hayatıdır. Yeni hayata hazırlanan gençlerin duygu dünyaları bu tür eserlere yön verirken yazarların belli bir yaş grubuna hitap ettikleri aşikârdır. Bu şekilde Sovyet edebiyatında siyasetin yanında ekonominin de etkili olmaya başladığı görülmektedir. Kazak edebiyatında bu konudaki ilk eser S. Şaymerdenov’un *Geleceğe Giden Yol*(1953) adlı romanıdır. S. Şaymerdenov’tan sonra üniversite öğrencilerinin hayatı Z. Kabdolov’un *Hayat Kıvılcımı*(1956) romanının ana teması olur. Üniversite gençlerinin duygu yüklü hikâyesini ebedileştiren A. Nurşayıkov

---

⁵¹ Doktor Darhanov romanına kitap.kz sitesinden ulaşılmıştır.

Dolu Dizgin Aşk(1970) romanını yazar. Roman, II. Dünya Savaşı gazisinin Kazak Üniversitesinin Gazetecilik bölümünü kazanmasıyla başlar. Sınıf arkadaşlarından yaşça büyük ve tecrübeli olmasına rağmen çekingen tavrıyla Erbol bir Kazak genci örneği olarak sunulur. Onun karşısında Mentay da bir delikanlıya layık kız olarak tasvir edilir. Temiz kalpli ve iyi niyetiyle ihanete uğrayan Mentay'a Erbol sahip çıkar. Duygularını birbirlerine söyleyemeyen iki genç olumsuz olaylar sonucunda bir araya gelir. Erbol ile Mentay evlenip en mutlu günlerini yaşarken doğum esnasında Mentay da bebeği de ölür. Erbol ile Mentay'ın aşk hikâyesiyle birlikte dostluk, insanlık, merhamet, ihanet gibi ebedî konuların işlendiği roman Kazak Sovyet edebiyatının en çok okunan eserlerinden biridir. A. Nurşayıkov da dönemin yazarları gibi zaman ve mekânı asıl hikâyenin çerçevesi yapar. Ayrıca Kazak aydını prototipini eserinde ustaca kullanır.

O. Bökey'in *Kurtların Uluduğu Gece*⁵² hikâyesinde geniş Sovyet coğrafyasında sosyalizmin bazı yerleri geliştirmesine rağmen bazı yörelere hiç uğramadığı bahsedilir. O. Bökey'in bu eserinde asıl mesajın olayın içine yerleştirilmesi dikkat çekicidir. Üniversite birinci sınıf öğrencisi Aray, memleketine gitmek için il merkezinden kasabaya giden otobüse biner. Gelişmekte olan kasaba hakkında gazete yazısı için görevlendirilen genç gazeteci ile aynı otobüste binen Aray, akşam karanlığında köyünün hizasında anayol üzerinde iner. Yeni binaların, yolların, fabrikaların ve kültür ocaklarının açıldığı kasabadan dönen gazeteci Aray'ın köyüne uğramak için gündüz gözüyle yola çıkar. Aray'ın evine geldiğinde onu kurtların parçaladığını öğrenir. Bir tarafta her türlü imkân sağlanırken diğer tarafta üvey çocuk gibi sahipsiz kalan bir dünya. Üstelik birbirine çok yakın, beş kilometre mesafede. Yazar, eserin sonunda "Ben editörümün bana verdiği görevi ilk defa yerine getirmedim... Günümüzün gelişmiş kasabası hakkında makale yazılmadı..."(Bökey, 2003: 132) der.

XX. yüzyılın seksenli yıllarında L. İ. Brejnev'in ölümünden sonra KP'nin yönetiminde değişiklikler yapıldığından ülkenin sosyalizmden komünizme geçememesinin sebepleri üzerinde durulur. Komünist Parti Merkez Komitesi tarafından Sovyetler Birliği denen koca bir makinenin aksamalarının düzgün çalışmadığına karar verilir. Uzun yıllar süren çabaların boşa gitmesinin suçlusu

---

⁵² İlk yayın tarihi belli değildir. 1980'li yıllarda Jalın Yayınevinden diğer eserleriyle birlikte çıktığı tahmin edilmektedir.

aranmaya başlanır. Eğitim kurumlarında reformlar yapılır, adalet sisteminde kamu malına dair yeni yasalar geliştirilir, edebiyat da sosyalist sistemin eleştirisi üzerine yoğunlaşır. O. Bökey *Kurtların Uluduğu Gece* hikâyesiyle medeniyetin uğramadığı Kazak köylerinin ortak kaderini dile getirmektedir.

Sovyet edebiyatında bilimkurgu eserleriyle aydın portresini farklı açıdan göstermeye çalışan yazarlardan biri Aleksandr Belyayev'dir. Yazarın romanlarının başkahramanı bilim insanlarının özgürlükçü düşüncelerinden doğan projelerden bahsederken Sovyet gerçeğine uğramadan zamanının başarılı örneklerini sunar. Yazar, *Profesör Dowell'in Başı*(1924), *Amfibiya Adam*(1928) ve *Hava Tüccarı*(1929) gibi birçok eserlerini yayımlar. Sovyetler Birliği'nde XX. yüzyılın ilk yarısında en verimli yazar olan A. Belyayev, bütün eserlerinde aydın kimliği üzerinde durur. Yazarın bağımsız düşünen, özgürce yaratabilen, ahlak ve vicdan sesine kulak veren aydın portresi Sovyet ideolojisinin dikte ettiği aydın vasfından farklıdır. Fakat A. Belyayev, aydın kahramanlarını bilimkurgu eserin içinde gizleyerek Sovyet yönetiminin baskısından kendini de eserlerini de kurtarmış olur.

Kazak Sovyet edebiyatında ilk yıllarda devrimci aydın, sonrasında sosyalist aydın tipi ideolojiye uygun bir şekilde oluşturulan eserlerle birlikte bu kalıbın dışına çıkan yazarların olduğu görülmektedir. Yukarıda verilen birkaç örnekten Kazak yazarları aydın tipi ile değişen değerler konusuna özen gösterdiği ortaya çıkar. Bir toplumun değerlerinin aşılmasına değinen eserlerin çoğunda yazarlar, sonucu okurlara bırakır. Aynı zamanda yazarlar, Sovyetlerin son dönem eserlerinde birbirine zıt aydın tipleri oluşturarak yazarlar, okuru da oyuna dâhil ederler. Kazak aydınları kendi hikâyelerini yazarken geçmişten ders alıp kendilerini ve kalem arkadaşlarını korumayı öğrendiğini görmek mümkündür.

3.2.3. Sosyalist Devrimci İşçiler

İşçi sınıfın eşit haklar için mücadelelerini konu alan eserler Ekim Devriminden önce görülmeye başlar. Batılı yazarlar başta olmak üzere kurmaca eserler aracılığıyla anlatılan sosyalist düşünce Rusya'da da yaygınlaşır. Bu eserlerin başında hayalî sosyalizm kuramcılarında olan N. Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?* isimli romanı gelir. Roman aşk hikâyesine kurulu çerçevesiyle iktisadi, felsefi ve sosyal sorunların tartışıldığı devrim niteliğinde fikirlerle donatılır. Ekim Devrimini gerçekleştiren ve

yeni düzeni inşa eden işçi sınıfını yöneten kesim, sosyalist gerçekleri edebiyata yansıtmayı hedefler. Çünkü onlar başkahramanı işçilerin olduğu edebiyatla proletaryaya manevî destek vermeye çalışır. Sovyetler Birliği yönetim şekli proletarya diktası olarak resmî ideolojisi gereği işçilerin çıkarlarını gözetmeyi amaçlar. Bu nedenle edebiyatın ana konusu, sosyalist toplumda aydın gelecek için yaşamın her alanında işçi ve köylünün komünizm inşası uğruna mücadelesi olur.

“1920’li yıllardaki eski düzen yıkıcı güçlerin yerine kendisinden ideolojiye bağlılık, emek ve öncelik (inisiyatif) istenen hayali yeni dünya kurucuları sanayi insanı, bilimsel organize insan, geliştirilmiş komünist insan gelir”(Heller, 1985: 11). Başka bir deyişle “geleceğe hedefli ve onun için her gün emek veren, askerî ve ahlaki kahramanlıklar yapan zamanın kahramanları”(Zemskova, 2016: 12) oluşur. Komünist Parti’nin gösterdiği yoldan sapmaya çalışanlardan ayıklanarak temizlenen toplum, her gün yeni hedefe, kahramanlığa koşar. Tarlalar, ormanlar, yollar, maden ocakları, fabrikalar, okullar komünist gelecek için yarışa girer. Ülkenin gelişiminin beş yıllık planı yapılır, yakın hedef, uzak hedef belirlenir. Böylece eşit şartlarda işçiler çalıştırılır. A. Zinovyev’e göre berbat koşullarda çalışabilen Sovyet insanı, daha beterine her zaman hazırdır⁵³. Özetle Sovyet insanı komünizm için sosyalizm inşasına baş koyan insan tipidir.

Sovyetler Birliği anayasasının 12. maddesine göre “SSCB’nin her sağlıklı vatandaşı için “çalışmayan yemez” ilkesine göre çalışma, bir zorunluluk ve onur meselesidir. SSCB’de “herkesten yapabildiği kadar, herkese yaptığı kadar” sosyalizm ilkesi uygulanır”(1936: 11). Bu maddede belirtildiği gibi ülkede çalışmak bir zorunluluktur. Buna bağlı olarak Sovyet vatandaşına ilgili alanlarda çalışma imkânı sağlanır. Böylelikle her vatandaş sosyalizmin bir parçası olur. Burada çalışmadan maksat vatandaşın kendi çıkarları için değil sosyalizm inşası içindir. Kendi çıkarı için çalışmak burjuvazinin özelliklerindedir. Proleterler diktasında burjuvazinin yeri yoktur. Bu nedenle çocuklar küçük yaştan itibaren sosyalist düzenin her alanında çalışarak Komünist Partiye ve onun ideolojisine bağlılığını ispatlar. Büyüklerin çalıştığı gibi küçükler için de çalışan kahraman örnekleri edebiyat ve sanatta yüceltilir. Çocuk edebiyatında çalışan kahramanların tek başına veya grup halinde olduklarını görmek mümkündür. Bu tür eserler içinde en popüler olanı A. Gaydar’ın

---

⁵³ A. Zinovyev’in yurtdışında çıkardığı ilk baskısının korsan çevirisinden alınmıştır. Bu nedenle yayın yılı ve sayfası belirtilmemiştir.

Timur ve Arkadaşları(1940) adlı hikâyesidir. Eserde bir grup çocuğun asker ailelerine destek olup yardım ettikleri anlatılır. Bu eserin etkisiyle Sovyetler Birliği'nin her okulunda yardım ekipleri kurulur ve bu öğrenci grupları işlerini görmekte zorlanan ailelerin yardımına koşarlar.

Sovyet edebiyatında sosyalizm inşasının propagandasını yapan sanayi romanının ilk örnekleri N.N. Lyaşko'nun *Yüksek Fırın*(1925) ve F. B. Gladkov'un *Çimento*(1925) romanlarıdır. Şahıs kadrosu bakımından sanayi romanlarında işçiler ön plana çıkmaktadır. Aile ise işten sonra gelir. Kahramanların ailelerinin arka plana itildiği bu tür eserlerde bazen eşlerin, çocukların adlarından bahsedilmez. N. N. Lyaşko'nun *Yüksek Fırın* romanında başkahraman Vasiliy Korotkov'un eşinin adı hiç geçmemektedir. Kazak edebiyatında ilk işçi hikâyesi sayılan S. Seyfullin'in *Toprak Kazıyanlar*(1928) eserinde Kuzey Kazakistan'da demir yolu inşa etmek için çalışan işçi grubu anlatılır. Bu hikâyede işçilerin detaylı portresi yapılmış olmasına rağmen köylerde kalan aile fertlerinin isimleri önemsiz kalır. Kahramanlardan biri Halken'i tanıtırken yazar "Karısı vardı, evlendiğinin ertesi sene boşanmıştı. Şimdi bekâr. Kardeşi, annesi ve bacısı, hepsi memlekette⁵⁴" der. Aynı çadırda kalan arkadaşlardan Azimhan devrim öncesi hatıralarını anlatırken madencilik yaptığı yıllardan bahseder, onun ailesi, eşi dostundan söz edilmez. S. Seyfullin esere biraz renk katmak, okuru heyecanlandırmak için sonuna doğru bir aşk hikâyesi eklemekle yetinir. İş ortamındaki sorundan kaynaklanan tartışma, bu eserde Azimhan'ın anılarında gösterilir. Asıl tartışılacak mevzu mevcut iken yazar sorunun çözümünü Sovyet yasasına bağlar. Aynı ekipte çalışan Azimhan iş arkadaşının eşine âşık olur. Güliya da Azimhan'dan hoşlanır. Güliya'nın eşi Buzavbak'tan son sayfalarda bahsedilmez. Azimhan'ın arkadaşlarından bazıları akrabası gibi olan Buzavbak'ın namusuna göz dikmemesi gerektiği söyler. Bir kısmı da şimdi zaman başka, kadın kararını kimsenin etkileyemeyeceğini ifade eder. Azimhan'ın arkadaşlarının geleneksel namus anlayışı ve onun karşısında Sovyetlerin aile enstitüsünü ayakta tutan sadakati yasal yoldan gereksiz kılarak geleneksel ahlakın tahribatına yol açtığı görülebilir.

Kazak Sovyet edebiyatında sanayi teması Karagandı kömür madeni üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. S. Erubiyev'in *Benim Akranlarım*(1939), G. Mustafin'in

---

⁵⁴ S. Seyfullin'in *Toprak Kazıyanlar* hikâyesine kitap.kz sitesinden ulaşılmıştır.

Ömür ya da Ölüm(1940), *Karagandı*(1952), G. Müsrepov'un *Uyanan Ülke*(1953) romanları kömür madencilerin yaşam sorunları üzerinde durmayıp işçilerin komünizm için çalıştıklarını vurgulayan eserlerdir. Henüz 23 yaşındayken romanını bitirmeden vefat eden S. Erubayev'in dışında sanayi teması üzerine yazılan eserlerde Rus yazarlarının etkisi hissedilir: olay iş yerinde, işçilerin asıl hayatı maden ocağı, tartışma kriterleri iş üzerinedir. Fakat madencilerle ilgili ilk eserden otuz yıl sonra yazılan *Başka Ellerde*(1984) adlı romanla G. Müsrepov'un maden temasına tarihî açıdan yanaştığını fark etmek mümkündür.

Kazak Sovyet edebiyatında ideal işçi/ köylü portresi tarım ve hayvancılık konulu eserlerle de yapılır. Kazakistan Yazarlar Birliği başkanı S. Mukanov'un özel görevlendirmesiyle G. Mustafin, 1942 yılında akdarı ekimiyle rekor kıran Şığanak Berseyev'in memleketi Aktöbe'ye gider. *Şığanak* romanı 1945 yılında yayınlanır. Kolhoza birleşmekten kaçarken sahip olduğu her şeyi kaybeden Olcabek'i yanına alan Şığanak, ziraat mühendisi Sergey ve sulama uzmanı Töken'e karşı gelerek kendi tecrübesine güvenir. Doğru sözlü olmasıyla Sergey'in güvenini kazanan Şığanak, zamanla gübre kullanmaya başlar. Bu romanda da Şığanak'ın ailesi yoktur. Sadece ekin başındaki çalışmaları, akdarı için verdiği mücadele anlatılır. Yazarın sosyalist köy hayatını konu aldığı eseri *Milyoner*(1948) uzun hikâyesidir. Milyoner romanı, on beş yıldır kolhoz başında bulunan Jakıp ihtiyarın yeni gelen uzman Comart ile görüş ayrılığı olmasına rağmen kısa sürede anlaşan ikilinin başarı hikâyesidir. G. Mustafin'in sosyalizmi kavrayamayan kahramanlarında kamu malına zarar verme gibi düşmanca hareketler nadir bulunur. Onun kahramanları kısa sürede ikna olan kişilerdir. Yazar karakterlerinin bu denli çabuk ikna oluşu, Sovyetlerin cezalandırma yöntemlerini G. Mustafin'in tasvip etmeyişiğine bağlanabilir. Yazar, eserlerinde idam, hapis, haciz, sürgün cezalarının yerine ikna çalışmalarını önerir, sözün gücünü vurgular.

1954-1960 yıllarında SSCB'de yapılan zirai reformlar, Kazakistan'ın ekine elverişli kuzey topraklarının büyük bir kısmını kapsar. SBKP Merkezî Komitesinin kararına binaen Kazakistan'ı tahıl bölgesi yapmak için 25, 5 milyon hektarlık alan tarım için ayrılır. 19 Şubat 1954 tarihinde Kazak SSC Komünist Partisi ikinci sekreteri olarak görevlendirilen L. İ. Brejnev, 1955 yılından itibaren birinci sekreterlik görevine getirilir. L. İ. Brejnev, Kazakistan'daki bakir topraklar projesiyle ilgilenir. Sovyet yönetiminin reformlarını desteklemek amacıyla L. İ. Brejnev başta olmak üzere

Kazakistanlı yazarlar bakir topraklar projesi temasını işler. Kazak Sovyet edebiyatında bu tema S. Jünisov'un *Issız Yerde Yalnız Ev*(1965) romanında her yönüyle ele alınır. Yerleşim merkezinden uzak tek başına duran evin sahibi Karasay, romanda sosyalist yaşama tahammülü olmayan bir kişidir. Bu nedenle o, kamu mülküne zarar verir, sosyalist ülkenin hazinesinden mal çalar, yalan söyler, iftira atar. Sadece şahsi çıkarlarının peşinde olan Karasay'ın lakabı ise yüz­süz anlamına gelen Karabet'tir. Köylünün, kolhoz işçilerinin, akrabalarının, gelininin, oğlunun ve karısının ondan çekmedikleri yoktur. Karasay, Sovyet romanının olumsuz kahramanı olarak iflah olmayan karakterlerdendir. Uzun bir süre Karasay'ın yaptıkları yanına kar kalır, ta ki kamu malına zarar verene kadar. Karasay'ı Sovyet yönetimi cezalandırmaz, birlikte planlar yaptığı suç ortağı kandırır. 1960-1970'lı yılların Sovyet edebiyatında olumsuz kahramanların, sosyalist ülke düşmanlarının adelet sistemi tarafından cezalandırıldıklarını görmek neredeyse imkânsız. Edebiyatın yansıttığı bu sosyalist gerçek ütöpiktir. Sovyet yönetiminin gerçek yüzünün gizlenmesi, Komünist Parti'nin talimatlarıyla ilgilidir.

Sovyet döneminin sosyalist köy yaşamının anlatıldığı bir diğer eser de Oralhan Bökey'in *Şeytan Köprü*⁵⁵(1984) uzun hikâyesidir. Hikâyede at yetiştiriciliği yapan sovhozun kış için yeteri kadar ot ve yem rezervi hazırlamamasından kaynaklanan sorunların çözümü için atları köyden çıkarmaya çalışırken köprüden düşüp bacalarını kıran Aspan'ın yaşadıkları anlatılır. Sovhoz başkanı evrakta sahtecilik yapıp, atlara kış için yeterli hazırlıkların yapıldığını rapor eder. İşin aslını bilen at çobanı Aspan sovhoz yönetimine sorunu zamanında iletse de onu dinleyen olmaz. Kar iyice kalınlaşıp hayvanların hareketi kısıtlayıncaya kadar atlarla beraber köyden çıkmaya çalışan Aspan köprüden düşer. Cebinde kalan kurt⁵⁶ ile açlığını bastırarak yardımın gelmesine kadar hayata tutunmayı başaran Aspan, oğluyla kader ortağı olur. Hayat ve yaradılış ile ilgili felsefi yorumların da yer aldığı eserde Sovyet romanının kalıbı korunur. Sovhoz işçisi ve onun üstü arasındaki tartışma, işçinin kahramanlığı ve dürüstlüğü Sovyet romanının özelliklerinin korunduğunu gösterir. Fakat olumlu kahramanın başarısızlığı Sovyet roman kalıbının dışında kalan bir unsurdur. O. Bökey'in eserlerinin yazılış tarihi Sovyet döneminin sonuna, dolayısıyla

---

⁵⁵ Şeytan köprü: Asma köprü

⁵⁶ Kurt: genellikle yuvarlak kurutulmuş çökelek.

Komünist Parti baskısının azaldığı döneme denk geldiğinden yazar sosyalist edebiyattaki dinamikliğı durdurarak kahramanının iç dünyasına dalar.

Sovyet edebiyatının ilk döneminden itibaren sosyalist düzenin inşası ve yeni insanın oluşması temalarını işleyen kurmaca eserlerin bir kısmı gerçek hayata, gerçek insanlara kılavuzluk yapma düşüncesiyle ortaya çıkar. I. Dünya savaşından sonra ekonomik açıdan gelişmeye çalışan ülkenin resmini çizmek edebiyatçılara düşer. Bu tür eserler N. Lyaşko'nun "Üstüme bir sıcak vurdu. Kafam duman gibi. Sanki bir yüksek fırına düşmüşüm ve her yerim eriyor, eriyor ve dönüşüyorum, aynı zamanda düşünüyorum: şimdi demir bizim elimizde, artık bizim bahtımıza hizmet edecek."(1955: 240) cümlesiyle maddi ve manevi bunalım yaşayan Rusya ve kolonilerinde insanlar kalıba dökülerek Sovyet insanı oluşturulmaya çalışıldığı ima edilmektedir.

İşçi odaklı romanların Sovyetler için önemli bir rolü daha vardır. O da insanı eğitmektir. Yazarın cümleleri yarım kalsa da eserin didaktik yönü metnin içinde saklı kalır. Kurmaca eserlerdeki kahramanların kesin bir çizgiyle iki gruba ayrılması, bir taraf olumlu iken bin bir zorluğa katlanır, karşı taraf da olumsuz iken sosyal menşe açısından şüpheli olduğundan iş arkadaşlarına güvenmez, sorunlar çıkartır, nihayetinde yeni düzenin dışında kalır, bazen de eğitilir, işçi sınıfına katılır.

Sovyet yönetimi, üstünü sorgulamakta haddini bilen, Komünist Parti'ye şüphesiz güvenen bir işçi sınıfı oluşturmaya çalışır. Sanayi romanlarındaki ideal işçi çalışmayı seven, devletin ideolojik temellerine bağlı, Komünist Parti üyesidir. İdeal işçi, fabrikanın çalışmasını engelleyen, yönetimin belirlediği normları gerçekleştirmeyeceği şüphesinde olan iş arkadaşlarına meydan okurcasına aksini kanıtlamaya çalışan kişidir. İdeal işçi, sorunlara göğüs geren, gerekirse mesaiye kalan gece gündüz çalışan insandır. İdeal işçi, arkadaşlarına bilmediklerini öğretmekten kaçınmayan, onlara yardım için can atandır.

3.2.4. Horlanan, Sömürülen Kadından Sosyalist Kadına Geçiş

Batı dünyasında alevlenen kadın hakları hareketinin kelebek etkisi Rusya'ya ulaştığı gibi imparatorluğun sömürgesi olan Kazakistan'a da sıçrar. XVIII. yüzyılda klasik liberalizmle birlikte ortaya çıkan yaygın bir adıyla feminizm olan kadın hakları hareketi ekonomik gelişmelerle birlikte hız kazanır. Rusya'da feminizmin filizlendiği

XIX. yüzyıldan itibaren kadınların istismar edildiğini ileri süren kurmaca eserler çoğalmaya başlar. A. Herzen'in *Kim Suçlu?*(1846), N. Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?*(1863), N. Leskov'un *Meçhule*(1864) gibi romanlarıyla kadının toplumdaki yeri tartışmaya açılır.

Başta sosyete kadınlarının hakları üzerine yapılan felsefi yorumlardan sonra hukuki aşamaya geçen kadın hakları, siyasette meyve vermeye başlar. Kadınlara seçme hakkı tanıma, onların erkeklerle eşit duruma getirmekten ziyade monarşinin yerine gelen devlet yönetim sisteminde oy kazanma amacından ileri gelir. Bu düşünce, erkeklerin çıkarlarına çalışmasına rağmen zamanla kadınların hukuk ve ekonomi gibi alanlarda haklara sahip olmasını sağlar. Dünyada ilk kez Yeni Zelanda'da kadınlara tanınan siyasi hakkın ilanından yirmi dört yıl sonra Rusya'da Şubat Devrimini takiben kadınlar seçme hakkından yararlanmaya başlar. 16(29) Aralık 1917 tarihinde kadınların boşanma hakkı kiliseden alınarak Sovyet medeni hukukunun temeli atılır. Kadınlara erkeklerle eşit hak tanımaya başlayan Sovyet hükümeti yeni adımını çalışma hakkında atar. Böylece Sovyet kadınları, erkeklerle aynı şartlarda, aynı miktarda ücret hakkını elde etmiş olurlar. Kadınların eşit çalışma hakkına sahip olması, erkeklere bağlı kalmaksızın hayatlarına idame edebilme imkânını sağlamış olur. Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında ise kadınların aileden alınıp toplum için çalışmaya yönlendirmek, geleneksel kültür taşıyıcıları olan kadınların bir sonraki nesle kültür kodlarını aktarmasına engel olmak anlamına gelir. Sovyet yönetimi, kadınları siyasete dâhil etmek için onların aydınlatılması amacıyla kadınlar bölümünü⁵⁷ kurar. Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesine bağlı partinin kadın kolları 1919 yılında faaliyetlerine başlar. Kadınlar arasında siyasi aydınlanma ile ilgilenen bölüm, 1920-1930 yılları arasında Orta Asya'da kadın statüsünün değişmesini hedef alan Hücum kampanyasını başlatır. Bu kampanya Orta Asya Türklerindeki çok eşlilik (poligami), erken yaşta evlilik, yenge ile evlilik, kız kaçırma/ çekme gibi geleneklerin simgesi olarak gördükleri feraceyi çıkartma ve yakma hareketleriyle dikkat çeker.

Sovyet yönetiminin ilk yıllarında etkin olan bu bölüm "1930 yılında kadınların gerici unsur olmaktan çıkması nedeniyle resmî olarak kapatılır."(Khloponina, 2019: 30) Bu tarihten sonra Kadınlar bölümünün görevini eğitim kurumları üstlenir. Fakat kadınlar

---

⁵⁷ Kadınlar Bölümü: Kömünist Parti Kadınlar kolu

arasında Marksist ahlak normlarıyla ilgilenen Kadınlar Kurulu(Sovyeti), SSCB'nin son yıllarına kadar varlığını korur. N. Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?*(1863) romanının kahramanı Vera Pavlovna'nın ekonomik özgürlüğe kavuşabilmesi için takip ettiği adımlarda olduğu gibi Markist-Leninist felsefe de kadınlara bazı hakların tanınması gerektiğini savunur. Böylelikle Sovyet yönetimi, özel maddelerle kadınları koruma altına alır. Sovyet Anayasasının 122. maddesinde "SSCB'de kadınlara yaşamın, devletin, kültürün, toplumun ve siyasetin bütün alanlarında erkeklerle eşit hak tanınır."(1936: 30) denir. SSCB Anayasasının 137. maddesine göre de kadınlar erkeklerle eşit olarak seçme ve seçilme hakkına sahip olur. Komünist Parti, yasal yönden desteklemek için kadınlara eşitlik hakkı tanımakla kalmayıp doğası gereği zayıf olduğu zamanlarda onların yardımına koşar. Sovyet yönetimi aile içinde eşit olmayan görev paylaşımını hafifletmek amacıyla çocuk bakım evleri kurar. KP Merkezi Komitesinin asıl amacı burjuva toplumunda çocukların bakım ve eğitimi üstlenen kadını aileden kopartarak onun annelik duygularını zayıflatmak, çocukların eğitimi aile etkisine maruz bırakmamak, aile bağlarını güçsüzleştirmektir. KP'nin itibarının zedelenmesine izin vermemek için alınan bu tedbirler, Sovyet kadınına hukuken ve madden yüceltirken manen en kutsal görevine yapılan darbe olarak değerlendirilebilir. Komünist Parti Sovyet kadınına iki farklı konumda görmek ister. Onlardan ilki sosyalizm inşasında aktivist, ikincisi ise komünist evlatların arkasında duran anne konumudur.

Sovyet yönetiminin kadınlara tanıdığı hakla beraber yazarlar, Sovyetlerin kadınlara yönelik yasalarının sosyalist hayattaki yerini anlatan eserler kaleme alırlar. Sovyet yazarları tarafından güçlü, kendinden emin, geleceğe dair endişe duymayan, kararlı kadın kahramanların portresi yapılır. Sovyet kadınının fiziksel özellikleri ve davranış şekli de farklıdır; onun kasları gelişmiş, kadınsılıktan yoksun, aseksüeldir. Sovyet ressamlarının eserlerinde cinsiyeti başına bağladıkları eşarptan anlaşılan kadınlar, edebiyatta da genel bağlamda cinsiyetine dair bazı imalarla kendini belli eder. Ekim Devrimini takip eden yıllarda "kadınsılık, zayıflık ve yersiz cilve; anneliğe ve aileye özlem ise cahillik ve özel mülkiyetçilik olarak kabul edilir"(Khloponina, 2019: 142). Ekim Devriminden önce Kazak toplumunda kadınlarının bir kısmının tahsilli oldukları bilinmektedir. Kazak kadınları arasında Tıp Fakültesi, Eğitim Fakültesi mezunları da mevcuttur. Fakat Kazak toplumundaki aydınların görüş farklılığı kadınları da etkiler. Nazife Kulcanova(1887-1934), Şahzade Şonanova(1903-1938)

gibi aydın-aktivistler Alaşorda taraftarı iken, Şolpan İmanbayeva(1902-1926), Alma Orazbayeva(1898-1948), Sara Esova(1903-1984), Nagima Arıkova(1902-1956) gibi aydınlar Bolşevikler tarafına geçerek Komünist Parti'ye üye olurlar. Kazakistan'ın komünist kadınları Sovyetlerin tanıdığı özgürlük ve haklarla yönetici görevlere gelir. Kazak edebiyatındaki kadın-komünistlerin önörnekleri olan tarihî şahıslar, yeni sosyalist neslin idolleri dönüşür.

Kazak edebiyatında eski ve yeni kadını T. Nurtazin şöyle anlatır: “Eski örf adetlerin kelepçelerinde ezilen Kazak kadını aşkın ne olduğunu bilmez, o kendisinin toplum içindeki rolünü ayırıp tanıyamaz. Sovyet döneminde onun insanlık, vatandaşlık, aşk (cinsiyet) duyguları yavaş yavaş uyanıyor, içine kapanık kadınlar kendisinin ve başkalarının günlük hayat tecrübelerine bakarak gönül işlerinin ilerleyişine göre sağını solunu tanımaya başlar.”(1966: 156). Kazak Sovyet edebiyatında ilk kadın-komünist şaire Şolpan İmanbayeva *Yolcu ve Kadın*(1924), *Kazak Kadını*(1925) gibi şiirler yazar. Ş. İmanbayeva'nın *Seçme Şiirleri*(1927) onun vefatından sonra Kızılorda'da basılır. Kazak Sovyet edebiyatında kadınların sosyalist toplum içindeki rolü üzerinde duran yazarların başında B. Maylin gelir. Onun *Ravşan Komünist* (1929), *Kültay Kaymakam* (1925), *Başkan Kamile*⁵⁸, *Kara Kova*(1930) eserlerinde devrimden önce hakları kısıtlanan, cesurca tavırları kötüye yorumlanan Kazak kadınının yeni yasa ile birlikte yönetici görevlere gelmesinin toplumda yarattığı etki söz konusudur. *Kara Kova* hikâyesinde artele⁵⁹ birleşecek olan köydeki işlerin başına okuma yazması olmayan Ayşe geçer. Ayşe, bu görevin üstesinden çıkıp çıkamayacağını düşünürken komşusu ondan kova ister. Derin düşünceye dalan Ayşe, komşusuna kovayı alabileceğini söyler. Kendine geldikten sonra kovasının peşinden koşar. Ama çok geç. Kovayı delinmiş vaziyette bulan Ayşe, eline kovasını alıp komşuya fırlatır. Komşusu da artık her şeyin ortak olduğunu, bu nedenle kovanın Ayşe'nin şahsi eşyası olmadığını söyler. Kolhoz ve artelin ne olduğunu tam olarak anlayamayan Ayşe, durumu kocasına anlatır. Yazar, *Kara Kova* hikâyesinde Ayşe'yi davranış şekliyle sosyalist kadın olarak gösterse de Sovyet politikaları hususunda halkın aydınlatılmadığını vurgulamak ister. Köy halkının neyin ortak olacağını anlayamaması hikâyenin başından sonuna kadar devam eder: Toplantıya gelen

⁵⁸ 1920-1930 yılları arasında yazılan eser. Kesin yayın tarihi belli değildir.

⁵⁹ Artel: Sovyet yönetiminin ilk yıllarında konargöçer halkı yerleşik yapıp, siyasi-ekonomik kontrol altında tutmak için uygulanan ortak çiftçilik

köylüler kadınların da ortak olabileceğini düşünür, Ayşe bir tane ineği ortak mal olarak artele giderse sütünden yararlanamayacağını dert eder, komşusu Kocakul kovanın da ortak olduğunu savunur.

Kara Kova'dan önce yazılmış olan B. Maylin'in *Kültay Kaymakam* hikâyesinin giriş kısmında başkahraman Kültay tanıtılır. Kültay'ın kocası vefat eder. Dul kalan Kültay'a köydeki evli de dul da bekâr da talip olur. Kültay, onların hiçbirini kendine yakıştırmaz. Eski adet gereği ölen kocasının kardeşiyle evleneceğini söyler. Bir beyin kapısında çalışan kaynını aldırma için adam gönderse de bey borcu olduğunu söyleyip onu bırakmaz. Bunun üzerine Kültay kaynı Cumabay'ı almaya bey evine kendi gider. Bey Kültay'ın kimseyi beğenmeyip, kaynıyla evlenmeye karar verdiğini öğrenince hem şaşırır hem korkar. Kültay'ın okumasına sebep olan ağabeyi komünistlere katılır ve propaganda amacıyla köyleri dolaşırken bacısıyla buluşur, ona okuması için gazete ve dergi bırakır. Seçim zamanı gelince yöredeki iki bey kaymakamlığa adaylığını koyar. Seçim işleri sarpa sarınca listeye Kültay'ın ismi de yazılır. Kadın olduğu için kendi çıkarları doğrultusunda Kültay'ı kandırabilecekleri düşüncesiyle bir grup erkek onun kaymakam olmasını sağlar. Kaymakam seçildikten sonra Kültay köydeki evine, kocasına uğramaz olur. Köy halkı onun kocasına karısının gittiğini, artık onu unutmaması gerektiğini söyler. Fakat günlerden bir gün Kaymakam Cumabay'ı çağırır. Kültay, kapıdan bakan kocasını görünce onu içeri alır. Kültay, kocasına hâl hatır sorduktan sonra köyden taşınacaklarını söyler. B. Maylin'in bu hikâyesinde kadınları yöneticilik görevde görmeye alışkın olmayan erkeklerin Kültay'ı kullanmak istedikleri anlatılır. Fakat Kültay görevini kimseye kaptırmaz, layıkıyla yapmaya başlar. Bu eserde Kültay Sovyet yönetiminin gelmesiyle değişmez. Kültay'ın mizacındaki açık sözlülük, cesaret eskiden beri vardır. Kocası öldükten sonra kendini ezdirmeyen Kültay, göreve geldikten sonra da kimsenin oyununa gelmez. Başkahramanın görevinin ilk günlerinde kocasının yanına gitmemesi ise işini eşinden üstün görmesinden kaynaklanmaz. Kültay, davranışlarıyla kadın-komünist gibi görünse de doğu kültürünün temsilcisi olarak ailesine sahip çıkar. Hikâyenin başında müstakbel kocasını aldırma için adam gönderdiği gibi eserin sonunda yine eşini yanına çağırır.

B. Maylin'in *Başkan Kamile* ve *Ravşan Komünist* eserlerinin de konusu aynıdır. Yazarın bu hikâyelerinde Sovyet hükümetinin verdiği görevi layıkıyla yerine getirmeye çalışan kadınlar söz konusudur. Bir zamanlar başka erkeklerin

bakışlarından kaçan ev kadınlarının göreve gelmesiyle erkeklerle çalışmaya başlaması, ilk başta kocalara ağır gelir. Zamanla bu duruma kocalar da alışır. Başkan görevindeki kadınların eşlerini kıskananlar da vardır. Bu eserlerde erkeklerin korktuğu şey ailelerinin dağılmasıdır. *Ravşan Komünist* yukarıda bahsedilen eserlerin içinde en hacimlisidir. Yazar, *Ravşan Komünist*'in ilk nüshasını “4 Aralık 1923 tarihinde Avul gazetesinde yayımlar”(Navruzbayev, 1967: 99). Hikâyenin son nüshasında yazar, bu konuda yazdığı eserlerde atlanan detayların teferruatına gider. B. Maylin kadınların siyasete atılmasına köy halkının tepkisinin, kocaların endişesini, başkahramanın kendi içindeki fırtınaları göstermeye çalışır. Bu dört hikâyedeki ailelerin duygusal bağlarını ileri süren yazar, eşlerin sadakatine de dikkat çeker. Kazak Sovyet edebiyatının erken döneminde başka yazarlardan farklı olarak B. Maylin'in aile kutsallığını önemseydiği söylenebilir.

Sovyet edebiyatında politik-idari konuların geride kalıp, sosyalist yaşam alanlarında cinsiyet ayrımı olmaksızın erkeklerle eşit şartlarda çalışan kadınlar kurmaca eserlerde görülmeye başlar. S. Jünisov'un *Issız Yerde Yalnız Ev*(1965) romanındaki Reyhan'ın çocukluğundan itibaren yaşadıklarını anlatan baba yerine koyduğu Rus Grigori'dir. Reyhan en son Grigori'nin köydeki evinden polisler tarafından götürülür. Yıllar sonra Reyhan, memleketine ziraat mühendisi olarak geri döner. Bir sovhozda idari görevde bulunarak güçlü duruşuyla, adaleti ve dürüstlüğüyle her sorunun üstesinden gelir. Reyhan, komünist bir kadın olarak partinin kendisine verdiği sorumlulukları yerine getirirken kararlıdır. Reyhan, şahsi ihtiyaçları için görevini kötüye kullanmaz. O, bekâr olmasına rağmen kadınsılıktan yoksun, sert bakışlıdır, ağarmaya başlayan saçları yaşını ele verse de gizlemeye çalışmaz. S. Jünisov'un başkahramanı Reyhan'ın özel hayatı yoktur. O, ideal komünistler gibi kendini komünizm davasına adanmış bir kahramandır.

G. Müsrepov'un *Aygül Çoban'ın Bir Gününü*(1964) adlı eseri SSCB Meclisi milletvekili iken çobanlık yapan bir kadının hikâyesini anlatır. Hava şartlarının zor olmasına rağmen küçüklüğünden beri koyun peşinde olan Aygül, devlet malına zarar gelmemesi için üç günden beri at sırtında uyumadan koyun güder. Kadın olmasına rağmen böylesi zor işin üstesinden gelmeyi başaran Aygül, insanın sabrını zorlayan sessizlikte sakin kalmayı bilir. Çobanlık yaparken karşılaştığı sorunları, bulunduğu bölgenin alt yapısı ve kültürel faaliyetlerini de düşünen Aygül milletvekilliği görevini de unutmaz. Çoban yorgun ve uykusuz olmasına rağmen başka çobanların

yardımına da koşar. Hikâyede Aygöl çobanın eşinden ve çocuklarından bahsedilmez. Eserde çocuklar kelimesi geçse de bu kelime kuzular için kullanılır. Yazara göre kadın çoban kendini işine adar. Sadece görevlerini düşünür: asıl görevi olan koyun gütmek, insani görevi olan başkalarının yardımına koşmak ve milletvekili olarak memleket sorunlarıyla ilgilenmek. Ekim devriminden önce nadir bir durum olan kadınların çobanlık yapması, Sovyet döneminde daha sık görülür. G. Müsrepov'un bu serideki hikâyeleri Sovyet hükümetinin kadınları zayıf görmediğini, onlara kendi gücünü sergileyecek imkân tanıdığını anlatır türdendir.

Kazak Sovyet edebiyatında çalışan kadın tipinde farklı bir kahramana Z. Şaşkin'in *Temirtav*(1960) romanında rastlanır. Romanda II. Dünya Savaşı yıllarında temeli atılan, 1945 yılında Temirtav adı verilen şehrin inşası ile birlikte metalürji mühendisi Dameş'in Sovyet kadını olarak kendini geliştirmesi anlatılır. Dameş, Kazak Sovyet edebiyatında Komünist Parti'nin sunduğu kadın modelinden ziyade Sovyet erkeğinin görmek istediği kadındır. Yazar, Dameş'i erkeklerin aklını başından alan güzel bir kadın olarak değil, zarıflığıyla dikkat çeken bir kadın olarak gösterir. Dameş'in işinde uzman olması, kararlılığı, doğru sözlülüğü ile Sovyet kadınının özelliklerine sahip olması, onun erkeksi yapmaz. Aksine Dameş, kılık kıyafetine önem veren, her sözünü elekten geçirerek konuşan sosyete kadını gibidir. Bu eserde yazar, Dameş modeliyle Sovyet kadının estetik anlayış eksikliğini tamamlaması gerektiğini amaçlamış gibidir. Sovyet edebiyatının ilk yıllarında giyim kuşamına önem vermeyen kadınların aksine Dameş zevkine güvenilir bir kadındır. Tiyatroda gördüğü Ayşa Hanım'a imrenerek bakan Dameş'in ondan öğrenecekleri de vardır. Evli bir adama âşık olan kadın, gönül işlerinde genç ve tecrübesiz olmasına rağmen yuvayı yıkmak istemez, aşkıdan vaz geçer, duygularına gem vurur. Z. Şaşkin'in Dameş'i komünizme giden toplumda yeni kadın modeli olduğunu söylemek mümkündür.

Kazak Sovyet edebiyatının dönemlerinde sosyalist kadınların özellikleri ana çizgiden sapmadan ufak değişikliklerle geliştirildiği görülmektedir. İlk yıllarda propagandist-aktivist kadınlar, savaş yıllarında düşmana acımasız, dosta merhametli, sosyalist vatana sadık kadın-kahramanlar, savaş sonrası işinin uzmanı, sosyalizm inşasında aktif rol üstlenen, Marksist-materyalist dünya görüşünü asıl ilke olarak gören bir kadın tipi oluşturulur.

Sovyetler Birliğinde kadınların sosyalist yaşamdaki etkin rolünün edebiyatta olduğu gibi sanatta da propagandası yapılır. Emekçi kadınların iş esnasındaki portresi,

heykeli yapılır. Çalışmasıyla başkalarına örnek olan kişilere Sosyalist Emek Kahramanı madalyası verilir. Böylece Sovyet tabiriyle emek meydanında kahramanlık devam eder. Sovyet ülkesinin ilk yıllarında devletin bekası için gösterilen kahramanlık, dönem dönem güncellenerek kahramanlık statüsü korunur.

3.3. MARKSİST TİP YARATMADAN DEVRİMCİ ŞİDDETİ ÖVEN PROPAGANDA YOLUYLA YOZLAŞTIRMA

3.3.1. Kapitalizm ve Sömürü Düşmanlığı/ Fakirlerin Hayat Mücadelesi

Sovyet hükümeti kapitalizme/ emperyalizme karşı mücadelesini özel mülkiyete savaş açarak başlatır. Kamulaştırmanın ilk adımını sosyalist devrimden hemen sonra atan Bolşevikler, V. İ. Lenin'in deyişiyle "Sıradan işçi ve köylüye siyasi tasavvurlarımızı doğrudan kararname şeklinde..."(Dekretı Sovyetskoy Vlasti, 1957: 4) verirler. 26 Ekim 1917 tarihinde Toprak Kararnamesi⁶⁰ çıkartılır. Bu kararnameye binaen özel mülkiyet statüsündeki tüm topraklar, üzerindeki canlı ve cansız mülk ile birlikte meclis toplantısına kadar yerli halk komitelerinin kontrolüne geçer. Sovyet hükümetinin kamulaştırma alanındaki ilk kararı Sovyet Anayasasının 6. maddesinde "...toprak, onun altındakiler, su, orman, fabrikalar, maden ocakları, demiryolu, su ve hava yolları taşıtları, bankalar, iletişim araçları, devlet tarafından organize edilen köy işleri kurumları(sovhozlar, makine traktör istasyonları vb.) kamu kuruluşları, şehirler ve sanayi bölgelerdeki esas yaşam fonu⁶¹ devlet mülküdür, yani kamu malıdır."(1936, 10) şeklindeki ibarede vücut bulur. Sovyet yönetiminin kamu malının şahsi çıkarlar doğrultusunda kullanımı durumunda uyguladığı ceza da kapitalizme karşı duruşu simgeler niteliktedir. SSCB'nin adalet sisteminde özel mülkiyetten kamulaştırılmış mala zarar verme ağır suç sayılır. M. N. Fedçenko'nun *Sovyet İnsanınin Günlük Yaşantısı*(2009) adlı monografisinde II. Dünya Savaşından sonra kolhozlardaki insanların kritik durumlarını anlatırken "1946 yılının temmuz ayının ortalarında Kurgan ilinde kolhoz başkanı Nesterov'un talimatı üzerine 379 kilogram çavdar başağının kesilip kolhoz çalışanlarına dağıtıldığı" gerekçesi ile başkan tutuklanır."(Fedçenko, 2009: 10) Nesterov'un, başak kesimini açlıktan çalışamaz duruma gelen köylüler için yapmasına rağmen öncelik devlet ambarına

⁶⁰ Sovyetlerin ilk Toprak Yasası 25 Ekim'i 26 Ekim'e bağlayan gece saat 02.00'de imzalanır.

⁶¹ Çalışanlar için yapılan evler ve sosyal hizmet binaları

gitmesi gereken çavdar olduğu için kolhoz başkanı cezalandırılır. Buna benzer olayları dile getiren araştırmacı, “1946 yılında sadece bir ilde vicdanını dinleyen 5500 kolhoz başkanının adli soruşturma geçirdiğini”(Fedçenko, 2009: 10) yazar. Tahıl ambarlarında çalışanların hırsızlık suçuyla idam cezasına çarptırıldıkları da görülür. Zimmetine mal geçirmekle özel mülkiyetçi/ kapitalist zihniyet ile suçlanan insanların büyük bir kısmının suçsuz olduğu bilinirken Savaş ve savaş sonrası yıllarında Sovyet yönetiminin topluma korku salmak amaçlı hareket ettikleri düşünülebilir. Ancak ekonomik kriz ve doğal afetlerin sebep olduğu açlık ve hastalığın yaygınlaşması, Sovyetlerin istatistik raporlarına bir nebze yansımaya rağmen edebiyat ve sanatta ülkedeki son derece acıklı durumun işlenmesi yasaklanır. Sovyet yönetiminin ilk yıllarında edebiyatta devrim öncesi sömürülen yoksul kesimin ayakta kalma mücadelesi anlatılır. Komünist Parti tarafından edebiyata feodalite ve kapitalizmi yerme görevini üstlenmesi, devrim sonrası kurulacak olan sosyalizmin yeni hayatı vaadi niteliğinde olur. Fakat 1920’li yılların sonundan itibaren II. Dünya Savaşına kadar olan zaman zarfında Sovyet yönetimi toplum içindeki milliyetçilik ve özgür düşünce taraftarlarına karşı acımasızca savaşmaya devam eder. Komünist Parti’nin bütün uygulamalara edebiyatta yer verilirken yönetimin kapitalizm düşmanlığı daha çok özel mülkiyetçi zihniyetle mücadele şeklinde yansır.

Sovyetlerin ilk yıllarında feodalite ve kapitalist sömürüyü kınayan eserlerin Kazak edebiyatında birçok örneğine rastlanır. S. Torıaygır’ın *Yoksul*(1919) manzum hikâyesi, S. Dönentayev’in *Körkemtay*(1924), M. Avezov’un *Kimsesizin Günü*(1921), *Yetim*(1925), K. Kemengerulı’nın *Yetim Kız*(1924), *Momuntay*(1925), B. Maylin’in *Külpaş*(1922), *Anne*(1927) hikâyeleri yoksul ve kimsesizlerin genellikle ekonomik olarak güçlü kimseler tarafından istismar edildiklerini anlatan eserlerdir. Söz konusu eserler, fakirlerin zor hayatının farklı açılardan sunmasıyla dikkat çeker. *Körkemtay*, *Yetim* ve *Kimsesizin Günü* hikâyelerindeki zaman XX. yüzyılın başıdır. Yazar mekân olarak Kazak köyünü seçer. Bu üç hikâyenin kahramanları çocuklardır. *Kimsesizin Günü* hikâyesinde Azize on üç yaşında yetim bir kızdır. Ailesinde erkek yoktur. Annesi kör olan Azize küçük yaşına rağmen ev işlerini yapar. Eve gelen misafirlerin tecavüzüne uğrayan kız kutsal bildiği baba ocağına girmeyip soğukta donarak ölür. Sonu ölümle sonuçlanan diğer iki hikâyede fakir olmaktan ziyade önce yetim sonra da öksüz kalan çocukların babalarından

kalan mallarının akrabaları tarafından talan ediliŖi anlatılır. *Yetim* hikâyesindeki Kasım kendini koruyacak kadar güçlü değildir. *Körkemtay* ise annesinin mezarına gidip orada huŖu bulur. Bu üç eserdeki çocuk kahramanların acınası durumuna neden olan anne babaların ölümüdür. Onlar yakınlarının ölümünden sonra bir müddet ayakta kalmıŖ, fakat büyüyemeden zor hayat Ŗartlarına yenik düşen kahramanlardır. Bu hikâyelerdeki çocuklar mücadelecî karaktere sahip değildir. Dolayısıyla devrimcilikten uzaktır. *Körkemtay* ve *Yetim* hikâyelerinin Rus edebiyatındaki yetim çocukların hayatlarını andırarak ölümle sonuçlanması, burjuva edebiyatı özelliklerinden sayılarak ilk yıllarda kınanır. Bu kahramanların hayatları için mücadele etmemesi Sovyet döneminde yetiŖmiŖ edebiyatçılar tarafından eleŖtirilen bir husustur.

Yukarıda adı geçen eserlerin içinden *KülpaŖ* ve *Anne* bir zamanlar severek evlenen, fakat yaŖadıkları fakirlikten dolayı kocalarını ve çocuklarını bırakıp varlıklı kiŖilerin yanında olmayı sečen kadınların hikâyesidir. Kadınların bakımsızlığı ve yoksulluğuna rağmen solmayan güzellikleri engel tanımayan varlıklı erkekleri cezbeder. *KülpaŖ*'ı isteyen Cumagazi dul bir erkekken, *Zeliha*'yı isteyen Karibay dul olduğunu söyleyen evli biridir. *KülpaŖ*'ın niyeti varlıklı adamla evlenip oğlunu ve kocasını kurtarmaksa, *Zeliha* fakirlikten, çaresizlikten kendini kurtarmak isteyen, daha güzel bir hayata layık olduğunu düşünen bir kadındır. *KülpaŖ*, ailesini açlıktan kurtarmak için kendini feda eder. Fakat bu kurban, tanrının kabul edeceği türden değildir. *KülpaŖ*, sevdiği iki yakınıni birden kaybeder. *Zeliha* ise yeni evindeki kölelik hayatına dört ay dayanabilir, sonra hastalanır. Hasta *Zeliha*'yı annesi baba ocağına getirir. Yataęa düşen *Zeliha*'yı görmeye eski kocası Sarımsak gelir. *Zeliha*, eski kocasından af diler. *Zeliha*'nın başka kocaya kaçtığını kendi suçu bilen Sarımsak onu affeder. Sarımsak anne ile çocuklarını buluŖturma isteği ile hasta eŖini kızığa koyup köyüne doğru gider. Evinin kapısında kızı *Ulpa*, küçük kardeŖini sırtına almıŖ annesinin yolunu gözler. Maalesef *Zeliha* çocuklarına kavuŖmadan ölür. B. Maylin'in *KülpaŖ* ve *Anne* hikâyeleri, yoksulluğun insanı çaresiz bıraktığını vurgulayan eserlerdir. Her iki hikâye de Kazakistan'daki açlık yıllarındaki yaŖanan olaylara ima olduğu tahmininde bulunan araŖtırmacılar var. Fakat *Anne* hikâyesinde yoksulluktan bahsedilse de yazar açlık üzerine dikkat çekmemektedir. Fakat *Anne* hikâyesinde *Zeliha*'nın kumaŖ parçalarını sakladığı sandık daha önce yaŖananları içinde barındıran bir sır sandıktır. *Zeliha*, bir zamanlar iŖine yarayacağını düşünerek

sandığa koyduğu kumaş parçalarından bir yaşındaki çocuğuna giyecek bir şey çıkaramaz. Parçalar çok küçük, ipler ise kısadır. Sandığın içindekiler, ailenin durumunun göstergesidir. *Külpaş* hikâyesinde ise ailenin üç günden beri aç olduğu söylenir. Bu iki hikâyede yazarın kahramanlarına acıdığı hissedilir. Yazar, aile denen kutsal bağa ihanet eden kadınları suçlamaz. Lakin B. Maylin, *Külpaş* ile *Zeliha*'yı eski aileleriyle birleştirip hikâyeyi mutlu bir sonla bitirmeye de çalışmaz. Her iki kahramanının da başka kocanın koynuna girmeyi zevkten değil acizlikten yaptığını göstermeye çalışan yazar, toplumun bu duruma düşmesinin asıl nedenlerinden bahsetmez. Belki ki hikâyenin yazıldığı yıllarda herkesçe anlaşılan durum, zaman geçince unutulur. Bu nedenle söz konusu hikâyeler, farklı yorumlara maruz kalır.

Kazak Sovyet edebiyatında ardı ardına yaşanan açlığın yansımamasının tek sebebi yönetim yasağıdır. Sovyetlerin ilk yıllarında yaşanan açlığa basında ve nüfus dairelerinin raporlarında da yer verilmez. Çünkü bu olaylar, Sovyet politikasının kuruluşun ilk yıllardan itibaren tökezlediğini gösterir. Böylece proleter diktasının başarılı bir yönetim şekli olmadığını ispatlar.

Külpaş ve *Zeliha* gibi bir kadın kahramana A. Nurpeyisov'un *Kan ve Ter*(1961-1970) üçlemesinde de rastlanır. A. Nurpeyisov'un kadın kahramanı Akbala, eşi Elaman'ı ve oğlunu bırakıp Tanirbergen Bey ile evlenir. Ama Tanirbergen Bey Akbala doğum yaptıktan sonra karısını boşar. Akbala'nın eski kocası Elaman'ın gençliğinin güzel günlerinin hatırına kadını affeder, fakat hayatına sokmaz. Romanda yazarın kadın kahramanına adeta toz kondurmaz. Bu örneklerden Kazak edebiyatındaki kadın karakterleri yazarların korumaya, aklamaya çalıştıkları anlaşılır. Milliyetçi yazar K. Kemengerulı'nın *Yetim Kız* ve *Momıntay* hikâyeleri yukarıda bahsedilen eserlerden farklı olarak trajik sona bağlanmaz. Bu iki hikâyenin karakterleri çocukluğunda çektikleri eziyetin sonunda aydınlık bir geleceği vaat eden bir ışık görürler. *Yetim Kız* hikâyesinde yol üzerinde karşılaştığı kızın bakımsızlığı ve sofraya bakışı hikâyenin kahramanı Darabek'in dikkatini çeker. Kızı yanına çağırıp, yemek veren Darabek, onunla konuşurken kızın durumunu öğrenir. Hikâye, Darabek'in yetim kıza ne yapıp edip yardım etmesi gerektiğini düşünmesiyle biter. K. Kemengerulı'nın *Momıntay* hikâyesinde bey kapısında çobanlık yapan küçük çocuğun yetim olduğunu anladığı gün anlatılır. Bayram günü kendisiyle birlikte koyun otlatmaya giden çocukların hepsi köyde kalıp onların yerine babaları çıkınca *Momıntay* babasının olmadığını farkına varır. Arkadaşlarının köyde bayramlaşmak

için gezdiğini, eğlendiğini düşünen Momıntay, güttüğü koyunları bırakıp köye gelir. Çobansız kalan hayvanlar telef olur. Çobanlığını yaptığı bey, Momıntay'ı öldüresiye döver. Momıntay bayılır. Hikâyenin sonunda yazar “Momıntay kör yaşamdan, eline ayağına kelepçe olan kölelikten kurtuldu, aydınlığa kavuştu, insan gibi yaşamaya başladı. Gelecekte nasıl bir insan olacağını zaman gösterir.”(K.Kemengerulı, 2005: 242) diyerek çünkü çoban Momıntay'ın geleceğinden ümit eder. Kimsesiz çocukların karşılaştıkları sorunlar J. Aymavıtov'un *Kartkoca* (1926) romanında da dile getirilmektedir. Roman kahramanı Kartkoca, küçük kardeşini alıp Ombı'ya(Omsk) giderken kervana katılan küçük kızı sürekli azarlayan, gece bekçilik yaptıran bir kadını görür. Kartkoca, kızın yanındaki kadının üvey olduğunu öğrenince kadına şehre niçin gittiğini sorar. Kadın da üvey kızını satacağını söyler. Kartkoca, kadınla anlaşarak kızı yanına alır. Şehre geldikten sonra kızı esirgeme yurduna yerleştirir. K. Kemengerulı ve J. Aymavıtov Sovyetler döneminde milliyetçilik suçuyla yasaklanan yazarlardır. Bu nedenle onların eserleri 1920'li yıllarda yayınlanmasına rağmen daha sonraki yıllarda erişimi yasaklanır. Bağımsızlıktan sonra okurlarına kavuşan milliyetçilerin eserlerinde büyük ölçüde komünistlerle fikir ayrılığı gözlemlenmemektedir. Milliyetçi aydınların sadece Proleter Yazarlar Birliğinin talimatlarına uymayıp, yaşadıkları zamanın gerçeklerini yansıttıkları için suçlandıkları açıktır. Dolayısıyla milliyetçi yazarların eserlerinde dönemin gerçeği her yönüyle aydınlatılmaya çalışıldığı gibi Sovyetlerin eğitim ve vatandaşlık politikasının yansıdığı görülmektedir.

Zenginlerin yoksullara kötü muamelesi teması, 1960-1970'li yıllarda da güncelliğini korur. A. Nurpeyisov'un *Kan ve Ter* üçlemesinde fakir köy halkı Kazak beyleri Vali Kudaymende ve onun kardeşleri Allabergen, Tanirbergen'in hizmetindedir. Hakkını alamayan, dahası haksız yere suçlanan çobanlar, Aral Gölü kıyılarına yerleşip balıkçılıkla geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Fakat gölün de efendisi vardır. Fyodorov, köy halkının günlük avladıkları balıkları alır, fakir kadınlara balık temizleme ve tuzlama işlerini yaptırır. Karşılığında açlıktan ölmeyecek kadar balık verir. Fırtınalı havada Eleman ve arkadaşlarını denize gönderen Fyodorov, Vali Kudaymende ile anlaşarak onlardan kurtulmak amacıyla balıkçılara eski alet edevat temin eder. Deniz kıyısında balıkçıları kurtarmaya gelen iki kişinin cesedini gören başkahraman Eleman, Fyodorov'u öldürür. Hayat ne kadar aksini gösterse de insan insanın efendisi olamayacağı fikrine inanan Elaman Bolşeviklere katılır. Fakat Kızıl

Ordu'nun Çar askerleriyle çatıştığı yıllarda Fyodorov'un oğlu tarafından öldürülür. A. Nurpeyisov'un *Kan ve Ter* romanında alın teriyle geçimini sağlamak isteyen bir grup fakir, mal-mülk sahipleri tarafından sömürülür. Yoksulluktan dokuz çocuğunu kaybeden Mönke, en küçük oğlu öldüğünde “Arkadaşlar, ölen çocuk için sağ çocukların vebaline kalmayalım⁶²” diyerek yas tutup, çocuğunu defnedecek yerde denize balık avlamak için gider.

I. Dünya Savaşına Orta Asya ve Kazakistan'dan asker alındığında kendilerine karşı gelen yoksulları savaşa göndermekle, savaştan sonra ise fakir köy halkını atalarının yaşadığı yurtlardan sürmekle güç gösterisi yapan zengin karakterlere bu romanda da rastlanır. Romanın başkahramanı Elaman, amcasının oğluyla birlikte savaşa gönderilir, onun arkadaşı ve köylüsü Kalen ise Sibiryaya sürülür. Kazak bozkırına Bolşevikler geldiğinde Eleman da Kalen de onların tarafına çıkar. Çar taraftarlarıyla iş birliği yapan Kazak beylerinin zaaflarını bilen yerli yoksullar, Bolşeviklerin galip gelmesinde büyük katkıları olur. Roman'ın kahramanları Eleman, Mönke, Dos, Kalen gibi fakirlerin hayatı boyunca yüzleri gülmez, sürekli kaybederler. Romanın sonunda Tanirbergen Bey'in köyü Çar askerlerini tarafından talan edilir. Tanirbergen'in kendisi de çöllerde ölür. Yazar, *Kan ve Ter* üçlemesinde Rusların iktidar savaşının içine çekilen Kazak bozkırının kaderini anlatır. Kazanan taraf Bolşevikler, kaybeden taraf zengin fakir farkı olmaksızın Kazak toplumdur.

Savaş ve savaş sonrası yıllarında ise cephedeki askerlere de onların geride kalan ailelerine de maddi ve manevi baskı uygulandığı malumdur. Bu yıllar Sovyetler Birliğinin hem dışarıda hem de içeride büyük kayıplar verdiği yıllardır. Bu kayıpların devasa boyutlara ulaşmasında Sovyet yönetiminin payı azımsanamaz. Tecrübesiz komutanlar cephede büyük kayıplara yol açar. Esir alınan Sovyet askerlerinin Komünist Parti tarafından vatan haini muamelesi görmesi de kayıpların artmasına sebep olur. Cephe gerisinde ise yaşlılar, kadınlar ve çocuklar fiziki güçlerini zorlayarak çalıştırılırken emeğinin karşılıklarını cepheye gönderirler. Savaş yıllarındaki Sovyet sömürsü sonucunda ölüm oranının artmasının edebiyata yansması yasaklanır. Yönetimin sömürsünü anlatmak mümkün değilken ülkedeki zor durumdan yararlanarak madden güçlenmeye çalışan tipler edebiyatta yerlerini

---

⁶² A. Nurpeyisov'un *Kan ve Ter* romanının metnine kitap.kz sitesinden ulaşılmıştır(E.T. 13.10.2019).

alır. Bu karakterlerin çoğu fakir ve kimsesiz ailelerin düşmanı olarak gösterilmekle birlikte ahlaken düşmüş kimseler olduğuna vurgu yapılır.

II. Dünya Savaşı yıllarında kolhozların başına geçen bedenen özürlü veya yaşlı erkeklerin makamlarını kullandıklarını anlatan eserlerden biri B. Sokpakyev'in *Ölenler Geri Gelmez*(1974) romanıdır. C. Aytmatov'un *Cemile*(1958) romanıyla aynı yıllarda yazılmış olmasına rağmen Sovyet sansürüne takılan, rejimin ideolojisi doğrultusunda yontulan bu roman savaşın cephe gerisinde açtığı yaraları anlatır. Romanın orijinal nüshasında olay 1937 yılının ocak ayı ile başlar. Kolhozda at çobanlığı yapan Mamırbay, vatan haini suçuyla tutuklanır. Eserin sansürden sonraki nüshasında ise üç sene önce babasını kaybetmiş Erkin'in ağabeyi Sarsebek'in Almatı'dan gelin getirmesiyle başlar. Sovyetler Birliği'ndeki Edebiyat ve Basın İşleri Merkezi tarafından uygulanan matbu eserlerde devletin siyasi sınırlarının açığa çıkarma maddesine göre *Ölenler Geri Dönmez* romanının ilk birkaç bölümü tamamen çıkartılır. Aralarında yaş farkı olan iki kardeşin büyüğü evlendikten sonra savaşa gider. Küçük kardeş annesi ve yengesiyle köyde kalır. Zor şartlardan dolayı küçük kardeş Erkin okula devam edemez. Kolhoz başkanı Nurali elli yaşını geçtiği için askere alınmaz. Köyde genç erkekler savaşa gidince Başkan Nurali evine geç gelmeye başlar. Bunun üzerine Nurali ile hanımı Savle arasında tartışma çıkar, kadın hastaneye kaldırılır. Hanımı hastanede yatan Nurali Erkin'in yengesiyle yakınlaşmak ister. Fakat Kanışa Nurali'yi reddedince Erkin'in ailesi için zor günler başlar. Yazar, romanında "Savaş kimine savaş, kimine ganimettir" sözünü sık sık tekrarlar. Yazar, bu sözü savaş yıllarında yolunu yordamını bulup durumunu düzelten kolhoz başkanı Nurali, onun yardımcısı Jünis, depo görevlisi Segizbay, çobanlar, eski zamanın beyleri gibi ekonomik olarak güçlenen kişiler için kullanır. Yazar, "Eğer gökyüzünde Tanrı'nın varlığı hakikat ise, Tuyuk⁶³ halkı için Tanrı Nurali'dir. Yerde hükümetin varlığı hakikat ise, o da Nurali'dir. Nurali'siz Tuyuk'ta tan ağarmaz, güneş doğmaz" der. B. Sokpakyev'in *Ölenler Geri Dönmez* romanındaki kadın karakterlerin bir kısmı kocaları savaşta iken aç kalmamak için varlıklı adamlarla evlendiği görülür. Fakat Erkin'in yengesi Kanışa, kocasından mektup gelmemesine rağmen ona sadık kalır, kaynanasına bakar, kayın biraderine sahip çıkar. Kanışa, Nurali ile gönül eğlendirmedikten öğretmenlik görevinden ihraç edilir. Ama o ayakta dik durmayı

---

⁶³ Tuyuk köy adı

başarır. Romanda yer alan görev başındaki birtakım insanların finansal güç elde edip başkalarının emeğini sömürme, istismar etme, makamını kötüye kullanma, Sovyet yönetiminin yasal olarak tasvip etmediği suçlardır. Buna göre romanda savaştan sonra olumsuz kahramanlardan bazıları hapse girerken bazıları da eski tezgâhlarını çalıştırmaya devam eder. Bir Sovyet insanı olarak başkahraman Erkin yaşamak için, kötülere boyun eğmemek için, aşkı için, ailesi için mücadele eder.

A. Kekilbayev'in *Dipsizlik*(1982) uzun hikâyesinin ana teması kibir olsa da insanın mal sahibi olma arzusu da eserin değindiği konulardandır. Devrim öncesi Kazak yaşamının anlatıldığı eserde Ensep'in ve akrabalarının geçim kaynağı kuyu kazmaktır. Erkekleri hayvancılık yapmayan köyün fakirliğini civar halkı yüzüne vurup onları küçümser. Fakat dedelerinden miras kalan kuyuculuktan başka iş bilmeyen Ensep, akrabalarının işi bırakmasıyla neredeyse yalnız kalır. Yöredeki zenginlerden biri Ensep'ten kuyu kazmasını ister. O zamanlar kuyular onu açtıran beylerin adıyla anılır. Ensep kuyuyu kazdıktan sonra kapısına hayvan bitmeye başlar. Artık fakir köyler kuyu kazdırmak için Ensep'e gelmeye çekinir. Çünkü onlar Ensep'in üç beş kuruş karşılığında kuyu işine girmeyeceği düşünürler. Uzun süre işsiz kalan Ensep eşi benzeri olmayan, suyu temiz bir kuyu kazma hayali kurar. Ama kimse onun kapısını çalmaz. Bir gün yöreye yeni bir kuyu ustası gelir. Halkın verdiği razı olan yeni usta Ensep'in korkulu rüyası olur. Uzun süre bekledikten sonra Ensep'in beklediği sipariş gelir. Yöredeki zenginlerden biri daha ondan kuyu kazmasını ister. Kuyunun yerini belirleyen Ensep, kazmaya başlar. Ama bir türlü suya ulaşamaz. Mezar gibi kuyunun içinde Ensep'in azabı başlar. Kuyunun içinde Ensep can verir. Ama derinlemesine kazılan kuyudan su gelir. Kazdığı kuyunun kendi adıyla anılmasını hayal eden Ensep ölür. Kuyunun adı da Ensepkazdı değil Ensepöldü olur. Şan ile birlikte yedi ceddinin görmediği hayvan sahibi olma arzusu Ensep'i öldürür. Yazar, *Dipsizlik* uzun hikâyesinde tahminen devrim öncesi dönemdeki Kazak toplumunun yaşamını anlatsa da Sovyetlerin katiyen karşı oldukları özel mülkiyetçilik, zengin olma arzusunu ve tamahkârlığı kınamaktadır. 1980'li yıllarda yazıldığından bu hikâyede ideolojik içerik ön plana çıkarılmaz, aksine bir insanın karakterinde sunulur.

Sovyet yönetimi, yeni bir devlet kurmak için haklı veya haksız olarak sermayesini kullandığı kapitalistlerin sosyalist vatanda yeri olmadığına yoksulları inandırma yoluna gider. Bu sebeple halkın geçim sıkıntılarının, eğitim sorunlarının ana nedeni

olarak zenginler gösterilir. Sovyetler Birliği vatandaşlarının kıt kanaat geçindikleri, sıhhi hizmet alamayışı, hakkettiklerinin çok altında kazanarak çalıştıkları bazen ütöpic gelecek için, bazen de vatan-ananın çocuklarına muhtaç olduğu duygu istismarı yapılarak gizlenir. Zenginın malında fakirlerin hakkı olduğu iddia edilerek varlıklılarının yanında olanları da düşman gören algı oluşturulur. Mal sahibi olmayı hayal etmek dahi toplumun komünizme ulaşma yolunda engel olarak görülür. İnsanlara kendisinden çok vatani düşünmek öğretilir. Çünkü vatan elden giderse vatandaş sahipsiz kalır. Ayrıca ferdiyetçilik, Sovyet insanı sosyalist toplum için olumsuz bir vasıftır. Proleterlerin devleti olan Sovyetler Birliğinde köylünün sahiplenme duygusu güçlü olduğundan kırsal kesimdeki halka işçilerden daha az hak tanındığı da bir gerçektir. Sovyet edebiyatı bir propaganda aracı olarak kullanırken toplumun dünya görüşünü yönlendirerek Sovyet zihniyetini oluşturur. Sovyet insanını yetiştirmek, Sovyet zihniyetini oluşturmaktan geçtiğinden öncelikle ideolojik olarak karşı tarafın belirlenmesi gerekir. Bunun için Sovyet edebiyatında olumsuz kahramanlar dönemlerine göre değişir. Sovyet döneminin ilk yıllarında bunlar zenginler ve din adamları, savaş yıllarında dış düşmanlar ve onların ülkedeki işbirlikçileri, savaştan sonra makam düşkünleri ve komünist ideolojiyle ters zihniyetlilerdir. Dış düşmanlarla toplum içindeki hainler komünizme giden yolda engel olarak dayatılır. Sovyet edebiyatı var olduğu müddetçe komünist düşünceli kahramanlarla komünizm düşmanlarını karşı karşıya getirerek bireysel olanı silip, kolektif olanın yanında yer almayı yeğler. Bundan dolayı edebiyatta düşman belirlenerek zıt karakter oluşturulur. Komünizmin kolektif yaşam karşılık özel mülkiyetçiliğın ferdiyetçiliğı bu nedenle suçlanır.

3.3.2. Yozlaşmış Eski Düzene Düşmanlık

Sovyet edebiyatı ana hatlarını ilkesel olarak burjuva edebiyatının karşısında konumlandırmaya çalışır. Sovyet ideolojisine göre devrim öncesi burjuva zihniyetinin hâkim olduğu dönemdir. Sovyet Yazarlar Birliğinin ilk kongresinde M. Gorki "...kahramanları haydut, hırsız, katil ve cinayet masası dedektifi olan binlerce kitap sayabiliriz. Bu burjuva edebiyatının ta kendisidir..."(1934: 8) der. Bunun için Sovyet edebiyatında eserlerin kahraman kadrosuna, onların karakteristik özelliklerine, olayın yeri ve zamanına itina ile yaklaşılır. Eski düzenin miadı

dolduğunu, yeni düzene yeni edebiyat gerektiğini savunan Sovyet ideologları eskinin iyi tarafı olmadığını ileri sürer. Bu sebepten dolayı edebî miras incelenerek hangi eserlerin yeni dönemde kullanılabileceğine karar verilir. Sovyetler Birliği'ndeki küçük ulusların⁶⁴ devrimden önce yazılı edebiyatlarının olmadığını vurgulamak, komünist yönetimi ve sosyalizmin geride kalmış uluslara sunduğu nimetleri yüceltmek içindir. Bundan dolayı Sovyet edebiyatında eski ve yeni olarak bilinen devrimden önce ve sonra karşılaştırılması yapılır. Sovyet yönetiminin ilk yıllarında bu karşılaştırma aleni bir şekilde yapılarak okurların yorumlamalarına bırakılmaz, yani komünistlerin direktifleri doğrudan iletilir.

Kazak Sovyet edebiyatının ilk yıllarında yazılan B. Maylin'in *Ibrayız... Ibrayım*⁶⁵(1928) manzum eseri yönetim talimatları ve yaptırımlarını sergiler. Bu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde devrim öncesindeki İbrahim kendisine sorulan soruları cevaplar:

“Keşe/Dün

-Wa, kimsiz?/Kimsiniz?

-Ibraymız/İbrahimiz.

-Wa, kaydan kelesiz?/Nereden geliyorsunuz?

-Saylawdan kelemiz./Seçimden geliyoruz.

Elge oryan sap oynawdan kelemiz/Halkı yerle bir eden oyundan geliyoruz.

Biz bay, biz kıday!/Biz bey, biz Hüda!

Küş sınaşa, jün bolar/Gücümüzü gösterirsek(karşımızdakiler) yün gibi olurlar

Kim keledi sayma-say/Gücü eşit olan kim var!

Bügin/Bügin

-Wa, kimsiñ?/Kimsin?

-Ibraymın/İbrahimim

-Kıydan kelesiñ?/Nereden geliyorsun?

-Sottan kelemim./Mahkemedemden geliyorum

Sottan emes-aw, ottan kelemim/Mahkemedemden değil de ateşten geliyorum.

-Şeniñ kayda?/Rütben nerede?

-Tozğan./Eskidi.

-Eliñ kayda?/Halkın nerede?

---

⁶⁴ Küçük ulus: (Rusça maliye narodı) Ruslar haricindeki uluslar

⁶⁵ Ibray: İbrahim

-Küni özgan/Durumu benimkinden iyi...”(Nurtazin, 1966: 110)

Bu eser, dünün ve bugünün karşılaştırılması yapılan diyalogun her mısrası tarihî-siyasi olaylara işaret ettiği gibi Sovyet ideolojisinin edebiyata nasıl yansıdığı gösteren en güzel örneklerden biridir.

Kolhoz ve kolektifleştirme üzerine yazılan eserlerde ise eski ve yeninin karşılaştırılmasının yapıldığı yaygın bir konu kadın haklarıdır. Devrimden sonra beylerin küçük hanımlarının başka erkeklerle evlendiği durumlarda hem yerel yönetim hem de halk tarafından “Kadınlar artık özgür. Eski düzen kalmadı” şeklinde ifadeler kullanılır. B. Maylin’in *Kültay Başkan*(1925) hikâyesinde evden hizmetçisi ile kaçan küçük hanımını şikâyet etmeye gelen kişiye Kültay “Tamam, evinize gidebilirsiniz. Küçük hanımınız gittiyse, kadınlar özgür. Hizmetçin ile evlendiyse, birbirlerini sevmiştir. Yanlarında eşya götürdüyse, hayvan bindiyse, yıllardır çalıştığının karşılığıdır. Fakat yanlış yapmışlar. Dava açıp, bütün hakkını alması gerekirdi.”(Maylin, 2006: 147) der. S. Seyfullin’in *Toprak Kazıyanlar*(1928) hikâyesinde de yaşça kendisinden epey büyük olan Buzavbak ile hayvan karşılığında evlendirilen Güliya, kocasından ayrılma kararı aldığı anda “Ben artık ölsem de Buzakbak’a gitmem. Şimdi kadınlar özgür.⁶⁶” der kocasının arkadaşı Azimhan’a. Sovyet edebiyatındaki kadınların özgür olduğu tezi devrim öncesi edebiyatta görülmez. Bunun nedenini M. A. Guseyinov “...özgürlük, manevi İslamî norm ve kuralların reddedilmesiyle doğrudan ilişkili”(2013: 114) olduğuna bağlar. Başka bir deyişle devrim öncesi edebiyattaki kadınların kaderlerine boyun eğmesinin sebebi, onların pasifliği değil, dindarlığındandır.

Sovyet ideolojisi, yeni kimlik yaratmak için eski kültüre ait gelenekleri yıkmaya çabasına girer, yani eski kimliği silmek için uğraşır. Bunun için Sovyet yönetimi, Kazaklarda akrabalık bağları sağlamlaştıran bazı adetleri hedefine alır. Erkek kardeşlerden biri vefat ettiğinde onun ailesine sahip çıkmak için yenge ile evlenme geleneği onlardan bir tanesidir. Kazak Sovyet edebiyatının ilk yıllarında bu gelenek doğrultusunda yazarların fikirleri farklıdır. Bunun nedeni ise yenge ile evlenme geleneğinin yazarların kendi yaşantısının bir parçası olmasında aramak gerekir. Sovyet edebiyatının savaştan sonraki döneminde toplumun ekonomik ve sosyal düzeni

---

⁶⁶ S. Seyfullin’in *Toprak Kazıyanlar* uzun hikâyesinin metnine kitap.kz sitesinden ulaşılmıştır. (E.T. 22.01.2020)

rayına oturduktan sonra yazarların bu geleneğe fikren karşı geldiği görülmektedir. G. Müsrepov'un *Ulpan*(1974) romanında Ulpan henüz körpe kız iken kendisinden kırk yaş büyük olan Siban boyunun beyi Eseney ile evlenir. Kocasının ölmesiyle dul kalan Ulpan'ı gelin geldiği boydan biriyle evlendirmek isteyen aksakalların isteğini Ulpan geri çevirir. Eski Türk geleneği olan yenge ile evlenme bozkırın zor yaşantısından dolayı uygulandığını yazar biliyor olmasına rağmen Sovyet ideolojisine ters bir gelenek olduğunu düşündüğü kanaatindeyiz. Çünkü G. Müsrepov'un, 1934 yılında yazdığı *Kız Jibek* dramında da İpek Hanım, kocası öldükten sonra da Tölegen'e sadık kalır. G. Müsrepov'un kaleme aldığı *Kız Jibek* dramında eşini kaybeden İpek Hanım intihar eder. Devrim öncesi halk hikâyelerden ve tarihî destanlardan uyarlanan eserlerin büyük bir kısmında kadın kahramanın intiharı sık rastlanan durumdur. Yazarın amacı devrim öncesi eseri yok olmaktan kurtarmaya çalışırken asıl mesajı birlik olan anonim eseri aşk hikâyesine dönüştürür. Bu halk hikâyesinin sözlü nüshalarında da İpek, Tölegen öldükten sonra onun kardeşi Sansızbay ile evlenir. Çünkü töreye göre evlilikler, şahıslar arasında değil, boylar arasında yapılan antlaşmadır. Eski dönemlerde boy konfederasyonlarını sağlamlaştırmak için yapılan evlilikler, devletlerin iç ve dış politikasını etkileyen faktördür. Bu nedenle *Kız Jibek* halk hikâyesinde Kazak boyları, düşmana karşı birleşmek için bu evliliğe onay verir.

Yenge ile evlenme geleneğinin yeni toplumda yerinin olmadığını göstermeye çalışan eserlerden biri de S. Jünisov'un *Issız Yerde Yalnız Ev*(1965) romanıdır. Romanda büyük oğlu Celal'i kaybeden Karasay, iki çocuğu olan gelinini küçük oğlu Halil ile evlendirmek ister. Yengesi Akböpe gelin olalı abla kardeş gibi olan Halil, babasının bu isteğini hoş karşılamaz. Akböpe de öyle. Baba Karasay kararını açıkladıktan sonra yenge ile kayın biraderin arası soğur. Karasay, iki çocuğun yetim kalmaması için değil gelini Akböpe'nin evinden ayrılmasından korktuğundan böyle bir adım atar. Çünkü Karasay'ın dünürü varlıklı ve girişkendir. Dünürü sayesinde Karasay birçok işini yoluna koyar. Yazar, olumsuz kahraman olduğundan Sovyetlerin ümitli olduğu gençleri eski geleneğe çekme görevini de Karasay'a yükler. Yazar, aile bireylerini teker teker Karasay'dan uzaklaştırır. Böylece kahramanlarının Sovyet toplumunda yerini bulma macerası başlar. Kazak Sovyet edebiyatında Karasay gibi olumsuz kahraman örneği az görülür. Eski düzen taraftarı kahramanlar, komünist olur, yönetim tarafından cezalandırılır, en azından olumsuz kahraman pişman olur. Fakat

bu romanda Sovyet klişesinden eser yok. Karasay, sosyalist topluma geri kazandırılmayan bir kahramandır.

Yenge ile evlenme geleneğini J. Aymavitov, *Kartkoca*(1926) romanında kahramanının ağzından şu şekilde anlatır: “Annesinden sonra evin büyüğü bildiği, saygı gösterdiği, kibar konuştuğu yengesiyle, ablası gibi gördüğü yengesiyle, ağabeyinin koynunda yatan yengesiyle Kartkoca nasıl evlenir? Ayıp değil mi? Ağabeyinin ruhundan ayıp değil mi? Ağabeyi yaşasaydı, Kartkoca ona ihanet eder miydi? Öleni saymayan geleneği kim çıkardı? İnsanlığa sığar mı? diye düşündü. Hayır, bu toyluk, annene, yetimlere acımamandır. Yengesiyle evlenen sadece sen misin? Yengen ile evlenmezsen, annen nasıl yaşar? Ağabeyinden kalan çocuklar ne yapar? Onlara kim bakar? Onlar senin kanın, kardeşin değil mi?”(Aymavitov, 1989, 109). Bu romanda Kartkoca, devrim öncesi doğar, büyür, asker olur; fetret döneminde ailesine sahip çıkar, sosyalizm rüzgârları esince yengesiyle evlenme ona garip gelir. Sonunda yengesinden gider, sevdiği bir kızla evlenir.

Sovyet ideolojisinin eski düzenle mücadelesi geride kalmış toplumlardır. Bu geride kalmışlık zadece zihniyette değil, günlük hayatın her alanında gösterilmeye çalışır. Kazak Sovyet edebiyatının ilk döneminden başlayarak devrim öncesini anlatan eserlerin neredeyse tamamında pasaklılık ve sağlık kurallarına uymama geri kalmışlık olarak yansıtılır. Sovyet yönetimi üstün millet olan Rusları örnek gösterme politikasının edebiyatta uygulanması, özellikle temizlik konusunda kendi ulusuna karşı haksızlıktır. Çünkü konargöçerler derli topludur. Onun hayatında kirliliğe, pasaklığa yer olmamalıdır. Üstelik İslam inancı temizliği temsil eder. Bu hususta İ. Zavalışin’in “Göçebe yaşamdaki çadırların dış görünüşündeki düzensizliğe rağmen onlar çok temizdirler, sık sık vücutlarını yıkar ve kıyafetlerini değiştirirler. Bu konuda, Hiperborean⁶⁷ kabileleri bir yana Kalmuklar ve Buryatlara nazaran hayli gelişmişlerdir”(Zavalışin, 1862: 139) notu dikkat çekicidir. Fakat Rus-Sovyet bilim adamları Komünist Parti talimatlarına göre Asyalıların kültürel değerlerini Sovyet ideolojisi uğruna hiçe sayarlar.

S. Seyfullin’in *Toprak Kazıyanlar*(1928) hikâyesinde demiryolu inşasında çalışan işçilerden birinin hanımı Güliya genç olmasına rağmen pasaklıdır. İşçiler çay içerken kirlenmekten maviden kahverengiye dönmüş sofraya bezi kullanırlar. B. Maylin,

---

⁶⁷ Hiperborean: Yunan mitolojisine göre Kuzey rüzgârlarının ötesinde bulunan bolluk ve bereket içindeki aydınlık ülke

Ayranbay(1923) hikâyesinde Ayranbay'ın eşi Ravşan'ı “Ayağında çarık, başında ilkin beyaz olsa da kirden rengi görünmeyen kırk yama kalın örtüsü var”(Maylin, 2006: 85) şeklinde tasvir eder. Sovyet edebiyatının ilk döneminde kirlilik, fakirliğin vazgeçilmez bir özelliği gibi sunulduğu da bilinmektedir. Fakat zamanla bu yaklaşımdan dönülür. Kirliliği burjuvanın gerçek yüzünü örten maske olarak tanımlayan yazarlar ortaya çıkar. F. V. Gladkov'un *Çimento* romanında uzman Kleyst'in odasının uzun süredir açılmamış, kirlilikten bulanık gösteren pencereleri karanlık gücü simgeler. Kirliliğin eski düzenin, geri kalmışlığın belirtisi olarak gösterildiği eserlerden biri de G. Müsrepov'un *Ulpan*(1974) eseridir. Romanında başkahraman Tobıl⁶⁸ pazarına gelirken önce at arabası için yapılmış yola şaşırır. Sonra şehre girdiğinde Rus evlerine, evlerin temizliğine şaşırır. Sobada pişen ekmekleri görüp yine şaşırır. Tobıl'a ikinci gidişinde Ulpan annesiyle hamama gider. Kazakistan topraklarında Orta Çağ'dan beri hamamlar ve evlerde gusülhanelerin olduğu arkeolojik olarak kanıtlanırsa da eserde hayatında hamam görmemiş Ulpan, bozkır hayatıyla şehir hayatını karşılaştırır. Böyle bir karşılaştırma Sovyet edebiyatında sık yapılır. Çünkü şehir işçilerin yaşam alanıdır. Şehir Sovyet insanının inşası için uygun bir ortamdır. Aynı romanda Ulpan kocasının köyüne geldiğinde fakirlikten bakımsız kalan gözleri çapaklı, uyuz çocukları görür. Romanda insanların nehir ve göllerde yıkanmanın keyfini çıkardığı, evde yıkanmanın açık sularla yıkanmak kadar keyifli olmadığı da dile getirilir. Aynı şekilde temizlik kurallarına uyulmamanın bir örneğine Z. Şaşkin'in *Doktor Darhanov*(1962) romanında da rastlanır. Doktor Niyaz Darhanov ilçe merkezine on beş kilometre mesafede bir köye hastalara bakmakla görevlendirilir. Köye geldiğinde dikkatini çeken ilk şey temizlik olur. Doktor, çocukların uyuz olduğunu gözlemler. Fakat bu romanın kahramanı hastalıkların sebebini doğrudan temizliğe bağlamaz. Aksine bir doktor olarak görevini yerine getirmeye çalışır. Fakat İl Sağlık müdürü köydekilerin hastalanma nedenlerini hijyene bağlar ve yerlileri küçümseyen bir tavır sergiler. Bu romanda Sovyetlerde üstün tutulan millet ile kimliği önemsiz olmayan bir millet temsilcisinin tartışması arka plana bırakılmış hissi verir. Yani yazar böyle bir ayrımcılığın varlığını göstermeye çalışmakla beraber dönemin yaklaşımından dolayı bu tartışmanın üzerinde durmamayı yeğler. Genel bağlamda Kazak Sovyet edebiyatında

---

⁶⁸ Tobolsk, Güney Sibirya'da bir şehir.

1970'li yıllardan itibaren toplum içindeki temizlik konusunun öne pek çıkarılmadığı görülür.

Sovyet yönetiminin eski ve yeni karşılaştırılmasında üzerinde durulan unsurlardan biri de eğitim meselesidir. Eski eğitimin olumsuz yönlerine yoğunlaşan, yeni okulları öven eserler Sovyet edebiyatının ilk döneminde daha çok yazılır. Eğitim, devrim öncesi Kazak toplumunda fakirlerin elde edemedikleri nimet olarak gösterilir. Kazak Sovyet edebiyatında B. Maylin'in *Tüyebay*(1924), *Kayınbirader Yalan Söylüyor*(1925) hikâyesindeki okumak isteyen fakat farklı nedenlerle mektep görmeyen fakirlerin hayatını anlatan eserlere sıkça rastlanır. Zamanla devrim öncesi eğitimsizlik sorunu yerini cehalet konusuna bırakır.

Sovyet ideolojisi yeni insanı eski düzenden kendini tamamen kopartmış, yeni değerlere sahip, karşılaştığı sorunları Marksist öğretisi açısından mantıken yorumlayarak çözebilen, eğitilmiş ve kültürlü, sosyalist yaşama uygun bir birey olarak görmek ister. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin her köşesinde kültürel tesisler, hizmet binaları ve okullar açılır. Yerleşim merkezleri küçük büyük fark etmeksizin eşit düzeyde sosyal imkânlardan yararlanma olanağı sağlanır. Böylece eski düzenle yolları ayırmak hedeflenir. Fakat Sovyetlerin uyguladığı milletler politikası küçük ulusların yerleşim merkezlerinde onların geçmiş kültürünü canlandırmaya yönelik çalışmalara yer verir. Bu tür uygulamalar sayesinde ulusların mikro-milliyetçilik duyguları tetiklenirken devrim öncesinde geri kalmışlığının farkına varılarak büyük Rus milletine minnettarlık duygusu da aşılır. Rusların devrim öncesi kültürel miraslarını canlandırma çabalarının desteklenmediği gibi onların Avrupa kültürüyle ortak olduklarını vurgulayan çalışmalar yapılır. Küçük ulusların gelişimine gelince Rus etkisi üzerinde durulur. 1959 yılında basılan *Bilimsel Notlar*'da yer alan E. L. Masanov'un XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başında Kazakların El Sanatları adlı yazısında bozkır ustalarının ürünlerinin Sibiry ve Rusya pazarında rağbet gördüğü anlatılırken kullanılan verilerde Rus el sanatlarının ve ustalarının bahsi geçmezken Kazak halk sanatlarının gelişimi Rus etkisine bağlanır. Bu durum Rus-Sovyet propagandasının küçük ulusların devrim öncesi kültürünün üstün uluslardan çok geride olduğunu aşılmasına çalışıldığının sadece bir örneğidir.

3.3.3. Hitler ve Faşizm Düşmanlığı/ Savaş Aleyhtarlığı

Ekim Devriminden sonra yeni kurulan devlet için iç düşmanlar olduğu gibi dış düşmanlar da tehlike yaratır. Sovyet yönetimi için iç düşmanlarla mücadele etmek göreceli olarak kolay iken dış düşmanın oyununa gelmemek hayati bir önem arz eder. II. Dünya Savaşına kadar Sovyetler için dış düşmanlar, dünya burjuvazisi, kapitalist ülkeler olur. Savaşın başlamasıyla faşizm de sosyalist ülkenin düşmanı olur. Bu arada SSCB’de K. Marks ve F. Engels’in tasvip etmediği faşizm, farklı adlandırmalarla yaygınlık kazandığı da göz ardı edilemez. Sovyetlerin gizli faşizmi Batı’nın aleni faşizmine karşı mücadele başlatır.

Alman Ordusunun Sovyetler Birliği’ne saldırısıyla edebiyatta faşizmi lanetleme, Sovyet askerinin kahramanlığı, asker annelerinin kahramanlığı, sosyalist vatanın kutsallığı, Sovyet halklarının kardeşliği ana temalardan olur. Sovyet edebiyatının II. Dünya Savaşı yıllarındaki maksatları hakkında S. Seyitov *Kırk Yılda*(1957) adlı monografisinde “Halkımızın vatanseverlik duygusunu artırmak, onun manevî gücünü düşmana karşı savaş için yönlendirmek, insanımızı Sovyet ulusu olmaktan duyduğu gururu hissettirmek, Sovyet askerlerinin savaş cephesindeki kahramanlıklarını, cephe gerisindeki emekçilerin kahramanlıklarını göstermek, sosyalist ülke edebiyatının başlıca görevi olur”(1957: 138) der. İktidar parti tarafından belirlenen edebiyatın ana teması her zaman olduğu gibi ideoloji ağırlıklıdır.

Sovyetler Birliği, Alman Ordusuyla savaşırken kendisini Asya için bir kalkan görevini üstlenen kutsal ordu olarak tanımlar. Kendini kutsal savaşçı rolünde sunmak, dünyada hak iddia eden devletlerin kullandıkları ideolojik bir taktiktir. Kutsal orduya, onun içinde kutsal askere karşı edebiyatta faşizm ve A. Hitler’in komutanlığında Nazi Ordusu çıkartılır. Ordunun kutsiyeti onun mitik vasıflarıyla gösterilir. Kutsal savaşçının sahip olduğu mitik vasıflar ile ilgili H. Günter “Sovyet edebiyatı mitik özelliğiyle bilinmekte ve zamanla devlet mitlerinin resmî rezervuarına dönüşmektedir”(Günter, 2000: 783) der. Sovyet edebiyatında kahraman tıpkı mitlerde olduğu gibi yaratıklarla savaşır. Edebî kahramanların yaratıklarla mücadelesi Sovyetler ülkesinin ilk yıllarında başlar. İdeolojik düşmanlar Sovyet edebiyatında örümcek, yılan, hamam böcekleri ve sıçan gibi hayvanlara veyahut dinî bilinçaltına ait canavarlara benzetilir. Sovyet edebiyatında düşman ile ilgili L. Gudkov ve E. G. Demina’nın çalışmaları dikkate değerdir. Sanayi romanlarında

sistemin düşmanlarını canavara benzetmeye daha çok yer verilir. Yaratık benzetmesi faşizm için de kullanılır. İ. G. Erenburg'un savaş yıllarında yayınladığı *Üniformalı Dağ Gelinciği* (1941), *Faşizmin Karanlık Mahlûkları*(1941), *Gözlüklü Yaratık* (1941) adlı gazete yazılarının başlıkları bunu ispatlar niteliktedir. Faşizm ve A. Hitler için Rus-Sovyet edebiyatında kullanılan yakıştırmalara Kazak edebiyatında da yer verildiği görülmektedir. B. Sokpakyev, *Ölenler Geri Dönmez* romanında “Bahar. 1945 yılının baharı. Faşizm bu aralar bel omurgasından yaralanmış canavar gibidir. Her yeri yerle bir etmeye çıktığı inine saklanmak için geri geri gidiyor.⁶⁹” diyerek faşizmi yaralı bir yaratığa benzetir. 1941-1944 yıllarında cephede savaşan B. Bulkişev, *Zülüm ve Sevgi*(1942) adlı gazete yazısında “Birileri geliyor, Azrail'in görevini yapmaya gelen faşistler olmalı” diyerek Alman askerlerini ölüm meleğinin yerine koyar. Yazar, bu benzetmeyi Alman askerleri tarafından öldürülen genç kıza söyler. B. Bulkişev'in eserlerinde faşizm nefreti daha çok hissedilmektedir. Çünkü bizzat cephede bulunan yazar-asker vatan için yapılan savaşın haklı bir mücadele olduğuna inanır. Toprak-ana, evlatlarının kanını düşmana çiğnetmeden içine çektiğini anlatması da vatan için savaşın kutsiyetine imadır. Sovyet edebiyatında faşizm ve Alman Ordusunun canavara benzetilmesi, bir yandan Sovyet askerinin kahramanlığını yüceltmek için yapılsa da diğer yandan ülkenin elden gideceğini korkusundan ileri gelmektedir.

Kazak Sovyet edebiyatının şairlerinden A. Tacibayev'in *Zafer Bizim Olacak*(1941) şiirinde

“Kektengen Evropanıñ ul-kızdarı/Kin besleyen Avrupa'nın oğulları ve kızları

Kütiñder jetemiz biz kütqarğalı/Bekleyin kurtarmak için geleceğiz

Kömemiz kazıp tereñ ajdahanı/Derin kazıyıp ejderhayı gömeceğiz

Bolsa da bir basında mıñ bir janı/Bir başında bin tane canı olsa dahi”(Seyitov, 1957:

160) mısralarıyla faşizmi bin canlı ejderhaya benzetir. H. Duman'a göre “Doğu'dan,

Batı'ya doğru gelindikçe buradaki uluslar ejderhayı kötü, felaket habercisi gibi

olumsuz ifadelerle algıladıkları görülmektedir”(2019: 485). *Kirill ve Mefodii*

Ansiklopedisine göre ise Hıristiyan kültüründe ejderha ölümün, karanlığın ve şeytani

güçlerin sembolüdür(megabook.ru E.T. 27.11.2019). Kazak edebiyatında da zulmü

simgeleyen ejderha neredeyse ölümsüz vasfıyla bilinir.

⁶⁹ Alıntı kitap.kz sitesindedir. (E.T. 07.04.2020)

Sovyet yönetiminin Sovyet halkı karşısında faşizmi öcü gösterme isteği sanatın her dalına yansır. Savaş yıllarında hazırlanan afiş-posterler bunun bir ispatıdır. Faşizm ve Hitler başta olmak üzere Alman askeri için kullanılan sıfatlar da dikkat çekicidir. Bu durum Sovyet edebiyata has bir durum olup küçük ulusların edebiyatlarında da yaygınlaşır. Söz konusu sıfatlar genellikle olumsuzdur. Fakat millet olarak Almanlara karşı olumsuz tepki daha az gözlemlenir. Savaşın başlamasıyla birlikte Rusya Almanları Volga havzası ve Kuzey Kafkasya'dan Kazakistan'a gönderilir. Sürgün milletlere merhametiyle bilinen bozkırlıların Almanlara da aynı muamele gösterdiği belgelerle saptanır. Bu durum Sovyetlerin dağılımına yakın siyasî baskı azaldıktan sonra, ayırım kişiler tarafından yayınlanır. *1930'lı Yılların Sonu ve 1950'li Yıllarda Dağıstanlı Çocukların Hatıralarında Düşman Profiline Biçimsel Değişkenliği*(2016) adlı kolektif çalışmada çocukluğu savaş yıllarında geçmiş kişilerle Alman sürgünlerinin hatıralarının örtüşüklerine dikkat çekilir. Kazakistan'daki Almanların yerliler üzerindeki intibalarından dolayı olsa gerek savaş yılları edebiyatında Alman ulusuna dair olumsuz bir genelleme yapılmadığı görülür. Edebiyatta faşizmi karanlık bir varlığa benzeterek kötülüğün karşısında aslında Sovyet ülkesini yüceltme on plana çıkartılır. Vatan-anayı korumak için canlarını feda eden evlatlar, Komünist Parti ve lideri İ. V. Stalin'in baba otoritesi açısından bakıldığında Hıristiyan dinî inancını andırdığı şüphesizdir. Yüzyıllardır ihtiyaç duyduğu gücü maneviyattan alan toplumlar için düşmanın bu şekilde sembolize edilmesi Sovyet yönetiminin sık başvurduğu yöntemlerdendir. Böylece insanların içinde yönetime karşı biriken negatif enerji başka tarafa/ düşmanlara yönlendirilir. Kazak Sovyet edebiyatında II. Dünya Savaşı teması kutsal vatan, enternasyonalizm, Sovyet askerinin ve halkının gücü üzerine daha çok yoğunlaşır. Faşizme karşı mücadele merkezden gelen talimat üzerine dönem dönem değişiklik gösterir. Son dönem araştırmalarında Sovyet askerinin faşist askerden pek farklı olmadığını gösteren belgelerden bahsedilir. Fakat halen resmî Moskova tarafından bazı konulardaki tabu kalkmadığından durum edebiyata ve sanata yansıtılmaktadır.

3.3.4. Din Düşmanlığı

Komünizm öğretisi kuramcıları tarafından bir nevi inanç yerine kullanıldığı malumdur. V. İ. Lenin *Sosyalizm ve Din*(1905) adlı çalışmasında din hakkındaki

görüşlerini “Din; başkaları hesabına yapılan bitmez tükenmez işlerden, yoksulluktan ve kendi başına terk edilmişlikten bunalmış halk yığınlarının üzerinde bütün ağırlığıyla her yerde kendini duyuran manevi baskı biçimlerinden biridir”(Lenin, 2018: 9-10) şeklinde tanımlar. Bolşeviklerin iktidara geldikleri günden itibaren çıkarttıkları Toprak Kararnamesi(26.10.1917), Boşanma ile ilgili Kararname(16.12.1917), İnanç Özgürlüğü Kararnamesi(20.01.1918) ve Kilise ve Devleti Ayırma Kararnamesi(23.01.1918), kilisenin, dolayısıyla dinin toplum üzerindeki etkisini azaltmaya yöneliktir. Resmî olarak kiliseyi etkili olduğu alanlarda sınırlandıktan sonra Sovyet yönetimi din karşıtı dernekler kurar. Bu derneklerin amacı halk arasında her türlü dinî inanca karşı propaganda yapıp, daha önce dinin cevapladığı soruları bilimsel yolla açıklamaktır. Bu bağlamda S. A. Varakin’in *1920-1930’lu Yıllarda Sovyetlerde Toplumsal Din Aleyhtarlığı Kurumları- Nijegorod Bölgesi Materyalleri Üzerinde*(2018), D. V. Lebedyeva’nın *1920-1940 Yıllarda Sovyet Devletinin İdeolojik Uygulamasında Din ve Kilise*(2016), A. Sadıkova’nın *1920–1953 Yıllarda Sovyet Yönetiminin Din Politikası*(2015), A. B. Bujeyeva’nın *Kazakistan’daki Dinî Bilincin Evrimi*(2018), T. O. Amankul’un *1920-1950 Yıllarda Sovyet Döneminde Kazakistan’da İslam*(2020) adlı doktora tezleri konuyu teferruatlı aydınlatır niteliktedir.

Sovyet döneminde dini inançlarla/hayat felsefesiyle⁷⁰ mücadele doğrudan iletişim araçlarıyla propaganda yoluyla yapıldığı gibi dinin halkı uyutma kurumu olduğunu anlatmak, sanat ve edebiyatın da görevi haline gelir. Rus edebiyatında XIX. yüzyılda yazılan eserlerde dinin istismarcı yanı tartışılırken Kazak edebiyatında İslam’a karşı propaganda XX. yüzyılın başında görülür. L. N. Tolstoy’un *Anna Karenina*(1878) adlı romanında Anna’nın ağabeyi Steve’in(Stepan) din ile ilgili düşünceleri komünistlerinkiyle aynıdır. XIX. yüzyıl Klasik Rus edebiyatında L. Tolstoy’da olduğu gibi ateistik düşüncelerin yer almaya başladığı söylenebilir. Kazak edebiyatında ise diğer Rusya Müslüman toplumlarında olduğu gibi dinin kendisi değil insana tanıdığı haklar daha çok eleştirilir. R. Venta’nın *XX-XXI. Yüzyıl Araştırmalarında Müslüman Kadın İmajının Evrimi* (2012) adlı çalışmasında Sovyetler döneminde edebiyatta İslam’daki kadın hakları ile günümüzdeki Müslüman kadınlara tanınan haklar karşılaştırılmaktadır. Çalışmada İslam’da kadın

---

⁷⁰ Hayat felsefesi, Sibiry’a da yaşayan toplulukların din dışı kültürel dünya görüşü kastedilmiştir.

haklarının olumlu veya olumsuz yönü bizzat kadınlar tarafından yorumlanmadığından sorunun netlik kazanmadığı da dile getirilir. Edebiyatta da İslam'ın kadına tanıdığı haklarla Sovyetlerin kadına verdiği özgürlük karşı cinsiyet tarafından yorumlandığı malumdur. Bu sebepten dolayı günümüzde bu görüşlerin tarafsızlığı tartışmaya açıktır.

Sovyetlerde kadınların erkeklerle aynı siyasi ve hukuki haklara sahip olması, kadını aileden toplum içine yerleştirir. Kadınların sosyalizm inşasında çalışabilmesi için yürütülen politikalar arasında İslami giyim kuşamdan kurtulma da vardır. Sovyet yönetimi kadınlara yönelik bu politikasını resmî bir karara bağlamadan aktivistler tarafından gerçekleştirir. Böylece herhangi bir inancı çağrıştıran nesnelere toplatılıp müzelerle konar ya da imha edilir.

Sovyet yönetimi tarafından dine karşı propagandanın hız kazanıp, din adamlarının cezalandırıldıkları dönem 1920-1940 yıllara rast gelmektedir. Edebiyat da bu propagandanın içinde bulunduğu dönemde din alay konusu olur. Yukarıda belirtilen zaman zarfında Kazak Sovyet edebiyatında din düşmanlığı içeren eserlerin büyük bir kısmı B. Maylin, M. Avezov ve İ. Jansügirov'e aittir. Din düşmanlığı temalı eserler için kısa tahkiyeli türler ve sade dil seçilir.

İslam'daki kadının yeri ile sosyalist kadın karşılaştırması yaparak dinin tanıdığı kadın haklarını kınayan/eleştiren eserler daha çok kadınların eş seçmesi ile ilgilidir. Devrimden önce satılan, hor görülen, yaşça büyük, bedenen ve zihnen özürli erkeklerle evlenen kadınların yeni düzendeki hallerini anlatan hikâyelerde alenen dine düşmanlık gösterilmez. Bu tür eserlerin bir örneği olarak B. Maylin'in *Ravşan Komünist*(1929) hikâyesinde başkahramanın KP tarafından görevlendirilip toplantılara katılması, köylü kadınlar arasında dedikodulara sebep olur. Sabun kaynatan kadınlar konuşurlarken Kerim adında birinin kızı komünist biriyle evlendikten sonra kolu eteği yolunmuş komünist giysisi giydiği anlatılır. Bu esnada kadınların akrabalarını ziyaret etmeleri hariç evden çıkmalarının abes olduğu da dile getirilir. Yazar, bu eserinde kadınlar meclisinde kadın haklarından bahseden bir konuşmayla toplum zihniyetinin değişme sürecine değinir.

Kazak edebiyatında eski düzen kalıntıları olarak eleştirilen dinî zihniyet Sovyet döneminin ilk yılları ile sınırlı değildir. M. Avezov'un *Abay Yolu*(1942-1956) romanında Abay'ın din ile ilgili görüşlerinin Sovyet ideolojisine uygun olduğu görülür. M. Muğavin, *Alasapıran*(1980-1982) adlı romanında ilahî dinlerin anlattığı

Habil ile Kabil hikâyesini farklı yorumlar. Yazar kutsal kitapların Habil ile Kabil hikâyesini anlattıktan sonra büyük şairlerin yorumunu anlatır. Şairler “Habil saf ve aptalcadır. Kabil ise çalışkan ve özgür düşüncelidir. Aptallık köleliğe mahkûm eder, özgür düşünce ise sınırlı alanda duramaz, onun için mücadele eder. Mücadele kurbansız olmaz”(Mağavin, 1988: 141) fikrindedirler. Yazar, üçüncü bir görüşü de ortaya atar. Bu görüş bilim insanlarına aittir. Onlara göre Habil hayvancılık, Kabil ise tarımcılık yapan toplumların temsilcileridir. Bu hikâye, hayvancılıkla uğraşan, yani konargöçer toplum ile tarımcılıkla geçinen, yani yerleşik toplumun yüzyıllar boyunca devam eden mücadelesidir. Fakat yazar, bu yorumların da zamana uygun olmadığını dile getirir. Ve sonunda meselenin insanların bilincinde ve toplum düzeninde olduğuna profesörün yardımıyla kani olur. Başka bir deyişle dinî hikâyelerin anlattıklarına insanın gelişim evresi bakımından yaklaşmak gerektiğine değinir. Bundan kasıt eski dönemlerde insanlar, günümüzdeki gibi gelişmiş olmadıklarından Tanrı ve onun yarattığı insanlarla ilgili hikâyelere inanırlar. Fakat bugün insan artık toplumun en üst evresi olan komünizme doğru yol aldığından ilkel düşünmemesi gerektiğine ima edilir. M. Mağavin bu şekilde din ile ilgili zamanının yaygın bakış açısını hissettirip, yorumu okura bırakır.

Sovyetlerin ilk yıllarında yönetimin din ile mücadelesi açıkça yapıldığından 1920-1940’lı yılların edebiyatına bu bağlamda uygulanan politikalar tüm çıplaklığıyla yansır. B. Maylin’in *Kadir Gecesindeki Keramet* hikâyesinde Baykan mollanın yerel komünist yönetime haber vermeden dinî merasimi gerçekleştirdiği ve onu öğrenen komünistlerin suç duyurusunda bulunduğu ifade edilir. Hikâyede bu bölüm “... Bu sene Tınımbay’ın annesini acilen köy yönetimine bildirmeden defnetmişti. “Sen izinsiz cenaze namazı kıldırдың” diye Kerim tutanak yazıp, mahkemeye vermiş⁷¹” şeklinde anlatılır. Bunun aslı İç İşleri Halk Komiserliği(İç İşleri Bakanlığı) tarafından 14 Ekim 1929 tarihinde çıkartılan Din Görevlilerinin Dinî Törenleri Yerine Getirme Sorumluluğu Hakkındaki kararıdır.

1921-1922 yıllarında Kazakistan’da doğa koşulları ve hastalıkların artmasından dolayı hayvanlar telef olur, ekin az çıkar. Bu yıllarda Kazak Bölgesel İcra Komitesi, 15 Mart 1921 tarihinde gerçekleşen RKP(b) X. Kongresinde kırsal kesimde gıda vergisi alma kararına bağlı olarak verginin miktarını belirler. Bu karar, B.Maylin’in

---

⁷¹ B. Maylin’in bu eserine alashainasy.kz sitesinden ulaşılmıştır. (E.T. 15. 01.2020)

birkaç hikâyesine yansır. Fakat basın kontrolünden dolayı eserler yontulur. Bu tür eserlerden biri *Bayram Günleri*(1922) hikâyesidir. Hikâyede Kurban Bayramında insanların kurbanlık hayvanlarının olmamasından dolayı dinî görevlerini yerine getirememekle birlikte açlıktan insanî görevlerini unutan toplumdan bahsedilir. Hikâyede hali vakti yerindeyken evine gelenleri doyurmadan göndermeyen Baken ile Zeynep'in cenazesi kılınmaz, defnedilmeden kalır. Baken ile Zeynep Kurban Bayramında açlıktan ölürlür. Bayramda ete doyan komşuları ölenleri önemsemez. Bu hikâye toplumun dinî ve insani değerlerinin değişmeye yüz tuttuğu yılların eseridir. Buna benzer eserlerde B. Maylin'in alaycı anlatım tarzına başvurmadığı görülür.

Kazak Sovyet edebiyatında dinî kavramları ve şeri hükümleri gereksiz ve boş bulan eserlerin içinde B. Maylin'in *Talak* (1923) hikâyesi dikkate değerdir. Hikâyede evli çiftin tartıştığı esnada kocasının ağzından çıkan “talak” kelimesi, her iki eşin de tedirgin olmasına sebep olur. Hikâyenin başkahramanı Aydarbek'in eşine talak ve nikâhın boş laf olduğunu söylemesiyle taraflar barışır. Ayrıca Aydarbek İslam'a göre boşanmanın ağır yaptırımları olduğunu, şeriata uygun davranırsa karısını kaybedeceğini düşünür. Sonunda Aydarbek “Şeriat batsın, karımı kaybedemem!..”(Maylin, 2006: 50) der.

Sovyet yönetiminin ilk yıllarından itibaren tanrının varlığını sorgulatma Komünist Partinin hedeflerinden biri olur. Bu hususta Kazak edebiyatında “tanrı var ise” tabirine çok rastlanır. J. Aymavıtov'un *Kartkoca*(1926) adlı romanının *Eğer Hüda Varsa* bölümünde I. Dünya Savaşına asker alınacağı haberiyle ortalık karışırken Kartkoca “Binlerce, milyonlarca adam eceline doğru gidiyor. Yüzlerce acımasız kişi yiyip içmekten başka derdi yok, fakirleri emiyor. Onların merhametsiz çocukları için biz canımızı feda ediyoruz. Hangi fedakârlığı, hangi iyiliği için acaba? Adalet, eşitlik, insanlık nerede? Onlar boş laf mı? Bütün bunları yapan insan mı? Hüda mı? Eğer Hüda varsa...”(Aymavıtov, 1989: 87) diye düşünür. Romanın son bölümünde yazar kahramanını şöyle anlatır: “Kartkoca değişti. Eski halinden, körü körüne inanmaktan, dindarlıktan, ism-i azamdan temizlendi. Halkı cahil eden nefis, hocalar ve mollalar olduğunu anladı.”(Aymavıtov, 1989: 142) der. Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere Sovyetlerin ateist dünya görüşünün insanlara etkisi tanrının varlığına şüphe ederek dile getirilir. Yalnız J. Aytmatov'un Bolşeviklerin bazı soruları açıklayamadıklarına vurgu yaparak tanrı inancına aklında yer bıraktığı görülür.

Kazak Sovyet edebiyatında İslam'ın tasvip etmediği eylemleri onurlu gösterme eğilimine de rastlanır. G. Müsrepov, *Kız Jibek*(1934) dramında ve *Ulpan*(1974) romanında kahramanları tarihî şahıslar olup ilki XVII. yüzyılda, ikincisi XIX. yüzyılda yaşamasına rağmen intihar ederler. İslam'a göre intiharın bir günah olduğu, devrim öncesi toplumun evlilik anlayışının farklı olduğunu göz önünde bulundurmayıp yazarın Sovyet ideolojini esas aldığına işaret etmektedir. Yazar eserlerinde kahramanlarının intiharını farklı sebeplere bağlamaktadır.

Kazak Sovyet edebiyatında dinî ibadetleri gereksiz bulan anlayışı yaygınlaştırma çabası da sık rastlanır türden bir propagandadır. Bunun günümüze kadar gelen ispatı "Oruç, namaz, toklukta" ibaresidir. B. Maylin'in *Sahurda*(1924) hikâyesinde Naime oruç tutup, namaz kılan fakir bir kadındır. Naime, karnını doyurup yiyemese de onun "niyeti çarların fermanından da güçlü, ölmeye ramak kalsa da yemeyi durduran yemin gibi niyet"(Maylin, 2006: 97). Naime yıllardır ibadet eder, ama onun duaları bir türlü kabul olmaz. Kocasını "Zavallı, bırak dedim, hala bırakmamışsın. Açlığından ölmek üzeresin, orucu, namazı ne yapacaksın? Zenginlere ver onları, cennete girip gark olsunlar!" deyince Naime "Verdim, verdim. Açım çıplağım demeden birkaç yıl azap gördüm. Çektiğim çileden başka bir şey yok. Benim gireceğim cennete Rahile de girse, beni rahat bırakmaz. Cehennem ateşine razıyım" der. B. Maylin'in din konulu eserlerinde Kazak toplumunda Müslüman kimliğinin zayıflığından bahsedilir. Hikâye kahramanları dinî vecibeleri şahsi çıkarları için yapacak kadar cahildir. Eserlerin yazıldığı yılları ele alan araştırmalar, Kazakistan'da dinî zihniyetin edebiyata çarpıtılarak yansıttığını gösterir niteliktedir.

B. Maylin'in eserleri ibadetler, merasimler dışında dinen caiz olan birden fazla eşle evlenme konusu da değinir. Onun *Gülşara Yenge*(1926) hikâyesinde Sovyet döneminde iki hanımla evlenmenin yolunu bulan kişiler anlatılırken, *Tavbay*(1926) hikâyesinde iki hanımla evlenen adamın ailesindeki sorunlar dile getirilir.

Ekim Devriminden sonra Komünist Parti, MİK'in yıldırma politikası ve türlü yöntemler vasıtasıyla inançlarından vazgeçirerek Sovyetler Birliği'nde tek inancın komünist ideolojisi olmasını sağlar. İktidar parti edebiyat ve sanat vasıtasıyla dine karşı propagandanın halk arasına yayılmasını sağlar. Din eğitimi veren okulların kapanmasıyla yerli halk en basit dinî kavramları bilmez hâle gelir. İslam hakkında kurmaca eser vasıtasıyla bilgi sahibi olan halk, dinini Sovyet edebiyatının dine bakış

açısıyla öğrenir. Kazak Sovyet edebiyatında ve sanatında İslam'a karşı yapılan propagandanın etkisi günümüze kadar devam edelmektedir.

3.4. FARKLI TEMALAR YOLUYLA YOZLAŞTIRMA

3.4.1. Halkların Kardeşliği/Enternasyonalizm

Marksist ideolojinin temelinde yatan proletarya birliği halklar kardeşliği fikrini de barındırır. Komünist Manifesto'nun son cümlesi olan ilk sosyalist/ komünist gazetelerin "Bütün Ülkelerin Proleterleri Birleşin!"(Marx ve Engels, 2018: 85) sloganı bunu ispatlar niteliktedir. Marksist-Leninist ideolojinin enternasyonalizme vurgu yapmasının nedenleri birkaç amaca birden hizmet etse de Sovyetler Birliği'nde halkların kardeşliğinin toplumda özel bir yeri vardır. Öncelikle Sovyet insanının inşası için millî duyguların zayıflatılıp bir üst kimliğin oluşturulmasında enternasyonalizm en uygun ideolojik yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Rusya İmparatorluğu'nun siyasi vârisi olmanın getirdiği sorumluluklarla beraber ülkenin/ İmparatorluğun toprak bütünlüğünü koruma isteği komünist liderlerin enternasyonalizme odaklanmasının başlıca sebeplerindendir. V. İ. Lenin, *Sosyalist Devrim ve Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı* (1916) adlı yazısında sosyalizmin amaçlarından biri "Yalnızca ulusları birbirine daha da yakınlaştırmak da değil, ulusları birbiriyle kaynaştırmak" (Lenin-Stalin, 2013: 135) olduğunu belirtir. 1920-1940 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde toplulukların birbirlerine dostluk duygularını aşılamanın şekilleri ve yöntemleri üzerinde çalışmalar yapılır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı sanat ve edebiyatın omuzlarına yüklenir. Sanat ve edebiyat Sovyet yönetiminin ideolojik araçlarından olduğundan Rusya'daki ulusların hepsine ortak bir Sovyet edebiyatı oluşturma yönünde çalışmalar yapılır. Millî edebiyatlar ise Rus edebiyatından aldıkları örneklerle kendilerini geliştirerek Sovyet edebiyatının alt aşamasını oluşturur.

Sovyetler Birliği'nde halkların dostluğu propagandası ülkenin çok uluslu ortamında barışı sağlamak için de önemlidir. Aynı zamanda farklı kültürlerden gelen ulusları bir araya getirip bir ülkü uğruna yönlendirmek için hoşgörüyü ihtiyaç duyulur. Bu nedenle Sovyetlerdeki halklar dostluğu propagandasının iç siyaset ve ülke içindeki istikrar için önemli olduğu söylenebilir. Diğer taraftan enternasyonalizmin bütün

ulusların millî özelliklerinin sıfırlanıp, Sovyet insanı adıyla Ruslaştırma politikasının basamaklarından biri olduğu şeklindeki ortak görüş de mevcuttur.

Millî edebiyatlardaki halkların dostluğu teması öncelikle Rusya ve Rusların büyüklüğünü dile getirmekle başlar. Çünkü İmparatorluk döneminde Çar taraftarlarının oluşturduğu intibabının onarılmaya ihtiyacı vardır. Bu nedenle Rus/Slavlara karşı antipatiden acil kurtulmak için öncelikle sevdirme politikasına başvurulur. S. Seyitov, E. B. Lizunova ile birlikte çıkardığı *Edebiyat Kardeşliği* (1986) adlı çalışmasında “Millî şairlerin manzum eserlerinde önce Rus milletinin Rusya’da yaşayan başka topluluklara himayesi, ağabeylik yardımı, onları etrafına toplama, onların dostluk ilişkilerinde ön ayak olma rolünden bahsedilir, buna vurgu yapılır”(1986: 7) der. Bu hususta Başkurdistanlı şair Mustay Kerim’in rolü büyüktür. Şair, *Rusyalıyım* (1954) şiirinde, Rus olmadığını ama kardeş ülkesi olan Rusya’nın onun suyuna ve ekmeğine tat verdiğini, Başkurt bozkırını canlandırdığını, başka milletlerle kardeş yaptığını dilegetirir(<https://stihi.d3.ru/ne-russkii-ia-no-rossiianin-mustai-karim-977984/?sorting=rating> E.T. 19.12.2019). Aynı şekilde Kazak Sovyet edebiyatında S. Seyfullin, İ. Cansügirov, S. Mukanov, J. Moldagaliyev gibi şairlerin eserlerinde Rusya’ya övgü ve Ruslarla kardeşliğin verdiği gururdan bahsedildiğini görmek mümkündür. J. Moldagaliyev’in *Ben Kazak!*(1964) manzum eseri, Mustay Kerim’in *Rusyalıyım* şiiriyle her yönüyle benzerlik göstermektedir. Şair mevzu bahis eserinde “Ben Kazak’ım! Rusya insanıyım”(Moldagaliyev, 2015: 16), “Ben Kazak’ım, Kırgız benim kardeşim”(Moldagaliyev, 2015: 17) diyerek halkların kardeşliği temasını bir millî şairin ağzından anlatır. J. Moldagaliyev’in *Ben Kazak!* isimli manzum eseri Kazak-Sovyet kimliği, değişen değerler ve Sovyetlerin tarihe bakış açısını ortaya koyan eserlerden biridir. Yani J. Moldagaliyev’in *Ben Kazak!* isimli adlı eseri baştan sona ideolojik bir eserdir. Şair bu eserinde Rusya ve Rus kardeşliği teması, imparatorluk sömürgeciliğinin bittiği tarih ile Ekim Devrimi arasındaki çizgiye vurgu yapar. Bu çizgi iki çeşit sömürgecinin farklı algılanması üzerine kuruludur. Rusya topraklarını sevmek, o toprakta yetişen insanları komünist ideolojine bağlı kalarak övmek bu tür eserlerin özünü oluşturur. S. Seyfullin’in *Sovetstan* (1926), İ. Cansügirov’un *Moskova-Kazakistan* (1930) manzum eserleri Rusya İmparatorluğu ile Sovyetler Birliğinin farkını ideolojik açıdan açıklamayı amaçlar. Bu tür eserlerin eski Rus politikasının yeni Rus yönetimi tarafından telafisine kurulu olduğunu görmek mümkündür. İ. Cansügirov eski ve yeni farkını

“Kankor Mäskev markum bop/Kan emici Moskova merhum olup,

Köp boldı ölip kalğanga/Çok oldu öleli,

Kamkor Mäskev bul künde/Hami Moskova bugünde

Jalğız juldız jalğanga⁷²”/Tek bir yıldız yalan dünyada mısralarıyla anlatır.

Devrimden sonra Rusya'nın övgülere layık güzel vatan olması, Sovyet şairlerinin siyaseten de olsa Ekim Devriminin yıl dönümünde değinilmesi gereken konulardan olur. Bu nedenle Sovyet döneminde Rusya sevgisi ve Rus kardeşliği konusunda eser yazmayan yazar yoktur. S. Mukanov'un *Moskova*(1949), A. Tacibayev'in *Rus Halkına*(1938), J. Moldagaliyev *Teşekkürler, Lenin'in Milliyeti*(1945), D. Abilev'in *Rusya'ya Dönerken*(1945) şiirleri aynı temayı farklı yönleriyle işleyen eserlerdendir.

Halklar dostluğu temasının en çok vurgu yaptığı Rusçanın yüceliği ve güzelliği şairlere ilham veren konulardan olur. Komünist Partinin asıl amacı sadece güvenilir millet olarak Rusları ve onların yurdu olan Rusya'yı sevdirmek değil, onun ötesinde Rusça öğretmektir. Bunun sayesinde Sovyetlerde yaşayan milletlerin ana dillerini ikincil yapmaktır. V. V. Mayakovski'nin “Ben Rusçayı sırf Lenin bu dilde konuştuğu için öğrendim”(http://www.ruthenia.ru/sovlit/j/3195.html. E.T. 27.12.2019) mısraları Sovyetler Birliği'nin birçok şairini etkilediği görülür. A. Tacibayev “Konuştuğum dil Lenin dili, insanoğlunun sevdiği dil”

(https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action= item&id=21604. E.T. 21.03.2020). derse, K. Bekkojin “Rusça gibi dünyanın anladığı dil var mıdır, Rus yüreği gibi yürek var mıdır?”(https://bilim-all.kz/olen/10740-Moskva-turaly-zhyr. E.T. 25. 03.2020) diyerek Rusçayı ve Rus halkını över.

Halklar dostluğu temalı eserlerde Rus milliyetinin büyüklüğü ve Rusçanın yüceliğinin dışında Rusların milletleri birbiriyle dost yapan güce ve akla sahip olduğu da anlatılır. E. Avkebayev, *Dostluk Şarkısı*(1972) adlı eserinde Rusya'nın halkları birleştiren ağabeylik görevinden bahseder. Halk arasında “Rus öz ağabeyim” sözü yayınlık kazanırken etnik köken olarak kardeş olan toplulukları birbirine düşürme gibi politik oyunlar da misyonuna başarıyla devam eder.

Sovyetler Birliği'ndeki toplulukların birbiriyle kardeşlik ilişkilerini pekiştirmek amaçlı edebî eserlerin çevrilmesi, Komünist Parti tarafından desteklenir. Asıl amacı küçük uluslardaki edebî süreci kontrol etmek için düzenlenen bu çalışmalar, Rus

Halklar dostluğu temalı eserlerde Rus milliyetinin büyüklüğü ve Rusçanın yüceliğinin dışında Rusların milletleri birbiriyle dost yapan güce ve akla sahip olduğu da anlatılır. E. Avkebayev, *Dostluk Şarkısı*(1972) adlı eserinde Rusya'nın halkları birleştiren ağabeylik görevinden bahseder. Halk arasında “Rus öz ağabeyim” sözü yayınlık kazanırken etnik köken olarak kardeş olan toplulukları birbirine düşürme gibi politik oyunlar da misyonuna başarıyla devam eder.

Sovyetler Birliği'ndeki toplulukların birbiriyle kardeşlik ilişkilerini pekiştirmek amaçlı edebî eserlerin çevrilmesi, Komünist Parti tarafından desteklenir. Asıl amacı küçük uluslardaki edebî süreci kontrol etmek için düzenlenen bu çalışmalar, Rus

Sovyetler Birliği'ndeki toplulukların birbiriyle kardeşlik ilişkilerini pekiştirmek amaçlı edebî eserlerin çevrilmesi, Komünist Parti tarafından desteklenir. Asıl amacı küçük uluslardaki edebî süreci kontrol etmek için düzenlenen bu çalışmalar, Rus

⁷² Cansügirov'un eserlerine kitap.kz. sitesinden ulaşılmıştır. (E.T. 27.12.2019)

edebiyatı örneklerinin birçok dile çevrilmesine de sebep olur. Bu bağlamda Rus ve Dünya edebiyatının ürünlerini Kazakçaya kazandıran yazarların başında İbrahim Altınsarı ve Abay Kunanbay gelmektedir. Ç. Velihanov ise Kırgız edebiyatı örneklerini ilk derleyen bilim adamlarından biri olup, Kazak ve Kırgız edebiyatının Rus bilim adamları tarafından bilinmesinde önemli rol oynar. XX. yüzyılın başında Ş. Kudayberdiuli, M. Dulatuli, M. Avezov, S. Seyfullin başta olmak üzere birçok aydın; A. S. Puşkin, M. Y. Lermontov, N. A. Nekrasov, A. P. Çehov, L. N. Tolstoy gibi yazarları Kazakça konuşurur. Bu şekilde Rus edebiyatı, küçük ulus edebiyatının gelişmesinde örnek olmaya devam ederken millî edebiyatlarda Rus kahramanların sıkça yer aldığı görülmeye başlar. Bu konuda S. Toyşıbayeva “Halklar dostluğu teması Rus insanının imajıyla sunulur... Bu tür kahramanların ortaya çıkmasında ön koşullar sağlayan yüzyıllarca komşuluk ilişkileri olan Rus ve Kazakların arasındaki eski dostluk, Kazakistan’ın Rusya ile birleşmesinden sonra daha da güçlendi”(1986: 114) diye yazar.

II. Dünya Savaşı yıllarında edebiyatın gündeminden düşmeyen halklar dostluğu, savaş sonrasında KP Merkez Komitesinin Sovyet insanı inşası için yürütülen politikalarıyla beraber hız kazanır. B. Bulkişev *Dinle Kavkasya!* (1942) adlı yazısında “Düşman ne kadar işkence etse de bizi ağlatamazdı. Fakat biz burada ağladık, bizim hakların dostluğunun bu kadar güçlü olduğuna sevinerek ağladık” (Kazak Sovyet Adebieti, 1972:151) der ve devamında “Men Doğu’nun oğluyum, Kafkasya evlatları benim kardeşlerim, sırdaşlarım” (1972: 152) diyerek Sovyetlerin enternasyonalizm ideolojisini destekler.

Kazak Sovyet edebiyatında Rus kahramanların yaygınlaştığı dönem savaş sonrası yıllarında sosyalizm inşasının son sürat devam ettiği dönemdir. M. Avezov’un *Abay Yolu* (1942-1956), *Genç Nesil*(1962), S. Mukanov’un *Botagöz*(1948), *Sırderya*(1947-1948), *Kayan Yıldız*(1967-1970), G. Müsirepov’un *Kazak Askeri*(1950), *Uyanan Ülke*(1953), *Ulpan*(1974), G. Mustafin’in *Karagandı*(1952), *Şiğanak*(1945), Z. Şaşkin’in *Doktor Darhanov*(1962), S. Jünisov’un *Issız Yerde Yalnız Ev*(1965) romanlarında Rus kahramanlara ve Rusça diyaloglara sıkça yer verildiği görülür.

Tarihî romanlarda ve ilk dönem Kazak Sovyet edebiyatı örneklerinde Rus kahramanlar olumlu ve olumsuz kimlik üstlenebilirken II. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında kurmaca eserlerde Rusların genel bağlamda olumlu vasıfları öne çıkartılır, Sovyet halkları edebiyatında ise Rus milletinin ağabeylik vasfı üzerinde

durulur. 1953 yılına kadar-Uluslar lideri İ. V. Stalin'in ölümüne kadar -yazılmış eserlerde ve gazete yazılarında olumsuz kahramanlar yazarların mensup olduğu milletlerdendir. Edebiyattaki bu diplomatik taktiğe başka milletlerin ve özellikle de Rusların onurunu zedelememek, böylece Sovyet yönetiminin halklar dostluğu politikasına zarar vermemek amaçlı gidildiği tahmin edilmektedir.

S. Şakıbayev'in *Büyük Türkistan'ın Yıkılışı*(1968) romanında Alman Ordusuna esir düşen Sovyet askerlerinden Türkistanlılar vatanlarına ihanet edebilirken Rus askerlerinin ölümüne mücadele ettiklerinden bahsedilir. B. Momışulı'nın *Kurlanda Cephesi*(2009)⁷³ romanında savaşta askerî kariyerinde yükselen bir komutanın yakınları tarafından istismar edildiği anlatılır. B. Sokpakyayev'in *On Altı Yaşında Şampiyon* (1951) uzun hikâyesinin Rus kahraman Nikolay Trofimoviç'e yardım etmekten geri duran okul müdürü de yerli nüfusun temsilcisidir.

M. Avezov'un *Abay Yolu* roman-epopesinde olaylar devrim öncesi Kazakistan'da gelişmesine rağmen yazar, Komünist Partinin enternasyonalizm miti ve Rus milletinin ağabeylik vasfı hakkında görüşlere yer verir. Bu bağlamda S. Seyitov, "Millî cumhuriyetlerin yazarları SSCB uluslarının dostluğu ve akrabalığı hakkında, Sovyet Ordusundaki türlü uluslara mensup askerlerin cephedeki arkadaşlıkları, muharebe esnasındaki yardımlaşması hakkında, büyük Rus milletini Ukraynalıların, Belarusların, Gürcülerin, Kazakların ve başka halklarının ağabeyi bildiği, onlara saygı gösterdiği, Rusların rehberlik rolü hakkında proletarya enternasyonalizmi fikriyle donatılmış harika eserler yazdı." der(Seyitov, 1957: 141).

Sovyet yönetiminin Bakır Topraklar Projesi(1954-1960) ile tarıma açılan bölgelere uzman ve gönüllü adı altında getirilen yabancı unsurun Kazaklarla iç içe yaşamını anlatan eserler de KP'nin halklar dostluğu temasına dahil olur. S. Jünisov'un *Issız Yerde Yalnız Ev*(1965) romanında Kazak bozkırında yaşayan Kazaklar ve Rusların dostluk ve kardeşlik ilişkileri anlatılır. Eserde tartışma yaratan unsur, Sovyet sistemine karşı kamu malına zarar vermekle kalmayıp ahlaki sorunları olan işbirlikçiler Karasay ile Agafya iki farklı milletin mensuplarıdır. Yazar bu eserinde Kazak Sovyet edebiyatında çok nadir rastlanan ahlaki istikrarsız kahramanlara yer verir. Tarihî romanlardan sonra olumsuz Rus kahramanların yer aldığı *Issız Yerde Yalnız Ev* romanında devrim yıllarında şehirde hırsızlık ve gaspla geçinen Rus

---

⁷³ Savaş sonrasında yazılmış, yazar hayattayken basılmamış bir romandır.

çetelerinden başlayarak Kazakistan'daki yeni projeye çalışmaya gelen bazı Slavların tasviri ile kötünün ve iyinin milletinin olmadığı vurgulanır.

Sovyetler Birliği'ndeki enternasyonalizm, sosyalist cumhuriyetlerin bağımsızlığın kavuşmasından sonra da bu geniş coğrafyada devam eder. SSCB'deki milletler, politik ve ekonomik sebeplerle ülkenin farklı noktalarına yerleştirilip, birliğin dağılmasından sonra büyük bir kısmı tarihî vatanlarına dönmedikleri malumdur. Millî bölgelerde kalan dominant nüfusun dışındaki etnik gruplar, buldukları yerde zihniyet ve genetik açıdan asimile olduğundan kendilerini o bölgeye ait hissetmektedirler. Sovyetlerin destekledikleri etnik gruplar arasındaki evlilikler de asimile ve sindirme politikalarını etkileyen sebeplerdendir. Günümüzde Kazakistan'da yaşayan milletler yüzyıllık ortak tarihî geçmişe sahiptirler. Bugün Kazakistan'da oluşan çokuluslu demografik durumdan dolayı resmî Nursultan (Astana) tarafından Kazak milliyetçiliğine temkinli yaklaşılmaktadır.

3.4.2. Hümanizm

Hümanizm öğretisi, insanlık tarihiyle birlikte mevcuttur. İnanç sistemlerin temel taşlarından biri olan hümanizm, düşünce tarihiyle beraber sanat ve edebiyatta da görülür. XX. yüzyılda savaşlar ve bazı şovenist düşüncelerin yaygınlık kazanmasıyla hümanizm krizi görülmeye başlar. Bir yandan Sovyetler Birliği kurulduğu tarihten itibaren yönetim tarafından sosyal sınıfların mücadelesinde sergilenen saldırganlık de hümanizmin arka planda kalmasına sebep olur. Komünist Partinin sosyalizm ve Sovyet insanı inşası için uyguladığı politikalar sonucunda toplumda meydana gelen değerler kaybı, hümanizmin toplum düzeninde vazgeçilmez öğretilerden olduğunu kanıtlar. İnsanı kamu malından daha değersiz gören Sovyet yönetimi, sosyalist kültürü oluşturma esnasında hümanizme başvurur. Otoriter olan inanç sistemlerinin görevinin bir kısmını üstlenen KP, toplumun ahlak konusundaki boşluğunu tamamlamak için değerler sistemini yeniden düzenlemek zorunda kalır. Sovyetlerde “Edebî söylem, iki dünya sisteminin karşılıklı ideolojik mücadelesinde Marksizm ve Leninizm'in üstünlüğü için kullanılan keskin silah”(Heller, 1985: 238)⁷⁴ olduğundan sosyalist toplumda insancılığı yeniden filizlendirme görevi yazarların üzerine düşer.

---

⁷⁴ Heller'in bu cümlesi SBKP Merkezi Komitesi başkanı Y. Andropov'un 1982 yılında yaptığı konuşmadan alıntıdır.

Böylece E. Fromm'un deyişiyile insancılığın öldüğü XX. yüzyılda hümanizm, Sovyet insanı inşasında önemli araç hâline getirilir.

Klasik Rus edebiyatı, Sovyet edebiyatının temel ilkelerini oluşturmaya yarayan, sosyalist kültürün gelişmesini sağlayan faktör sayılır. Buna bağlı olarak Sovyet edebiyatı Rus edebiyatının Altın ve Gümüş çağının eserlerinden yararlanarak Sovyetler, hümanizmi aşlamak için harekete geçer. Kazak edebiyatının gelenekleri ise çok eski dönemlere dayanmasına rağmen Çağdaş Kazak edebiyatının başlangıcı Abay Kunanbay'ın edebî kişiliğiyle ilişkilendirilir. Bunun nedeninin devrim öncesi Kazak edebiyatıyla millî uyanış edebiyatının Sovyetlerde yasaklanmasına bağlamak mümkündür. XX. yüzyılın başında Alaş aydınlarının hümanizm ile ilgili görüşleri onların eserleriyle birlikte yasaklanır. Bunun için Kazak Sovyet aydınları Kazak edebiyatında hümanizmi Abay ile başlatır. Böylelikle Kazak Sovyet yazarları hümanizmin millî kaynaklarının bazılarından yararlanamaz. Savaş yıllarından sonra Kazak edebiyatında Abay Kunanbay eserlerindeki insanlık değerleri ile ilgili fikirlerin etkisi M. Avezov'un katkısıyla arttığı görülür. *Abay Yolu*(1942-1956) romanındaki şairin edebî kişiliği M. Avezov'un kalemiyle onun gerçek kişiliğini gölgede bırakır. Bu durum, A. Kunanbay eserlerindeki İslamî ve geleneksel Doğu hümanizminin Sovyetler döneminde eksik ve tek taraflı anlatılmasına neden olur.

Bu şekilde Kazak Sovyet yazarları geleneksel edebiyattan değil Rus klasik edebiyatından daha çok etkilendiği bilinenler arasındadır. Bundan dolayı Kazak edebiyatında kahramanların genelde Batı değerlerine sahip olduklarını fark etmek mümkündür.

Sovyet döneminin ilk yıllarında insan değerinin yaşarken bilinmesi, insanlar arasında yaşanan olumsuzluklara rağmen birbirine destek olması ön plana çıkmaz. Bir taraftan inanç sistemlerinin yıkılmasıyla beraber değer krizi yaşayan toplumda hırsızlık başta olmak üzere ahlak sorunları ortaya çıkmaya başlar. 1950-1960'lı yıllarda can kaybı hem maddi hem de manevi olarak hissedildiği dönemde Sovyet edebiyatında insanlık ana temalardan biri hâline gelir. İşine ve iş arkadaşlarına sadakat, kamu malına sahip çıkma, sosyalist toplumdaki her bireyin ahlak sorunlarının işlendiği eserlerde Sovyet hümanizmi devreye girer. Hümanizmin edebiyattaki yeri ve önemi hakkında Z. Kabdolv *Edebiyat Kuramının Esasları*(1970) adlı kitabında "Herhangi bir edebî eserin sayfasını açarsak, arayıp bulacağımız, üzerinde düşüneceğimiz insan kaderi, insancılığın sırrıdır"(1970: 86) der. Erken dönem edebiyat kuramları kitaplarında

hümanizmden ziyade edebiyatın menşe prensiplerine değinilirken II. Dünya Savaşı'ndan sonra durumun farklılaştığı görülür.

Kazak edebiyatının usta kalemlerinden biri A. Tarazi'nin *Ken*(1986) romanında Sovyet hümanizmi ile ilgili “Ben bir yazarın kitabında okumuştum: “Bizim ülke kişi başına merhameti bol ülke!”(1986: 389) diye yazar. Sovyetler ülkesinde her vatandaşın bilmesi gereken genel kanılardan biri olan bu yaklaşım, Sovyet mitlerinden biridir. Sovyetler Birliği'nin kendini dünyadaki en insancıl ülke olarak tanıtmaya çalışması, aslında ülke tarihindeki karanlık geçmişi gizlemeye çalışmasından kaynaklanır. Sovyet hümanizmi Homa Soveticus inşasında kullanılan sadece bir araç olarak kalır. Çünkü Sovyetlerdeki değerler genelde görecelidir. Sovyet hümanizmi denmesinin sebebi de budur.

Kazak Sovyet edebiyatında toplumun ahlaki değerlerinin sorgulandığı ilk eserlerden biri M. Avezov'un kalemine ait *Soylular*(1947) hikâyesidir. Eser, silahsız savaşın acımasızlığının her an hissedildiği cephe gerisindeki geleneksel ailenin yaşadığı zor günleri konu alır. Büyükleriyle birlikte yaşayan Asiye'nin kocası savaşta ölür. Asiye başka birine âşık olur. Bu aşk, kayınpederine, kayınvalidesine ve görümcesine bağlı olan genç kadını zor durumda bırakır. Savaş yıllarında aile içindeki kadının yeri önemli olduğundan ve onun yakınlarına sadakatini koruyabilmesi o dönem için psikolojik açıdan ağır bir durum olduğu kesindir. Bu nedenle yazarlar kahramanlarını insafli olarak tasvir eder. Aynı durum, B. Sokpakyev'in *Benim Adım Koca*(1957) romanında Kocabergen'in babası savaşta vefat eder. Annesi oğluna sahip çıkmak ve çocuk üzerindeki baba otoritesini korumak için yeniden bir yuva kurmayı reddeder. Savaş sonrası babasız büyüyen çocuklar, gelecek toplumun inşasında yer alacağından Sovyetlerde güçlü birey yaratmak için annelerin baba görevini üstlenmeleri önemlidir. Bu sebeple savaş yılları ve sonrası anlatılan eserlerde baba misyonu annelere yüklenir.

1950-1960'lı yıllardaki eserlerde ise kahramanların daha kararlı ve bencil oldukları görülür. Daha önce kurtmaca eserlerde duyguların peşinde gitmek ihanet sayılırken XX. yüzyılın ortasında sevmediği kişinin yanında durup hem eşini hem de kendini kandırmanın yanlış olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlar. Z. Şaşkin'in *Demirkazık*(1959) hikâyesinde Reyhan'ın kocasını bırakıp âşık olduğu kişinin yanında olmayı tercih etmesi anlatılır. Hikâyenin kahramanı Akan ile eşi Reyhan arasındaki soğukluğun sebeplerine inilmez. Yazıldığı yıllarda genel okuyucu kitlesi

tarafından anlaşılmayan eserde Sovyet hümanizmi toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde olan insanların örneklerini verir. Sovyet sanatı toplum için belli ölçütler içeren tüzük niteliğinde olduğundan eserler, Sovyetler Birliği'nde ideal bir toplum ve ideal birey olduğuna işaret etmediğini göz ardı etmemek gerekir.

Kazak Sovyet edebiyatında 1970-1980'li yıllarda şehir hayatının olumsuz tarafını eserlerine konu alarak köyden gelen gençleri uyarmaya çalışan yazarların eserinde ahlak sorunu ön plana çıkartılır. Ahlaksızlık konusunun yaygın işlendiği 1970-1980'li yıllarda Kazak toplumunda ahlak krizinin yaşandığı gerçeği de unutulmamalıdır. A. Nurşayıkov'un *Dolu Dizgin Aşk*(1970) romanında da kahramanların ince düşünceliliği dikkat çekerken Ö. Kanahin'in *Kudret*(1979) romanındaki Bekmırza Orazımbetov-Gülnur-Ernar üçlüsü sevginin arkasına sığınan fakat birbirlerine saygısı olmayan kişiler olarak gösterilir. Bu romanda geleneksel kültürün Batı kültürüne karşı mağlubiyeti söz konusudur. Sovyet edebiyatındaki olumsuz örneklerle mutsuz son kalıbında yazılan bu romanda kendisinden otuz iki yaş küçük kızla evlenen kimya profesörü, evli olup da gayrimeşru ilişkilerine devam eden Gülnur ile Ernar, kariyerinde başarılı olmalarına rağmen insanlık değerlerini kaybeden kahramanlardır. Profesör kocasının vefatından sonra sevgilisi tarafından da terk edilen Gülnur'un intiharı da onun zayıf kişiliğini ima eder.

İnsanın değerinin önemsiz olduğu, amaç uğruna insanların harcadığı dönemin olumsuzluklarını eserlerine yansıtan yazarlar, Sovyet edebiyatının didaktik vasfını kullanmaya çalıştığı görülür. Bu dönem eserlerinde genel olarak kamu alanlardan uzaklaşarak insanların özel alanlarına girildiği gözlemlenir. Sovyetler Birliği'nde 1950-1960'lı yıllarda açılmaya başlayan huzurevleri 1970-1980'li yıllarda Kazakistan'da da çoğalmaya başlar ve bu tür kurumlarda Kazak nüfusu artış gösterir. Sovyetler ülkesinde bu yıllar, boşanmaların ve terk edilmiş yeni doğanların arttığı dönem olduğu da aşikârdır.

1970-1980'li yıllarda D. İsabekov, insanların kaderlerini belirleyen davranışları ve toplum içindeki bireylerin ilişkilerini anlatan *Yaşam*(1975) isimli hikâyeler kitabını yayımlar. Yazar, eserlerinde sosyalist yaşam alanından çıkıp, sıradan insanların hayatını anlatır. D. İsabekov'un *Gevhertaşı*(1975) uzun hikâyesinde birlikte yaşamasına rağmen kıymet bilmeyen İbiş'in eşini kaybettikten sonra duyduğu pişmanlık, *Derman Otu*(1975) hikâyesinde ise ihtiyar ile onun yetim torununun

aylarca ev yüzü görmeyip çalıştıkları emeğin karşılığını ellerinden alan koca adamın yüzüzlüğü anlatılır.

1966 yılından itibaren SBKP'nin başına L. İ. Brejnev'in gelmesiyle beraber Sovyet yönetimi baskıyı azaltır. Ayrıca bu dönemde Sovyetler dış siyasette kendini kanıtlamaya çalışsa da ideolojik olarak gücünü yitirmeye başlar. II. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi Sovyet askerinin kahramanlığı edebiyatın gündeminin dışında kalır. Artık Sovyetler, sınırları dışında sosyalizm adına hak iddia ettiği ülkelerde bile ordunun otoritesini koruyamaz. Bu nedenle ülkenin içinde, onun ücra köşelerinde yaşayan küçük insanlar kurmaca eserlerin kahramanları olurlar.

Kazak Sovyet edebiyatı, kahramanlarını insancıl yönleriyle tanıtırken güçlü olanın zayıf olana karşı duruşunu sergileme yöntemini kullandığı görülür. Çünkü hümanizmin temeli olan merhamet insanın kendisinden zayıf olan kişiye tavrıyla ölçülür. Kazak Sovyet edebiyatı, bu bağlamda sosyal statü, görev ve cinsiyette zayıflık üzerinde daha çok durur. 1980'li yıllarda insanoğlunun yaratıcının karşısında acizliğine yönelir. Sovyet edebiyatı kadınları sosyal ve siyasi olarak erkeklerle eşit görse de kahramanların kadınlara karşı tavrı bazen olumlu veya olumsuz karakterleri belirleyen kriter olduğu görülür. A. Nurpeyisov'un *Kan ve Ter*(1961-1970) üçlemesinde Akbala'nın kocasını bırakıp, eski yavuklusu bey oğlu Tanirbergen'e gitmesine rağmen Elaman, yine de ona sahip çıkar, şehirde iş bulmasına yardım eder. Tanirbergen ise Akbala ile evlenip, çocuk sahibi olduktan sonra onu oğlundan ayırarak köyden kovar. Elaman'ın dul kadın Kenjekey'i iki çocuğuyla himayesi altına alması ise Tanirbergen'in kendi köyünü Rus askerlerine yağmalatmasıyla karşılaştırılır. Roman kahramanlarından Mönke'nin dokuzuncu çocuğu öldüğünde yavrusunu mezara koymadan köydeki çocukların aç kalmaması için denize gitmesi; Fyodorov'un çalışanı Sarıbala'nın fırtınada denize çıkmaya zorlanan balıkçıları kurtarmaya gitmesi, güçlünün zayıfa karşı korumacı tavrını sergiler. G. Müsrepov'un *Ulpan*(1974) uzun hikâyesinde Eseney'in fakir köyün otlaklarına ortak olmamak için onların yaylasından hayvanlarını çekmesi, Ulpan'ın fakir fukaraya sahip çıkması kahramanları olumlu göstermede kullanılan yöntemlerdir. D. İsabekov'un *Gevhertaşı*(1975) hikâyesindeki İbiş'in severek evlendiği eşine davranışı, onu sevimsiz yaparken, çobanın annesi, babası ve kardeşi, evin gelinini kızları gibi sevmeleri sayesinde olumlu karakter oluverirler.

O. Bökey'in *Şeytan Köprü*(1982) hikâyesinde zayıf ve güçlü dengesi insan ve insan, insan ve hayvan, doğa/ yaratıcı ve insan, ölüm ve yaşam arasında tartışma şeklinde görünür. Piramit gibi basamaklı güç hiyerarşisinde her zaman doğanın/ yaratıcının karşısında kulun acizliği üzerinde durulur. Yaratıcının sonsuz gücü onu acımasız yapmaz. Yazar, zayıflara karşı gücünü kullanırken Aspan'ın çaresizliğini ima eder: Güçlü iken insan olduğunu unutan kişinin acizliğine de vurgu yapar. Eserin başkahramanı Aspan, kolhoz yönetici ile ilgili "Ben onları çoktan biliyorum. Fakat onların hakiki zalim, alçak, kurnaz ve insanoğlunun en adi düşmanı olduğunu hiç kimseye anlatmışlığım yok. Onları sadece ben değil, herkes biliyor, ama onlarda da ses yok"(Bökey, 1994:336) diyerek sessizce insanlığın düşmanlarıyla yaşamaya devam eden nesilden bahseder. Yazar, kötülüğün karşılığı olduğunu, yaşam formunun hangi aşamasında olursa olsun yaratılana karşı suçun cezasız kalmayacağını, Aspan'ın savaş yıllarında yaptığı günahını iki bacağını vererek bedel ödediğini anlatır. O. Bökey'in *Şeytan Köprü* hikâyesinde olduğu gibi yönetimin belirlenen planı yerine getirmek yerine sahte rapor sunduğu gerçekleri Sovyet edebiyatında çok işlenen konulardan biridir. Sovyet yönetimine karşı alt kademe görevlilerin dürüst olmamasını yüce ideallere ihanet olarak değerlendirildiği dönemde hedeflerin gerçekleştirilmemesinin cezasının çok ağır olduğunu da hatırlatmak yerinde olur.

Sovyet edebiyatı genel bağlamda 1960'lı yıllardan sonra Homo Sovieticus'un son ayarlarını yapmaya çalışırken, daha önceki aşamalarda aksaklık fark edilir. Komünizm kurucusunun ahlaki kuralı, 1961 yılında SBKP'nin XXII. Kongresinde kabul edilir. Komünist Partinin ahlak değerleri toplum içindeki bireyler için geçerli olduğu gibi aile içinde aynı şekilde geçerliliğini korur. Aile değerlerini yitiren kimse komünist toplumda olmayı hak etmez. Bu nedenle Sovyet edebiyatında ailevi sorunlar, insanların özel alanları yaygın konu hâline gelir.

Sovyet toplumunda şartlar ne olursa olsun insanın yüksek ahlaka sahip olması istenir. Çünkü sosyalizmden sonra gelecek olan komünizmde insanların sahip oldukları yüksek ahlak onların maddi karşılık beklemezsizin insanlık uğruna çalışması gerektiğine dayanır. Böyle bir ahlak anlayışı inanç sistemlerindeki Yaradan karşısında onun rızası için hareket etmekten geldiği aşikârdır. Bu nedenle Sovyet sistemindeki arındırma mekanizmasının sıradaki görevi insanlara hümanistik değerler kazandırmak olur.

3.4.3. Devrim Propagandası/Lenin'e, Komünist Partiye ve Sovyet Rejimine Övgü

Sovyet ideolojisinin sosyalizm inşası için kullandığı yöntemlerden biri ideolojik otoriteleri yüceltmek, onları tanrılaştırmaktır. Sovyet yazarlarının sık başvurduğu mitolojik tanrıların ve yarı tanrıların özellikleri yakıştırılan KP kurucusu V. İ. Lenin ve onun ölümünden sonra liderliği kapan İ. V. Stalin'e övgüler yağdırmak, Komünist Partinin önemini belirten konuşma girişleri Sovyetler Birliği'nde toplantıların ve kitapların vazgeçilmezlerinden olur. Bu geleneğin fikir babası 1 Ocak 1934 tarihindeki Pravda gazetesinde *Sosyalist Toplumun Mimarı* makalesinin yazarı K. Radek olduğu bilinmektedir. Aynı yıl Sovyet Yazarlar Birliği'nin I. Kongresindeki konuşmasında V. Vişnyovski "Almanya'da gelişen olağanüstü insan kültü, Japonya'da gelişen "Gökyüzünün oğlu" kültürünün karşısına biz hakik proleter önderi, mütevazı ve sakin lideri koyacağız. Bu işi güzel yapabiliriz, yapmalıyız"(1934: 284) der. İ. V. Stalin'e övgü, 1956 yılında SBKP XX. Kongresinde N. Hruşyov'un *Kişi Kültü ve Onun Etkileri* konuşmasından sonra yasaklanır. Daha önce yazılan eserlerdeki İ. V. Stalin ismi kaldırılır. Fakat V. İ. Lenin'e ve Komünist Parti'ye övgüler yağmaya devam eder.

V. İ. Lenin ile ilgili edebiyatın bir bölümü onun örnek kişiliği ile ilgilidir. Özellikle müstakbel komünistler Sovyet çocukları için liderin okul ve aile hayatı hikâyeleştirilir. V. İ. Lenin, hayatını devrim için adadığından ve siyasî yazılar dışında hatıralar türünde yazısı bulunmadığından bu hikâyeler başkalarının ağzından anlatılır. Sovyet siyaseti sayesinde "edebiyat, mit üretme aracı ve onun temeli olur"(Papadopulu, 2015: 77). Komünist önderin hayatının yüceltilip hikâyeleştirilmesi Y. S. Podlubnova'nın *1920-1940'lı Yılların Başında Rus Edebiyatında Meta Türler (Komünist Hagiografis⁷⁵ ve "Avrupai" Alegorik Masal)*(2005) adlı doktora tezinde teferruatlı anlatılmaktadır. Araştırmacıya göre önderin figürünün kutsallaştırılması 1918 yılında ona karşı düzenlenen suikasttan sonra başlar. M. Heller, *Makine ve Çarkları*(1985), *Stalin ve Stalincilik ile İlgili*

---

⁷⁵ Hagiografi: Hristiyanlıkta evliyaların, ermişlerin, din büyüklerinin mucizevî hayatlarının anlatıldığı eserler

Yazılardan(2011) adlı çalışmalarında komünist liderlerin imajının kutsallaştırılması ve putlaştırılması üzerinde durur.

KP liderinin özel vasıflarının vurgulandığı çocukluk hikâyeleri M. Zoşsenko tarafından 1940 yılında yazılır. V. İ. Lenin'in örnek hayatını anlatan bu küçük hikâyeler öğrenciler için zorunlu okunması gereken edebî eserler listesinde yer alır. Ders kitaplarında Lenin ile ilgili hikâyelerde yazarın adı anılmamaktadır. Bu kısa hikâyelerde liderin dürüstlüğü (*Sürahi, Lenin Berberde*), analitik düşünebilme yeteneği (*Lenin ve Arılar, Lenin Jandarmayı Nasıl Kandırdı, Ekmekten Mürekkep Hokkası*), cesareti (*Boz Oğlak*) ve merhameti (*Avda, Lenin'ün Küçük Çocuğa Oyuncak Satın Alması*) gibi olumlu yönleri sunulur.

Edebiyatta V. İ. Lenin'in ismi ile ilgili M. Karatayev *Uсталık Zirvesinde*(1963) adlı kitabında "...Halkın kalbini duygulandıran sıcak hisleri kelepçelemek mümkün değil: bu nedenle halk dilinde Lenin'in bilgeliğini, düşmanı yenmede gösterdiği sebatı, kılı kırk yaran adaletini, emekçilerin can dostu, hamisi olduğunu haykıran birçok efsane ve destanlar yayıldığı doğrudur. Fakat ne çare, Kazak bozkırında bu efsaneler ile destanlar kâğıda geçemediğinden günümüze kadar gelmemiş"(1963: 43) der. 1920'li yıllarda Kazak edebiyatında V. İ. Lenin temasına değinmeyen şair yok denecek kadar azdır. S. Mukanov, J. Aymavıtov, S. Seyfullin, B. Maylin gibi şair ve yazarların Sovyetlerin otorite politikasına katkıda buldukları görülmektedir.

Kazak Sovyet edebiyatında V. İ. Lenin yüzyıllarca süren karanlığı aydınlatan güneşi sembolize eder. Onun için yazarların genellikle ona Güneş Önder olarak hitap ettikleri görülür. XX. yüzyıl başındaki Kazak ozanı Turmagambet İztilevulı(1882-1939) *Lenin Güneş*(1923) adlı manzum eserini yazar. Jambıl Jabayev *Leningradlı Evlatlarım!*(1941) manzum eserinde

"Sözi nurdan jaralğan/Sözü nurdan yaratılmış

Lenin ıstık kün edi/Lenin sıcak güneşti,

Sol kelgen soñ joğalğan / O gelince kayboldu

Zamananıñ tünegi"/Zamanenin zulmeti(Jabayev, 2014: 110) diyerek V. İ. Lenin'in güneşe benzetmektedir. Komünist liderin Kazak Sovyet şiirindeki yaygın sıfatlarından biri de bilgedir. Eserlerinde dinî havanın hâkim olduğu ozanlardan Ömer Şorayak'ın *Lenin Bilge*(1918) adlı şiirinin olduğu bilinmektedir.

Sovyet halkları edebiyatında V. İ. Lenin ve İ. V. Stalin'e, Komünist Parti'ye, Sosyalist düzene övgü yazan şairlerin içinde en çok bilineni Kazak ozanı Jambıl

Jabayev'tır(1846-1945). Bu konuda Jambıl Ozan, Rus aydınlarını bile geçer. Onun *Lenin Mozelesinde*(1936), *Lenin ve Stalin*(1936) gibi manzum eserleri Rusça başta olmak üzere birçok dile çevrilir. Bağımsızlıktan sonra yayınlanan J. Jabayev'in kitapları komünist liderler için yazdıkları eserlerin çoğunu içermemektedir.

Kazak Sovyet edebiyatında Lenin şiirlerin büyük bir kısmı komünist liderin ölümünden sonra yazılır. 1924 yılında V. İ. Lenin'in, vefat etmesi Sovyetler Birliği'nde büyük önder Lenin kültürünün yaygınlaşmasına neden olur. V. Mayakovski'nin *Komsomolskaya*(1924) şiirinden alınan "Lenin yaşadı, Lenin yaşıyor, Lenin yaşayacak" dizesi, ülkede Lenin temasının devamını getirir. V. İ. Lenin'in vefatından sonra genç Kazak şairlerinin eserlerinden oluşan *Tan Şiirleri*(1925) basılır. Kitapta yer alan Kazak ozanlarından İsa Bayzakov'un *Lenin'e Ağıt* şiiri ideoloji liderini şu şekilde anlatır:

"Lenin öldi-pikiri onun ölgen jok/Lenin öldü, fikri onun ölmedi,
Lenin öldi-jolın ekşim jengen jok/Lenin öldü, yolunu kimse yenmedi.

Lenin sözi-kommunister uranı/Lenin sözü komünistler sloganı

Jürek onı öldi dep de sengen jok/Yürek onun öldüğüne de inanmadı(Karatayev, 45). 1927 yılında Ekim Devriminin yıl dönümüne *Şairlerden Saçı* adlı kitap basılır. Bu yayın, 1928 yılında çıkan Lenin kitabıyla birlikte devrim önderine ithaf edilen eserlerden oluşturulur. Kazak Sovyet edebiyatında Lenin temasının önemli detaylarına dikkat çeken Z. J. Mutiyev, *Kazak Şiirinin Gelişmesi ve Araştırılması*(2012) adlı çalışmasında konuyu Rus edebiyatının etkisi olarak göstermektedir.

Sovyet edebiyatında Lenin teması Ekim Devrimi, Komünist Parti, Sosyalist Vatan temalarıyla birlikte işlendiği de görülür. İ. Cansügirov, *Ulu Ekim*(1928) adlı şiirinde "Karanlık çağın ışığı olan, dünyanın adil şafağı olan, ağlayan halkı avutan, yoksullara yardım eden ekim"⁷⁶ diyerek Ekim Devrimin getirdiği değişiklikleri bir bir sıralar. Siyasi otorite ile ilgili eserleriyle tanınan ozanlarından biri de K. Azirbayev'tir. Ozan, *Ekim* (1919) adlı eserinde "Fakir, köle başına güneş olan Ekim... Yeryüzüne nur saçıp, görk veren Ekim!" (Azirbayev, 2017: 41) der.

Sovyet edebiyatında genç komünistler için yazılan eserler, yaygınlık açısından Lenin temasından sonra geldiği söylenebilir. N. Baymuhamedov *Barış Bayrağı Elimizde*

---

⁷⁶ İ. Cansügirov'un eserlerine kitap.kz sitesinden ulaşılmıştır. (E. T. 03.12.2020)

şiiirinde “Parti nerede ise, zafer orada!”(<http://www.kazmuz.kz/lyrics/belgisiz-oryndausy-beibitsilik-tuy-berik-qolda>. E. T. 03.12.2020), Ş. Sariyev *Kızıl Sunkarlar* şiiirinde “Komsomollar komünizm bayrağını göklere kaldıran ülkemin genç gücüdür”(<https://sazalem.com/ru/track/abeiseuov-kyzyl-sunkarlar>. E. T. 03.12.2020), der.

Sovyet edebiyatında ideolojik otorite kültü, Sovyetler Birliğinin dağılmasına kadar güncel kalmaya devam eder. Sovyetler ülkesinde Komünist Parti'nin itibarını yüceltmek için sanatın her dalında siyasi propaganda araçlarının kült haline getirilmesi, otoritenin zedelendiğinin belirtisi olduğu gibi, onu onarmaya çalışmanın bir yöntemi olarak kullanılır. Siyasi otoriteyi korumanın sanat dışında kullanılan yöntemleri de vardır. Onlardan bir tanesi maddi ve manevi kültürün tahribatıdır. Bu tahribatlar açıkça yapıldığı gibi maddi kültür miraslarına ilişkin konularda gizli yürütüldüğü Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra açığa çıkan gerçeklerdendir.

Günümüzde Sovyetler Birliği'nin enkazında otorite kültürünün yaygın olduğu malumdur. Özellikle Orta Asya ülkelerinde kişi kültürünün benimsendiği görülmektedir. Ülkenin liderlerinin heykelleri, portreleri resmî kurumları süslerken, yaşayan liderlerin isimlerini taşıyan müesseseler, vakıflar mevcuttur. Ayrıca ülke liderlerinin eserlerinden alıntılar yapmak, siyasi ve bilimsel çalışmalarda onların isimlerini anmak, onlara övgüler yağdırmak Sovyetler dönemindeki geleneğin devamı gibidir.

SONUÇ

Toplumun kimlik bunalımına sürüklendiği dönemlerde millî benliği koruma mücadelesi başlar. Bu doğrultudaki fiilî mücadele, fikri hareketlenmelerle desteklenir. Milletlerin asırlarca devam eden millî mücadeleler tarihini sözlü veya yazılı olarak anlatma isteği, bir milletin kendini dış etkiden koruma refleksinin devreye girmesinden ileri gelmektedir. Demek ki millî bilincin oluşmasında dolayısıyla millî kimlik inşasında edebiyatın rolü büyüktür. Türklerin bulunduğu coğrafi konum, onların her zaman teyakkuzda olmalarını gerektiren koşullar yaratır. Bu nedenle Türk edebiyatında toplumsal davaya yönelik anlatılar çoktur. Bu anlatıların Türk edebiyatında destanlar döneminden itibaren öne çıktığı söylenebilir. Türklerin millî kimlik davasının yeniden alevlendiği dönemlerden biri XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başına isabet etmektedir. Bu dönemde özellikle Batı'da ortaya çıkan fikri akımlar ile bilimsel gelişmeler, dünya düzeninin yeniden tanzimine önyak olur. Ayrıca bu dönem, Türk Dünyasının siyasî aydınlanma ve ulus devleti inşası üzerine fikri ve fiili çalışmalara yoğunlaştığı dönem olmasıyla önem arz etmektedir. Ne yazık ki, Türk devletlerinin XX. yüzyılın başındaki siyasi durumu, Orta Asya'daki iki Türk muhtariyetinin Rusya'dan tamamen bağımsız olmasını sağlayamaz. Fakat XX. yüzyılın başı, Rusya hâkimiyetindeki Türk topluluklarının millî kimlik arayışının, Türk üst kimliği altında milliyetçilik hareketlerinin hız kazandığı dönem olmasıyla önemini korur.

Tanzim hareketlerinin dönüm noktası olan I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Rusya İmparatorluğu'nun siyasi gücünü devralan Sovyetler Birliği, kapitalist sistemin karşısında sosyalist blok kurmayı başarır. 25 Ekim 1917 tarihinden itibaren yeni yönetim sistemine geçen devlet dünyaya kendini Sovyetler Birliği adıyla tanıtır. Marksizm öğretisine bağlı, yönetim şekli proletarya diktası olan devlette uzun yıllar süren kültür devrimi başlar. Bu devrimin birincil amacı, Sovyet kültürü oluşturmak

ve Sovyet insanı inşa etmektir. Bu nedenle Sovyet liderlerine göre toplumu komünizme ulaştıran bir aşama olarak tarif edilen sosyalizm inşası başlar.

Proleterlerin önderi V. İ. Lenin henüz hayattayken edebiyatın toplumdaki rolü ve yeri tartışmaya açılır. Komünist Partinin kendi edebiyatı olması gerektiğini vurgulayan Lenin'in vefatından sonra yönetimin başına geçen İ. V. Stalin, ideolojik edebiyat dışında başka sanat anlayışlarına yaşam hakkı tanımaz. Böylece Sovyet yönetimi tarafından edebiyat ve sanat, önce sosyalizmi, sonrasında komünizmi inşa etmek için en etkin araç olarak seçilir. Sovyet edebiyatının ilkeleri 1934 yılında yapılan Sovyet Yazarlar Birliğinin I. Kurultayında belirlense de aslında bu tarihe gelinmeden devrim sonrasında kurulan Proleter Yazarlar Birliği, yaşamın her alanını kapsayan yönetimin talimatlarını itibari âlemde anlatmaya koyulur. Ancak proleter yazarlar, ekseriyetle edebiyat anlayışı farklı yazarların gölgesinde kalırlar. Bu nedenle KP, proleter yazarlara öncelik tanıyan kararname çıkartır. Bu kararnameden sonra burjuva olarak nitelendirilen milliyetçi yazarların faaliyetlerine kısıtlamalar getirilir.

Kazak edebiyatı, büyük ölçüde millî birlik davasına hizmet eder. Fakat Ekim Devriminden sonra ilkeleriyle Sovyet ideolojisine aykırı olması itibariyle uzun süre yasaklanan edebiyatın doğal seyri değişir. Millî-kültürel değerlere sahip çıkma üzere oluşturulan edebiyat yerine değerlerin değişmesini öğütleyen birçok anlamda zıt ideolojiye hizmet eden bir edebiyat anlayışı gelir. Milliyetçi kalem ustalarının yeni yönetim tarafından dışlandığı dönemde Sovyet edebiyatı yaratma teşebbüsündeki aydın kesim, Komünist Parti ideolojisi doğrultusunda örnek metinler hazırlar. Bu yıllarda sosyalist yazarlar tarafından yazılan eserler, Sovyet yönetiminin amaçlarını açıkça ortaya koyar. S. Mukanov, B. Maylin, S. Seyfullin gibi yazarlar, kahramanlarına Komünist Parti Kurultayındaki konuşmaları yakıştırır. Sosyalist kültürün aşılınmaya başladığı ilk yıllarda edebiyatta eski düzeni temsil eden unsurlarla aleni bir mücadele görülür.

Komünist Partiye göre Sovyetler ülkesi proleterler devleti olduğundan edebiyat ve sanat da onların menfaatine hizmet etmelidir. Bundan dolayı Sovyet edebiyatı, burjuva edebiyatıyla karşıtlık ilkesine göre tasarlanır. Bu karşıtlık burjuva edebiyatındaki kahraman kadrosundan başlayarak zaman ve mekân seçiminde olduğu gibi başkahramanın misyonunda da kendini gösterir.

Sovyet edebiyatının asıl yöntemi sosyalist gerçekçilik olduğundan mekân sosyalizm inşasının gerçekleştiği Sovyetler Birliğinde kamu iş yerleridir. Olay ise kamu

menfaatinin korunduğu iş yerindeki tartışmaya kuruludur. Bu tartışma genellikle zihnen ve fiilen komünist ideolojisine sadık kişi ile Sovyet insanına aykırı özelliklere sahip kişi arasında gerçekleşir. Sovyet edebiyatındaki bu tartışmalar, örnek insanın nasıl olması gerektiği direktifleri içerdikten doğrudan müspet kahraman vasıtasıyla Sovyet kimliği inşasına hizmet eder. Sovyet edebiyatı bu doğrultuda insanoğlunun tarihinde kullanılan gelen olumlu vasıfları ideolojik bakış açısıyla sunar. Bundan dolayı Sovyet edebiyatında olumlu ve olumsuz kahramanlar kendi görevlerini yerine getirecek şekilde kurgulanır. Burada olumlu kahramanın misyonu, doğrudan Sovyet insanı örneğini her yönüyle göstermektir. Olumsuz kahraman ise ideolojinin tasvip etmediği özelliklerin tümünü barındıran toplu karakterdir. Genel bağlamda olumsuz kahraman Sovyet ideolojisinin düşmanıdır.

Sovyet edebiyatının olgunluk döneminde müspet ve menfi kahramanlardan kaçınılır. Eserdeki tartışma, kahramanın iç dünyasına taşınır. Olgunluk dönemindeki eserlerde Sovyet insanını yetiştirme misyonu topluma değil kahramanın kendisine yüklenir. Eser, kahramanın kendinde halen mevcut olan olumsuz vasıflardan kurtulmanın yoluna idrak ederek varması üzerine tasarlanır. Gerçek insanın gerçek hayatının yansıdığı var sayılan Sovyet edebiyatı, bu dönemde önörneklı yaratıcılığa yönelir. Yaptıklarından sorumlu olan kahraman, yapmadıklarından da mesul olup, artık suçu toplumda veya sistemde değil, sisteme ve topluma ayak uyduramayan kendinde arar. Şöyle ki, Sovyet edebiyatının ilk yıllarda kullanılan KP talimatları olgunluk döneminde satır aralarına gizlenir. Bu dönemde yazılan eserler, kader kavramını farklı yönlerden ele alır ve nihayetinde kader dümeni insanın elinde olduğuna vurgu yapılır. Böylelikle bu yöntem, yüce bir gücün belirlediği kaderin varlığına inanmaktan insanı alıkoyar. Dolayısıyla toplumdaki tanrı inancını ve onunla birlikte millî kültürün bir parçası olan dinî kimliği temelli yok etmeyi amaçlar. Bu şekilde insan bilincine farklı değerler yükleyerek ikna etme yoluyla millî-kültürel kimliğin tahribatı gerçekleştirilir. Edebiyattaki bu yöntem, Sovyet insanı yetiştirmede daha başarılı olur. Çünkü artık insan yönetimin talimatlarını harfiyen yerine getiren emir kulu olmaktan çıkıp, kendi kararlarıyla doğrulara ulaştığını sanır.

Komünist Partinin Sovyet insanını yetiştirmek için kullandığı araçlardan biri de çalışmadır. Hıristiyan azizleri tarafından söylene gelen “çalışmayan yemez” ilkesi, ilk komünist liderden itibaren ana ilkelerden birine dönüşür. Bu nedenle Sovyet edebiyatı kahramanını emekçi sınıftan seçer. Bu çalışmayı sadece fiziki dinamizm

değil aynı zamanda ideolojinin lehine düşünmek olarak tanımlamak doğru olacaktır. Sovyet edebiyatındaki iki kutbun tartışması da çalışma ve iş ahlakı üzerine kuruludur. Bu çalışma, birey için değil toplum için, özel için değil kamu yararları için, insanın kendisi için değil başkaları için ilkesine göre tertiplenir. Edebî kahramanların aklında görevini layıkıyla yerine getirmekten başka bir şey yoktur. Onlar temel ihtiyaçlarını karşılamayı dahi düşünmeden görevlerine odaklanırlar. Komünist Partinin yerel teşkilatlarından gelen bu görev esnasında kahraman ona güvenenlerin itimadını boşa çıkarmamak için geri adım atmaz, bütün zorluklara göğüs gerer. Bu zorluklarla mücadele ederken onun gerçek kişiliği ortaya çıkar. Kahraman kendi içindeki Sovyet insanını uyandırır. Bu şekilde bir yandan ideolojik kimlik inşa edilirken insanın millî-kültürel kimliği ciddi hasara uğrar.

Sovyet ideolojisinin ve kültürünün propagandasını yapan yazarlar, örneklerini ana dillerinde sunup, karakterlerini kendi toplumlarına ait göstererek hedef kitle tarafından Sovyet kültürünün benimsenmesini sağlarlar. Komünizme rakip olabilecek toplumu bir araya getiren ideolojik öğeler, farklı sebeplere bağlanarak olumsuz gösterilir ya da yasaklanır. Olumlu kahramanın düşünceleriyle, hal ve hareketleriyle toplumun eski düzen, dinî inanç, gelenekler ve millî tarih duyguları zayıflatılır. Bunun yanı sıra yazarlar tarafından yeni düzenin adaleti, sunulan imkânlar ve haklar savunulur. Bunun için tezatlar kullanılır: dün ve bugün, karanlık ve aydınlık, haksızlık ve adalet, cehalet ve bilim karşı karşıya getirilerek yeninin tarafına çıkılır. Bu şekilde Sovyet yönetimi, aracı görevi üstlenen yazarlarla birlikte komünist ideolojinin kilit kavramlarını edebiyat üzerinden topluma benimsetmeyi amaçlar.

Sovyet edebiyatında şehirlerde mekân olarak fabrikalar, yol ve şehircilik seçilirse, kırsal kesimde daha çok kolektifleştirme politikasının uygulandığı kolhozlar seçilir. Kazak Sovyet edebiyatında fabrikalardan ziyade maden ocaklarının mekân olarak seçildiği görülür. Çünkü XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kazakistan'da maden ocaklarında yerli işçi gücü kullanılmaya başlar. Çarlık döneminde çalıştırılan maden ocakları Sovyet yıllarında da faal kalır. Kazak Sovyet yazarlarının sanayi romanlarının kahramanlarını maden işçilerinden seçmesindeki birinci sebep Kazak işçi sınıfının oluştuğu yer olmasıdır. Buna bağlı olarak Kazak Sovyet edebiyatında madencilerin devrim öncesi ile sonrasının karşılaştırılarak anlatıldığı eserlere sıklıkla rastlanır. Fakat Kazakların tarihî yaşam tarzına daha yakın olduğundan kolhoz ve

kolektifleştirme konusunun daha çok işlendiği gözlemlenir. Kolektifleştirme konusu eski zihniyetin yenisine yenik düşmesini anlatırken, maden işçilerinin olay merkezine konumlandırıldığı eserlerde devrim öncesi sömürülen işgücü ile Sovyet işçisinin amaçları dile getirilir. Devrimden önce işçi ve köylünün karın tokluğuna çalıştığı söylenirken, devrimden sonra ülkesi ve toplumun geleceği için çalıştığı öne sürülür.

Hâlbuki Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yapılan çalışmalar, her iki dönemde de işçilerin sömürüldüğünü, onların emeklerinin karşılıklarının cüzi bir parçasının ödendiği istatistik verilerle ortaya koymaktadır.

Kazak Sovyet yazarlarının ilk yıllarda kahramanlarına genel geçer isimlerden ziyade hayvan isimleri veya anlamsız kelimeler seçmesi de dikkat çeken hususlardan biridir. Kazak kültürünü yansıtmayan bu tür adlandırma bugüne kadar herhangi bir çalışmanın konusu olmamakla beraber olumlu kahramanların adları ileriki yıllarda toplumda kullanılan isimlerin içine girer.

Sovyet yönetimi, Ruslar dışında başka milletlere temkinli davranır. Bu nedenle ister siyasî metinlerde ister edebî metinlerde olsun Sovyetlerde Rus unsurunun üstünlüğü her daim hissedilir. Rus kültür ve medeniyetinin büyüklüğü sıfatı vurgulanır. Komünist Partinin talimatıyla Sovyet edebiyatı, yaşanası her durum için örnek senaryo oluşturur. Bu senaryolarda kilit kişiler yine Ruslar veya Ruslaşmış kahramanlardır. Bu kahramanlar sadece konuşmasıyla değil, giyim-kuşamı ve yaşam tarzıyla Ruslara benzemektedir. Ruslaşmış kahramanların toplumun geri kalan kısmından daha adil ve dürüst olmalarına dikkat çekilerek üstün gösterilir. Neticede edebiyatta simaları farklı, ama kültürüyle, davranışıyla, yaklaşımlarıyla, ifade gücüyle Ruslardan farksız bir toplum inşası için yönerge oluşturulur. Bundan Sovyet yönetiminin asıl amacının Ruslaştırma olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle her yönüyle Ruslarla zıt olan Kazak toplumu kendi yazarları tarafından geride kalmış, cahil ve bilinçsiz olarak edebiyata yansır. Bundan dolayı Kazak Sovyet edebiyatında Rus kahramanlar yenilikçi, yerliler ise yobaz olarak tasvir edilir. Sovyet yönetiminin gelmesiyle çağ atlayan toplum olarak gösterilen Sovyet halkları edebiyatlarında bu konuda gerçeğin renklerinin abartıldığı açıktır. Eserlerdeki abartılı zıtlık günümüzde her ne kadar yazarların tecrübesizliğine atfedilse de asıl neden Sovyet-Rus ideolojisinin hedef kitleye kabul ettirilmesine bağlıdır. Bazen de abartılı anlatım, Sovyet yönetiminin başarısızlıklarını gizlemek için kullanılır. Sovyet politikalarının

başarısızlığı ile birlikte birçok konuların yayını ve yayımı yasaklanır. Yasak konular ve bilgilerin listesi gerektikçe yenilenir. Bu sebeple eserler yayın öncesi ideolojik kontrolden geçer. Bu durum yazarların eserlerinde gerçeği değil sosyalist ütopyi işlemesine sebep olur. Devrim öncesi toplumun her halinden yakınan Kazak Sovyet yazarların eserlerinde sosyalizme umut bağladıkları hissedilmektedir. Sosyalist yazarlar, eserlerinde toplumu bulunduğu durumdan kurtarabilecek olan Sovyet hükümeti olduğunu yazar. Bu tür ideolojik konuşmaları kahramanlarının ağzından anlatır. Kazak Sovyet yazarları, eserlerindeki kurum ve kuruluşlara ideolojik isim verirler. Kazak Sovyet edebiyatındaki ideolojik adlandırmalar Sovyet yönetiminin kimliksizleştirme politikalarından gelmektedir. Yer adlarının değiştirilmesi, Kazakların millî kimliklerinin bir parçası olan topraklarını kaybetmesine, tarihî vatanlarıyla ilgisinin kesilmesine, millî hafızalarında yer etmiş çağrışımların muğlâklaşmasına, bu adların geçtiği destanlar ve benzeri halk edebiyatı ürünleriyle arasındaki bağın kopmasına sebep olur. Sovyet yıllarında tarihî yer adlarını ideolojik ve enternasyonal adlara değiştirerek Kazakların millî hafızalarından anayurt kavramının silinmesine yol açar. Ülkede ardı ardına yaşanan ekonomik krizlerin emekçileri yıldırması için böyle hayalî eserlere ihtiyaç duyulur. Rekordan rekora koşan emekçilerin başkahraman olduğu eserlerin yazılma nedeni budur. Sovyet halkları yazarlarını bu şekilde yönlendiren Proleter Yazarlar Birliği ve onun arkasındaki Komünist Parti olduğu malumdur.

Komünist Partinin ideoloji, eğitim, bilim ve kültür alanındaki hedeflerine bakılırsa, edebiyat ve sanatın ahlaki eğitim aracı olarak hizmet etmek üzere yardıma çağrıldığı belirtilir. Fakat Sovyet döneminde yazılan ve tarafımızca incelenen eserlerden hareketle hedefin ideolojik kimlik yaratma doğrultusunda olduğu aşikârdır. Sadece ideolojinin öne çıkarılıp estetik kaygının ikinci plana atıldığı ilk yıllar geride kaldığında usta kalemler tarafından ideolojik söylemlerin metnin içinde gizlenerek sunulduğu gözlemlenir. Sovyet edebiyatına bu açıdan bakıldığında ideolojik söylemlere açıkça yer verilmese de edebiyat ve ideoloji ilişkisinin giderek sağlamlaştığı görülebilir.

Sovyet edebiyatında sosyalist gerçekçilik yöntemiyle yazılan eserler, ilk yıllarda sosyalist ütopyanın ürünleri olmaktan kendini kurtaramaz. Kazak Sovyet edebiyatındaki bu sorun, KP tarafından edebiyat ilkelerinin net olarak belirlenmemesinden, yazarların yönetimin kendilerinden ne istediklerini

anlayamamasından ileri gelmektedir. Çünkü devrim sonrası yazılan eserlerin neredeyse tümü yeniden düzeltilerek basılır.

Tasfiye yıllarından (1929-1938) sonra Kazak toplumunun ve edebiyatının bocaladığı görülür. Çünkü Kazak toplumundaki aydın kitlenin büyük bir kısmı katledilir. Bunun yanı sıra onların aile fertleri, akrabaları ve arkadaşları da cezalandırılır. Yaşadıkları doğal ve siyasi felaketlerden sonra can derdine düşen Kazaklar bir müddet yönetime itaat ederek kendini korumaya çalışır. Millî-kültürel değerlerini tarihî yurtlarında kalma uğruna tahrip eden Kazaklar II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyet ve Rus kimliği ayırımı yapmaz. Kazaklar, yeni kimliğini benimsemekle kalmaz, onların Sovyet kimliğe dört elle sarıldığı yazarlar tarafından açıkça ifade edilir. Böyle bir süreç sadece Kazaklar için geçerli olmayıp Rus olmayan toplumlarda da aynı durum gözlemlenir. Bu durumdan hareketle Sovyetlerde ideolojik araçtan öte silah olan edebiyatın bu denli kısa sürede Rus olmayan toplumların kültürel kimliklerini zihinlerden sildiği söylenebilir.

II. Dünya savaşından sonra serbest konulara dönemeyen Kazak aydınları, ziraat ve yeni iskân politikalarının edebiyata yansımada öncü olurlar. Bu dönemde tahrip olan kimlikle beraber Kazakçanın da toplum içinde itibarının azaldığı bilinir. Çünkü bu yıllarda yazılan eserlerde Rus kahramanlar çoğalır, metinlerde Rusça diyaloglar yer alır. Hatta yazarların bir kısmı ana dillerinde değil Rusça yazmaya başlar. Adı Sovyet gerçeği olan bu karma tarz toplumda yaygınlaşır. Sovyet yönetiminin yozlaştırdığı değerlere bir tanesi, belki en önemlisi eklenirken Kazakistan'da Rusça eğitim veren okulların çoğaldığını, Rusçanın iletişim dili olarak üstün duruma geldiğini görmek mümkündür. Ana dilinde konuşan kesim kendi soydaşları tarafından ötekileştirilir. Aynı zamanda Kazakçayı iletişim ve eğitim dili olarak kullananlar Ruslardan ve Rusça konuşan kesimden dolayı aşağılık kompleksine kapılırlar. Millî kültürel kimliklerini korumakta biraz daha başarılı olan kısım sahip olduğu benlikten utanacak duruma getirilir. Çağdaş olamamakla ve ırkçılıkla suçlanan bu insanlar Kazak Sovyet edebiyatına burjuva kalıntıları olarak yansır. Başka bir ifadeyle millî duygularını yaşatanlar, vatan haini muamelesi görür.

Sovyetlerin ilk yıllarından itibaren millî tarihlere şüpheyle yaklaşıldığından eğitim kurumlarında ülke genelinde kabul gören Rus tarihi okutulur. Bütün bunları göz önünde bulundurarak milletin geleceğinden endişelenen bir grup aydın 1960-1970'li yıllarda tarihî roman türüne odaklanır. Tarihî romanlarla birlikte geçmişe ilgi

uyandırılırken tarihi komünist ideolojiye uygun bir biçimde sunmak için geçmişin tahrip edildiği gözlemlenir. Bu tür eserlerde bir devleti ayakta tutan yöneticilerinin buldukları mevki kaybetme korkusuyla diplomatik ve stratejik hatalarının kurbanı olduğu dile getirilir. Bunun yanı sıra tarihî şahısların milletin kaderindeki rolü küçümsenir ve Kazakların gerçek kurtarıcısı olarak Ruslar gösterilir. Bu durum Rus olmayan ulusların çağdaş dünyanın bütün nimetini sunan halka minnettarlık ve kendini onlardan küçük görme hissini uyandırır. Böylece Kazak toplumunda kölelik psikolojisi kendini gösterir. Yani Kazakların kendi köklerinden, atalarından ve kimliğinden utanmasına sebep olur. Bunun sonucunda çağdaş görünmek uğruna toplum kendi değerlerinden ve benliğinden uzaklaşmayı yeğler. Bu yöntem, dolaylı yoldan Kazakların kendi iradesiyle kimliklerinden vazgeçmesini tetikler.

Sovyet kültürünün aslı Rus kültürüne dayanır. Rus-Slav kültürel kimliği her yönüyle zıt olan Türk-İslam kimliğiyle bağdaşmamaktadır. Orta Asya Türkleri, farklı politik uygulamalarla birlikte Sovyet kimliği adıyla sunulan Rus kültürel kimliğini kabul etmeye zorlandığı gibi onların millî-kültürel kimlikleri edebiyat vasıtasıyla tahrip edilir. Sovyetler Birliği'nde yaşayan milletler ve toplulukların millî-kültürel kimliklerini hedef alan çalışmaların başında gelen edebiyat ve sanat, kahramanını komünist ideolojiye bağlılık ilkesine göre şekillendirir. Gerçek hayatta toplum bireylerinin de kendilerini komünist ideolojiye göre çekidüzen vermesini önerir. Sonuç olarak Sovyet edebiyatının görevi, Komünist Parti talimatlarını aksettiren siyasî metinleri kurmaca metinlere dönüştürmek olduğu söylenebilir. Bu şekilde ülke genelinde ortak değerlere sahip, Marksist dünya görüşünü benimseyen sosyalist kültür oluşturulur. Gerek Rusya gerek Sovyet imparatorluğunun Kazakistan topraklarındaki iskân ve nüfus politikalarının, bugün genetik melez oranının artışına ve Kazak zihniyetin melezleşmesine sebep olduğu açıktır. Bu durum, Kazak Türklerinin millî-kültürel kimliklerinin ciddi oranda hasar gördüğünü kanıtlamaktadır. Günümüzde kültürel kimlikleriyle, değerleriyle, dünya görüşüyle birbirine benzeyen toplumların edebiyat ve sanat vasıtasıyla Sovyet yönetimi yıllarında imparatorluk döneminden daha çok asimile edildiği gerçeği ortadadır.

KAYNAKÇA

- Abenova B S (2019) Resey İmperiyasının Kazak Ölkesindeki Aymaktık Sayasatı (Jubanov Üniversitesi, Aktöbe)
- Abışeva J R (2015) Musulman Din İyelerine Karsı Küres (XX ğ. 20-30 jj.). S. Seyfullin Atındağı Agrotehnikalık Universitetin Ğılım Jarşısı 1: 62-67
- Ahmetov Ş (1976) Kazak Sovyet Balalar Adebıyeti (Mektep,Almatı)
- Akademiya Nauk SSSR (1962) Teoriya Literaturı (İzdatelstvo Akademi Nauk SSSR, Moskva)
- Akmatov K K (2018) Obraz Uçıtelya v Avtobiypgrafiçeskih Proizvedeniyah Kırğızskih Pisateley. www.archilab.online/konferentsii (E.T. 29.12.2019)
- Aktaş Ü (2012) Edebıyat, İdeoloji ve Poetika (Metamorfoz, İstanbul)
- Almuhanova R (2009) Kazak Folklorındağı Antikalık Sarındar (Arıs, Almatı)
- Amankul T O (2020) Kenestik Davirdegi Kazakistan'dağı İslam 1920-1950. Doktora tezi, Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi, İlahiyat Anabilim Dalı, Almatı.
- Amankulov T O (2017) Alğaşkı Kenes Ökimeti Kezindegi Kazakstandağı İslam Dini Jağdayı (1920-1930). Kazak Ulttık Universitetinin Habarşısı 1 (59): 166-172
- Aşkın M (2010) Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler . Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10 (2) : 213-220
- Avezov M (1979) Şığarmaları (Jazuşı,Almatı)
- Avtorhanov A (1988) İmperiya Kremlya-Sovyetskiy Tip Kolonyalizma (Prometheus,Verlag)
- Ayagan B (2009) Kazakstan Tarihi (Atamura, Almatı)
- Aydarbayeva R (2017) XX ğasırdağı Kazakstan (Öskemen)
- Aymavitov J (1989) Şığarmaları (Jazuşı,Almatı)
- Azırbayev K (2017) Can Serigim, Dombıra (Keleşek, Almatı)
- Babatayulı D (2002) Tunık Tuma (Raritet, Almatı)
- Baytursunulı A (1919) Revolutsiya i Kirgizi. Jizn' Natsiyonalnostey 29 (37)
- Berdibay R (1995) Sol Bir Jıldarda. Julduz 5-6
- Bıkova E (2011) Reformirovaniye Sistemı Şkol'nogo Obrazovaniya v SSSR v 1917-1030 gg.: Organizatsiyonniye i İdeologiçeskiye Aspektiy. Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta 1(13): 179-189

http://bre.mkrf.ru/domestic_history/text/4713482

Boraş B T (2012) Kazak Poeziyasındağı Handar Tuğlasının Beynelenüvi (Davir,Almatı)

Bökey O (1994) Eki Tomdık Tandamalı Şıǵarmaları (Jazuşı, Almatı)

Bökey O (2003) Kerbuğı (Atamura, Almatı)

Bökeyhan A (2013a) Şıǵarmalarının Toğız Tomdık Tolık Jıynağı (Sarıarka, Astana)

Bökeyhan A (2013b) Şıǵarmalarının Toğız Tomdık Tolık Jıynağı (1915-1917) (Sarıarka, Astana)

Canuzakov T (2008) Kazak Tilinin Türsindirme Sözdigi (Dayk-Press, Almatı)

Cumabayev M (2013) (Jazuşı, Almatı)

Cumabayev M (2013a) Şıǵarmaları (Jazuşı, Almatı)

Cumaliyev K (1969) Adebietet Teoriyası (Mektep,Almatı)

Çernov V Y vd. (2010) Çto Nado Znat ob Osnovnih İdeologiyah Sovremennosti (Minsk)

Demina E G (2005) Obraz Vraga v Sovyetskoy Literaturnoy Kritike 1920-30-h godov. Kultura Narodov Priçernomor'ya 74:146-151

Divayev A (1992) Tartuv (Ana Tili, Almatı)

Dosjanov D (1992) Abaktı (Kazakistan, Almatı)

Dulatov M (1991) Şıǵarmaları (Jazuşı, Almatı)

Dulatulı M (1991) Şıǵarmalar Jıynağı (Jazuşı, Almatı)

Dulatulı M (2013a) Altı Tomdık Şıǵarmalar Jıynağı (Mektep, Almatı)

Dulatulı M (2013b) Altı Tomdık Şıǵarmalar Jıynağı (Mektep, Almatı)

Dulatulı M (2013c) Altı Tomdık Şıǵarmalar Jıynağı (Mektep, Almatı)

Duman H (2019) Türk Mitolojisinde Ejderha. Uluslar Arası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi 5 (11): 482-493

Düysenbayev I T (1963) XX Ğasır Basındağı Kazak Akındarının Şıǵarmalar Jıynağı (Kazak SSC Bilimler Akademiyası, Almatı)

Eagleton T (2018) Eleştiri ve İdeoloji. Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma çev. Savaş Kılıç (İletişim, İstanbul)

Eniseyeva-Varşavskaya L (2014) "Delo Bekmahanova": Kak vse eto bılo. Mısl 3

Fedçenko M N (2009) Povsednevnyaya Jizn Sovetskogo Çeloveka (İzdatelstvo Kurganskogo Gosudarstvennogo Unversiteta, Kurgan)

- Gılım Akademiyası, Almatı)
- Govoruhina Y (2019) Hudojestvennoye Proizvedeniye v İdeologičeskom Kontekste. Studia Wschodniosłowiańskie 19: 35-47.
- Gumbatov G (2011) İtoriçeskaya Prarodina Tyurkov (Mutarcum, Baku)
- Guseyinov M A (2013) Sovetskaya Vlast i Religiya: Borba s İslamskimi Sennostyami Çerez Literaturu. İslamovedeniye 2: 110-116
- Günter H (2000) Arhetipı Sovyetskoy Kulturu. Sosrealistiçeskiy Kanon : 743-784
- Heller M A (1985) A Cog and The Wheel (Overseas Publications Enterchange LTD, London)
- Heresch E (2005) Kuplennaya Revolutsiya Taynoye Delo Parvusa (Olma-Press)
- Honko L (2016) Ulusal, Bölgesel ve Bireysel Anlamda Destan ve Kimlik çev. Çetin Kolkaya. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi 4:103-115
<https://abai.kz/post/83974> E.T. 25.03.2019
- İbragimov M İ (2018) Natsyonalnaya İdentiçnost Tatarskoy Literaturı: Sovremenniye Metodi İssledovaniya (İnstitut Yazıka, Literaturı i İskusstva imeni G. İbragimova, Kazan)
- İnstitut Marksizma i Leninizma pri KPSS, İnstitut İstorii Akademii Nauk SSSR (1957) Dekretı Sovetskoy Vlasti (Nauka, Moskova)
- İnstitut Marksizma- Leninizma (1964) Dekretı Sovyetskoy Vlasti (Politizdat, Moskva)
- İsmakova A (2017) Alaş Adebıyettanuvı (Kazak Ensiklopediyası, Almatı)
- İsmakova A S (1998) Kazahskaya Hudojestvennaya Proza-Poetika, Janr, Stil (Gılım,Almatı)
- Jabayev J (2014) Şığarmaları (Nurlı Press.kz, Almatı)
- Jaksılıkov A J (2012) Sravnitel'naya Tipologiya Obrazovi Motivov s religioznoy Soderjatelnostyu v proizvedeniyah Kazahskoy Literaturı: Estetika, Genezis (Kazak Universiteti, Almatı)
- Janısbekova E T (2018) Mifologičeskiye Obrazı i Motivi v Sovremennoy Kazahstanskoy Proze. Doktora tezi, Abay Milli Pedagoji Üniversitesi, Filoloji Anabilim Dalı, Almatı.
- Jirenşin A (1971) Kazak Kitaptarı Tarihınan (Kazakistan, Almatı)
- Kabdolov Z (1970) Adebıyet Teoriyasının Negizderi (Mektep, Almatı)
- Karatayev M (1963) Şeberlik Şıñına (Körkem Adebıyet, Almatı)

- Karatayev M (1965) Sosyalistik Realimnin Kazak Prozasında Kalıptasuvı (Kazak SSR)
- Karayev O, ve Jusupov K (1999) Kırgızlar: Manbalar, Tarih, Etnografya (Bişkek)
- Kaskabasov S (2009) Oyöris (Jibek Jolu, Almatı)
- Kaymazarov G Ş, Kaymazarova L G, Alibekova L M (2016) Transformatsiya Obraza Vraga v Soznaniyah Dagestanskikh Detey v Kontse 1930 – 1950 godah. Gramota 9 (71): 68-73
- Kazak Sovyet Ensiklopediyasının Bas Redaksiyası (1972) Kazak Sovyet Ensiklopediyası (Kazak Sovyet Ensiklopediyası Almatı)
- Kazakistan Respublikası Gılım Akademiyası, Muhtar Avezov Atındağı Adebıyet Jane Öner İnstıtutı (2005) Kazak Adebıyetının Tarihi (Kazakparat, Almatı), C.4.
- Kazakistan Respublikası Gılım Akademiyası, Muhtar Avezov Atındağı Adebıyet Jane Öner İnstıtutı (2006) Kazak Adebıyetının Tarihi (Kazakparat, Almatı)
- Kazakistan Respublikası Gılım Akademiyası, Muhtar Avezov Atındağı Adebıyet Jane Öner İnstıtutı (2004) Kazak Adebıyeti Tarihi (Kazakparat, Almatı) C.8, s.16
- Kazakistan Respublikası Gılım Akademiyası, Muhtar Avezov Atındağı Adebıyet Jane Öner İnstıtutı (2008) Kazak Adebıyetının Tarihi (Kazakparat, Almatı)
- Kazakistan Respublikası Gılım Akademiyası, Muhtar Avezov Atındağı Adebıyet Jane Öner İnstıtutı (2004) Kazak Adebıyeti Tarihi (Kazakparat, Almatı)
- Kekilbayev A (1981) Ürker (Jazuşı, Almatı)
- Kemengerulı K (2005) Tandamalı Şıǵarmaları (Alaş, Almatı)
- Kenjebayev B (1993) XX Gasır Basındağı Kazak Adebıyeti (Bilim, Almatı)
- Kenjebayev B, Esnazarov Ö (1966) XX Ğasır Basındağı Kazak Adebıyeti (Mektep, Almatı)
- Khloponina O O (2019) Dinamika Jenskoy Obraznosti v Russkoy Hudojestvennoy Kulture 1890-1930 gg. Doktora tezi, Moskova Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kültür Teorisi ve Tarihi Anabilim Dalı, Moskova.
- Kıyrabayev S (1991) Saken Seyfullin (Jazuşı, Almatı)
- Koskeyeva A (2019) Kazaktın Şıǵarmaşılık İntelligensiyasının Enbekterindegi Ult Maselesi. Doktora tezi, Gumilyev Avrasya Milli Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Nursultan.

- Kostyurina N Y (2012) İstoriya Literaturı (Komsomolsk na Amure)
- Kovalçuk N M (2009)“Jenskoye” Kak Gendernaya Problema v Russkoy Literature i Filosofii XIX-XX vv. Gumanitarnıye İssledovaniya v Vostoçnoy Sibiri i na Dalnem Vostoke 4: 91-94
- Kudayberdiulı Ş (1988) Jolsız Jaza (Jalın, Almatı)
- Kudayberdiulı Ş (1990) Şıǵarmalar Jıynaǵı (Rauan, Almatı)
- Kudayberdiulı Ş (1991) Türik, Kırǵız-Kazak Hem Handar Şeciresi (Sana, Almatı)
- Kunanbayev A (1957a) Eki Tomdık Şıǵarmalar Jıynaǵı (Körkem Adebıyet, Almatı)
- Kunanbayulı A (2003) Şıǵarmalarının Eki Tomdık Tolık Jıynaǵı (Jazuşı, Almatı)
- Kunanbayulı A (2003a) Şıǵarmalarının Eki Tomdık Tolık Jıynaǵı (Jazuşı, Almatı)
- Kürjimulı K, Mönkeulı M (2014) Şıǵarmaları (Nurlı Pres.kz, Almatı)
- Lazarevskiy N İ (1909) Zakonodatelnıye Aktı Perekhodnogo Vremeni: 1904-1908 (Pravo, St.Petersburg)
- Lenin V İ (1982) O Sredney Azii i Kazahstane (Gospolitizdat, Taşkent)
- Lenin V İ (1956) O Prave Natsii na Samoopedeleniye (Moskova)
- Lenin V İ (1970) Polnoye Sobraniye Soçinenii (Politiçeskaya Literatura, Moskova)
- Lenin V İ, Stalin İ V (2013) Marksizim ve Ulusal Sorun (Evrensel Basım Yayın, İstanbul)
- Leonhard W (1976) Bugünkü Sovyet İdeolojisi, çev. Cemil Ziya Şanbey (Milli Eǵitim Basımevi, İstanbul)
- Lunaçarski A V (2009) Sanat ve Edebıyat Üzerine çev. Ülker İnce (Kırmızı, İstanbul)
- Lyaşko N (1955) Domennaya Pech (Hudejestvennaya Literatura, Moskva)
- M. Avezov Edebıyat ve Sanat Enstitüsü (1965b) Kazak Adebıyetinin Tarihi (ǒılım, Almatı)
- Macit M H (2016) İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Deǵerlendirme. Kaygı Uludaǵ Üniversitesi Fen- Edebıyat Fakültesi Felsefe Dergisi 26: 29-36
- Makarenko V P (2000) Glavnıye İdeologii Sovremennosti (Feniks, Rostov-Na-Donu)
- Mannheim K (2016) İdeoloji ve Ütopya çev. İdil Çetin (Nika, Ankara)
- Marks K, Engels F (1955) Soçineniye (Politiçeskaya Literatura, Moskova)
- Maslova E A (2011) Evolutsia Predstavlenii ob İdeologii v Politiçeskoy Teori. Vestnik Nijegorodskogo Universiteta imeni N. İ. Loboçevskogo 6 (1): 315–319

- Maşimbayev S M, Maşimbayeva G S (2013) Patşalık Resey jane Kenes İmperiyalarının Kazakstandağı Ruhani Otarlav Sayasatının Zardaptarı (XIX. Gasırdın 70-80 Jıldarı-XX. Gasırdın Bası) (Kazak Üniversitesi, Almatı)
- Mavutov N, Candıbay G, Egevbayeva G (2015) Kazak Köterilisteri Ensiklopediya (Kazak Ensiklopediyası, Almatı)
- Maylin B (1987) Bes Tomdık Şıǵarmalar Jıynaǵı (Jazuşı, Almatı)
- Maylin B (2006) Şuǵanın Belgisi (Rariret, Almatı)
- Menkov S V (2016) Antireligioznaya Propaganda i Eyo Rol v Borbe s Traditsionnoy Prazdnıçnoy Obryadnostyu na Altaye v 1920-h godah. Problemy Sotsialno-Ekonomičeskogo Razvitiya Sibiri 2 (24): 98-102
- Meşeryakov V P, Kozlov A S, Kubareva N P, Serbul M N (2003) Osnovi Literaturovedeniya (Drofa, Moskva)
- Mırzahmetulı M (2011) Kazak Kalay Orıstandırıldı? (Almatı)
- Mihaylin V (2020) Obraz Materi v Sovyetskoy “Voyennoy” Vizualnoy Kulture 1940-h godov i Proizvodstvo Affekta. Mirgorod 1 (15): 168-206
- Mitrohin L H Oiserman T İ, Şerşenko L N (1974) Burjuvaznaya Filosofiya XX Veka (Političeskaya Literatura, Moskova)
- Moran B (1988) Edebiyat Kuramları ve Eleştiri (Cem Yayınevi, İstanbul)
- Mönkeulı M (2013) Şıǵarmaları, Ölender, Jırlar, Tolǵavlar, Aytıstar (Ana Tili, Almatı,)
- Müsrepov G (2012) Tandamalı Şıǵarmaları (Kazakparat, Almatı)
- Novaya Filosofskaya Ensiklopediya, Elektronnaya Biblioteka İF RAN, Sotsializm
- Nurtazin T (1966) Beyimbet Maylin Tvorçestvosı (Jazuşı, Almatı)
- Oraltay H (1973) Alaş, Türkistan Türklerinin Milli İstiklal Parolası (Büyük Türkeli Yayınları, İstanbul)
- Ospanova A A (2014) XX Ğasır Bas Kezindegi Kazak Poeziyasındagı Türıkşildik İdeanıñ Körinisi. Doktora Tezi, Al-Farabi Kazak Millî Üniversitesi, Filoloji Anabilim Dalı, Almatı.
- Papadopulu İ (2015) Stalinskiy Mif: Oficialnyy Obraz Vojdya v Hudojestvennoy Literature. Vestnik RUDN 4: 74-83
- Papayani F (2018) On Explication of The Concept of Ideology. Nauçniye Vedomosti 4: 653-659

- Perviy Vsesoyuzniy Syezd Sovetskikh Pisateley Stenografiçeskiy Otçet 1934 (Hudojestvennaya Literatura, Moskova)
- Postonovleniye Politbüro Tsentralnogo Komiteta KP (1999) O Politike Parti O Hudojestvennoy Literature 18.06.1925. Vlast i Hudojestvennaya İntelegentsiya, Dokumentı TsK RKP (b)-VKP (b), VÇK-OGPU-NKVD O Kulturnoy Politike 1917-1953 gg. (Moskova)
- Rehmann J (2017) İdeoloji Kuramları çev. Şükrü Alpagut (Yordam Kitap, İstanbul)
- Roy O (2005) Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi (Metis Yayınları, İstanbul)
- Sadıkova A (2015) Kenes Ükimetinin Din Salasındağı Sayasatı. Doktora tezi, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Almatı.
- Sayfulmalikova S S, Sadıkova A K (2018) Türkistan, Dala General-Gubernatorlıklarında Kurulgan Mugalimder Seminaryalarının Tarihınan, (1879-1917 yıllar). Alfarabi Atındağı Kazak Ulttık Universitetinin Habarşısı 2 (89): 264-275.
- Schick İ C (2001) Batı'nın Cinsel Kıyısı-Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık çev. Savaş Kılıç, Gamze Sarı (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul)
- Seyitov S, Lizunova E (1986) Adebıyetter Tuvıstıǵı (Gılım, Almatı)
- Smirnoff M Y (2011) Religiya i Bibliya v Trudah V. İ. Lenin'a: Noviy Vzglyad na Staruyu Temu. Gosudarstvo, Religiya, Tserkov v Rossii i za Rubejom (2): 106-125.
- Smith A (2002) Ulusların Etnik Kökeni çev. Sonay Bayramoǵlu (Dost Kitapevi, Ankara)
- Stolyarova E E (2017) Stanovleniye Sovetskoy Sistemı Obrazovaniya. Regional'nyye Kul'turologiçeskiye İssledovaniya 2/3 (21) :134-137.
- Şanin T (1997) Revolutsiya Kak Moment İstini 1905-1907 –1917-1922 (Ves Mir, Moskva)
- Şengül A (2007) Edebıyatta Ötekilik Meselesi ve Türk Edebıyatında Öteki. Karadeniz Araştırmaları 15: 97-116
- Şerbak A N, Bolyaçevets L S, Platonova E S (2016) İstoriya Sovyetskoy Natsyonalnoy Politiki-Kolebaniya Mayatnika. Politıçeskaya Nauka 1:100-123

- Thompson J B (2013) İdeoloji ve Modern Kùltür: Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Toplum Kuramı çev. İdil Çetin (Dipnot Yayınları, Ankara)
- Toraygırov S (1993b) Eki Tomdık Őıęarmalar Jıynağı (Gılım,Almatı)
- Türk Dil Kurumu (1998) Türkçe Sözlük (TDK, Ankara)
- Usmanova D M (2013) Musulmanskiye Deputatıy v Gosudarstvennoy Dume (1906-1917): Novaya Politiçeskaya Elita v Rossiyskoy İmperii. Uğyonıye Zapiski Kazanskogo Üniversiteta 3: 113-124
- Voytolovskiy F G (2010) İdeologiçeskiye Sostavlyayuőıye Globalnıh Transformatsii. Sovremenniye Globalniye Problemy (Aspekt-Press, Moskova)
- Wetter G A (1976) Bugünkü Sovyet İdeolojisi çev. Cemil Ziya Şanbey (Kùltür Bakanlığı, Ankara)
- Zavaliőın İ (1862) Opisaniye Zapadnoy Sibiri (Grağyov i Kompanya, Moskova)
- Zemskova D D (2016) Sovyetskiy Proizvodstvenniy Roman. Doktora tezi, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi, Rus Edebiyatı Anabilim Dalı, Moskova.
- Zetkin C (1976) Vospominaniya o Lenine (Politizdat, Moskova)

EKLER

EK: 1 KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ

Alaş: Kazakların Kazak etnonimini ile anılmadan önce kullandıkları isim, millet (15 Ciltli Kazak Adebî Tilinin Sözdüğü, Almatı, Arıs, 2006, C.1, s. 377)

artel: Sovyet yönetiminin ilk yıllarında konargöçer halkı yerleşik yapıp, siyasi-ekonomik kontrol altında tutmak için uygulanan ortak çiftçilik

atan: dört yaşını geçmiş deve iğdiş edilmiş deve

aykırı unsur: Sovyet hükümetine ve ideolojisine düşmanlık besleyen ve ahlaken düşmüş toplumun üyeleri için kullanılan kavram.

hagiografi: Hıristiyanlıkta evliyaların, ermişlerin, din büyüklerinin mucizevî hayatlarının anlatıldıkları eserlerdir.

ceditçilik: Rusça kaynaklarda Ceditizm, Modernizm teriminin karşılığı olarak kullanılmaya başlar, sonra yeni eğitim sisteminin adı olarak anlam ve alan bakımından daralmaya gider.

diskrimine: ayrımcılık/ dışlanma

javşı: ulak

jrav: Kazak edebiyatında siyasi ve toplumsal eleştirileriyle siyasete yön veren ozanlar

ılımlı dönem: Ottepel', N. Hruşyov dönemi (1953-1964) için kullanılan resmî olmayan kavramdır. Bu dönem siyasî suçluların affı, dış ve iç siyasette olumlu gelişmelerle damga vurur.

işan: Dinî makam

kadet: Rusya İmparatorluğunda askerî okul mezunu, astsubay. Askerî okul mezunlarının kurduğu demokrat parti.

Kadınlar Bölümü: Kômünist Parti Kadınlar kolu

kızıl köşe: Ekim Devrimi öncesinde Rus-Hıristiyan inancına göre ikona, haç gibi dini sembollerin konulup korunduğu bölüm. Sovyetler Birliğinde her kurumda siyasî-ideolojik eğitim almak için ana kaynakların bulunduğu bölüm. V.İ. Lenin'in ölümünden sonra Lenin Köşesi olarak değiştirilir.

kurt: genellikle yuvarlak kurutulmuş çökelek.

Narkompros: Halk Aydınlatma Komiserliği, bugünkü adıyla Eğitim Bakanlığı, 1946 yılında isim değişikliğine gider ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti

Aydınlatma Bakanlığı, 1988 yılından itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Aydınlatma Bakanlığı olarak değiştirilir. (Büyük Rusya Ansiklopedisinin online sitesi/ https://bigenc.ru/domestic_history/text/2249947)

Piyoner Teşkilatı: 10-14 yaş arası çocukların istisnasız üyeliğe alındığı genç komünistler birliğidir. En çok bu grup çocuklarla çalışılır, ergenlik çağındaki hassas dönem sıkı ideolojik ve fizikî kontrole tabi tutulur.

Sovyet: Sovyet kelimesi, tavsiye, akıl verme, danışma gibi anlam taşıırken sıfat tamlaması oluşturulduğunda kurul, danışarak yönetilen kurum anlamına gelmektedir. Bu açıklamada Rusça sözlüklerin çevrimiçi versiyonu ile birlikte S.Ojegov'un Açıklamalı Rusça Sözlüğü (Tolkoviy Slovar' Ruskogo Yazıka, 2013, ACT Yayınları), V.İ. Dal'in Tolkoviy Slovar' Ruskogo Yazıka, 2000, Eksmo-Press Yayınları) esas alınmıştır.

şeytan köprü: Asma köprü

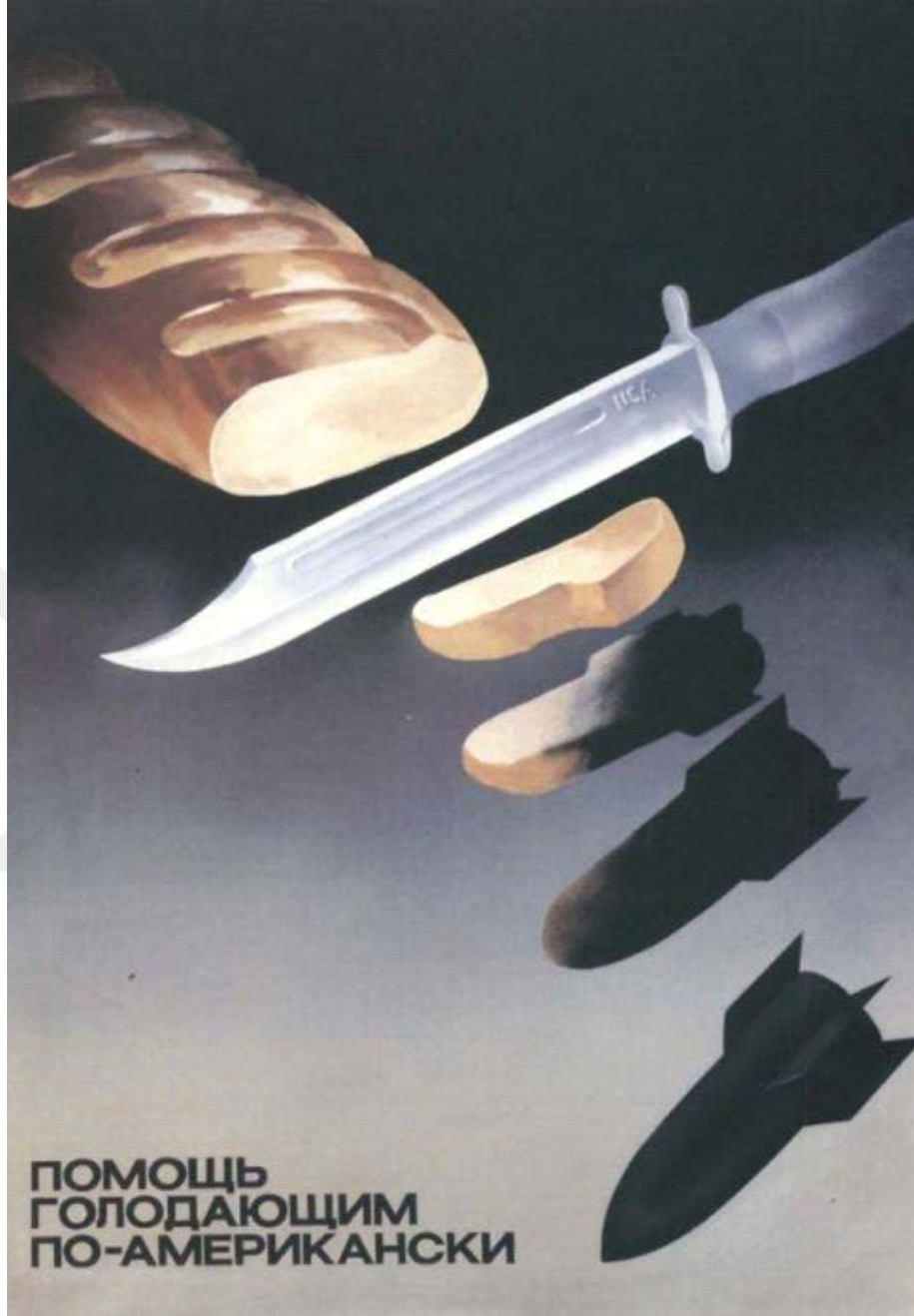
Tanrısız beşyılık: Sovyetlerde dine karşı mücadelenin planlı olarak yürütüldüğü dönem

tribalizm/ traybolizm: kavimcilik, aşiretçilik

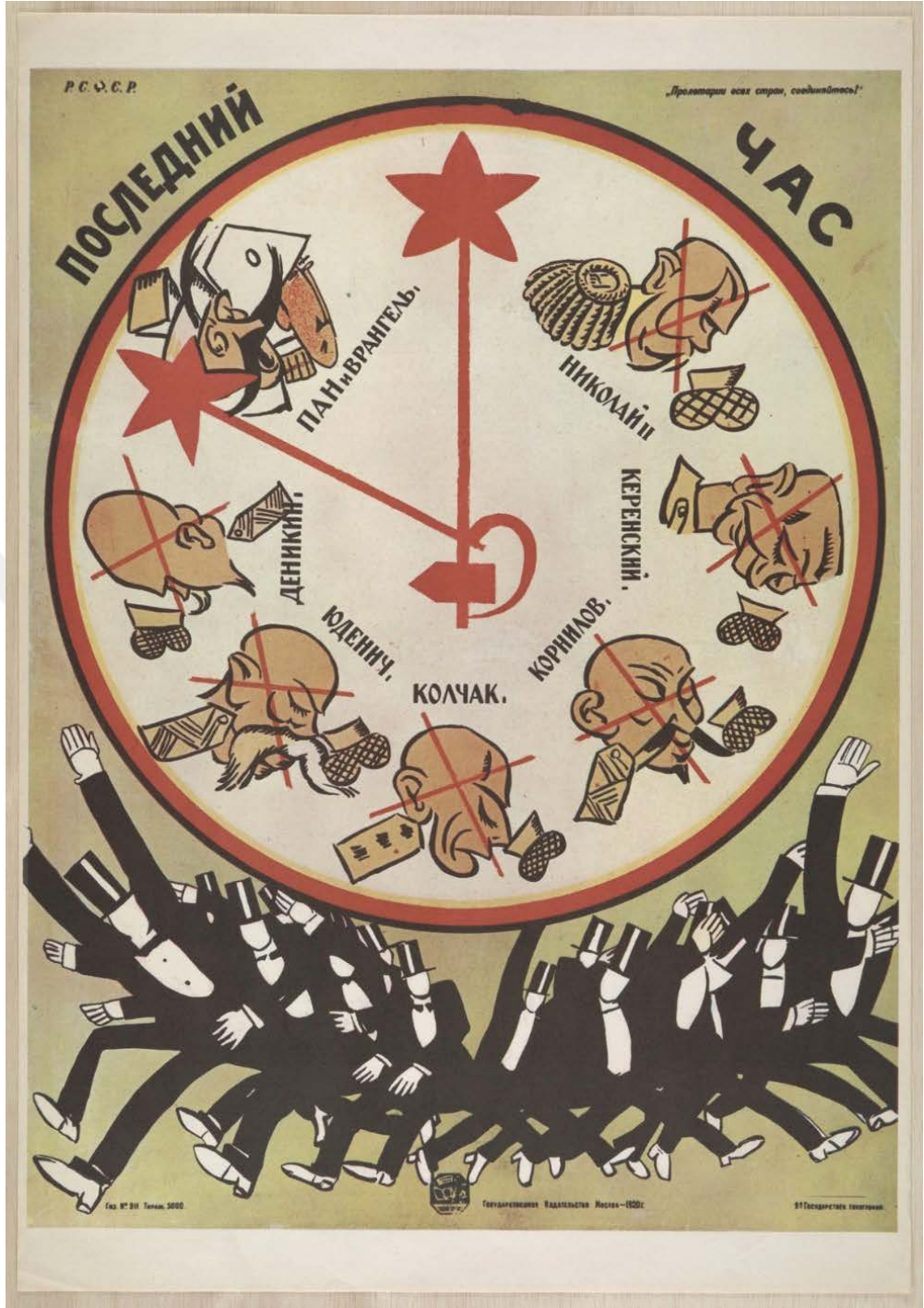
Ürker: 1. Ülker takımyıldızı; 2. Cemre

Zar zaman dönemi: Rusya İmparatorluğunun Kazakistan'da kendi idari ve hukuki sistemini uyguladığı dönem.

EK: 2 FOTOĞRAFLAR

Afiş : Kapitalist ülkelerin yardım politikası

Afiş : Rusya emperyalizminin sonu geliyor

Afiş : Dinin gerçek yüzü

Afiş : Orta Asya'daki kadın hakları hareketinin eylemi

Afiş : Sovyetler Birliği'nin faşizm düşmanlığı

Afiş : Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıma

Afiş : Stalin'in kolektifleştirme politikası

Afiş : Komünizmin fikir babaları

Afiş : Kapitalist ülkelerin casusları her yerde

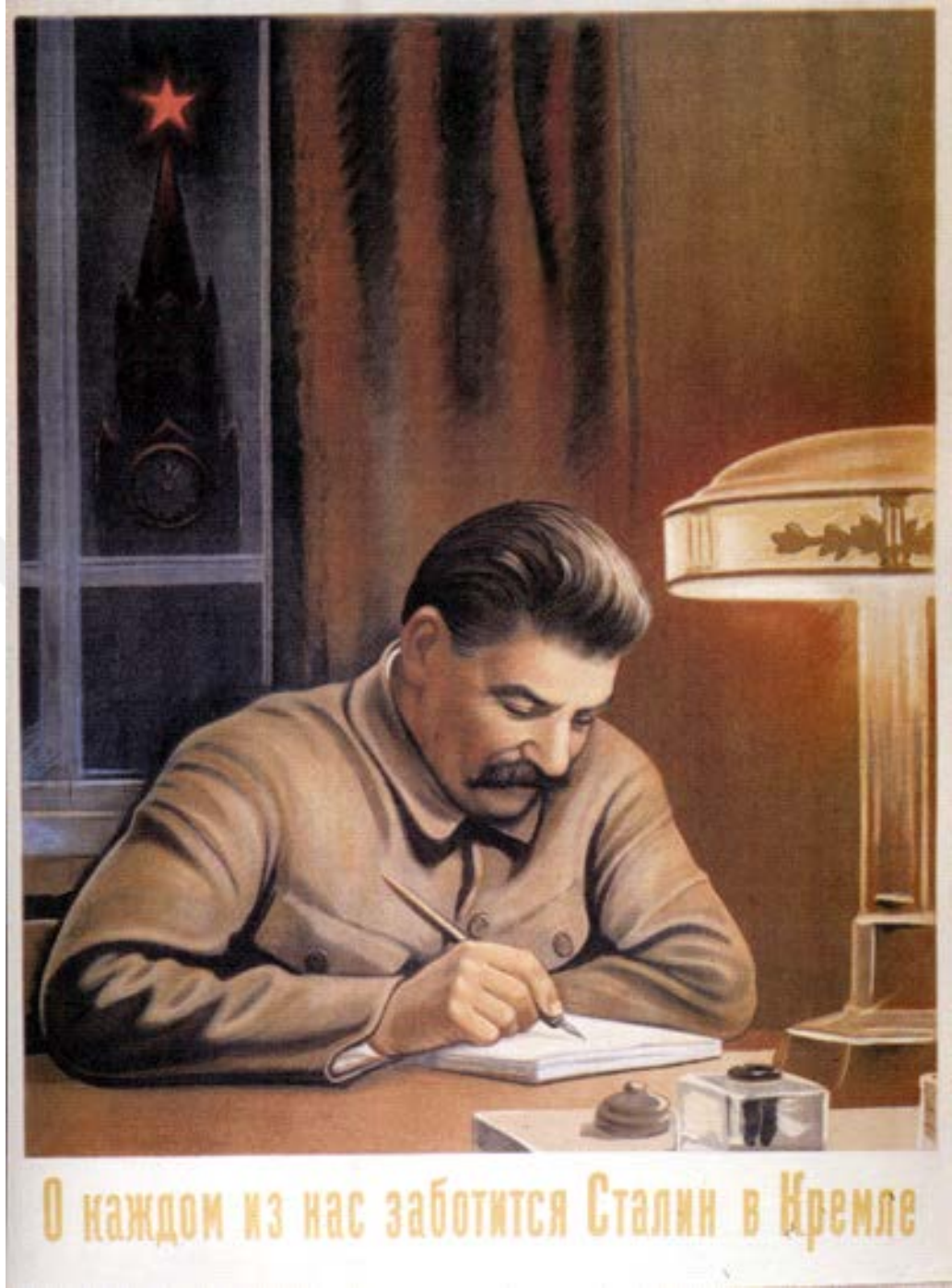
Afiş : Sosyalizm istasyonundan Komünizm istasyonuna giden tren

Afiş : Sovyet malı, kaliteli mal

Afiş : Stalin'i putlaştırma

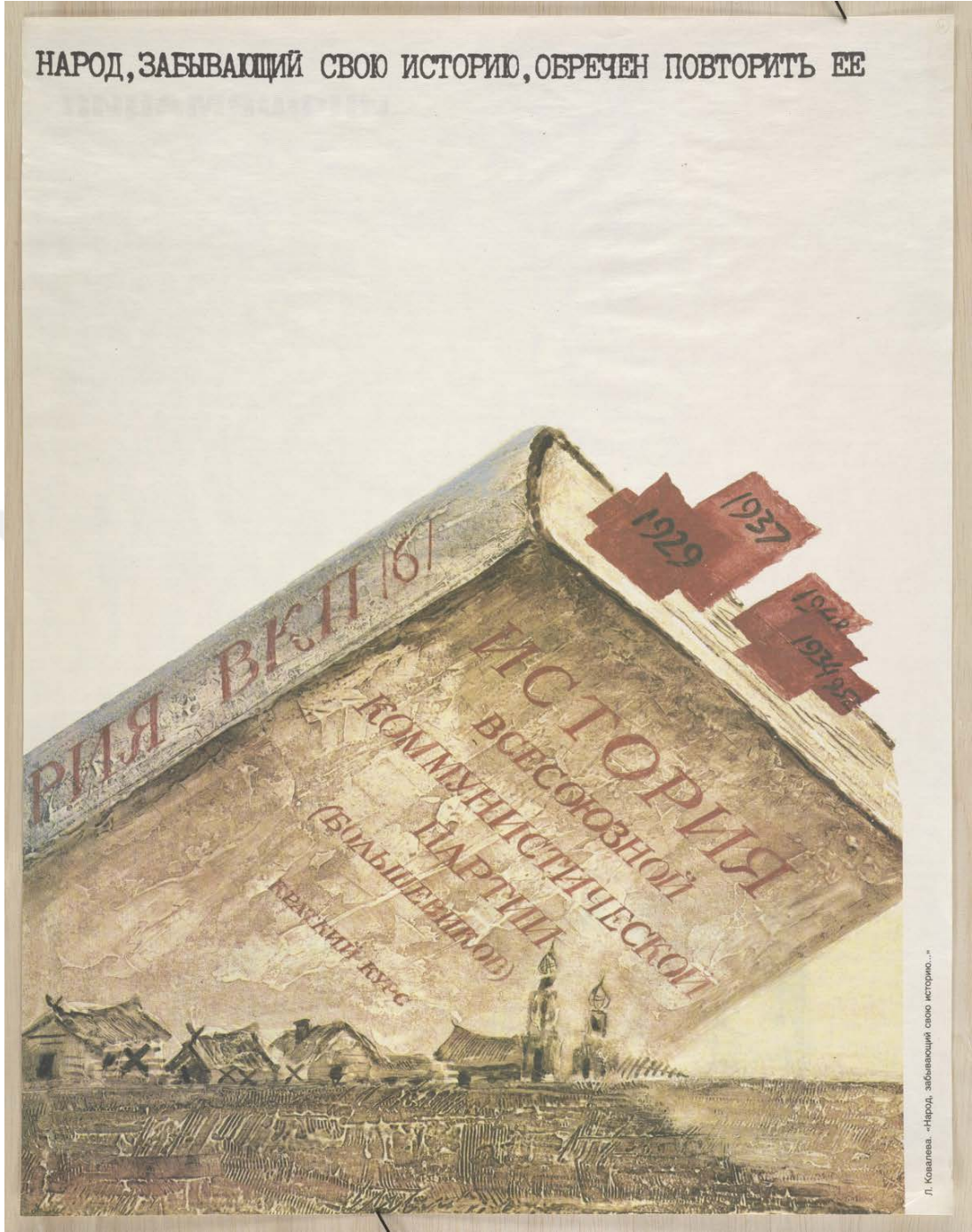

Afiş : Sovyet liderlerini yüceltme

Afiş : Stalin'i putlaştırma

Afiş : Komünizm ve Sovyet tarihinin önemi